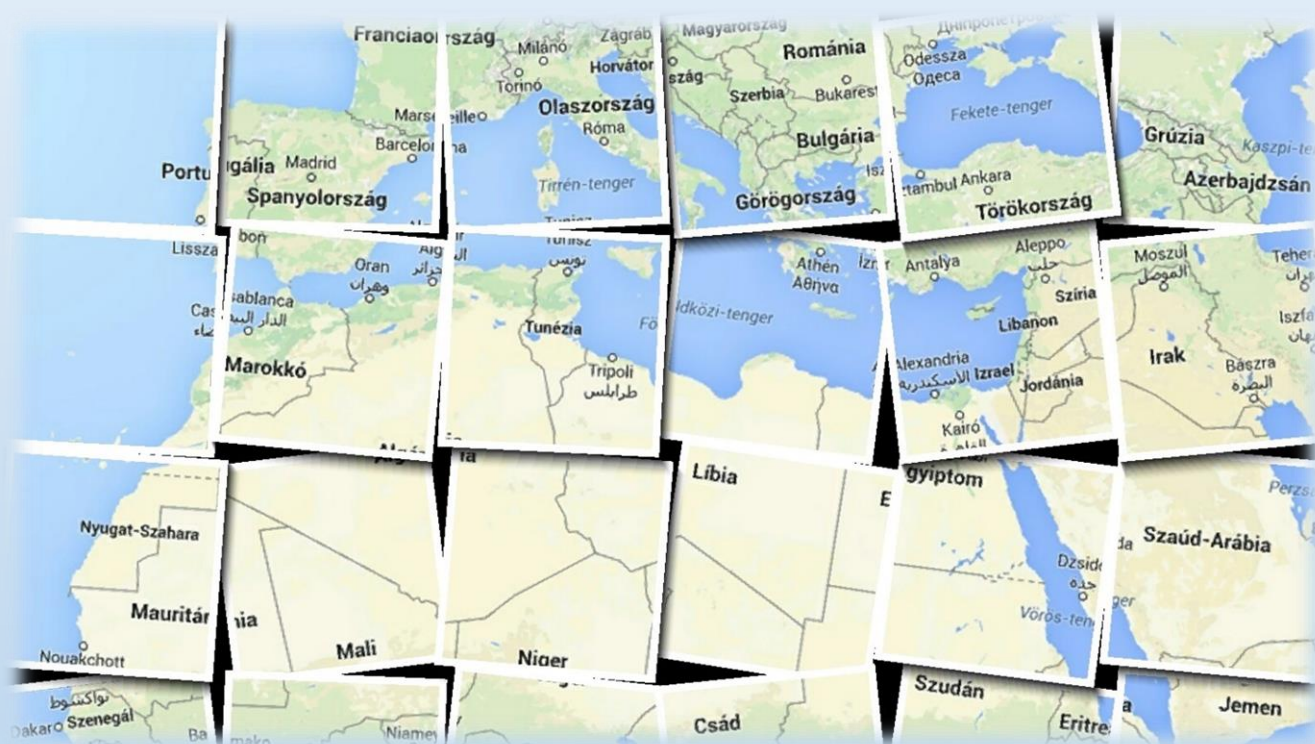

Mediterráneum: múlt, jelen, jövő

Honvéd Vezérkar Tudományos Kutatóhely

2016

A Honvéd Vezérkar Tudományos Kutatóhely kiadványa

Felelős kiadó:

Dr. Orosz Zoltán altábornagy

Szerkesztő:

Dr. Vogel Dávid főhadnagy - Mező András alezredes

Szakmai lektor:

Dr. habil Kalmár Zoltán

Térképeket szerkesztette:

Fülöp Sándor

Postacím: 1055 Budapest, Balaton u 7-11.

ISBN 978-615-5585-00-5

Nyomdai előkészítés: MH Geoinformációs Szolgálat

Felelős vezető: Tóth László ezredes

Nyomás: HM Zrínyi Térképészeti és Kommunikációs Szolgáltató Közhasznú Nonprofit Kft.

Felelős vezető: Dr. Bozsonyi Károly ügyvezető

Minden jog fenntartva!

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó.....	4
Bevezető helyett.....	5
Szpisják József dandártábornok: Magyar szerepvállalás az EUFOR égisze alatt.....	6
Dr. Kállai Attila alezredes: Hazai katonai térképészek az UNIFIL misszióban	14
Drót László ezredes: Az UNFICYP és a magyar ENSZ békefenntartó kiképzés	30
Kacziba Péter: Békeépítési törekvések eredményei Cipruson	39
Dr. Balogh Ádám: A görög-macedón kérdés: egy történelmi konfliktus biztonságpolitikai hatásai napjainkban	54
Galli László: A líbiai dominó 2011-ben.....	66
Dr. Marsai Viktor: Líbia 2015 tavaszán - Szomália Európa szomszédságában?	80
Dr. habil. Kalmár Zoltán: Oroszország szerepe a szíriai konfliktusban	96
Dr. Prantner Zoltán: A jemeni fegyveres erők az arab tavasz után.....	108
Gömöri Roland: A kopt kisebbség helyzete Egyiptomban az arab tavasz után	121
Orosz Anna: Befektetési lehetőségek a Nyugat-Balkánon: gazdasági és politikai keretek ..	130
Dr. Lóderer Balázs sz. hadnagy: Multietnikus államok a Balkánon.....	148
Dr. Kiss Álmos Péter: Balkáni iszlám fundamentalista szervezetek erősödésében rejlő kockázatok és kihívások	158
Crisán Andrea: Push és Pull faktorok a nyugat-balkáni migráció hátterében	170
Dr. Pólyi Csaba: Spanyolország migránspolitikájának változásai	180
Dr. habil. Rákóczi István: A migráció hatása Portugália társadalmára.....	196
Prof. Dr. J. Nagy László: Iszlám és társadalom Algériában	204
Miletics Péter: Egyiptom a „tágabb” keleti Mediterráneum geopolitikai eseményeinek fókuszában	211

Tisztelt Olvasó!

Történelmi tanulmányainkból tudjuk, hogy a Mediterrán térség – és különösképpen a Balkán régió – mindig is kiemelt fontossággal bírt Magyarország számára, gondoljunk csak akár a magyar királyok évszázadokon át viselt címeire, mint Dalmácia, Horvátország, Ráma, Szerbia és Bulgária királya vagy az államalapítás óta a régióban megvívott csatáink, fordulópontot jelentő történelmi eseményeink sorára, Nándorfehérvárra, vagy a szarajevói merényletre. Az itteni államok helyzete mindig is a hazai politikai, gazdasági és katonai érdeklődés középpontjában állt. Ez utóbbi kapcsán feltétlenül megemlíteném, hogy a magyar békefenntartói szerepvállalás is nagy hagyományokkal rendelkezik a térségben, hiszen bár a K. und. K. egyenruhájában, de már a 19. század végétől, pontosabban az 1897-es krétai missziójuktól kezdődően több alkalommal is szolgáltak itt magyar katonák.

A Magyarország sorsát közvetlenül is nagyban befolyásoló történelmi távlatú vonatkozások mellett a hidegháborút követő időszakban újfajta kihívások és biztonságpolitikai problémák jelentek meg a Mediterráneumban, melyek kisebb-nagyobb mértékben, hazánkban is éreztetik hatásukat. Az arab tavasz mindössze néhány évvel ezelőtti erőszakhulláma a térség számos államában okozott napjainkra is kiható változásokat, a korábban stabilnak mondható autoriter berendezkedésű államok helyett bukott államok (*failed & failing states*) egész sora jelent meg, mely számos dimenzióban, nap, mint nap érzékelhető folyamatokat indított be, legekleatásabb példaként vegyük csak a migráció jelenségét.

A tanulmánykötet gondozóinak célja az volt, hogy a szakma és a tudományos élet legkülönbözőbb szegmenseiből érkezett szakemberek segítségével a közelmúlt történéseit hitelesen bemutatva képet adjanak a jelenlegi helyzetről, és egyes esetekben prognózisokat kínáljanak az elkövetkezendő időszak várható folyamatairól kapcsán, a Mediterráneum térségét kissé kibővítve értelmezve, a Földközi-tenger európai partvidékétől, Észak-Afrikán át, a Közel-Kelet államaiig, egészen Jemennel bezárólag, amit az arab tavasz eseménysorozata köt az elemzett régióhoz.

Úgy gondolom, hogy a kötet – bár terjedelmi lehetőségek miatt nem tud teljes képet adni a régió valamennyi biztonságpolitikai vonatkozású problémaköréről – egy-egy relevánsabb téma illetve ország kapcsán kellő mélységű betekintést nyújt a rendkívül széles spektrumon mozgó kihívások vonatkozásában.

Dr. Simicskó István,
Magyarország honvédelmi minisztere

Bevezető helyett

Elősegítendő a tanulmányok minél hatékonyabb felhasználását és pontosabb értelmezését, néhány gondolat, előljáróban. A kötet 18 írása nemcsak témájában, földrajzi fókuszában tér el, hanem abban is, hogy a feldolgozandó témaköröket az azokhoz a legkülönböző módon kapcsolódó szakemberek segítségével kívánja bemutatni, így a szerzők között találunk a térségben zajló békefenntartó missziókat több oldalról ismerő, műveleti területet is megjárt katonát, parancsnokot és beosztottat, a régióban külszolgálatot teljesítő diplomatát, társadalomtudós kutatót, tanárt, de a történelem iránt érdeklődő független kutatót is. Ez a sokszínűség, a különböző perspektívák, elméleti és gyakorlati tapasztalatok váltakozása – egyes esetekben személyes látásmód és hangvétel – úgy gondolom egyfajta többletet is ad, az általában kizárólag „száraz” szakmai szempontokat felsorakoztató, akadémiai kiadványokkal szemben, és új, más forrásokból aligha megszerezhető dimenzióit mutatja be egy-egy témakörnek.

Dr. Vogel Dávid főhadnagy,
a kötet szerkesztője

MAGYAR KATONAI SZEREPVÁLLALÁS AZ EUFOR ÉGISZE ALATT BOSZNIA-HERCEGOVINÁBAN

Kivonat

A Magyar Honvédség egyik legismertebb külföldi szerepvállalása az EUFOR Althea művelet. A Bosznia-Hercegovinában folyó műveletben több száz magyar katona vett részt különféle beosztásban. A szerző az EUFOR törzsfőnökeként teljesített szolgálatot Butmirban, személyes hangvételi írásában élményeit és megfigyeléseit osztja meg, hangsúlyozza a személyes kapcsolatok és az együttműködés szerepét a feladatellátása során.

Kulcsszavak

Bosznia-Hercegovina, Daytoni Békeegyezmény, EUFOR, Operation Althea, Quick Response, közös gyakorlatok, együttműködési megállapodás, Sejdic-Finci ügy, személyes kapcsolattartás

Abstract

The best-known engagement of Hungarian Defence Forces abroad is the EUFOR Althea operation. Several hundred Hungarian soldiers took part in the current operation in Bosnia and Herzegovina, in different positions. The author served as the chief of staff EUFOR in Butmir, in his personal tone writings shares his experiences and observations, emphasizing the role of personal contacts and cooperation in the mission.

Keywords

Bosnia and Herzegovina, General Framework Agreement For Peace in Bosnia and Herzegovina, Quick Response, multinational exercises, Memorandum of Understanding, Sejdíć and Finci case, personal contact

A Daytoni Békeegyezmény eredményeként Bosznia-Hercegovina (továbbiakban: BiH) alkotmányos berendezkedésének területi alapja, hogy az egységesnek elismert állam két entitásra, a Bosznia-Hercegovinai Föderációra, és a Boszniai Szerb Köztársaságra lett felosztva. Mivel a felek nem tudtak megállapodni Brcko körzet hovatartozásáról – stratégiai jelentősége miatt – ezért hivatalosan mindkét entitás része.

Miért is annyira fontos ez a terület? A föderáció nem akarta feladni, mert Brcko BiH egyik közlekedési és stratégiai kulcspontja, melyen keresztül Közép-Európa felé tartanak kapcsolatokat. Szerb oldalról viszont azért van nagy jelentősége, mert ez a terület ketté választja a Szerb Köztársaságot. Ez komoly akadálya annak, hogy ki tudjanak szakadni Bosznia-Hercegovinából. Az 1999-ben született döntés alapján Brcko-t a szerbek és a bosnyák-horvát föderáció egyenlőképpen birtokolja, a nemzetközi közösség felügyelete mellett.

¹ A szerző a MH Kiképzési és Doktrinális Központ parancsnoka.

A daytoni béke egy szélsőségesen decentralizált területi közigazgatással rendelkező államot hozott létre, melynek területi-etnikai viszonyait a háború alakította ki. Daytonban Európa, de talán a világ egyik legösszetettebb és legbürokratikusabb föderatív állama jött létre, melyben a központi hatalom alig bír számottevő erővel.² A három, államot alkotó nemzetiség képviselői az ország parlamentjébe azonos létszámokkal kerülnek be, függetlenül a népesség szám szerinti megoszlásától.

A központi hatalmat a három fős elnökség jelenti, amely pozíciókat a három államot alkotó nemzet egy-egy választott képviselője tölti be, négyéves mandátummal rendelkezően. Ők nyolc havonta kötelezően váltják egymást, tehát egyik közösség sem sajátíthatja ki a pozíciót, illetve mindegyik nép képviselője vétójoggal bír.

A bosnyák-horvát föderáció további, egymástól elkülönülő közigazgatási egységekből, kantonokból (összesen tíz) áll. A szövetségi kormányon és törvényhozáson kívül a két entitásnak is külön kabinetje és parlamentje van. A központi minisztériumok – a honvédelmi tárca kivételével – csak a legáltalánosabb, közös érdekű ügyeket irányítják, illetve kezelik. Minden más ügykör valójában az entitások hatáskörébe tartozik, ami azt jelenti, hogy önállóan alkotmányoznak, önállóak törvényhozási, kormányzati, belügyi szinteken, és önálló minisztériumokkal bírnak

Az országnak – a kantonokat is beleszámítva – összesen 14 kormánya van, mindez együtt jár a terebélyes és az egyes egységek között egymással nehézkesen kommunikáló bürokratikus intézményrendszerrel.³ 2013-ban 138 minisztert számoltunk össze államszervezetben belül.

2005-ig önálló hadserege volt a Föderációnak és a Szerb Köztársaságnak is, tehát honvédelmi miniszterből is volt kettő. Ez változott meg 2006. január 1-től, amikor is elfogadták az új honvédelmi törvényt, mely alapján megalakult az egyetlen, országos hatáskörrel bíró minisztérium, a Honvédelmi Minisztérium. E törvény alapján alakították meg a Fegyveres Erőket, amely szintén országos hatáskörrel rendelkező szervezet. A törvény részleteiben szabályozza a hadsereg felépítésének alapelveit. Az egyensúly fenntartása érdekében pontosan meghatározza, hogy különböző vezetési szinteken a három államalkotó nemzet képviselői hogyan osztoznak. Kimondja, hogy a vezérkarfőnök és két helyettese nem tartozhat ugyanahhoz az alkotmányban elismert három államalkotó nemzethez, továbbá sem a műveleti parancsnok, sem a támogató parancsnok nem lehet olyan nemzetiségű, mint a vezérkarfőnök. A műveleti és támogató parancsnokságokon, ugyanúgy, mint a legfelsőbb szinten, a helyetteseknek különböző nemzetiségűnek kell lenniük. És természetesen van egy-egy lövészdandár mindhárom nemzetiség számára. Összesen 13 tábornoki beosztás van rendszeresítve. A vezérkarfőnököt és helyetteseit, valamint a műveleti és támogató parancsnokot és helyetteseit négy évre nevezik ki. Az teljesen természetes számukra, hogy négy év elteltével a parancsnok illetve helyettese helyet is cserélhet.

A tábornoki beosztásokba történő kinevezésekben meghatározó szerepe volt a NATO és az EUFOR parancsnokának. A hozzájárulásuk nélkül nem lehetett beosztásba kinevezni vezetőt.

²Molnár Tamás: cím, Beszélő,

http://kitekinto.hu/europa/2012/01/03/egy_ujabb_eltekozoalt_even_van_tul_bosznia-hercegovina/#.VecBIbsw8YI, letöltve: 2015. december 3.

³ Molnár uo.

Számomra meglepő volt, hogy a háború abbahagyását követően, 18 évvel később még mindig élt ez a szabály. Volt is erre gyakorlati példa. Az egyik bosnyák tábornokot – aki már azóta nincs a rendszerben – el akarták távolítani a helyiek, úgy hogy azt várták, majd a nemzetközi erők parancsnokai nem fognak hozzájárulni ismételt kinevezéséhez. Az EUFOR parancsnokával egyetértettünk abban, hogy ennyi idő elteltével rá kell kényszerítenünk a helyi vezetést, hogy hozzák meg ők a saját döntéseiket, és ne várjanak külső megoldásra. Ez egyébként nagyon jellemző Bosznia-Hercegovinában, hogy a vezetők – többek között a rotáció miatt – nem merik felvállalni a döntéseket.

A honvédséggel való kapcsolattartást illetően fontos volt számomra, hogy találjak egy biztos pontot, akihez bármikor bármilyen ügyben fordulhatok. Az EUFOR missziót a nyilvánosság előtt két ember képviseli. Ha megnézzük az EUFOR ALTHEA honlapját (www.euforbih.org) rögtön láthatjuk, hogy a parancsnok és a törzsfőnök képe van fent hivatalosan, tehát nagyrészt az ő tevékenységükön keresztül ítélik meg a nemzetközi erők jelenlétét, hasznosságát. A parancsnok elsősorban a politikai szinttel tartotta a kapcsolatot, (OHR, EUSR, UNDP, OSCE, nagykövetek, helyi minisztériumok vezetői), míg az operatív végrehajtás szintjén én igyekeztem a kapcsolatokat kiépíteni, erősíteni. A vezérkar részéről, úgy ítélt meg, hogy számomra a legmegfelelőbb kapcsolattartó a vezérkarfőnök szerb nemzetiségű műveleti helyettese volt. Vele rögtön a misszióm elején megegyeztünk, hogy akár van, akár nincs eldöntendő kérdés, mindenképpen legalább egyszer havonta leülünk négy szemközt, hogy átbeszéljük a közös ügyeinket. Ez nem jelentette azt, hogy mindig megvártam, hogy eljőjjön a megbeszélrt időpont. Szükség esetén természetesen bármikor kereshettük egymást, amire volt is példa, de ha találkoztunk is menet közben, az az előre megbeszélrt, rögzített, az egymásra szánt időpontot sosem befolyásolta. Ez véleményem szerint azért volt fontos, mert így nem mindig csak a munkáról beszéltünk, hanem jobban megismerhettük egymást, ami elengedhetetlen a jó együttműködés érdekében. Tekintettel a többnemzetiségre, a hivatalos kapcsolattartáson túl is kerestem mindazon lehetőségeket, ahol a bizalmat erősíthettem a két szervezet, az EUFOR és helyi erők közt. Ennek rendkívül széles a palettája. Én többek közt a sportot is eszközül használtam céljaim megvalósítása érdekében. Több katonai szervezetnél vettünk részt a vezetésemmel labdarúgó tornán. Az egyik legemlékezetesebb, amikor az 5. Dandár szevezésében Banja Lukában fociztunk. Az EUFOR csapatát a magyarok alkották ekkor, és Black Hawk helikopterrel érkeztünk a torna helyszínére.

A focin túl tudomásomra jutott, hogy az egyik tábornok (horvát nemzetiségű) nagyon szeret tollaslabdázni és rendszeresen játszik. Én utoljára 2001-ben űztem ezt a sportot, de kihasználva, hogy az EUFOR szervezetében mindig volt profi játékos, megszerveztem Camp Butmir tornatermében egy mérkőzést, ami annyira jól sikerült, hogy a játék végén meg is egyeztünk abban, hogy ezt rendszeressé tesszük. Ettől kezdve szinte minden hétfő délutánt együtt töltöttünk, ahol a meccsen túl szinte mindenről tudtunk szót váltani. Mondhatom azt, hogy kölcsönös bizalmat alakítottunk ki. Ez persze nem csak nekünk volt jó, hasznára vált a szervezetnek is. Például a mi kapcsolatunk, a közös sporttevékenységünk sokszor segített a különböző fogadásokon a kommunikáció beindításában. Mi ketten mindig jó témát szolgáltatunk a helyi tábornokok körében, hogy az elmúlt mérkőzésen vajon mi lett az eredmény. Bizalom. Rendkívül fontos, hogy tudjuk, mit is jelent ez a szó. Véleményem szerint az együttműködés alapja. Amikor elnyerjük mások bizalmát, egyetértünk a fontosabb dolgokban, megosztunk olyan információt, amit enélkül nem tennénk, amikor nem tarjuk szükségesnek a másik fél jó szándékának, szavainak tetteinek ellenőrzését. Hiszünk

mindabban, amit mond és tesz, fenntartás nélkül. Véleményem szerint egy ilyen misszióban, az általam betöltött beosztásban elengedhetetlen a bizalomépítés képességének megléte.

Még fontos hozzátennem, hogy a kapcsolatteremtésnél, bizalomépítésnél milyen nagy a jelentősége a másik fél, illetve egy közös nyelv ismeretének. Nem csak a saját ismeretekre, képességekre gondolok, hanem a partner képességeire is. A magam részéről például össze sem hasonlíthatom a viszonyomat azokkal a tábornokokkal, akik beszéltek angolul, azokkal, akikkel ha információt akartam cserélni, egy 3. személyhez, tolmácshoz kellett folyamodni. Különösen gyenge volt az angol nyelvtudásuk a Támogató Parancsnokság vezetőinek. Egy érdekes eset – amit itt meg kell, hogy említsek – a Műveleti Parancsnokkal történt utolsó baráti megbeszélésen történt. A misszióm elején személyesen megkerestem valamennyi tábornoki beosztásban lévő vezetőt. Ezeken a látogatásokon, mivel hivatalos jellegű volt, szinte mindig tolmácson keresztül értekeztünk, ezért sajnos nem rendelkeztem mindig azzal az információval, hogy ki beszél az angol nyelvet, s ki nem. Mellékesen meg kell, hogy jegyezzem, hogy a közös nyelv használata már egyfajta bizalmat sugall ilyen helyzetekben. A lényeg az, hogy vele csak tolmácson keresztül tudtam kommunikálni az első találkozásunk alkalmával, és ez így volt később is, akármilyen közös rendezvényen vettünk részt. Mivel nem kezdeményezte sosem az angolul történő kommunikációt, azért én úgy könyveltem el, hogy nem beszél a nyelvet. De sajnos tévedtem, és erre a legutolsó találkozásunkkor derült csak fény, ugyanis beszélgetésünk elején jelezte, hogy nincs szüksége tolmácsra. A helyi tolmács sem hívta fel a figyelmemet a parancsnok nyelvtudására, sőt mikor elhagytuk az irodáját, azt mondta, ő is meglepődött. Én mindenesetre nagyon pozitívan értékeltem, hogy a végére eljutottam odáig, hogy őszintén, egyenesen tudtunk beszélgetni harmadik személy bevonása nélkül.

Bizonyára felvetődhet a kérdés, hogy nem műveletek tervezését elemezgetem, hanem tollasozásról, meg fociról írok. De ha figyelembe vesszük, hogy az EUFOR a jelenlegi biztonsági körülmények közt mekkora erőkkkel és milyen szerepet tölt be, akkor láthatjuk, hogy ebben a szituációban a helyiek bizalmának, együttműködésének elnyerése prioritás.

A háború felfüggesztése után az UNPROFOR-tól egy nagyon masszív NATO erő vette át a béketeremtő, béke kikényszerítő feladatokat, az IFOR. Hangsúlyozni szeretném, hogy kint tartózkodásom alatt sokszor hallottam a helyiektől, hogy csak szüneteltetik a harcokat, nem fejezték be.

1997-ben megalakult az SFOR, majd 2004-ben a NATO-tól az Európai Unió vette át a békefenntartói szerepet. Ekkor indult az EUFOR ALTHEA misszió 7000 fővel. Ez nem jelentette a NATO teljes kivonulását, hisz a mai napig megtaláljuk Butmir táborban a parancsnokságot. A biztonsági helyzet stabilizálódásával az EUFOR is folyamatosan csökkentette a Bosznia-Hercegovinában tartózkodó erőket, míg 2012-re elérték a jelenleg is meglévő, műveleti területen minimálisan szükséges 600 főben maximalizált struktúrát, ami kiegészül a határon túl állomásozó, azonnali készenlétű tartalék erőkkkel. A megerősítő csapatok felkészítése érdekében két gyakorlatot hajtottunk végre Quick Response néven 2013-ban, ahol a műveleti begyakorlási program (OPREH) során bizonyítottuk, hogy az erők aktiválása, integrálása és ellenőrzése jól működik. Az első gyakorlat tervezése az utolsó fázisban volt, amikor átvettem beosztásomat. Ennek szervezése új tapasztalatot hozott a parancsnokság életébe. Sokakban azonban zavart okozott, hogy hogyan gyakorlatozhatunk mi együtt a helyi erőkkkel, amikor a gyakorlat a nemzetközi erők felkészítését szolgálja. Ez nagyon egyszerű. Szét kell választani a

két dolgot. A tartalék erők felkészítése elengedhetetlen, a nemzetközi közösségnek bizonyítani kell, hogy rövid időn belül képesek vagyunk a műveleti területen lévő csapataink megerősítésére. Másik oldalról viszont az EUFOR elkötelezett annak érdekében, mondhatni feladata, hogy segítséget nyújtson a BiH fegyveres erőknek egy robosztus és önfenntartó kiképzési rendszer létrehozásában.

A védelmi költségvetés, ezen belül a kiképzés és eszközök forrása – más országokhoz hasonlóan – politikai döntést igényel. Az EUFOR kiképzésen részt vett BiH fegyveres erők katonái magasan motiváltak és a kiképzés során jó eredményeket értek el. A kiképzéssel kapcsolatos értékeléseinket tesztekre és vizsgákra, valamint a katonáktól kapott visszajelzésekre alapozzuk. A haderő kiképzése a bosnyák fegyveres erők fő feladata marad, de az EUFOR-ral közösen végrehajtott gyakorlatok jó lehetőséget biztosítanak a nemzetközi környezetben való felkészítésre.

Ami a két gyakorlatot illeti, fontos körülményként vettük figyelembe a végrehajtás helyszínét. Az nyilvánvaló, hogy a saját erőink felkészítése mindkét esetben Szarajevó és közvetlen környékén történt meg. A helyi erőkkel történő közös kiképzésnél azonban alapelv volt, hogy mindig más alakulattal hajtsuk végre. Ennek megfelelően áprilisban az 5. lövészdandárral, Kalinovik és Pazaric környékén, szeptemberben pedig a 4. lövészdandárral Mostar mellett, Livac helyőrségben hajtottuk végre a közös gyakorlatot.

A gyakorlatot megelőzően mindkét esetben nagy médiakampányt folytattunk a várható eseményekről, hogy megfelelő módon értesítsük a nemzetközi és helyi sajtót, rajtuk keresztül pedig az ország lakosságát, hogy a fokozott csapatmozgások ne okozzanak riadalmat. Ennek keretében tartottam sajtótájékoztatót 2013. április 16-án Szarajevo Nemzetközi Reptéren abból az alkalomból, hogy az Egyesült Királyságból a tartalék század egy – nem kis feltűnést keltő – Antonov AN-124 repülőgéppel érkezett Bosznia-Hercegovinába.

A gyakorlatok során nagyon fontos tényező volt még, hogy a DSACEUR részéről egy fajta nyomás volt rajtunk, hogy vonjuk be a helyi belbiztonsági erőket, azaz a rendőrséget is a végrehajtásba. Ez önmagában nem tűnhet komoly kihívásnak, de ha figyelembe vesszük, hogy 2013 márciusában nem volt kiépítve az együttműködés rendszere az EUFOR és a belbiztonsági erők között, akkor rögtön megváltozik a helyzet. Mit lehet ilyenkor tenni? Miért alakult ez így? Tudni kell, hogy 2012. június 30-án az Európai Unió Rendőri Missziója befejezte tevékenységét Boszniában. Hivatalosan nem történt meg a feladatok átadása az EUFOR részére. Dilemmában voltunk, hogy hogyan kezdhetnénk akármilyen együttműködést, hisz nem volt semmi alapja. Azt tudtam, hogy a háttérben dolgoztak ezen megállapodáson, de folyamatosan kudarcba fulladt a véglegesítés során, mert mindig volt valaki, akinek az adott szövegezés nem tetszett. Ilyen körülmények közt volt szükség valami megoldást találni. Először is keresnem kellett egy kapcsolatot a belbiztonságiakhoz, utána meg kellett győződnöm arról, miért is fontos a mi együttműködésünk. Azt sem tudtam hol kezdjem, ezért a soron következő fogadáson igyekeztem megszólítani a helyieket, hogy ki az, akivel nekem kapcsolatba kéne kerülni. Persze a legkézenfekvőbb a belügyminiszter lett volna, de tudtam, hogy az EUFOR parancsnoka tárgyalt már vele az együttműködési megállapodás ügyében, és sajnos az ott elhangzott ígéretekből nem lett semmi. A vezérkarfőnök helyettese javasolta, hogy Himzo Selimovic úrral vegyem fel a kapcsolatot, aki a Rendőri Szervek Koordinációjáért felelős szervezet igazgatója volt ebben az időben. Meghívtam őt magamhoz. Egy nagyon kimért, távolságtartó úriember

érkezett meg Butmir táborba, aki kíváncsi volt, mit akarok tőle. Én két dologgal álltam elő. Az egyik az EUFOR szolgálati igazolvány kérdése volt. Azt tapasztaltam kint tartózkodásom rövid ideje alatt, hogy azzal az igazolvánnyal gyakorlatilag korlátlanul lehetett utazgatni, az okmány felmutatásával azonnal szabad utat kaptunk még a határátkelőhelyeken is. Sem a rendőrök, sem a határőrök nem kérdőjelezték meg sosem az igazolvány használatának jogosságát. Ami viszont mindkettőnknek, tehát az EUFOR-t és a belügyi szerveket is kellett, hogy érdekelje, az a tény, hogy évente 30-40 db okmány elvesztését tartottuk nyilván. Butmir táborban ez nem jelentett akkora problémát, mert azonnal letiltattuk az elveszett okmányt az elektromos rendszeren keresztül. Ugyanakkor a megtalálóját, illetve "megvásárlóját" szabadon használhatta azt akár a határon való átkeléshez is, mert mint említettem, elég volt felmutatni, és máris zöldet kapott a felhasználója anélkül, hogy tüzetesen ellenőrizték volna a személyazonosságot, vagy az érvényességet a határőrök.

A másik dolog egy kérés volt részemről. Tájékoztattam az áprilisi gyakorlat részleteiről. Azt kértem tőle, hogy a gyakorlatra érkező századok (Magyarországról egy lövész század érkezett az áprilisi gyakorlatra lábon) útját a határátkelőhelyektől egészen Szarajevóig kísérik figyelemmel, illetve a közös kiképzések, a különböző menetek végrehajtása során támogassanak bennünket. Végül kértem, hogy a gyakorlat bemutató napján segítsenek a forgalom szabályozásban a helyszínen. A fenti két dolgon túl még sok minden szóba került, s teljes mértékben egyetértett velem abban, hogy ezeken a területeken szükség van a szoros együttműködésre. A tárgyalásunk végén azonban elmondta, hogy mindaz, amit mi megbeszéltünk, az csak az ő álláspontja, és nem tudja, hogy a belbiztonság fenntartásáért felelős többi 16 szervezet hogyan áll ehhez a kérdéshez. Nem szaporítva a szót, egy nagyon sikeres gyakorlatunk volt, és hivatalos írott megállapodás nélkül minden úgy történt, ahogy mi közösen azt elterveztük. A gyakorlat végrehajtását követően küldött egy jelentést, amelyben három oldalon keresztül sorolta fel mindazt a belbiztonsági erők közötti koordinációs tevékenységet, amit az EUFOR, illetve a közös kiképzés támogatása érdekében hajtottak végre egymás közt. Ezen gyakorlati tapasztalatok alapján felgyorsultak az események és minket is meglepett, hogy - azt gondolom ezzel történelmet írtunk Bosznia-Hercegovinában – mind a 16 szervezet (az ország, az entitások a kantonok belügyminisztériumai) képviselője megjelent június 5-én az EUFOR parancsnokságon és aláírta azt az együttműködési megállapodást, amelynek a szövegezésében egészen ezidáig mindig találtak valami kifogásolni valót.

A katonai jelenlét szükségességéről az ENSZ Biztonsági Tanácsa dönt. A végrehajtói mandátum évente kerül meghosszabbításra, november hónapban. Ami számomra érdekesség a mandátumokat illetően, illetve ami jól mutatja, hogy Bosznia-Hercegovinában hogyan működnek a dolgok, az a Sejdic-Finci ügy.

Dervo Sejdic és Jakob Finci boszniai roma, illetve boszniai zsidó férfi 2006-ban az Emberi Jogok Európai Bíróságához fordult azzal a panasszal, hogy országuk alkotmánya másodrendű állampolgárnak minősíti őket, mivel azok, akik nem az államalkotó népcsoport tagjai, nem kerülhetnek be a törvényhozásba. A Bíróság ítéletében 2009-ben nekik adott igazat.

2013-ban, kiérkezésem után az ügy szinte minden nap beszédtema volt a reggeli jelentéseken. Azt vártuk, illetve az volt az EU-nak az elvárása, hogy áprilisig a kérdést rendezzék a helyi vezetők. Ez persze nem történt meg, sőt, azóta az ügy rendezésének határideje többször lett módosítva. A 2014. évre szóló mandátumban felszólították Bosznia valamennyi politikai

vezetőjét, hogy tartózkodjanak a megosztó retorikától és további konkrét és kézzelfogható lépést tegyenek az Európai Unió integrációs folyamatok érdekében, beleértve az Európai Emberi Jogi Bíróság ítéletének a végrehajtását a Sejdic-Finci ügyben. Ez nem befolyásolta komolyan a helyi vezetés döntéseit, nem is tudtak megegyezni. Mivel nem történt érdemi előrelépés, így annak érdekében, hogy ne legyen akadálya az EU integrációs folyamatnak – brit-német javaslatra – ezt a feltételt törölték a legutóbbi mandátumból.

Hogy mit jelentene a Sejdic-Finci ügy rendezése? Gondoljunk bele. Először is módosítani kéne a jelenlegi alkotmányt. Azután az egész rendszerüket újra kellene gondolni, ugyanis ezzel megszűnne a három államalkotó nemzet kiváltsága, és Bosznia-Hercegovina elindulhatna a valódi demokrácia útján, ahol nem a nemzeti hovatartozás alapján döntenék el például a parlamenti helyek számát. Rögtön megváltozna a helyzet a hadseregnél is. Nem biztos, hogy meg kéne mondani azt, hogy egy adott parancsnoknak milyen nemzetiségű legyen a helyettese.

A mandátum vonatkozásában fontosnak tartom megjegyezni, hogy 2010 óta a végrehajtói mandátum mellett az EUFOR elkötelezett a BiH haderő képességfejlesztésében, kiképzésében. Az Európai Unió missziójában összesen 22 nemzet, köztük öt nem EU tagállam - Albánia, Svájc, Macedónia, Törökország és Chile - is részt vesz. A Magyar Honvédség mintegy 160 katonájával Ausztria és Törökország után a harmadik legnagyobb hozzájáruló. A magyarok egy lövész századdal képviseltetik magukat, éves rotációban vagyunk az osztrákokkal.

Az EUFOR a Szarajevóban települő erőkhöz túl 17 úgynevezett LOT (Liaison and Observation Team) összekötő és megfigyelő házat működtet szerte az országban. Ezek feladata egyrészt az, hogy tájékoztassák a parancsnokságot arról, hogy mi történik az országban, másrészt a segítségre szoruló helyieknek fogadóórát is tartanak.

Ezzel párhuzamosan megemlíteném, hogy a Butmir táborban elhelyezkedő NATO parancsnokság törzsfőnöki pozícióját is magyar ezredes tölti be, ennek következtében a két nemzetközi szervezet kapcsolattartása, együttműködése, a koordináció egyszerűbben volt megoldható. A NATO parancsnokságon négy magyar beosztás van.

A Szarajevóban eltöltött egy év tapasztalatainak összegzése

A beosztásra való felkészülés kiemelt jelentőségű, ugyanis azok a feszültségek, amelyek a harcokat kirobbantották, a béke kikényszerítésével nem tűntek el, továbbra is jelen vannak a politikában, az üzleti folyamatokban, a mindennapokban. A tájékoztatatlanság, a nem megfelelő felkészültség nehezíti a kapcsolatépítést, veszélyezteti a misszió sikerét.

A kapcsolatkeresés, a bizalom elnyerése az együttműködések alapköve. Mindig az idegen, a kívülről érkező kell, hogy legyen a kezdeményező. Ha erről elfeledkezünk, akkor a misszió „elefántcsont toronnyá” válhat, ahonnan szemléljük az eseményeket, nem válunk azoknak résztvevőjévé, még kevésbé irányítójává. A bizalom építésnek sokféle formája lehet, ennek eszköze lehet a sport, a kultúra, a diplomácia, a másik gondolatainak megismerése, a partner tisztelete, stb.

Egy nemzetközi misszióban történő szerepvállalás mindig valamiféle segítségnyújtásról szól az adott nemzet felé. Ez nem valósítható meg a kapcsolatrendszer kiépítése nélkül. Legalább ilyen fontos ennek a fenntartása a pozíciókban történő váltáskor, hiszen sokkal eredményesebben lehet tovább építeni egy jól megalapozott házat, mint újra kezdeni az alapok kiásásával.

Amikor a kapcsolatokról beszélek feltétlen meg kell említeni, hogy nem csak a helyiekkel való kapcsolattartásra gondolok. Annak érdekében, hogy a párhuzamos erőfeszítéseket el lehessen kerülni, legalább annyira fontos, hogy a nemzetközi közösség különböző szervezetei is működjenek együtt. Ez persze megint nem megy a kölcsönös bizalom elnyerése nélkül. Végül, de nem utolsó sorban a többnemzeti szervezetben való szolgálat során nem szabad szem elől téveszteni a magyar politikai, üzleti, katonai érdekeket, és megfelelő súllyal kell képviselni azokat.

Irodalomjegyzék

- The General Framework Agreement,
http://www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=380, (letöltve: 2015. december 3.)
- LAW ON DEFENCE OF BOSNIA AND HERZEGOVINA <http://www.ohr.int/ohr-dept/legal/laws-of-bih/pdf/014%20-%20ARMY%20LEGISLATION/BH%20Law%20on%20Defence%20of%20Bosnia%20and%20Herzegovina%2088-05.pdf>, (letöltve: 2015. december 3.)
- Molnár Tamás: cím, Beszélő,
http://kitekinto.hu/europa/2012/01/03/egy_ujabb_eltekozolt_even_van_tul_bosznia-hercegovina/#.VecBibsw8YI, letöltve: 2015. december 3

Dr. Kállai Attila alezredes⁴

KATONAI TÉRKÉPÉSZEK A KÉK VONALNÁL

Magyar katonai szerepvállalás a UNIFIL⁵ békeműveleteiben

Kivonat

A Magyar Honvédség nemzetközi szerepvállalásai közül a kevésbé ismertek közé tartozik a Libanonban szolgáló magyar katonai térképészek tevékenysége. A négy főből álló törzstiszti állomány hozzájárulása az ENSZ egyik legnagyobb létszámú békefenntartó missziójához mégis meghatározó jelentőségű, köszönhetően az alapfeladatukat képező geoinformációs támogatás fajsúlyának. E feladatokról és magáról a küldetésről, valamint a UNIFIL megalakulásáról és az ahhoz vezető útról szól jelen tanulmány, mely „A Mediterrán térség: múlt, jelen, jövő” című konferencián 2015. május 5-én elhangzott előadás kibővített írásos anyaga.

Kulcsszavak

ENSZ, UNIFIL, Libanon, Izrael, Szíria, békeműveletek, geoinformációs támogatás

Abstract

It is less known that among the peacekeeping operations led by the Hungarian Defense Forces there is a small military-topographer team serves as a GIS support component of UNIFIL, the one of the largest UN peacekeeping forces deployed in Southern Lebanon. Though the team has only four staff-officers, their contributions for the UN mission is regarded as valuable, due to the decisive importance of GIS support. The purpose of this paper is to describe these special tasks, and the way leading to the creation and enhancement of UNIFIL.

Keywords:

UN, UNIFIL, Lebanon, Israel, Syria, PKO, HDF, GIS

Bevezető

Lassan egy évtizede annak, hogy a 34 napos háborúként megismert libanoni fegyveres konfliktus lezárására az ENSZ Biztonsági Tanácsának 1701. számú határozata⁶ megjelent. Ebben a BT azonnali tűzszünetre hívta fel a szembenálló feleket, egyúttal a nemzetközi közösséghez fordult a konfliktus által érintett területek újjáépítési és fejlesztési feladataiban

⁴ A szerző a Nemzeti Közszerológiai Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Karának egyetemi docense.

⁵ United Nation Interim Force in Lebanon, vagyis az ENSZ Ideiglenes Libanoni Hadereje. Mivel a szervezet megnevezésére használt betűszó magyaros kiejtése nem honosodott meg a magyar nyelvben (ellentétben pl. az UNESCO-val), ezért a nemzetközi szóhasználatban használatos kiejtést vesszük alapul (*junifil*), és ezt alkalmazzuk a betűszó határozott névelővel történő leírásakor is.

⁶ A 19 pontból álló határozat 2006. augusztus 11-i dátummal jelent meg. Forrás: UN SC/8808 Department of Public Information, News and Media Division, New York 2006.08.11.
<http://www.un.org/News/Press/docs/2006/sc8808.doc.htm> (letöltve: 2012.07.15)

való részvételre, anyagi és humanitárius segítségnyújtást kérve. A felhívásra számos ország, köztük hazánk is tett felajánlást. A magyar szerepvállalásról az Országgyűlés 2006. október 10-i 44/2006. számú, majd a későbbi egyeztetések eredményeként az 53/2007. számú határozata jelent meg, benne hat fő katonai térképész felajánlásával az ENSZ dél-libanoni békefenntartó missziójához, a UNIFIL-hez.

A magyar katonatérképészek immár 9. váltása szolgál a UNIFIL parancsnokság irányítása alatt, minden szaktudásukkal és felkészültségükkel támogatva az ENSZ-határozatban foglaltak megvalósulását. A 2006 óta hadosztály méretűre kibővült erő – az eredeti elképzeléseknek megfelelően – ideiglenes jelleggel állomásozik a térségben (erre utal a szervezet megnevezésében az *interim* kifejezés), mindazonáltal kivonására, avagy jelentős mértékű csökkentésére, a békeállapot fenntartásában játszott kulcsfontosságú szerepe miatt, egyelőre nem kerülhet sor.

Érthető módon, a 2011 márciusa óta folyamatosan egyre mélyebb polgárháborúba süllyedő Szíria került napjainkban a figyelem középpontjába. A főbb híradások viszonylag ritkán térnek ki a válságnak környező országokra gyakorolt hatására. Libanon kapcsolata mindig is meghatározó volt a szomszédos Szíriával. E bonyolult kapcsolatrendszer megértése révén lehet csak a jelenleg zajló folyamatok gyökereit feltárni, és főképp lehetséges továbbfejlődésüket megítélni.

Libanon földrajzi helyzete

A három kontinenssel körülölelt Földközi-tenger térsége, a *Mediterráneum*, az emberiség számos meghatározó kultúrájának, civilizációk kialakulásának és életterének színhelye. Jelentősége már az ókorban kiemelkedő volt, távoli áruk, ismeretek és eszmék találkozó- és cserekereskedelmi helyszíne. Azok a népek, akik e vidéket évezredek óta uralták és a legősibb, mai napig lakott városokat alapították meg, fejlett kereskedelmük és gazdasági kapcsolataik révén jelentős hatást gyakoroltak nem csak a Mediterráneumra, de közvetetten az európai civilizáció alakulására is.

A keleti szárazföldi és a nyugati tengeri közlekedési útvonalak találkozásánál fontos kereskedelmi csomópontok jöttek létre a Földközi-tenger keleti partvidékén. A mai Libanon területe éppen ebben a kiemelkedő jelentőségű, mindössze 50-80 km széles tengerparti sávban található. A Földközi-tenger keleti, összesen 792 km hosszú partszakaszán ma négy ország osztozik, nagyságrendileg közel azonos arányban.⁷ Közülük Törökország (a Fekete-tengerre) és Izrael (a Vörös-tengerre) rendelkezik másik tengeri kijáráttal is. A 33-35 északi szélességi fokok között elhelyezkedő, nagyjából két magyarországi megyével megegyező területű (10400 km²) országot északról és keletről a Szíriai Arab Köztársaság, délről Izrael fogja közre. Előbbivel 375 km hosszan, utóbbival 79 kilométeren át határos. 225 km hosszúságú, többnyire köves és sziklás tengeri partszakasza a szárazföld belseje felé fokozatosan emelkedik.

⁷ Törökország 162 km; Szíria 175 km; Libanon 225 km; Izrael 230 km.

Libanon viszonylag csekély földrajzi kiterjedése téves következtetésre adhat okot az ország történelmi és főként geopolitikai helyzetét illetően. A földrajzi adottságokat tekintve ugyanis egy jól prosperáló gazdaságú, fejlett idegenforgalommal és széleskörű nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező országnak kellene itt elhelyezkednie. Ez valójában a negyven évvel ezelőtt kitört, és változó intenzitással húsz éven át tartó polgárháborúig létezett is. A polgárháború következményeit mind a mai napig magán viselő ország talpra állását előbb a 2006-os fegyveres konfliktus, majd a 2011-től fokozatosan elmélyülő szíriai polgárháború hátráltatja.

A társadalmi feszültségekhez az utóbbi években már a térségben is jól érezhetően társulnak a klímaváltozás hatásai, olyan időjárási jelenségek kialakulását eredményezve, melyek az egyébként mediterrán jellegű, a téli időszakban hűvös és csapadékos, nyáron forró és párás éghajlati viszonyokat egyre szélsőségesebb irányba mozgatják. A térségben hatékony mezőgazdasági tevékenységet már az eddigiekben is csak fejlett öntözési technológiák alkalmazásával lehetett elérni, a mind szárazabbá és forróbbá váló nyarak ezt a szükségszerűséget csak tovább fokozhatják. Fejlett öntözési rendszereket kialakítani és fenntartani azonban rendkívül költségigényes feladat, és a gazdasági potenciálból adódó különbségek szembetűnő módon jelentkeznek, amint átlépünk a gazdagabb Észak-Galilea területére. A Világgaazdasági Fórum⁸ 2015 januárjában megjelentetett globális kockázati jelentésében⁹ mind valószínűségüket, mind hatásukat tekintve a legfaj súlyosabb veszélyforrásként utalnak az extrém időjárási tényezőkre és az ivóvíz hozzáférhetőségének korlátozódására.

A vízhasználati jog kisajátítása már a múlt században is alapul szolgált fegyveres konfliktusok indításához, illetve az azzal való fenyegetésekhez. Amikor Libanon 2002-ben az ország déli részén folyó Wazzanin vízkivételi rendszer kiépítéséhez kezdett, Ariel Sharon, Izrael korábbi miniszterelnöke a Hatnapos háborúra emlékeztetve Libanont, gyakorlatilag fegyveres agresszióval fenyegette meg.¹⁰ Izrael ingerült reakciója természetesen nem volt alaptalan, lévén a Hazbanival-folyóval együtt a Wazzani táplálja a Jordán felső szakaszát, melynek vízfelhasználási tervét¹¹ az érintett arab országok már többször igyekeztek figyelmen kívül hagyni.

Az édesvízkészletek felügyelete nem csak az ivóvízellátás szempontjából fontos Libanon számára, hiszen a szolgáltatói és az ipari ágazatok után a mezőgazdaság a harmadik legfontosabb gazdasági szektora az országnak. A megművelhető földek viszonylagosan csekély száma miatt e területek intenzív öntözéses gazdálkodás alatt állnak, köszönhetően a tavasztól késő ősziig tartó száraz időszaknak. Az ország legnagyobb egybefüggő mezőgazdasági területe, egyúttal Libanon fő éléstára az ÉK-DNy irányban futó, 10-20 km széles Bekaa-völgy. E

⁸ World Economic Forum (WEF)

⁹ Global Risk 2015, Insight Report, 10th Edition. WEF_Global_Risks_2015_Report15 (letöltés: 2015.05.25.)

¹⁰ Deconinck, Stefan: Jordan River Basin - The Wazzani-incident in the summer of 2002 - a phoney war? – On the geopolitics of water scarcity in the Middle East, 2006.
http://www.waternet.be/jordan_river/wazzani.htm (letöltve: 2014.03.02.)

¹¹ Az 1953-1955 között kidolgozott Jordán-völgy Egységes Vízügyi Terve (kidolgozójára, Eric Johnston ENSZ nagykövetre utalva Johnston-tervként is ismert) nevet viselő dokumentum a térség országai (Izrael, Jordánia, Libanon, és Szíria) között a méltányos vízfelhasználás kérdéseit igyekezett rendezni. A vízelosztás tervet kezdetben elfogadó Arab Liga álláspontja a Szezi válságot követően egyre erőteljesebben eltávolodott a tervben foglaltakhoz képest. Az allokációs viták végül a Hatnapos háború egyik konfliktusforrásává váltak.

termékeny völgyet nyugatról a Földközi-tenger partvonalával párhuzamosan futó, és az ország nevét adó Libanon-hegység¹² kopár mészkővonulatai, keletről a Szíria felé természetes határurol szolgáló Antilibanon vonulatai szegélyezik. Az ország arculatát meghatározó, éghajlatát jelentős mértékben befolyásoló mészkőhegységek szűk völgyeiben dohány és olajbogyó ültetvényeket, míg a párás és meleg klímájú tengerparti sávban elsősorban citrusfélék és banán termesztése folyik.

A hegyvidék és a part közelsége miatt jelentős klimatikus eltérések tapasztalhatók az országban kelet-nyugati irányban haladva, már viszonylag rövid távolságok megtételekor is. A közlekedés alapvetően a közutakra korlátozódik, mivel az ország vasúthálózata a polgárháborúban megsemmisült és azóta sem építették újjá. Az úthálózat változó minőségű, a főutak többnyire jól járhatóak. A hegyi utakon késő őszi lehet biztonságosan közlekedni, télen gyakoriak a hóakadályok. Az úton kívüli mozgást az igen meredek oldalú *vádik*, aszódvölgyek akadályozzák.

A változatos földrajzi tényezőknél talán csak az ország népességeloszlása mutat vegyesebb képet. A valós etnikai, felekezeti és népsűrűségi viszonyokat a hiteles népszámlálási adatok hiányában már a szíriai polgárháborút megelőzőleg nehéz volt meghatározni. 2011-et követően az országnak masszív menekült-beáramlással kell megküzdenie. Az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának (UNHCR¹³) adatai szerint ez már most meghaladja az egymillió főt, és nem zárható ki, hogy az év végéig eléri a másfél milliós létszámot.¹⁴

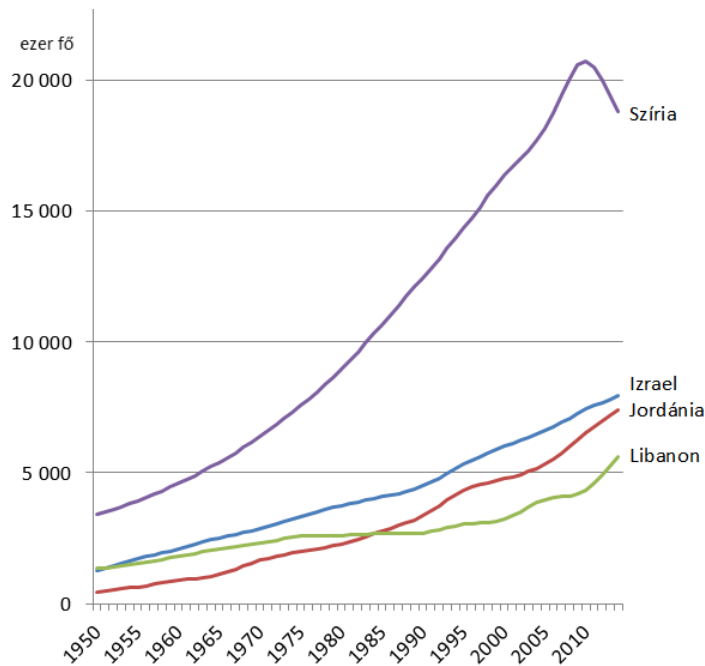
A valós demográfiai tényezők követését ez a helyzet tovább nehezíti. A szíriai menekültek jelentős része a főváros környékén, a Bekaa-völgyben és Libanon északi régióiban, menekülttáborokban él. Ugyanakkor az ország egész területén jelentős számban vannak jelen a befogadó népességgel elvegyülő, sok esetben regisztrálatlan szír menekültek a lakott területek népsűrűsége szerinti eloszlásban, szabad hozzáféréssel a közintézmények legalapvetőbb szolgáltatásaihoz. Nem hivatalos becslések szerint a menekültek tényleges száma jóval magasabb lehet az UNCHR által közölt adatoknál. Az ezzel járó kiadások a 2011. évi 13,7 millió amerikai dollárról 2014-re 471,9 millióra növekedtek, és ez év végére előreláthatólag az 550 millió dollárt is meg fogják haladni.

A szíriai menekültek mindennapi létfenntartásuk bázisaként saját megtakarításaik szolgálnak. Ezek kimerülése a szociális feszültségek radikális növekedését vonja maga után. Az alábbi ábra szemléletesen mutatja be az ország demográfiai változásait a népességszám vonatkozásában az utóbbi hat évtizedre vonatkozóan. A grafikonok alapján jól látható, hogy a húszéves polgárháború időszakát (1975-1990) követően Libanon fokozatos népességnövekedést tudott elérni, melyet a 2006-os háború vetett ismét vissza. A jelenlegi intenzív növekedés viszont teljes mértékben a szíriai népességfogyással hozható összefüggésbe. Jelenleg mind a befogadó népességhez viszonyítva, mind abszolút mértékben Libanon a legfőbb befogadó ország a szír menekültek számára.

¹² A szó sémi nyelveredetét (*lbn*) tekintve fehérét jelent, amely a hegység legmagasabb hófödte csúcsainak megjelenésére utal.

¹³ United Nations High Commissioner for Refugees

¹⁴ UNHCR Global Appeal 2015 Update • Lebanon. <http://www.unhcr.org/5461e607b.html> (letöltve: 2015.05.30.)

1. ábra Libanon és néhány környező ország népesedési változásai
1950-től napjainkig¹⁵

Köztársasággá válás és polgárháborúba süllyedés

A Libanonra jellemző vegyes arculatú vallási-, etnikai- és kulturális kép egy hosszabb történeti folyamat eredménye, melynek minden részletére az adott keretek között kitérni nem lehet. Az azonban megjegyzendő, hogy Libanon újkori történelmére és mai határaitra leginkább és közvetlenül a francia külpolitikai érdekek gyakoroltak hatást, mely természetes következménye a két ország között a XIX. század végétől egyre szorosabbá váló gazdasági kapcsolatoknak. Ez egyfajta függőséget is jelentett a térségben élők számára, mivel a franciák egyre nagyobb befolyáshoz jutottak a helyi gazdasági és politikai életben.

1800-as évek közepére a Libanon-hegység területén élő drúzok és a maronita keresztények között – nem csekély mértékben a francia és a brit érdekek közötti ellentétek térségbeli megnyilvánulásának hatására – egyre növekvő felekezeti feszültség alakult ki, mely 1860-ra véres zavargásokhoz vezetett. A konfliktushelyzet kezelésére létrejött nemzetközi bizottság (brit, francia, orosz, osztrák és porosz részvétellel, valamint az Oszmán Birodalom képviselőivel) megállapította, hogy a térség 1843-as területi felosztása a drúzok és maroniták között jelentős mértékben közrejátszott az ellenségeskedés kialakulásában. A bizottság javaslatot tett egy Szíriától különálló kormányzóság (*mutasszarifátus*¹⁶) kialakítására, melynek vezetőjét a szultán nevezi ki, és akinek munkáját a térségben élő hat különböző vallási csoport (drúz, görög katolikus, görög ortodox, maronita, síita és szunnita muszlim) képviselőiből álló tanács segíti.¹⁷

¹⁵ Forrás: World Population Prospects, the 2015 Revision. UN Department of Economic and Social Affairs, Population Division (Készítette: a szerző)

¹⁶ Az Oszmán Birodalom alá tartozó, önálló közigazgatási egység.

¹⁷ Lutsky, V. B.: Modern History of the Arab Countries, <http://www.marxists.org/subject/arab-world/lutsky/ch09.htm> (letöltve: 2015. 05.15)

Mindezen történelmi előzmények Libanon, mint önálló állam létrejöttének folyamata szempontjából lényegesek, mivel megteremtették az ország mai politikai vezetési struktúrájára is jellemző felekezeti kvótarendszer, azaz a politikai *konfesszionizmus* alapjait. A Beaufort d'Hautpoul francia tábornok által 1860-ban vezetett közel hatezer fős francia expedíciós katonai alakulat (mely egyben az első nemzetközi humanitárius intervenció is volt a térségben) tevékenysége jelentős hatást gyakorolt a területi önállósodás és a politikai függetlenedés folyamataira. A francia katonatérképészek által felmért terület térképei pedig alapul szolgáltak az 1920-as „Nagy-Libanon” határainak megrajzolásánál.¹⁸

Az első világháborút követően Nagy-Britannia és Franciaország megállapodott a térség felosztásáról, s ehhez a Népszövetség mandátumrendszere biztosított formális keretet. A francia mandátumterület hat részből állt, melyek közül az egyik az oszmán fennhatóság alatt kialakított egykori autonóm kormányzóság területének közel duplájára növekedett Nagy-Libanon volt. A területi növekedés az önálló államiség megteremtését elősegítette, de az addig többségben lévő keresztények az új államhatárok között elvesztették közösségalkotó dominanciájukat.¹⁹ Mindemellett az össznépeség részévé váló vallási és etnikai csoportok zárt közösségekbe tömörülve igyekeztek érdekeiket érvényre juttatni. Az így kialakult és napjainkban is jellemző, sajátosan összetett vallási és etnikai kép megnehezíti az állam hatékony irányítását, működtetést. A felekezeti kvótarendszeren alapuló hatalommegosztás az országos jelentőségű ügyek kezelését és a döntések meghozatalát lelassítja. A pártok, valamint a különféle vallási, politikai és gazdasági érdekkörök közötti konszenzuseresés időigényes.

Az ország függetlenségének 1943-as kikiáltása, illetve a francia csapatok 1946-os kivonulását követően, a gyakori külső támadások és véres polgárháborúk ellenére is fenn tudott maradni a Libanoni Köztársaság, de a viszonylagos béke és biztonság érdekében folyamatos és jelentős erőfeszítéseket kellett tennie a mindenkori vezetésnek.²⁰

Az 1970-es évek közepén a fokozódó vallási-politikai feszültségek – és nem kis részt a növekvő társadalmi szociális egyenlőtlenségek, a munkanélküliség, valamint az olajválság következményeként az addig virágzó gazdaságú, földrajzi adottságai és a régió pénzügyi rendszerében betöltött szerepe okán Közel-Kelet Svájcaként emlegetett Libanon egy változó intenzitású, másfél évtizeden át elhúzódó polgárháborúba sodródott. Az Arab Liga 1976-os rijádi rendkívüli csúcstalálkozóján résztvevő államok képviselői szólították fel először a konfliktus kialakulásáért felelős fegyveres csoportokat az összecsapások azonnali beszüntetésére, továbbá a független palesztin állam létrejöttéért az 1964-es megalakulása óta küzdő PFSZ²¹ vezetését is Libanon szuverenitásának tiszteletben tartására. Ezzel egyidejűleg, az ország északi részén kialakult helyzet kezelésére, békefenntartó csapatok felállításáról is döntöttek, melyek meghatározó részét az akkor már Libanon területén tartózkodó szír hadsereg alakulatai adták volna.

¹⁸ Firro, Kais M.: *Inventing Lebanon, Nationalism and the State Under the Mandate*. London and New York: I.B. Tauris & Co. Ltd. 2003. p. 18.

¹⁹ Sógor Dániel: Egy állam a közösségekből. Libanon a két világháború között. *Első Század* 2008. 1. szám, p. 275.

²⁰ Manyasz Róbert: A nagyság hátulütői – Libanon. *Politics&Islam*, http://islampolitics.blog.hu/2012/05/23/a_nagysag_ara_libanon (letöltve: 2012.05.23.)

²¹ Palesztin Felszabadítási Szervezet

A helyzetet tovább súlyosbították Izrael 1977-es bombatámadásai és a PFSZ katonai szárnyának Libanon déli területekről Izrael felé indított fegyveres akciói. 1978. március 14-én a „Litani” műveletben Libanon déli területeit izraeli katonai alakulatok szállták meg. Bár a hadműveletek eredményeként az izraeli erők sikeresen kiszorították a PFSZ katonai egységeit a Litani folyótól délre eső területekről, a katonai beavatkozás több mint ezer civil áldozatot követelt. Az inváziót követően az ENSZ Biztonsági Tanácsa március 19-én elfogadott 425. számú határozatában ítélte el az izraeli beavatkozást, és felszólította az ország vezetését a hadműveletek azonnali beszüntetésére, továbbá csapatainak kivonására Libanon területéről. Az ENSZ BT ezt követő 426. számú határozatában egyúttal előírta egy békefenntartó erő felállítását is.

Az ENSZ békemissziójának első periódusa

UNIFIL (United Nations Interim Force in Lebanon) megnevezéssel 1978-ban egy viszonylag rövid, átmeneti időszakra létrehozott békemisszió állt fel, mely az izraeli erők kivonulásának ellenőrzését, a béke és biztonság helyreállítását és Libanon megszállt területei feletti fennhatósága visszaszerzésének támogatását kapta feladatául. A misszió mandátuma eredetileg 6 hónapban lett meghatározva a Litani-folyótól délre eső területekre, azzal a kiegészítéssel, hogy az ENSZ BT döntése alapján ez az időtartam újabb fél évvel meghosszabbítható.²²

Az első békefenntartó csapatok 1978. március 28-án érkeztek a műveleti területre más ENSZ erőktől (elsősorban az UNEF-II²³ és az UNDOF²⁴ alakulataitól) történő átcsoportosítással, és ha a nehezen is, de sikerült elérniük a tűzszünetet. A viszonylagos béke azonban nem sokáig tartott. 1982-ben Izrael, a „Béke Galileában” műveletben, szárazföldi csapataival egészen Bejrútig, a fővárosig jutott el. A beavatkozásra mintegy válaszként, iráni támogatással megalakult a Hezbollah (Allah pártja) síita ellenállási mozgalom, fő célkitűzésként az izraeli megszállás elleni küzdelmet tűzve zászlajára. Ugyanebben az évben keresztény milíciák tömeges megtorlóakciókat követek el Szabra és Satilla palesztin menekülttáborok lakói ellen. A kegyetlen mészárlás a térségben élő népek és felekezetek között időről időre fellángoló engesztelhetetlen indulatok szimbólumává vált.

Az izraeli kivonulást követően a déli országrész felett az Izrael által támogatott Dél-Libanoni Hadsereg²⁵ vette át az ellenőrzést, folyamatosan összezsapásokat folytatva a Hezbollah gerilláival. A fegyveres összeütközések végül az 1989-ben a szaúdi Taifban létrejött Nemzeti Megbékélési Egyezmény²⁶ elfogadását követő esztendőben értek véget, lezárva Libanon 15

²² A UNIFIL jelenlegi mandátuma az ENSZ BT 2236. számú határozata alapján 2016. augusztus 31-ig érvényes.

²³ A UNEF (United Nations Emergency Force) az ENSZ Rendkívüli Hadereje eredetileg a szuezi válságra adott válaszként jött létre 1956. november 7-én, az 1001. számú BT határozattal. A maga nemében első ENSZ-misszió 1967 májusáig működött. Az 1973. októberi arab–izraeli háborút követően jött létre az UNEF-II az izraeli és az egyiptomi csapatok szétválasztására. Az UNEF-II 1979-ben került kivonásra.

²⁴ Az UNDOF (United Nations Disengagement Observer Force) az ENSZ Csapatszétválasztási Megfigyelő Hadereje a Biztonsági Tanács 350. számú határozatával jött létre az 1973-as arab-izraeli (jom kippuri) háborút lezáró tűzszünet ellenőrzésére, valamint a szíriai és az izraeli haderők szétválasztására, a Golán-fennsíkon, a Libanontól Jordániáig 80 km-en át húzódó vékony (0,5-10 km széles) sávjában hajtja végre.

²⁵ South Lebanon Army (SLA)

²⁶ A másfél évtizeden át elhúzódó polgárháborút lezáró egyezmény, mely a politikai konfesszionalizmus révén

éven át húzódó véres polgárháborúját. Bár a szembenálló milíciák az 1991-es amnesztia törvényt követően feloszlottak, az ország déli területén továbbra is feszült maradt a helyzet, elsősorban az 1992-es választásokon már politikai pártként induló Hezbollah katonai szárnyának fegyveresei és a Dél-Libanoni Hadsereg alakulatai közötti összecsapások miatt. A Hezbollah meggyengítése céljából Izrael további hadműveleteket hajtott végre Dél-Libanon területén, majd 2000 májusában az ENSZ BT a 425. határozatát végül elfogadva²⁷ kivonult Libanonból. A feladataiban addig jórészt humanitárius segítségnyújtásra korlátozott UNIFIL kiterjeszthette műveleti spektrumát katonai feladatok ellátására is.²⁸

2. ábra A UNIFIL műveleti területe (AO) és a főparancsnokság (HQ) elhelyezkedése
(Készítette a szerző)

Az izraeli csapatkivonást követően az ország középső és keleti területén még mindig maradt egy jelentős, több mint 15 ezer főből álló szír haderő. Az idegen csapatok kivonását az ENSZ is szorgalmazta, nem sok sikerrel. 2005. február 14-én a már hivatalát elhagyó, de köztiszteletben álló miniszterelnök Rafic Hariri ellen merénylet következett el, melynek hatására további merényletekkel övezett sorozatos demonstrációk kezdődtek a fővárosban. A Cédrus-forradalomként is ismert megmozdulások hatására, valamint a nemzetközi közösség nyomására Szíria végül kivonta csapatait Libanon területéről. Mindezek után úgy tűnt, Libanon végre hozzáláthat a békés újjáépítéshez, és a háború következményeinek felszámolásához.

2006. július 11-én a Hezbollah fegyveresei váratlanul rajtaütöttek egy izraeli őrzőjáraton, melynek nyolc tagjával azonnal végeztek, további két katonát pedig foglyul ejtenek. Az addig is gyakori, de nem jelentős incidensek után ez az eset erőteljes lépésre, egy a Hezbollah dél-

biztosította az eltérő felekezetek együttműködését az állam irányításában. Az egyezmény a szír csapatok kivonását is előírta, de ennek végrehajtása elhúzódott.

²⁷ Security Council Endorses Secretary-Generals conclusion on Israeli withdrawal from Lebanon as of 16 June. UN Press Release SC/6878. 2000.06.18.
<http://www.un.org/News/Press/docs/2000/20000618.sc6878.doc.html>

²⁸ UNIFIL Mandate, The Official website of UNIFIL, 2012.06.20.
<http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/unifil/mandate.shtml>

libanoni térnyerését megakadályozandó háború megindítására készítette Izraelt. A még vélhetően életben lévő foglyok kimentésére szervezett akciók kudarcát követően, július 12-e éjjelén, az izraeli légierő és a tüzérség csapásokat mért a dél-libanoni infrastruktúra stratégiai fontos elemeire, a Hezbollah vezetési-irányítási pontjaira, raktáira, rakétaindító állásaira, a közlekedési hálózat csomópontjaira, a hidakra és más műszaki létesítményekre. Mindezeket túl találta a főváros egyik televíziós csatornájának épületét is, illetve számos hadianyag raktárt. A támadásokat később Izrael kiterjesztette Libanon tengeri kikötőire is.²⁹

Irán és a szíriai Aszad-rezim támogatását élvező Hezbollahot nem rendítették meg az izraeli támadások. Fegyveresei közel négyezer különféle rakétát lőttek ki, elsősorban észak-izraeli célpontokra. A fegyveres összecsapások hosszan elhúzódtak, egyik fél sem ért el átütő sikert. Július 17-én vetett be Izrael szárazföldi erőket, de a kiváló helyismerettel rendelkező, gerilla taktikára kiképzett Hezbollah-harcosok heves ellenállást tanúsítva meglepték és megzavarták az izraelieket.³⁰ Különösen a szimbolikus jelentőségű *Bint Jbeil* városban és környékén folytak véres harcok, mely jelentős veszteségeket okoztak mindkét oldalon.³¹

Az azóta 34 napos háborúként is hivatkozott³² fegyveres konfliktus azonnali beszüntetéséről és az ezt szavatoló békefenntartó erők jelentős megerősítéséről az ENSZ BT 2006. augusztus 11-én elfogadott 1701. sz. határozatában döntött. A határozat kihirdetését követően még napokig (egészen augusztus 14-ig) folytak fegyveres összecsapások a térségben. A rövid, de intenzív katonai konfliktus mindkét fél számára számottevő áldozattal járt. Izrael 118 katonáját veszítette el a harcokban és 39 civilt ért halálos rakétatámadás az ország északi részén. A libanoni oldalon jóval magasabbak voltak a veszteségek. Itt a 845 fő halálos áldozatból 743 főt tett ki a polgári lakosok száma (más források szerint ez a szám meghaladhatta az ezer főt), és közel négyezer fő sebesült meg.³³ Kiemelkedően nagy volt a polgári létesítményeket ért kár. Több mint 15 ezer otthon vált lakhatatlanná, közel ezer ipari, kulturális és szociális létesítmény pusztult el, 600 km úthálózat és 80 híd vált járhatatlanná.

A UNIFIL szerepvállalásának kibővülése

Az ENSZ BT 1701. számú határozatának érvényre juttatásához két alapvető feltételnek kellett teljesülnie. Egyrészt a határozatban foglalt missziós felhatalmazásoknak és a végrehajtandó feladatoknak, valamint az ezek alapján kezdeményezett intézkedések eredményeinek elegendő biztosítékul kellett szolgálni Izrael számára a terület biztonsági helyzetének fenntarthatóságáról, ami Izrael újbóli beavatkozását szükségtelemmé tette, másrészt a polgárháborút követően újraalakuló reguláris erőkkel³⁴ együttműködve el kellett érni, hogy a

²⁹ Matthews, Matt M.: We were caught unprepared, The 2006 Hezbollah-Israeli war. The Long War Series OP 26. US Army Combined Arms Center Combat Studies Institute Press, Kansas, 2008, p. 37.

³⁰ Arkin, William M.: Divining Victory: Airpower in the 2006 Israel-Hezbollah War. Maxwell AFB, AL, Air University Press, 2007. augusztus, p. 188.

³¹ Arkin, William M.: Divining Victory: Airpower in the 2006 Israel-Hezbollah War. Maxwell AFB, AL, Air University Press, 2007. augusztus, p. 86.

³² Tomolya János: A „34 napos” izraeli-libanoni háború. Hadtudomány, XVII. évf. 1. szám, 2007. március http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2007/1/2007_1_8.pdf

³³ Mideast War, by the Numbers. The Washington Post, The Associated Press. 2006.08.17. http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/08/17/AR2006081700909_pf.html

³⁴ Libanoni Fegyveres Erők (Lebanese Armed Forces)

Hezbollah fegyveres szárnya ne fejthessen ki semmilyen tevékenységet a Litani-folyótól délre eső területeken.

A fenti célkitűzések megvalósítására a 426-os BT határozattal létrehozott UNIFIL alig négyezer fős létszáma már nem volt elegendő. A Litani folyótól Izraelig húzódó 1060 km² kiterjedésű műveleti terület megfelelő felügyelete érdekében ezért az ENSZ BT a misszió katonai erejének jelentős kibővítéséről döntött. A jelentős létszámbeli és haditechnikai változások a szervezeti felépítésre is kihatottak. Ennek kifejezésére helyenként találkozhatunk a UNIFIL-II hivatkozással is, jóllehet a misszió 1978-as megalakulását követően folyamatosan jelen volt a dél-libanoni térségben, így a szervezet hivatalos megnevezése nem változott.

Az átalakítás eredményeként egy hadosztály méretű, számottevő szárazföldi és haditengerészeti tüzérvél,³⁵ valamint légi szállító kapacitással rendelkező katonai erő jött létre. A UNIFIL műveleti területe³⁶ dandár szintű keleti és nyugati szektorokból áll. Mindkét szektor a hozzájáruló nemzeti támogatással irányított és fenntartott, zászlóalj szintű felelősségi területekre oszlik. A zászlóaljak felelősségi területei határának kijelölésekor alapvetően a már létező közigazgatási határokat vették figyelembe.

A UNIFIL súlyának és képességeinek jelentős mértékű növelése meghozta a várt eredményeket. Néhány elszigetelt incidenst leszámítva az ENSZ békefenntartók sikerrel akadályozták meg jelentős fegyveres konfliktusok kialakulását. A polgári lakosság zöme elfogadja, sőt előnyösnek tartja a kéksisasok jelenlétét, a civil-katonai együttműködés a legtöbb esetben megfelelő. A UNIFIL mindezen túlmenően számos, a helyiek életét megkönnyítő, bizalom erősítő tevékenységet fejt ki a műveleti területen. E műveletek egyebek mellett kiterjednek a polgári infrastruktúra fejlesztésére, különféle köz- és állategészségügyi szolgálatok fenntartására, oktatási és képzési együttműködés folytatására, valamint a kulturális kapcsolatok ápolására.

³⁵ Maritime Task Force (MTF)

³⁶ Area of Operation (AO)

³⁷ Forrás: UNIFIL JGIS, 2011.08.16.

A legfontosabb feladat azonban továbbra is a folyamatos és aktív jelenlét fenntartása, a lakosság biztonságérzetének fokozása, és a szélsőséges fegyveres csoportok visszaszivárgásának, illetve illegális tevékenységének megakadályozása. A Libanoni Fegyveres Erők, az Izraeli Védelmi Erők, valamint a UNIFIL magas rangú képviselői közötti háromoldalú rendszeres találkozók lehetőséget biztosítanak az esetlegesen kialakuló vitás kérdések gyors rendezésében.

Léteznek ugyanakkor olyan biztonságpolitikai kihívások a térségben, melyeket lokálisan nehéz kezelni. Ezek között első helyen áll az immár negyedik éve tartó szíriai polgárháború, s az ezzel kapcsolatos tömeges migráció kezelése. Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága (UNHCR) adatai alapján³⁸ a szír menekültek száma Libanonban 2015-re eléri az 1,3 millió főt, nagymértékben megterhelve az ország szociális ellátórendszerét és belbiztonságát. A 2011 tavaszától tartó véres összecsapások erőteljes befolyást gyakorolnak a belpolitikai helyzetre is. Bár az állami politika képviselői eddig sikeresen tartották távol Libanont a szomszédságában zajló polgárháborútól, a fegyveres konfliktusok áttérjedésének reális veszélye továbbra is fennáll.

Az északkeleti területeken rendszeresek a fegyveres összecsapások és a robbantásos merényletek a síita és a szunnita felekezethez tartozó fegyveresek között. A feszült belpolitikai helyzetre nem hatott megnyugtatóan az sem, hogy az Európai Unió 2013. júniusi külügyi találkozásán a Hezbollah félkatonai szárnyát terrorista szervezetté nyilvánította.³⁹ A Gázai övezetben 2014 nyarán kitört fegyveres konfliktus – mint minden jelentősebb térségbeli viszály – kihatással volt Dél-Libanon biztonságára, fokozott készenlétet és azonnali reagálást megkövetelve az ENSZ alakulatoktól a műveleti területet érintő, többnyire elszigetelt fegyveres akciókkal szemben.

Magyar katonák a Kék Vonalnál

Hazánk a UNIFIL 2006-os kibővítéséhez speciális felkészültségű katonák felajánlásával járult hozzá. Az állomány első két tagja 2006. novemberében érkezett meg Naqourába, a UNIFIL Főparancsnokság székhelyére. Az „előőröt” néhány hét múlva követte újabb két fő. Az Országgyűlés által meghatározott létszámkeret kihasználása ezen a szinten állt meg, és a későbbiekben sem is érte el az eredeti felajánlásban vállalt hat főt.

A misszióba felajánlott személyi állomány kiválasztása és szakmai felkészítése az MH Geoinformációs Szolgálatra hárul. Az egy év időtartamú missziós szolgálatra mindazon hivatásos, vagy szerződéses tisztek és altisztek jelentkezhetnek, akik megfelelő szintű szakmai tapasztalattal rendelkeznek a korszerű geodéziai mérőeszközök és térinformatikai munkaállomások működtetése terén. Missziós felkészítésük ennek megfelelően részben Szolnokon, az MH Béketámogató Kiképző Központban, részben az MH Geoinformációs Szolgálatnál zajlik. A hazai felkészülést és az egyéni kiutazás követően az előre meghatározott beosztások átvétele rendszerint három-négy nap alatt zajlik le.

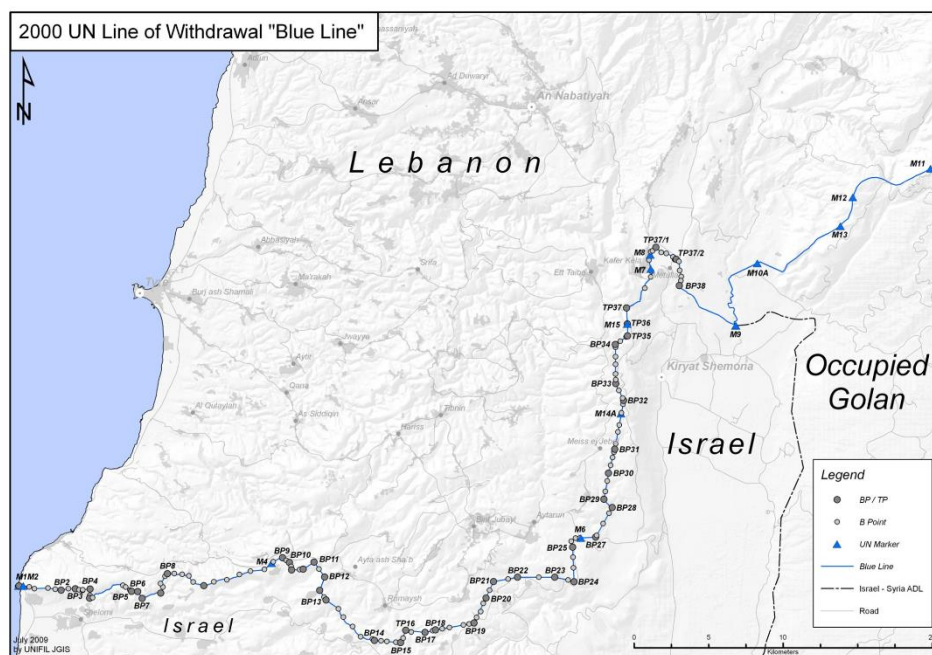
³⁸ 2015 UNHCR country operations profile – Lebanon. UNHCR – The UN Refugee Agency
<http://www.unhcr.org/pages/49e486676.html>

³⁹ Press release of the 3254th Council meeting of Foreign Affairs, Brussels, 22 July 2013
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/foraff/138317.pdf

A magyar katonatérképészek kezdetben közvetlenül a törzsfőnök hadműveleti helyettesének alárendeltségében látták el feladataikat a UNIFIL Főparancsnokságon. Később nemzetközi és helyi polgári alkalmazottakkal kiegészülve a misszió Műveleti Támogató Igazgatósága alatt, a Műszaki Támogató Szolgálat közvetlen alárendeltségben folytatták tevékenységüket, önálló szervezeti egység, a Joint Geographic Information Service (JGIS) tagjaiként.

A jelenleg mindösszesen 13 főből álló szervezeti egység 2013 júliusától a Regionális Informatikai és Kommunikációs Technológiai Igazgatóság alá került, mely felállásban feladatai kibővültek a régióban települt további ENSZ-missziók (UNFICYP⁴⁰, UNSCOL⁴¹, UNDOF⁴², UNTSO⁴³, UNSMIS⁴⁴) valamint az OPCW⁴⁵ geoinformációs támogatásával is.

A JGIS három részlegből és egy informatikai csoportból áll. Technológiai sorrendben haladva az első közülük a *felmérő részleg* (Survey Cell), melynek alapfeladata a műveleti területen történő mindennemű geodéziai biztosítási tevékenység ellátása, a folyamatos terepi műholdas helymeghatározást lehetővé tevő CORS (Continuously Operating Reference Station) rendszer felügyelete és működőképességének biztosítása, továbbá az Izrael és Libanon között húzódó „Blue Line” vonal pontjelölési és pontállandósítási feladataiban való részvétel.

4. ábra A Blue Line⁴⁶ 2000-ben elfogadott vonalvezetése

A Blue Line, azaz Kék Vonal meghatározó jelentőséggel bír a UNIFIL békeműveleti feladataiban. Az Izrael és Libanon között 121 km hosszan húzódó demarkációs vonal a Földközi-tenger partjától kelet-északkeleti irányban tartva éri el a Golán-fennsíkot, ahol az északról dél felé haladó UNDOF zóna keleti (Bravo) határvonalába csatlakozik. A Kék Vonalat

⁴⁰ United Nations Peacekeeping Force in Cyprus (az ENSZ Ciprusi Békefenntartó Hadereje)

⁴¹ United Nations Special Coordinator for Lebanon (az ENSZ Libanoni Különmegbízottjának Irodája)

⁴² United Nations Disengagement Observer Force (az ENSZ Csapatsétválasztási Megfigyelő Hadereje)

⁴³ United Nations Truce Supervision Organization (az ENSZ Fegyverszüneti Ellenőrző Szervezete)

⁴⁴ United Nations Staff Mutual Insurance Society (az ENSZ szíriai megfigyelői missziója)

⁴⁵ Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons (Vegyifegyver-tilalmi Szervezet)

⁴⁶ Forrás: UNIFIL JGIS, 2009. 07.28.

sem Izrael, sem Libanon nem fogadja el államhatárként. Lényeges szerepe – az ENSZ vonatkozó határozatait értelmében – az izraeli erők kivonásának ellenőrzésében jelenik meg. Jelenlegi vonalvezetéséről az ENSZ 2000-ben döntött, az 1923-as határvonal és az 1949-es tűzszüneti demarkációs vonal figyelembevételével. A határvonal pontjegyzékének összeállítása azonban nem ment problémamentesen. Egyrészt az 1:50.000 méretarányú térképi alapanyagokról lehetetlen volt néhány tíz méternél pontosabban meghatározni a pontok koordinátáit. A 198 pontból álló listát később Izrael nem fogadta el, és ragaszkodott a térképi alapanyagokhoz. A Blue Line vonalvezetése helyenként nem volt összeegyeztethető az aktuális terepi viszonyokkal (főleg egyes határ menti településeknél), melyekkel kapcsolatban hosszadalmas egyeztetéseket kellett lefolytatni. Mindezekon túl Izrael a saját területén egy, a Kék Vonallal párhuzamos műszaki határvonal kiépítését is elkezdte.

A Kék Vonal terepi kijelölésében a magyar katonatérképészek meghatározó szerepet töltek be. A változatos terepviszonyok, valamint az elaknásított területek hátráltató tényezői ellenére a kijelölési munkálatokat 2014-re befejezték. A Blue Line vonalában jelenleg kilométerenként négy felszíni jel tájékoztatja a határ menti övezetbe lépőket a demarkációs vonal pontos helyzetéről.

A JGIS másik önálló eleme a Térbeli Adatfeldolgozó Részleg (Geo Data Production Cell), ahol a terepről és más forrásokból származó geoinformációs adatok feldolgozása és adatbázisban történő tárolása folyik annak érdekében, hogy a különböző térképi szolgáltatások a legrövidebb időn belül hiteles és részletes alapadatokhoz juthassanak. A JGIS térképszolgáltatásai kizárólag az ezekben az adatbázisokban tárolt, hiteles adatok felhasználására épülhetnek, ezzel elkerülve a szenzitív adatok illetéktelen felhasználását, a véletlen jellegű adatvesztéseket és módosításokat, valamint a redundanciák keletkezését.

A JGIS harmadik szervezeti elemében, a *térképező és geoinformációs elemző részlegben* (Mapping & Geo-Info Analysis Cell) folyik a legkézzelfoghatóbb térképészeti tevékenység. Itt állnak össze a felmérő részleg által begyűjtött és az adatfeldolgozó részleg által előkészített, valamint a vonatkozó szabályok és előírások alapján strukturált térbeli adatok térképtermmékké. A JGIS aktív szerepvállalása eredményeként több száz különféle hadműveleti, topográfiai, tematikus és egyéb térképtermmék áll rendelkezésre a misszió különböző vezetési szintjeiről, illetve a szakfeladatokat ellátó szervezetektől érkező megrendelői igények kielégítésére. Az új térképtermmék előállítás mellett folyamatosan zajlik a már meglévők karbantartása, szükség szerinti felújítása, korrekciója, kiegészítése, sokszorosítása, illetve forgalomból történő kivonása.

A fentebb említett részlegeknél 1-1 fő magyar tiszt, altiszt tevékenykedik. 2014 novemberéig a nemzeti rangidősök a Térképező és Geoinformációs Elemző Részleg vezetésével voltak megbízva. A részleg napi irányítási feladatain túl felelősek voltak a misszió térképészeti irányelveinek kidolgozásáért, a különféle térképtermmék minősítési szabályainak betartásáért, a térképigénylések elbírálásáért és az új térképekhez szükséges adatok igényléséért, továbbá a napi szakmai kapcsolatok fenntartásáért a különböző katonai vezetési szintekkel, és egy sor egyéb tervezési feladat végrehajtásáért. 2014 novemberétől a 9. váltás nemzeti rangidőse a Felmérő Részleg irányítását vette át.

A három részleg mellett üzemelő *informatikai csoport* (Information Technology Team) a JGIS mindennapi tevékenységeihez szükséges informatikai háttér biztosításán túl olyan webalapú online térinformatikai szolgáltatások fejlesztéséért és fenntartásáért is felel, melyek alkalmazásával hatékonyan kiváltható a papíralapú térképmunka, a földrajzi vonatkozású információk pedig rendkívül széles körben használhatók fel a misszióban.

A magyar katonák mindezekén túl folyamatos ügyeleti rendszerben látnak el feladatot a műveleti területen bekövetkező rendkívüli események (rakétatámadások, fegyveres incidensek, határsértések) azonnali kivizsgálására létrehozott *helyszínelő csoport* (Investigation Team) tagjaként. A Főparancsnokság hadműveleti központjának irányítása alatt, de közvetlenül a misszió főparancsnok-helyettese alárendeltségébe tartozó csoport a nap bármely szakában érkező riasztást követő negyed órán belül készen áll a szükséges teljes felszereléssel a műveleti területen bekövetkezett incidens kivizsgálásában szakmai feladatait ellátni, legyen az fel nem robbant lőszerek és más robbanóeszközök lokalizálása vagy aknamentesítései munkálatokhoz szükséges helymeghatározás, térképezés.

A magyar katonák innovatív fejlesztésekben is részt vettek az utóbbi években, melynek eredményeként a műveleti terület térképi ábrázolásai ma már mobil kommunikációs eszközökön is elérhetők, és megfelelő GPS-támogatással navigációs feladatokra is felhasználhatók. A 2011-ben elkezdett fejlesztéseknek köszönhetően a korszerű táblagépeken és telefonokon futó alkalmazások lehetővé teszik a műveleti terület tetszőleges méretarányú megjelenítését műholdas és légi felvételek, illetve hagyományos térképek alapján, továbbá alkalmasak tetszőleges tematikus információ (átkelők, műszaki létesítmények, bekövetkezett incidensek stb.) kiemelt ábrázolására is. A UNIFIL területén napi rendszerességgel igénybe vett mobil térképi alkalmazások 2014-ben már Szíria és Ciprus, valamint a vérzéses láz (ebola) megbetegedéssel érintett afrikai országok területére is elérhetők voltak.

Összegzés

Bár hazánk szerepvállalása az ENSZ dél-libanoni missziójában látszólagos méretét tekintve nem számottevő, mégis kiemelkedő fontosságú a magas hozzáadott szellemi értéknek köszönhetően. Az eddigi nyolc – és a jelenleg is szolgálatot teljesítő kilencedik – váltás állománya nemcsak katonai, de speciális szakmai felkészültségét tekintve is méltán elismert és megbecsült tagjává vált a kéksapkások közösségének, öregbítve ezzel Magyarországot, a Magyar Honvédséget és a magyar katonatérképészek hírnevét.

Ma még nehéz előrelátni, hogy az ENSZ meddig állomásoztat jelentős méretű békefenntartó erőt Dél-Libanonban, és hogy ehhez milyen hozzájárulásokat fogad el a résztvevő országoktól. A térség meggyengült biztonsági helyzete egyelőre a jelentősebb csapatkivonás ellen szólnak. A békefenntartó erők szervezeti felépítését és diszlokációját érintő változások azonban jelenleg is folynak. 2014-ben a UNIFIL egyenruhás állománya alig haladta meg a tízezer főt, ami a 2008-as 13 ezres létszámhoz képest jól érzékelhető csökkenés. A gazdasági válságot követően a misszióhoz hozzájáruló nagyobb európai országok képesség-felajánlása számottevően mérséklődött, ami részben a katonai létszám csökkenésében, részben a saját kezelésű helyi támaszpontok felszámolásában nyilvánult meg. A katonai állomány mellett a néhány száz fős nemzetközi és helyi civil alkalmazott száma is folyamatosan csökken.

A misszióhoz hozzájáruló államok száma ugyanakkor még ma is jelentős.⁴⁷ Részvételük mértékét gazdasági lehetőségeik, a térséghez fűződő, illetve az ENSZ békefenntartói szerepvállalással kapcsolatos ambícióik határozzák meg. Mindaddig, amíg a magyar katonák szerepvállalására igényt tart az ENSZ, és a hazai felajánlásban sem történik jelentős változás, a naqourai Főparancsnokságon továbbra is együtt loboghat közel 40 ország zászlajával a magyar nemzeti trikolor.

Irodalomjegyzék

- Arkin, William M.: *Divining Victory: Airpower in the 2006 Israel-Hezbollah War*. Maxwell AFB, AL, Air University Press, 2007. augusztus,
- Deconinck, Stefan: *Jordan River Basin - The Wazzani-incident in the summer of 2002 - a phoney war? – On the geopolitics of water scarcity in the Middle East*, 2006., http://www.waternet.be/jordan_river/wazzani.htm (letöltve: 2014.03.02.)
- Firro, Kais M.: *Inventing Lebanon, Nationalism and the State Under the Mandate*. London and New York: I.B. Tauris & Co. Ltd. 2003. p. 18.
- *Global Risk 2015, Insight Report, 10th Edition*. WEF_Global_Risks_2015_Report15 (letöltés: 2015.05.25.)
- Lutsky, V. B.: *Modern History of the Arab Countries*, <http://www.marxists.org/subject/arab-world/lutsky/ch09.htm>, (letöltve: 2015. 05. 15.)
- Manyasz Róbert: *A nagyság hátulütői – Libanon*. Politics&Islam, http://islampolitics.blog.hu/2012/05/23/a_nagysag_ara_libanon (letöltve: 2012.05.23.)
- Matthews, Matt M.: *We were caught unprepared, The 2006 Hezbollah-Israeli war*. The Long War Series OP 26. US Army Combined Arms Center Combat Studies Institute Press, Kansas, 2008, p. 37.
- *Mideast War, by the Numbers*. The Washington Post, The Associated Press. 2006.08.17. http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/08/17/AR2006081700909_pf.html
- *Security Council Endorses Secretary-Generals conclusion on Israeli withdrawal from Lebanon as of 16 June*. UN Press Release SC/6878. 2000.06.18. <http://www.un.org/News/Press/docs/2000/20000618.sc6878.doc.html>
- Sógor Dániel: *Egy állam a közösségekből. Libanon a két világháború között*. Első Század 2008. 1. szám, p. 275.
- Tomolya János: *A „34 napos” izraeli-libanoni háború*. Hadtudomány, XVII. évf. 1. szám, 2007. március http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2007/1/2007_1_8.pdf
- UN SC/8808 Department of Public Information, News and Media Division, New York 2006.08.11. <http://www.un.org/News/Press/docs/2006/sc8808.doc.htm> (letöltve: 2012.07.15)
- UNHCR country operations profile – Lebanon, 2015. UNHCR – The UN Refugee Agency <http://www.unhcr.org/pages/49e486676.html>
- UNHCR Global Appeal 2015 Update – Lebanon. <http://www.unhcr.org/5461e607b.html> (letöltve: 2015.05.30.)

⁴⁷ UNIFIL Facts and Figures. United Nations Peacekeeping <http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/unifil/facts.shtml> (letöltve: 2014.12.31.)

- UNIFIL Facts and Figures. United Nations Peacekeeping
<http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/unifil/facts.shtml> (letöltve: 2014.12.31.)
- UNIFIL Mandate, The Official website of UNIFIL, 2012.06.20.
<http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/unifil/mandate.shtml>
- Press release of the 3254th Council meeting of Foreign Affairs, Brussels, 2013.07.22
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/foraff/138317.pdf

Drót László ezredes⁴⁸

AZ UNFICYP ÉS A MAGYAR ENSZ BÉKEFENNTARTÓ KIKÉPZÉS

Visszaemlékezés a kiképzői évekre

Kivonat

Az írás az ENSZ ciprusi missziójában, az UNFICYP-ben szerepet vállaló magyar kontingens felkészítését és kiképzésének történetét mutatja be a kezdetektől, a területen mintegy másfél évtizedig résztvevő katonatiszt szemszögéből. A Magyar Honvédség egyik legrégebbi missziója keretében egy kísérleti szerepvállalást követően 1995 novemberétől teljesít békefenntartó tevékenységet a változó létszámú magyar kontingens.

Kulcsszavak

UNFICYP, ENSZ, Magyar Honvédség, misszió, békefenntartás, kiképzés

Abstract

The paper - done by a professional who was directly involved in the process for 15 years - is about the training of the Hungarian contribution to the UN peacekeeping mission, UNFICYP, in Cyprus. The contingent - being one of the earliest missions of the Hungarian Defence Forces - has been deployed in various numbers since November 1995.

Keywords

UNFICYP, UN, Hungarian Defence Forces, mission, peacekeeping, training

Bevezetés

A Magyar Honvédség egyik legrégebbi missziója, az ENSZ Ciprusi Haderő Magyar Kontingense, az United Nations Force In Cyprus (UNFICYP) kötelékében még ma is működik. 1993-ban már teljesítettek itt magyar ENSZ katonai megfigyelők (4 fő) szolgálatot, az akkor kísérletként kipróbált katonai megfigyelő és összekötő csoport állományában. A magyar kontingens 1995 novemberében érkezett a szigetre 39 fővel. Megkezdve az azóta már 20 éves UNFICYP Magyar Kontingens történetét, az állomány az UNFICYP ütköző zónájának 4. szektorában egy osztrák zászlóalj kötelékében és azon belül is az 1. század alárendeltségében, a híres Camp Bergerben, a „Louroujina Zsebben” teljesítette feladatait. A kontingens felkészítését a Magyar Honvédség Békefenntartó Erők Kiképző Központjának (BEKK) állományából biztosították és osztrák-magyar közös kiképzésben részesültek. A BEKK állománya eredetileg is ENSZ békefenntartó felkészítésben részesült, de állománytáblás felszerelt századai az eredeti formában nem kerültek alkalmazásra. Kézenfekvő megoldás volt az UNFICYP magyar kontingensének személyi állományát ebből az alakulatból biztosítani. Az osztrák század alárendeltségében szolgáló magyar szakasz az egyik legmozgalmasabb területet kapta meg, ahol már a

⁴⁸ A szerző a MH 5. Bocskai István Lövész Dandár parancsnokhelyettese (Hódmezővásárhely). 1998-tól 2013-ig foglalkozott különböző munkakörökben az UNFICYP magyar kontingens felkészítésével.

kezdetekben is többszörösen bizonyítania kellett felkészültségét. A magyar szakasz mellett még teljesítettek szolgálatot magyarok az osztrák század és zászlóalj törzsében, sőt az UNFICYP főparancsnokságán is volt egy-egy magyar beosztás. Az első kontingens állományában a '93-ban megfigyelőként szolgált személyek közül ketten is helyet kaptak (köztük a kontingens parancsnok). A kontingens helyzete lényegesen megváltozott, mikor a BEKK felszámolásra került és a feladatrendszere átadásra került a MH 88. Gyorsreagálású zászlóalj számára 1996-ban. Az állomány alapvetően 1997 márciusától az említett zászlóalj kötelékéből került ki, a szükséges tiszti állomány kiegészítéssel. Az UNFICYP Magyar Kontingens történetében a legnagyobb változást 1997 szeptembere jelentette, amikor is a 4. szektor 1. századának felelősségi területét egy magyar század vette át. Az osztrák vezetés alatt álló zászlóalj kötelékében megjelentek a magyarokon kívül a szlovén békefenntartók is. A szektorban szolgálatot teljesítő személyeken kívül már megjelentünk az UNFICYP tartalék századában is, valamint nagyobb létszámban a zászlóalj és az UNFICYP parancsnokságán. A hazai UNFICYP felkészítés kialakítása, rendszerbe állítása is erre az időszakra tehető. A kontingens életében több változás következett még be a későbbiek folyamán. A századdal 107 főre bővült a magyar szerepvállalás, majd később 121 fő volt a maximum létszám. 2005-ben az UNFICYP műveleti tervének változásával a magyar szerepvállalás is megváltozott, a század felelősségi területét egy szakasz ellenőrzi, a korábbi állandó megfigyelőpontok rendszeréről áttért a haderő a mobil járőrök alkalmazására. Számos magyar megfigyelő bázist és Camp Berger szakaszparancsnokságot is bezártak, és a szükséges létszám is lecsökkent 84 főre. A szerb kontingens magyar kontingens felelősségi területbe történő integrálásával pedig elérte a jelenlegi 77 fős létszámot. Az UNFICYP magyar kontingens és manapság már a szerb fél 6 fős állományának, valamint a magyar, a szerb, a szlovák állomány kulcsbeosztású személyeinek összekovácsolása és felkészítése egy folyamatosan fejlődő, alakuló, a szervezeti és műveleti változásokat azonnal követő reagáló rendszer. A Magyar Honvédség Békétámogató Kiképző Központjának kiképzői magas felkészültséggel és kiemelkedő műveleti tapasztalatokkal rendelkeznek ezen a területen, mivel megalakulását követően 2005-től ez a központ a kiképzés bázisa.

A következőkben az UNFICYP felkészítések szerkezetéről és tartalmának kialakulásáról, fejlődéséről fogok írni.⁴⁹

A kezdeti botladozások, a felkészítés kialakítása

Az UNFICYP magyar kontingens felkészítése, mint ahogy már említettem, a BEKK állományával került első alkalommal végrehajtásra. Az első kontingens parancsnoka, 1993-ban katonai megfigyelőként már teljesített szolgálatot a szigeten. Az ENSZ felkészítések rendszere abban az időben még nem volt leírva. A felkészítés jelentős részében az általános műveleti képzés és a konkrét beosztásra történő felkészítés volt jellemző. A színvonalat jól jelzi, hogy az angol

⁴⁹ Az előadás anyagában használt aktuális információk Kovács Imre alezredes UNFICYP magyar kontingens parancsnokától származnak. Továbbá segítségemre volt Balogh Gábor őrnagy, UNFICYP ügyeletes tiszt, Nagy Róbert őrnagy az MH BTKK kiképzési részlegének vezetője, Bojtos László százados UNFICYP kiképzésért felelős kiképző tisztje. Ezúton is köszönöm segítségüket és további munkájukhoz sok sikert, kitartást kívánok. Korábban 1997-től 2014-ig jómagam is ezen a területen dolgoztam. Kezdetben, mint kiképző, később, mint a kiképzést felügyelő vezető. Az általam összefoglaltak többnyire saját tapasztalataimra épülő visszaemlékezések.

nyelvi felkészítésen kívül török és görög nyelvi felkészítés is része volt a programnak. A beosztott járőrök és megfigyelők a tervezett települési helyüknek megfelelő tereptájékoztatót már Magyarországon megtanulták. A szükséges tűzszüneti vonalismeretet elsajátították és a szigeten már csak pontosítani kellett a konkrét ismereteket. Ezt a minőséget nem sikerült fenntartani, még ma sem így történik. A kontingens osztrák géppuskákkal, rádiótechnikai eszközökkel, gépjárművekkel volt felszerelve. A lövészetek, a rádiózás technikai ismereteinek elsajátítása és a jobbkormányos, esetenként balkormányos, ciprusi körülményeket megközelítő környezetben történő gépjárművezetés végrehajtására az osztrák kiképző központokban került sor. A kiutazásokat megelőzően egy hétben az állomány Ausztriában készült együtt az osztrák kontingenssel. Azt kell, mondjam, hogy a felkészítés jó szintű volt, a műveleti területen az állomány jól elboldogult az idegen környezetben.

A hazai felkészítés rendszere az osztrák kiképzés magyarosításával kezdődött. Egyszerűen átvettük a kiképzési tematikát és az óraszámokat, amelyet már jól kipróbáltak. A teljes felkészítés a kiutazáshoz szükséges egészségügyi vizsgálatokat, valamint a személyügyi eljárási rendet (ami akkoriban egy miniszteri határozat volt) is beleértve nem volt hosszabb négy hétnél, aminek az első hete a kulcsbeosztású személyek felkészítését jelentette. Az UNFICYP hazai felkészítésének egyik legnagyobb kihívása az 1997 szeptemberét követő századdá bővítés kiképzési feladatainak megszervezése volt. Kevés tapasztalt kiképző állt rendelkezésre, főleg olyanok, akik már megjárták az UNFICYP-t, de azt sem mondhatjuk, hogy nem volt, mert gyakorlatilag a konkrét felkészítéseket azon személyek vezették, akik az előző váltásból hazaérkeztek. A legnagyobb problémát a logisztikai biztosítási feladatok, a vámoltatások és a kiszállítás megszervezése jelentette. A kontingens váltási rendszerének kialakítása erre az időszakra tehető, miszerint a teljes kontingens létszámának közel 50%-a kerül egy időben váltásra. Az akkori század állományában nyolc megfigyelő pontot és járőrbázist üzemeltettek, ez a rendszer biztosította, hogy mind a parancsnokok közül, mind a végrehajtó rajokból maradt tapasztalattal rendelkező személy a misszióban. Nagy segítség volt ez a kint lévő parancsnokoknak, valamint ez biztosította a hadszíntér-ismeret magas szintű fenntartását. A kiképzés szempontjából azonban nem egyszerű „csonka kontingenseket” felkészíteni, mert mindig nagy figyelemmel kell lenni a szükséges információk átadására és a rendszerek ismertetésére. Azonban ha nem áll rendelkezésre a kontingens egésze, nehéz a személyeket rendszerbe illeszteni. A kezdeti nehézségek ellenére kialakult egy kis és egy nagy váltás, melyekhez eltérő gyakorlati kiképzés párosult az évek során. A felkészítések végrehajtásának legnagyobb nehézségét ebben az időszakban az angol nyelvismeret szintje jelentette. Az állomány altszti és legénységi állománya gyakorlatilag nem rendelkezett nyelvi ismeretekkel, vagy nagyon alacsony szintűvel. A tisztek egy része jól, kiválóan beszélt a nyelvet, de sokan közülük egyenesen a nyelvtanfolyamról érkeztek a missziós területekre. A kiképzés és a misszió sikere igazából a személyi állomány kiválasztásán múlt. A műveleti ismeretek a rendelkezésre álló idő alatt elsajátíthatóak voltak. A kezdeti botladozásokat követően az UNFICYP magyar kontingens felkészítése 1998. szeptemberi váltására elérte a jelenleg is többé-kevésbé változatlan formában működő struktúráját.

A kiképzés rendszerbeállása és mai formájának kialakulása

A kontingens 1998. szeptemberi váltásának előkészítési időszakában alapos tapasztalatfeldolgozási munka kezdődött meg a MH 88. gyorsreagálású zászlóalj kiképzéssel foglalkozó

állománya vezetésével. Az elemzések végrehajtásánál a tapasztalati úton összegyűjtött műveleti követelményeket és az elvárható kompetenciákat vették alapul. A felkészítés menetének az átalakítására az osztrák féllel történő egyeztetéseket követően került sor. Az elemzésekből levont következtetések az alábbiak voltak:

1. A szükséges nyelvi felkészültséget a kiképzés előfeltételének kell tekinteni.
2. A felkészítés leghangsúlyosabb részének a helyszínismeretnek kell lennie.
3. Az UNFICYP tevékenységét az ENSZ békefenntartó rendszerébe kell illeszteni.
4. Az angol nyelvű híradás szabályait készségszintre kell fejleszteni.
5. A szembenálló felek történelmének és kultúrájának ismerete elengedhetetlen.
6. A mandátum és a fegyverhasználat szabályait szóról szóra meg kell tanítani.
7. Pszichológiai tréning szükséges a bezártság kezelése miatt.
8. A térképes tájékozódásnak és megfigyelésnek kulcsfontossága van.
9. A gépjárművezetés a misszió előfeltétele.
10. A kiképzést 3-5 napos zárógyakorlattal kell zárni.
11. Az elméleti és a gyakorlati kiképzés aránya legalább 50-50% kell, hogy legyen.

A kiképzés szerkezete gyakorlatilag ma is e jellemzőket hordozza magán. Hozzá kell tennem, hogy a felkészítés időtartama többször változott a 20 év alatt, annak megfelelően, hogy a hadműveleti tapasztalatokban hol mutatkoztak hiányosságok, de szerkezeti struktúrájában nem történt lényeges módosítás. A kialakult tematika a következő képet mutatja: A békefenntartó kiképzés keretében ismerkednek meg az ENSZ alapismeretekkel, a békefenntartás alapjaival, valamint fejlődésük alakulásával. További ismereteket szereznek a kulturális különbségek kezeléséről és a jelenlévő vallásokról, szokásokról. Kiemelt figyelemmel tanulmányozzák és gyakorolják az ENSZ rádió hírváltás szabályait. Begyakorolják a járőrözés, megfigyelés, őrzés-védelem, tömegellenőrzés, konvoj kísérés tárgyköreit. S összefoglalásként egy komplex záró gyakorlaton adnak számat ismereteikről a katonák. A felkészítésnek továbbá tárgya: Ciprus történelme, a konfliktus háttere, a szembenállás kialakulása, az UNFICYP története, kialakulása, változásai, felépítése. Az UNFICYP mandátumát, feladatrendszerét, műveleti tevékenységét mindenkinek szóról szóra meg kell tanulni angolul és magyarul. Kiképzést kapnak a felkészülők az UNFICYP kiképzési rendszere, egészségügyi rendszere, logisztikai rendszere témáiban. Tanulmányozzák a tartalék erők szerepét, feladatait, valamint a katonai rendészet alkalmazását. A tűzszünetértések és azok jelentése, kezelése mindenkinek feladata a misszióban, így azt gondolkodás nélkül azonnal fel kell ismernie a békefenntartóknak. Kiemelt figyelmet kap a kiképzésben a gépjárművezetés (hegyi vezetési gyakorlat). Kezdetben az osztrák kiképzők által biztosított eszközökkel hajtották végre. A fegyverhasználat szabályait mind elméletben, mind gyakorlatban teljes biztonsággal ismerni és alkalmazni kell. A kontingens tisztí állományának a tárgyalástechnikai kiképzése meghatározó jelentőségű. Az általános katonai felkészítések terén lövészetet, tájékozódást, műszaki és híradó felkészítést kapnak a felkészülők. Külön programként egészségügyi és pszichológiai tréninget is tartalmaz a felkészülés utolsó időszaka.

Az UNFICYP magyar kontingens személyi állományának összeállítását a Magyar Honvédség teljes személyi állományából pályáztatás útján hajtották és hajtják végre a mai napig. A kiképzéshez kiválasztott egyének előképzettsége, általános kiképzettsége, nyelvi felkészültsége megfelelő szinten kell, hogy álljon ahhoz, hogy a kiképzést sikeresen befejezzék és a missziót sikeresen végrehajtsák. Ezen a területen a személyek kiválasztásának volt

kulcsfontosságú a szerepe. Az UNFICYP magyar felkészítés az általános missziós célfelkészítésből állt, kiegészítve az osztrák kiképzők által nyújtott kiképzési támogatással. Az osztrák gépjárművezetési oktatás 2001-ig maradt rendszerben, amikor ugyanis gyökeresen megváltozott a helyzet a 4. szektorban az osztrák és szlovén alegységek kivonásával, helyükre szlovák békefenntartók érkeztek. 1998 és 2001 között, bizonyos értelemben 2005-ig a felkészítések vezetése „egyemberes” rendszerrel történt. Egy tapasztalt, missziót megjáró kiképző vezetésével, alacsony létszámú kiképzői segítséggel kerültek a felkészítések végrehajtásra. Azt is mondhatnánk, hogy szinte minden foglalkozást, ami a békefenntartó felkészítéshez és a hadszíntér ismerethez tartozott, egy kiképző vezetett. Mindezek ellenére ezen időszak terméke lett az UNFICYP táborfalvai bázison végrehajtandó zárógyakorlata. Kiképzési pályafutásom egyik legjobb elgondolását sikerült átültetni a táborfalvai kiképző bázis területére 1998 nyarán.

Az UNFICYP zárógyakorlata

A gyakorlat általános helyzetét az alábbiak szerint fogalmaztam meg:

„A közel 800000 lakosú „SZIKLA” szigeten a gyarmati függőség alól való kikerülés után a többségében két nemzetiségből álló népesség között nemzetiségi feszültségek keletkeztek. A népesség aránya „zöldek” 85%, „barnák” 11%. A „SZIKLA” sziget egy országgént a „zöldek” és „barnák” létszamarányának megfelelő közös kormányzás alatt állt, amely a nemzetiségi viszályok kiéleződésénél feloszlott. A „zöldek” törekvése az volt, hogy a szigetet a kormányzásuk alatt egységesen kezeljék, valamint hallhatóak voltak a „zöld” anyaországhoz való csatlakozási törekvések is. A „barnák” ezeket a törekvéseket nem tudták elfogadni. A „zöldek” körében rendkívül elszaporodtak a „barnák” sérelmére elkövetett terrorakciók, amelyek azt célozták, hogy hagyják el a szigetet, vagy fogadják el a „zöld” törekvéseket. 1984 márciusában a polgárháborús helyzet kontrollálására az ENSZ a Biztonsági Tanács 1984/186 sz. határozata alapján csapatokat telepített a szigetre.

A „barna” népesség, mivel létszámában jelentősen alul maradt a „zöldektől” - katonai és gazdasági segítséget kért a „barna” anyaországtól, melyet meg is kapott. 1994. július 20-án a „barna” anyaország fegyveres csapatai inváziót indítottak „SZIKLA” sziget ellen és több hullámban támadva 1994. augusztus 16-ig elfoglalták a sziget észak-keleti 1/3-át azzal a céllal, hogy biztosítsák a „SZIKLA” szigeten élő „barnák” életét.

Az 1994. augusztus 16-án kialakult helyzet stabilizálása a már 10 éve a szigeten tartózkodó ENSZ erők a „zöld” és „barna” fél között úgynevezett ütköző zónát (BZ) alakított ki. Ezután az ENSZ erők fokozatosan átcsoportosításra kerültek az ütköző zónán kívüli területekről, és napjainkra - néhány kivételtől eltekintve - már csak a zónán belül tevékenykednek, azzal a konkrét céllal, hogy a harcok újraéledését megakadályozzák, és visszatereljék „SZIKLA” szigetét a normális élet útjára.”

Teljes mértékben illik a ciprusi problémára, ami nem meglepő, mert arról lett mintázva és leegyszerűsítve. A működő ENSZ misszió a valóságos UNFICYP helyett az UNSFOR nevet viseli, ami a magyar ENSZ Szikla Szigeti Haderő angol rövidítéséből származik.

Az UNSFOR mandátuma:

"A nemzetközi béke és nemzetközi biztonság megtartásának érdekében minden erőfeszítést meg kell tenni ahhoz, hogy:

- a harcok újra-fellángolását elkerüljék,
- amennyiben szükséges, gondoskodjanak a jog és a rend megőrzéséről és helyreállításáról,
- gondoskodjanak a normális viszonyok helyreállításáról."

Az 1994-es konfliktust követő fegyvernyugvásra vonatkozóan külön megbízást kapott az UNSFOR köteléke, amely a következő:

„A harcok újrafelvételét békés légkör fenntartásával kell megakadályozni, amelyben a "SZIKLA" szigeti probléma igazságos és tartós megoldása megtalálható."

A gyakorlat szinte minden körülménye megfelelt a ciprusi helyzetnek, természetesen a földrajzi és időjárási viszonyok figyelmen kívül hagyásával. Az UNFICYP bevetési parancsának olyan adaptálásáról van szó, ahol minden szabály és körülmény azonos a missziós körülményekkel. Úgy fogalmazunk hivatalosan, hogy a zárógyakorlatot a valóságot legjobban megközelítő körülmények között, a várható műveleti eljárásokat alkalmazva úgy kell végrehajtani, hogy meg lehessen ítélni az állomány felkészültségét, és természetesen gyakorlás is. A legnehezebb feladat a tűzszüneti vonalak elhelyezése, vagyis az ENSZ Ütköző övezet kijelölése volt, de olyannyira sikeresnek tekinthető az elvégzett munka, hogy azóta sem kellett megváltoztatni. A folyamatos szolgálati tevékenység gyakoroltatására, a készenlét elérésétől számítva 72 órás folyamatos gyakoroltatás került betervezésre minden olyan várható cselekménnyel és incidenssel, ami az UNFICYP - re jellemző. Például:

- „A Kapu szolgálatnál megjelenik egy ZÖLD nemzetiségű táborfalvai kocsmatulajdonos és bejelenti, hogy hajnalban, 03.00 körül 4-5 ismeretlen verekedést kezdett a kocsmájában. A helyszínen talált egy ENSZ Igazolványt. Feltétlenül beszélni szeretne a parancsnokkal."
- „Egy ZÖLD földműves betelefonál, hogy a Dabas-Tatárszentgyörgy műúton látott 3 fegyveres BARNA katonát gyalogolni."
- „Megérkezik a Haderő Parancsnoka a vendégekkel, szektor, szakasz és Megfigyelő és Összekötő tiszti jelentést kér, valamint kilátogat az ENSZ -91 járőrbázisra-re."

Az incidensek valós ciprusi példákon alapultak, de a tényleges előfordulásukkal ellentétben túlreprezentáltak. A folyamatos szolgálati tevékenység biztosítása mellett a jelzések a tervekben rögzített módon, helyen, időben történtek és a gyakorlatba beépített, mentorok, döntnökök segítségével, figyelemmel kísértük a reakciókat és eseményeket. A gyakorló állomány mellett lévő mentorok kivétel nélkül sokszoros UNFICYP veteránok, akik szakmai kérdésekben megbízható, hiteles tudással rendelkeztek. A gyakorlás menetébe beépített eligazítások keretén belül a gyakorlat vezetése értékelte a teljesítményeket és javaslatokat fogalmazott meg a későbbi feladatok megszervezésére. A harmadik nap végére az állomány az összes Cipruson használt békefenntartói feladatot végrehajtotta.

A zárógyakorlat keretében minden egyes missziós felkészülő a várható beosztásában gyakorolt. A gyakorlaton nyújtott teljesítmény megmutatkozik a gyakorlatot követő napon végrehajtásra tervezett személyi elbeszélgetéseken. A mai napig 36 hasonló gyakorlatot

vezettünk le közel azonos formában, de az igazsághoz hozzátartozik, hogy nem mindig a táborfalvi bázison, hanem néhány esetben Szolnok térségében.

Kulcsbeosztású személyek felkészítése

A Magyar Honvédség Béketámogató Kiképző Központja annak ellenére, hogy nem a magyar kontingens a vezető nemzet a 4. szektorban, az UNFICYP kiképzést tekintve regionális központnak tekinthető. A kiképzési tapasztalataink alapján joggal kelhetünk versenyre a szlovák kiképzéssel is. A kulcsbeosztású, vagyis az UNFICYP 4. szektor vezető-beosztásait betöltő személyek közös angol nyelven történő felkészítése és összekovácsolása változó helyszínnel hol Szlovákiában, hol Magyarországon kerül megrendezésre. A rendszer az osztrák felkészítési metódusból származik, amit a szlovák kiképzés egy az egyben átvett. 2005-től folyamatosan, évente két alkalommal a váltásokhoz igazítva hajtják végre. A felkészítés célja az egységes értelmezések kialakítása, valamint a vezető állomány összekovácsolása. Korábban talán több szerepe volt a felkészítés érdemi részében, de mára már inkább az összekovácsolás funkciója erősebb, mivel a nemzeti felkészítést követően kerül megrendezésre. Ebben a felkészítésben már nincs verseny a helyekért, a célja az, hogy a parancsnokok megismerjék a beosztottakat és képesek legyenek közös tevékenységre. Az angol nyelvű előadások pedig segítenek a közös nyelvhasználat erősítésében, fejlesztésében. Tematikája hasonlít a kontingens felkészítéséhez, lényegre törő, sokkal inkább ismeretfrissítő előadásokból áll.

A nagy bukás és a legnagyobb siker, a MOLO felkészítés

A katonai megfigyelő és összekötő tiszti (Military Observer and Liaison Officer, MOLO), felkészítést 2005-ben hajtottuk végre első alkalommal. A történetet nem is a felkészítéssel kezdem, hanem az előzetes elgondolással, a MOLO tisztek rendszerbeállításával és a feltöltésükre született elképzelésekkel. A MOLO koncepció lényege az volt, hogy legyenek állandó jelleggel olyan összekötők, akik azonnal gyors információkat tudnak továbbítani az UNFICYP és a szembenálló felek között, és így a tűzszünet sértések megoldását a lehető legalacsonyabb szinten el lehet rendezni. Ezekhez a feladatokhoz a korábban katonai megfigyelőkre jellemző kompetenciákkal kellett rendelkezni. (Jó nyelvi felkészültség, tárgyalási képesség, a hadszíntér kiváló ismerete stb.) A MOLO beosztások feltöltését az akkor végrehajtásra tervezett létszámcsökkentések végrehajtásával párhuzamosan úgy képzeltük, hogy a már kint szolgált állományból töltjük fel. Azért gondoltuk ezt, mert meg voltunk arról győződve, hogy a legfontosabb a tapasztalat, ami alapján az új beosztásban sikeresen helyt fognak állni. Hát röviden összefoglalva nem így történt. Az UNFICYP a rendszerbeállítást úgy tervezte, hogy a kiválogatott MOLO tiszteket az UNFICYP törzsfőnöke (mindig angol ezredesi beosztás) személyesen meghallgatja és azt követően egy rövid felkészítést követően szolgálatba állnak a saját felelősségi területeiken. Ez a törzsfőnöki meghallgatás mondjuk úgy, hogy az angol tiszteken kívül mindenki másnak nagy kihívás volt. Katonásan fogalmazva a jelöltek sorra buktak el angol nyelvből, határozottságból és a misszió alapismereteiből. Azoknak, akik nem tudták abszolválni ezt a meghallgatást a MOLO beosztás betöltését nem engedélyezték. Az áldozatok között voltak magyar tisztek is. A tervezett beosztásokat fel kellett volna tölteni, de nem volt kivel. Az eredeti elképzelést megváltoztattuk és egy hazai területen, az MH BTKK bázisán terveztünk egy 3 hetes felkészítést. A cél az volt, hogy 10 főből

készítsünk fel 5 fő MOLO-t, akik nagy eséllyel képesek lesznek túljutni az UNFICYP törzsfőnöki elbeszélgetésén és sikeresen képesek végrehajtani a hadszíntéri felkészítést és eredményes vizsgát tesznek. A 10 fő közül 3-4 fő már korábban is teljesített szolgálatot Cipruson, sőt egy fő már a törzsfőnököt is személyesen ismerte. Kevés kivétellel mindenki jól beszélt angolul, viszont missziós alapismereteik nem voltak vagy nem voltak alaposak. A felkészítés végrehajtásához egy kiképzőt bíztak meg napi 10 órában. A felkészítés minden hétfőjén tesztlapot töltöttek a felkészülők az aktuális ismeretekből. A felkészülők kiválóan megismerték a szembenálló feleket egészen zászlóalj, ezred szintig, a tűzszünetesértéseket, a szembenálló felek állásrendszerét, a tárgyalási metodikákat és rengeteg olyan szituációval megismerkedtek, ami már egyszer megtörtént a szigeten. Mondhatom nyugodt szívvel, hogy Ciprusból teljesen profikká váltak. Az ENSZ híradást készségi szinten ismerték. A legsikeresebb program a törzsfőnöki meghallgatás begyakorlása volt, a mai napig azokból a technikákból állnak a felkészítések. A felkészítés végén kiválasztásra került az öt fő, kifejezetten az eredmények és a motiváltság alapján. Természetesen voltak konfliktusok, mert a már szolgálatot teljesített személyek közül egy fő be sem került a legjobb ötbe, és a rendfokozatok sem mutatták egyértelműen a felkészültséget. Olyan szorosan alakult a verseny, hogy a negyedik és a hetedik helyezett személy között egy-két pont különbség volt a tesztek alapján. A kiutazást még a nemzetbiztonsági bevizsgálások késése is befolyásolta, így tartalékból is kerültek az utazók közé. A kiképzést végrehajtó személy véleménye alapján joggal várhattuk nyugalommal a hadszíntéri felkészítést és az „elbeszélgetést”, de természetesen izgult mindenki egy kicsit, mert az újabb bukás nem szerepelt a lehetőségek között. A felkészítések olyan jól sikerültek, hogy a legjobb MOLO kandidáló személy magyar tiszt lett az UNFICYP felkészítésén, és a többiek is ragyogó eredményeket értek el. Érdekességgéppen említem, hogy a tartalékból előlépő felkészülő később maga is a ciprusi felkészítés vezetője, sőt a kiképző részleg vezetője lett az MH BTKK-ban. A nem utazó állományból pedig más ENSZ missziók profitáltak, mert a valaha volt legjobb felkészültségű társaságba tartoztak, azóta többszörös missziós veteránok, szakértők. Az említett 5 főből pedig napjainkban is szerepelnek az UNFICYP magyar kontingensében. Ha személyemet érintő megjegyzést is tehetek, kiképzési pályafutásom legjobban sikerült fejezete volt, még ha az érintetteknek (felkészülőimnek) soha nem is említettem. A mai napig büszke vagyok rájuk.

Összegzés

Az UNFICYP 20 éve szerepel a Magyar Honvédség felkészítési terveiben és bátran kijelenthetjük, hogy az ENSZ kötelekek és egyéni beosztású törzstisztek, megfigyelők felkészítésében eléri a világszínvonalat. A kiképzési programokhoz és tematikákhoz tartozó kiképzési tapasztalat lehetővé teszi, hogy a lehető leggazdaságosabb módon, rövid idő alatt, gyorsan, nagy hatékonysággal képezzünk ki olyan ENSZ békefenntartókat, akik képesek dicsőséget hozni a Magyar Honvédségnek és Magyarországnak. Ma a felkészítéseket már nem egy ember tartja és minden témában az ő látásmódja és tapasztalata tükröződik a kontingensekben, hanem már több tíz szakértő kiképző, és friss tapasztalattal rendelkező missziós veterán, egy kiképzési menedzser vezetésével építik fel a kontingensek tudásbázisát. Az eredmények azt mutatják, hogy a missziós területre történő kiérkezést követően, gyors helyszíni ismeretfrissítést és tájékozódást követően a békefenntartók azonnal képesek megkezdeni a sikeres feladat végrehajtást. A mai napig ugyan pontos statisztika nem létezik, csak az utolsó 10 évre, de közel 3.000 fő került valamilyen formában felkészítésre az UNFICYP

kötelékébe. Az első missziók állományából mára már aktív tábornokok is vannak, és százak tartanak valamilyen veterán találkozót az adott missziós időszakra való visszaemlékezés okán. Úgy szoktunk fogalmazni, hogy aki egyszer szolgált a szigeten, az megfertőződött az „Afrodité szindrómával”, ami szirén-ének módjára örökre ott marad az ember fejében, melynek következtében időről időre visszavágyik a szigetre. Ennek köszönhető, hogy létezik olyan magyar katona, aki 5,5 évet szolgált ENSZ-katonaként Cipruson, s számos olyan, aki katonai szolgálatát befejezve a szigeten találta meg élete boldogulását. Egy kiképzőnek nincs attól nagyobb elismerés, mint azt látni, hogy a munkájának van eredménye, értelme és általa olyan világ nyílik meg a felkészülők előtt, ami örökre jó értelemben befolyásolja az életüket. Ezáltal a Mediterráneum ezen térsége az életünk részévé vált, és magyar családok ezreinek jelenti a megfogható valóságot, sok esetben a gazdagságot Ciprus szigete. Ezt a rövid visszaemlékezést az ő tiszteletükre osztottam meg önökkel.

BÉKEÉPÍTÉSI TÖREKVÉSEK EREDMÉNYEI CIPRUSON

Kivonat

Napjainkban a békeépítés egyik legfontosabb kísérleti terepe Ciprus szigete, mivel a programokat a nemzetközi donorok itt békés körülmények és többé-kevésbé jól működő demokratikus intézményrendszer keretei között, a lakosság egy részének támogatásával és részvételével tudják kivitelezni. Nem egyértelmű azonban, hogy a békeépítési törekvések tényleges eredménnyel jártak volna, s továbbra is kérdéses, hogy a programok elérték-e kitűzött céljukat, s felkészítették-e a görög és török ciprióta társadalmat a béketárgyalásokon célként kitűzött újraegyesítésre. Jelen tanulmány utóbbi kérdést kísérli meg részleteiben is megválaszolni, s a ciprusi békeépítési programok bemutatásával, eredményeinek összegzésével, valamint a befolyásoló tényezők és okok feltárásával átfogó képet adni az Európai Unió legkeletibb országában folyó konfliktusrendezés sajátosságairól.

Kulcsszavak

ciprusi konfliktus, békeépítés, béketeremtés, civil társadalom

Abstract

Nowadays, Cyprus is one of the most important testing ground for peacebuilding activities, as on this island international donors are able to implement their programs in a peaceful, democratically and institutionally developed environment, with the support and participation of large part of society. However, it is not clear whether peacebuilding efforts have reached their original purposes, and still highly questionable whether Greek Cypriot and Turkish Cypriot society is ready and prepared for reunification. This study will attempt to answer these questions; it will try to outline the basic frameworks of Cypriot peacebuilding activities, summarize the results and impacts of these, and finally define how influencing factors and other causes affect conflict resolution attempts in the easternmost country of European Union.

Keywords

Cyprus conflict, peacebuilding, peacemaking, civil society

“Ciprus esetében nem vitás, hogy ciprusi nemzet nem létezett és nem létezik a szónak sem wilsoni, sem lenini értelmében, s Ciprus politikai egysége mindenkor vagy egy szélesebb államalakulathoz való tartozás, vagy külső hódítás egysége volt: a közös történelmi sors nem eredményezett semmiféle olyan közös történelmi tapasztalatot, élményt vagy egyéb eseményt, mely valamiféle, görögöt és törököt egyaránt összefogó ciprusi nemzeti vagy állami tudatot hozott volna létre...”⁵¹(Bibó István)

⁵⁰ Egyetemi tanársegéd, Pécsi Tudományegyetem, Politikatudományi és Nemzetközi Tanulmányok Tanszék.

⁵¹ Bibó István 1986, 544-545.

Bevezető

Bibó István fent idézett, ciprusi államkudarcra reflektáló gondolatai az 1960-as évek második felében – tehát még az 1974-es események bekövetkezése előtt – íródtak, s szinte prófétikusan világítottak rá a szigeten zajló konfliktushalmaz alapvető ellentmondásaira és a rendezetlenség lehetséges következményeire. Bibó sorai ugyanakkor manapság már nem elsősorban a tényszerű államkudarcot vagy a török okkupációt jelentik, sokkal inkább a béketárgyalások során vizionált jövődöbeli ciprusi állam újratermelődő problémáira, s ebből következően a jelenlegi konfliktusrendezés alapvető módszertani ellentmondásaira hívják fel a figyelmet. Utóbbiak esetében az egyik legfontosabb tényező, hogy a béketárgyalások és maguk az ENSZ által koordinált békeépítési projektek annak ellenére törekednek a tulajdonképpen sohasem létezett ciprusi állam módosított újraélesztésére, hogy az egyesítés sikerességének koránt sincsenek biztosan prognosztizálható jelei. Bár az 1970-es évek második felétől számos békeépítési program irányult a két etnikum közötti ellentét csökkentésére és a közös állami léthez elengedhetetlen bizalom kiépítésére, a projektek eredményessége azonban erősen kétséges, ahogyan az is, hogy a ciprusi többségi társadalom – a másiktól való teljes izoláltság, valamint az egymást ellenségnek beállító nacionalista politikai propaganda évtizedei után – mára rendelkezik-e a Bibó által emlegetett közös „nemzeti vagy állami” tudattal. Jelen tanulmány kiindulópontja az, hogy a fenti „bibói értelemben” használt közös nemzettudat, de legalábbis a többségi társadalom együttműködésre való hajlandósága elengedhetetlen előfeltétele az újraegyesítésnek, ezek hiányában ugyanis a reunifikációs rendezési alternatíva nem megoldást, sokkal inkább új konfliktusforrást teremthet a szigeten. A tanulmány emiatt arra keresi a választ, hogy az újraegyesítés jövődöbeli sikerességének alapvető kritériumait kialakítani szándékozó békeépítési programok elérték-e eredeti céljukat: csökkentették-e a görög és török ciprióta népcsoport közötti feszültséget; a bizalomépítő lépések átformálták-e a szélesebben értelmezett ciprusi társadalom egymással szembeni megítélését; s elvetették-e a jövődöbeli együttélés alapvető magvait? A kérdést tágabban értelmezve: a ciprusi társadalom készen áll-e egy egységes állam létrehozására és fenntartására vagy pont ellenkezőleg, az esetleges újraegyesülés ugyanazt a hibát készül elkövetni, mint az 1960-as – hamvába halt – függetlenségi koncepció? A tanulmány békeépítés kifejezés alatt a Butrosz Butrosz Gáli Békeprogram c. műben meghatározott fogalmát érti, tehát olyan multidimenzionális intézkedések és feladatok együttesét, amelyek célja, hogy az adott ország sajátos igényeihez és prioritásaihoz igazodva helyreállítsa vagy kiépítse az adott terület politikai, gazdasági, igazságszolgáltatási és civil intézményeit; ezek megteremtéséhez, valamint hatékony és hosszú távú működésükhöz mind az elitek, mind a társadalom széles rétegeinek körében megfelelő alapot teremtsen.

Ciprusi békeépítési programok

Ahogyan a világ többi konfliktusos területén, a békeépítés Cipruson is több szálon futó feladat, amelyet nemzetközi donorok és szervezetek, valamint állami és civil szerveződések egyaránt

és egymással párhuzamosan végeznek.⁵² Fentiek végső soron ugyanannak a feladatnak a különböző állomásait jelentik, hiszen a segélyeket és békeépítésre szánt támogatásokat legtöbbször nemzetközi szervezetek pl. UNHCR⁵³; UNDP⁵⁴ vagy az USAID⁵⁵ különböző helyi egységei osztották/osztják szét az érintett állami vagy civil szerveződéseknek, amelyek a tényleges békeépítési projektet kivitelezik, természetesen előbbiek koordinálása, felügyelete és befolyása mellett.

Az 1974 utáni első békeépítést szolgáló lépések az ENSZ, pontosabban az UNHCR közreműködésével jöttek létre. A feszült politikai helyzet miatt ekkor még elsősorban első és második fázisú békeépítési projektek zajlottak (pl. aknamentesítés); a közvetlen párbeszédet lehetővé tevő programok helyett pedig elsősorban közvetett infrastrukturális fejlesztések próbálták szimbolizálni a hatékony együttműködés lehetőségét. Az első ilyen sikeres projekt a nicosiai csatornahálózat újraépítését, az északi és déli hálózat ismételt összekötését tűzte ki célul, sikerrel.⁵⁶ A projekt eredményeit jól jellemzi, hogy az 1979-ben újrainduló béketárgyalások részeként az infrastrukturális együttműködést a ciprióta tárgyalópartnerek továbbfejlesztették, s a két közösség vezetője megállapodott Nicosia óvárosának párhuzamos rehabilitációjában és revitalizációjában. Az Óváros mindkét felén „ikerprojekteket” végrehajtó „Nicosia Master Plan” 1979-es megálmodása óta több fejlesztési ciklusban valóban rekonstruálta a megosztottság szimbólumának számító város legtöbb kulturális és történeti emléket magában foglaló központi részét, amely a 2010-es évek pénzügyi válságának lokál-gazdasági folyamatai kapcsán – és az épített környezett rekonstrukciója révén – ismét a város legfontosabb negyedévé kezd válni.⁵⁷

A civil társadalom (gazdasági) szereplőinek párbeszédére először az 1980-as évek elején tettek kísérletet, a görög és török ciprióta üzletemberek együttműködésének lehetőségét azonban az „Észak-Ciprusi Török Köztársaság” 1983-as unilaterális kikiáltása eredmény nélkül szakította félbe.⁵⁸ A civil szereplők inter-kommunális párbeszédére ezt követően az 1990-es évek elejéig kellett várni, amikor a nemzetközi helyzet kedvezőbbé, a belföldi nacionalista politika pedig mérsékeltebbé⁵⁹ vált. Ebben az időszakban az amerikai Fulbright Bizottság, német, valamint brit szervezetek óriási szerepet vállaltak a békeépítés civil, „felülről irányított alulról építkezésében.” 1993-1995 között amerikai szakértők és akademikusok részvételével több bikommunális workshopot rendeztek, ahol kiválasztott görög és török ciprióta politikai, gazdasági és civil szereplők első ízben találkozhattak egymással – először külföldön, majd 1995-től az UNFICYP⁶⁰ különleges engedélyével az ütközőzónában.⁶¹ Már ezek az első

⁵² Ehelyütt megjegyzendő, hogy a ciprusi nacionalista retorikának megfelelően a görög és török ciprióta vezető testületek szinte kizárólag infrastrukturális rekonstrukcióval vagy fejlesztéssel foglalkozó békeépítési projektekkel hajlandók foglalkozni, a megbékéléssel, bizalomépítéssel, közös identitás kialakításával foglalkozó programokat kevés kivételtől eltekintve figyelmen kívül hagyják, sőt az azokban részt vevő civilek munkáját a legutóbbi időig szisztematikusan blokkolták és ellehetetlenítették.

⁵³ Az Egyesült Nemzetek Szervezetének Menekültügyi Főbiztossága.

⁵⁴ Az Egyesült Nemzetek Szervezetének Fejlesztési Programja.

⁵⁵ Az USA Nemzetközi Fejlesztési Hivatala.

⁵⁶ Broome, Benjamin 2005, 271.

⁵⁷ Savvides, Andreas L. 2012, 258.

⁵⁸ Jarraud, Nicolas – Llouise, Christopher – Filippou, Girosos 2013, 48; Carras, Costas 2009, 57.

⁵⁹ Lásd a budapesti Marx Károly Közgazdasági Egyetem végzett és magyarul kiválóan beszélő Georgiosz Vasziliou elnökségének periódusát.

⁶⁰ Az Egyesült Nemzetek Szervezetének Ciprusi Békefenntartó Missziója.

⁶¹ Laouris, Yiannis 2011, 73.

workshopok nyilvánvalóvá tették, hogy a civil társadalom prominens szereplőinek igénye egy effektív békeépítési szisztéma létrehozására irányul, amely alulról építkezik, s nemcsak demokratikus úton befolyásolja a legmagasabb szintű béketárgyalások menetét, de egyúttal szakít a nacionalista propagandával és a békeépítés felé újraegyesítés-párti szemszögből közelít.⁶² 1995-1997 között a békeépítő műhelyek száma jelentősen emelkedett, az ezeken résztvevők száma pedig több ezerre nőtt.⁶³ 1997-ben Richard Holbrooke közreműködésével ismét találkoztak a két közösség gazdasági szereplői, elsősorban azzal a céllal, hogy a politikai elit mellett más prominens szereplők is együttműködéseket tudjanak kialakítani.⁶⁴

A fent felsorolt bizalomépítő lépések csak rendkívül kis szeletét adták az 1990-es évek végéig zajló békeépítő tevékenységeknek. Ebben az időszakban az elsősorban az UNHCR ernyője alá tartozó békeépítési programok főként fejlesztési projekteket támogattak: a konfliktus alatt menekülni kényszerültek letelepítésével, otthonhoz és munkához juttatásával, közegészségügyi és infrastrukturális fejlesztésekkel számos program foglalkozott.⁶⁵ A civil társadalom fokozottabb aktivizálódása 1999-től volt érzékelhető, amikor az Európai Unió csatlakozási tárgyalások megkezdése számos békeépítő tevékenységet is érintő fórum létrejöttét követelte meg. Ebben az időszakban tényleges békeépítő tevékenységet ugyanakkor kizárólag az UNOPS⁶⁶ fejtett ki, amely az USAID-el és az UNDP-vel közösen kialakított Bikommunális Fejlesztési Programja (Bicommunal Development Programme, továbbiakban BDP) során 1998-tól 2005-ig jelentős anyagi támogatásban részesített inter-kommunális aktivitásokkal foglalkozó intézményeket és szervezeteket. A programot számos kritika érte a tágan értelmezett békéltető koncepciója miatt, amelyben a hivatalos állami szervek által irányított infrastrukturális fejlesztések jóval nagyobb szerepet kaptak, mint az alulról építkező etnikumközi bizalomépítés.⁶⁷ Utóbbira ugyanakkor óriási szükség lett volna, hiszen a 2004-es Annan-tervről⁶⁸ szóló népszavazással közel került a sziget újraegyesítése, s bár a statisztikák szerint BDP projektek 70%-a személyes kontaktot eredményezett görög és török ciprióták között, előbbieken azonban a nacionalista propaganda hatására mégis visszautasították a kínálókozó lehetőséget. Az Annan-terv elutasítása óriási csalódást okozott a békeépítő programokban résztvevő civilek körében, a békeépítés intézményébe vetett hit pedig jelentősen erodálódott.⁶⁹ A hivatalos szervek, a média, és az általuk befolyásolt közvélemény a demarkációs vonal mindkét oldalán sok esetben árulással vádolta a nemzetközi támogatásokat felhasználó civil szervezeteket, akik munkájukat a poszt-referendumi időszakban csak egyre erősödő „ellenszélben” tudták végrehajtani.

Az ellenséges politikai légkör 2008-ra kezdett oldódni, amikor a választások után a görög ciprióta oldalon is újraegyesítés-pártinak vélt vezető került hatalomra, Dimitris Hrisztofiasz személyében. Ebben az időszakban ismét számos békeépítő projekt indult, amely elsősorban annak volt köszönhető, hogy az EU és az USAID a korábbiaknál jóval több támogatást pumpált

⁶² Laouris: i.m. 88, 92.

⁶³ Jarraud, Nicolas – Llouise, Christopher – Filippou, Giros 2013, 49.

⁶⁴ Carras, Costas 2009, 57; Broome, Benjamin 2005, 272.

⁶⁵ Jarraud, Nicolas – Llouise, Christopher – Filippou, Giros 2013, 49.

⁶⁶ Az Egyesült Nemzetek Szervezetének Projekt-támogatási Hivatala.

⁶⁷ Jarraud – Llouise – Filippou: i.m.

⁶⁸ A Kofi Annanról elnevezett rendezési terv 2004-ben részletes programot dolgozott ki a sziget újraegyesítésére, a róla tartott népszavazáson azonban - a görög ciprióták ellenállása miatt - elbukott. Az elutasítás eredményeként Ciprus megosztott államként lépett be az Európai Unióba.

⁶⁹ Lordos, Alexandros 2009, 163-179.

az UNDP által koordinált programokba. Az ENSZ Fejlesztési Programja által 2005-ben elindított Akció az Együttműködésért és Bizalomért (UNDP-Action for Cooperation and Trust, ACT) elnevezésű program csak 2009 végéig 350, a békeépítés különböző szegmenseivel foglalkozó civil szervezetet támogatott, amelyek munkája révén – 600 rendezvény és 120 projekt keretein belül – kb. 70 ezer ciprióta vett részt békéltető céllal létrehozott programokon.⁷⁰ A jelenleg is tartó program koordináló szervezete azoknak a békeépítő tevékenységeknek, amelyek a bizalmat és az együttműködés szükségességének igényét próbálják kialakítani a cipriótákban, többek között gyerektáborokat, sportegyetműködések, kutatási programokat, civil kezdeményezéseket, workshopokat stb. finanszíroznak.⁷¹

A Bikommunális Fejlesztési Programtól (BDP) eltérően a megbékélést közvetlenül és a közvetetten szolgáló programokat az UNDP 2005-től szétválasztotta, s míg az imént tárgyalt ACT program a közvetlen párbeszédre fókuszál, addig a békeépítést közvetetten szolgáló infrastrukturális és intézményi fejlesztéseket az Együttműködés a Jövőért (UNDP - Partnership for Future, továbbiakban PFF) elnevezésű program koordinálja. A PFF számos bikommunális projektet finanszíroz(ott) az aknamentesítéstől (UNFICYP-el együttműködésben), a szennyvízhálózat fejlesztésén át, egészen a kulturális és történeti emlékművek rekonstrukciójáig.⁷²

A békeépítés eredményei

Az előző pont általános és korántsem teljes összefoglalásából kitűnhet, hogy Cipruson nemzetközi összehasonlításban is különösen nagy hangsúlyt fektetnek a békeépítő tevékenységre. A programok a biztonsági, infrastrukturális, intézményi, és demokratizációs fejlődés mellett nagy hangsúlyt fektetnek a közvetlen etnikumközi párbeszédre, amelytől megbékélést, bizalomépülést, a koegzisztenciára és együttműködésre való hajlandóság növekedését, s végső soron a ciprusi nemzetállam kialakításához szükséges közös ciprióta identitás (mesterségesen generált) lassú megjelenését várják. Mindezek ellenére a programok tényleges hatása a befektetett pénzügyi erőforrások nagysága ellenére is kétséges, amelynek elsődleges és legszembetűnőbb bizonyítéka a ciprusi konfliktus máig tartó rendezetlensége. Felmerül tehát a kérdés, hogy valóban sikeres-e a ciprusi békeépítés? A programok változtattak-e a görög és török ciprióták egymásról alkotott képén; ha igen, akkor ez miért nem jelentkezik a békétárgyalások eredményein, ha nem, akkor milyen módszertani problémák okozzák a sikertelenséget? A tanulmány érvelésének lényegét a következőkben a szekunder irodalom eredményeinek bemutatása mellett saját, de nem reprezentatív kutatások segítségével is próbálja alátámasztani.

⁷⁰ UNDP-ACT 2013, 12.

⁷¹ UNDP-ACT weboldala:

<http://www.cy.undp.org/content/cyprus/en/home/ourwork/actionforcooperationandtrust/overview.html>
(Letöltés időpontja: 2015. április 20.)

⁷² UNDP-PFF weboldala:

<http://www.cy.undp.org/content/cyprus/en/home/ourwork/partnershipforthefuture/overview.html>
(Letöltés időpontja: 2015. április 20.)

Szekunder kutatások eredményei

A legújabb – UNDP által finanszírozott – kutatások a békeépítés eredményeinek mérésére elsősorban kérdőíves eljárást alkalmaznak, a feltett kérdések főként a másik népcsoporthoz való hozzáállást firtatják. Az adatfelvétel során véletlen, de rétegzett mintavételi eljárást vesznek alapul, tehát nem pusztán a békeépítésben résztvevőkre fókuszálnak, hanem a társadalom különböző szegmenseit elemzik, ugyanakkor az egyes szegmenseken belül random mintát alkalmazva. Az így elkészült kérdőívek száma Cipruson szerencsére viszonylag magas, ezért jelen tanulmány csak a legfontosabb és legbeszédeesebb példákat sorolja fel.

A kronológiai változások követése érdekében tanulmányunk három kérdőíves felmérés eredményeit veszi alapul, 2008-tól időrendi sorrendben haladva egészen 2015-ig. Az eredmények vizsgálatát Erol Kaymak, Alexandros Lordos, és Nathalie Tocci 2008-ban készített *„Building Confidence In Peace, Public Opinion and the Cyprus Peace Process”* c. átfogó felmérésével kezdjük, és a Cyprus 2015 elnevezésű kutatócsoport *„Solving the Cyprus Problem, Fears and Hopes”* c., 2011-es tanulmányának eredményeivel folytatjuk. A legújabb kutatási eredmények esetében a tanulmány a Center for Sustainable Peace and Democratic Development (SeeD) innovatív technikával kidolgozott eredményeit ismerteti, mivel ezek különböző attitűdök mérésével speciálisan a megbékélés (reconciliation) indexét próbálják kvantitatív eszközökkel meghatározni.

A szekunder kutatások eredményeinek összegzésekor először is érdemes arra rámutatni, hogy a görög és török ciprióta társadalom alapvetően már 2008-ban sem tekintett ellenségként a másik népcsoport tagjaira. Kaymak, Lordos, és Tocci felmérései szerint a többség (Görög Ciprióták [továbbiakban GC] 85%, Török Ciprióták [továbbiakban TC] 50%) elismerte, hogy saját népcsoportja is követett el hibákat a múltban; mindkét etnikum belátta (GC 81%, TC 69%), hogy a rendezésnek kompromisszumos megoldást kell elfogadnia; a konfliktus fegyveres és erőszakos rendezését pedig már ekkor is csaknem egyöntetűen (89% GC, 92% TC) elvetették.⁷³ Felmérésükből az is kiderül, hogy egyik közösség sem volt elégedett a status quo-val, ugyanakkor a többségük nem volt biztos benne, hogy az etnikai diverzitás erősítené a nemzeti egységet.⁷⁴ Utóbbiaknál jóval beszédeesebbek a bizalomra vonatkozó kérdések. A görög ciprióták többsége (61%) állítása szerint általánosságban véve bízott a török cipriótákban, politikai vezetőikben (83%) és pártjaikban (87%) azonban nem, legnagyobb ellenérzéssel ugyanakkor a török kormány (97%), és a török hadsereg (99%) ellen viseltetett. Ellentétben az előzőekkel a török ciprióták többsége (72%) nem bízott a görög cipriótákban, az arány pedig fokozatosan romlott, ha a politikusokról, vagy a déli oldal politikai pártjairól kérdezték őket.⁷⁵ Utóbbi kissé megcáfolva, mindkét népcsoportban a többséget nem zavarta volna, ha a másik etnikumból költözött volna valaki a szomszédjába (GC 55%, TC 45%); szintén a többség (GC 55%, TC 48%) pedig úgy érezte, hogy a két népcsoport között sok a (történeti, kulturális, nyelvi stb.) hasonlóság.⁷⁶

A Cyprus 2015 kutatócsoport 2011-es felmérése számos kérdést szó szerint átvett a Kaymak, Lordos, Tocci kérdőívéből, elsősorban azzal a céllal, hogy a válaszolási attitűd változásai

⁷³ Kaymak, Erol – Lordos, Alexandros – Tocci, Nathalie 2008, 10.

⁷⁴ Kaymak – Lordos – Tocci: i.m. 10; 23.

⁷⁵ Kaymak – Lordos – Tocci: i.m. 10; 23.

⁷⁶ Kaymak – Lordos – Tocci: i.m. 10.

mérhetővé váljanak. Az eredmények elemzése során kitűnik, hogy 2008-2011 között általánosságban véve negatív irányú változás állt be, tehát az időszak alatt a két népcsoport közti bizalmatlanság nem csökkent, hanem nőtt. Bár az általánosabb, múltra vonatkozó kérdésekre reflektáló témáknál előfordult enyhe javulás, a jövőbe vetett hit azonban erodálódott, s elsősorban a török cipriótáknál számos esetben a kérdésre adható (újraegyesítés szempontjából) pozitív válasz került kisebbségbe.⁷⁷

1. Táblázat: Megbékélésre vonatkozó attitűdváltozások 2008-2011 között⁷⁸

Kérdés	2008 GC*	2008 TC*	2011 GC*	2011 TC*	Változás GC	Változás TC
Mindkét népcsoport követett el hibákat?	85% igen	50% igen	87% igen	53% igen	+2%	+3%
A rendezésnek kompromisszumos megoldást kell elfogadni?	81% igen	69% igen	75% igen	55% igen	-6%	-14%
A konfliktust fegyverese eszközökkel kell rendezni?	89% elveti	92% elveti	94% elveti	75% elveti	+5%	-17%
Nem zavarna, ha a másik etnikumból származó szomszédom lenne.	55% nem	45% nem (37% igen)	53% nem	34% nem – kisebbségbe került (38% igen)	-2%	-11% nem (+1% igen)
A két népcsoport között sok a hasonlóság.	55% igen	48% igen (33% nem)	50% igen	22% igen – kisebbségbe került (50% nem)	-5%	-26% igen (+17% nem)

* A táblázatban a válaszadási lehetőségek közül (egyetértek, nem tudom, nem értek egyet) csak a legtöbbet szavazatot kapó válasz eredménye kerül feltüntetésre, kivéve azokban az esetekben, ahol a válasz a két évben teljesen más eredményt hozott. GC=Görög Ciprióták; TC=Török Ciprióták.

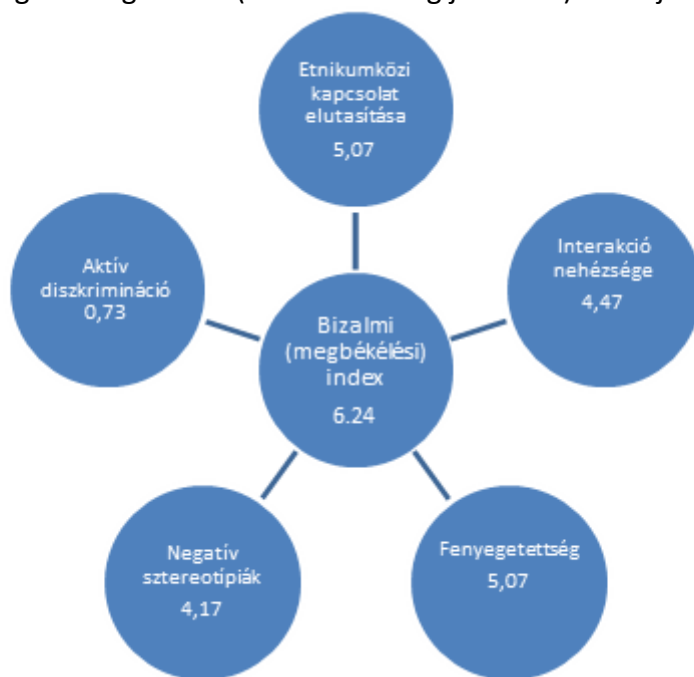
Sajnálatos módon Kaymak, Lordos, Tocci kérdéssorának ismételt felmérése az utóbbi években elmaradt. A Cyprus 2015 ugyanakkor – immáron Center for Sustainable Peace and Democratic Development (SeeD) néven – 2014-ben új kutatásba kezdett, amelynek az volt a célja, hogy kérdőíven és interjúkon, illetve média és beszédelemzéseken alapuló felmérések eredményeinek segítségével, kvantitatív módszerrel határozzák meg a „megbékélés jelenlegi paramétereit” (Reconciliation Index). Az innovatív eljárás során – a sziget összes adminisztratív

⁷⁷ Beyatlı, Derya – Papadopoulou, Katerina – Kaymak, Erol 2011, 67-68.

⁷⁸ Forrás: Beyatlı – Papadopoulou – Kaymak: i.m., 67-68; Kaymak, Erol – Lordos, Alexandros – Tocci, Nathalie 2008, 10.

kerületét lefedve – 500 görög és 500 török ciprióta véleményét speciális, a másik népcsoportra vonatkozó kérdéssor segítségével mérték fel, a válaszokat pedig negatív sztereotípiák, etnikumközi kapcsolat elutasítása, etnikumközi interakció nehézsége, inter-kommunális fenyegetettség érzése, valamint aktív diszkrimináció témakörökben szelektálták és számszerűsítették. Az 5 témakör átlaga alapján a kutatók meghatározták az adott személy „megbékélési indexét” – magyarul érdemes talán (nem közgazdasági értelemben használva) bizalmi indexnek fordítani –, amelyet összesítettek és népcsoportonként csoportosítottak.⁷⁹ Az eljárás során a legmagasabb megbékélési/bizalmi indexet elérték pontszáma 10, a legkevesebbet elértéké 1 volt. A mérések összesítése során – 10-es skálán, ahol 1 a legrosszabb, 10 a legjobb – a görög cipriótáknál 6,24, a török cipriótáknál 6,25 átlagot állapítottak meg.

A mért adatok fontos következtetésekre adnak lehetőséget. Egyrészt jól látható, hogy a 2011-es különbséghez képest a két népcsoport közötti eltérés nagy vonalakban megszűnt: mindkét etnikum közel azonos mértékben bízik vagy bizalmatlan a másikkal szemben. A békeépítés eredményeit vizsgálva ennél jóval fontosabb, hogy a megbékélési/bizalmi index a 10-hez közelebb áll, mint az 1-hez. Ebből arra következtethetünk, hogy a többségben a megbékélés folyamata elkezdődött, sőt előrehaladott állapotban van, a békeépítés, ha látványos eredményeket el nem is ért, de kitűzött célját elkezdte megvalósítani. Mindazonáltal az 1-es ábra részadataiból az is kitűnik, hogy az aktív diszkrimináció és az etnikumközi kapcsolat elutasításának indexe a török cipriótáknál még mindig magasabb, míg a görög cipriótáknál bármiféle etnikumközi interakció létesítése valószínűleg a magas negatív sztereotípiátlag és a magasabb fenyegetettség érzése (török hadsereg jelenléte) miatt jóval nehezebb.

1. ábra A megbékélési/bizalmi index összetevői a görög ciprióták között

⁷⁹ Az eljárásról bővebb információ: <http://www.scoreforpeace.org/>; <http://www.seedsofpeace.eu/>. (Letöltés időpontja: 2015. április 20.)

2. ábra A megbékélési/bizalmi index összetevői a török ciprióták között

Primer kutatások eredményei

Jelen tanulmány a primer kutatások tárgyalásakor a szerző PhD kutatásaihoz köthető helyszíni felmérések részeredményeit ismerteti, egyrészt személyes interjúk, másrészt kérdőívek tanulságait.⁸⁰

Interjúk

A személyes interjúk 2014 nyarán és őszén készültek, a ciprusi békeépítés hatékonyságának témájában. A kutatás elsősorban békeépítéssel közvetlenül foglalkozó vagy azt elemző szakértőkre fókuszált, összesen 12 személlyel készített interjút. Mivel a nyilatkozók többsége névtelenséget kért, ezért az egyes személyeket intézményi hovatartozás, nem pedig név alapján különböztetjük meg egymástól. A következő intézmények és szervezetek munkatársai járultak hozzá az interjúhoz: UNDP ACT, Peace Research Institute of Oslo (PRIO) békekutató intézet, Center for Sustainable Peace and Democratic Development (SeeD), University of Cyprus, University of Eastern-Mediterranean, Afrika c. török ciprióta napilap, Association for Historical Dialogue and Research (AHDR), valamint Németország és Brazília nicosiai nagykövetsége.

Ahogy az fentebb már említettük, az interjúk elsősorban a békeépítés hatékonyságára fókuszáltak, kitérve – ehelyütt nem tárgyalható – fogalmi, gyakorlati, finansziális, korlátozó tényezőkre is. Az Afrika c. napilap munkatársát leszámítva, mindegyik interjúalany elismerte, hogy a békeépítés jelentős eredményeket ért el, bár a társadalmi lefedettség és hatékonyság

⁸⁰ Center for Sustainable Peace and Democratic Development weboldalai: <http://www.scoreforpeace.org/>; <http://www.seedsofpeace.eu/> (Letöltés időpontja: 2015. április 20.)

mértékében eltérőek voltak a vélemények. Az UNDP munkatársa regionális perspektívából közelítve – a közel-keleti országokhoz képest – sikeresnek ítélte meg a békeépítési folyamatot, s kiemelte, hogy *„amennyiben a békeépítés eredményei a béketárgyalások során is szerepet kapnának, úgy a ciprusi konfliktus néhány éven belül megoldhatóvá válna.”* A brazil és a német diplomata érdekes módon szinte szó szerint ugyanazt a problémát vetette fel, mégpedig, hogy a békeépítés *„másodlagos tényező a legmagasabb szintű béketárgyalások mögött”,* s a vezető ciprusi politikusok szemében inkább kötelező *„performansz”,* amelynek eredményeit azonban a legkevésbé sem veszik figyelembe. Ahogy a brazil nagykövetség munkatársa fogalmazott: *„Ebben az értelemben a békeépítés sikertelen, hiszen a választott vezetők világnézetét a több évtizedes munka nem befolyásolta.”* Az akadémiai szférában dolgozók nagy része hasonló véleményen volt, többségük kiemelte, hogy a békeépítés az ENSZ civil támogatási rendszere ellenére sem *„alulról építkező”,* hiszen a nemzetközi donorok közvetve megszabják azt, hogy a pénzt kik kapják, és mire költhetik. A PRIO mindkét megkérdezett munkatársa kiemelte, hogy a békeépítés csak egy szűk társadalmi csoportban, a felsőközéposztályban ért el eredményt, szerintük a társadalom nagyobbik szeletét vagy nem érdekli a békeépítés, vagy ellenséges azzal szemben. A békeépítés eredményeivel az Eastern-Mediterranean University és az Afrika c. napilap munkatársa volt a legkritikusabb, mindketten török ciprióta értelmiségiek. Előbbi a békeépítés teljes reformját sürgette, utóbbi pedig az egész intézmény létjogosultságát kétségbe vonta, mondván, *„Cipruson a ciprusiaknak kell ráébredni az együttélés fontosságára, ugyanis, ha külföldi hatalmak erőltetik rájuk, akkor természetüknél fogva elutasítják azt.”*

A békeépítés akadályozó tényezőire vonatkozó kérdés viszonylag egyhangú választ hozott. Szinte mindenki kiemelte, hogy a döntéshozók nem tekintik programjuknak az inter-kommunális bizalom növelését (*„hiszen a ciprusi konfliktussal kapcsolatos ígéreteik révén nyernek választásokat”),* többen pedig rámutattak a nacionalista és ellenségkereső történelemoktatás negatív hatásaira. A történelemtankönyvek reformjával foglalkozó AHDR⁸¹ munkatársa arra is felhívta a figyelmet, hogy még akadémiai szinten is gyakran születnek szubjektív, csak az egyik oldal „igazságát” elfogadó tanulmányok. Az UNDP munkatársa a legfontosabb akadályozó tényezőt a növekvő apátiában látta, amely szerinte *„több kárt okoz, mint a gazdasági válság”.*

Kérdőíves felmérés eredményei

A ciprusi béke-, állam-, és bizalomépítés⁸² eredményeit mérő kérdőív 2014 nyara és 2015 tavasza között 50 görög és 50 török ciprióta válaszoló véleményét gyűjtötte össze, a megkérdezettek száma alapján tehát nem tekinthető reprezentatívnak. A kérdőív az imént említett három témában, összesen 56 kérdést tett fel, ezzel próbálva mérni, hogy a görög és török ciprióta válaszolók milyen véleménykülönbséggel rendelkeznek. Ehelyütt a legfontosabb, releváns eredményeket ismertetjük.

Az egyik legérdekesebb eredmény a „Sikeres-e a ciprusi békeépítés?” kérdésre adott válaszok esetében mindkét népcsoportnál az, hogy két, egymással ellentétes véleményű markáns csoport kialakulását eredményezte. A görög ciprióták többsége (56%) úgy gondolja, hogy a békeépítés sikertelen, vagy inkább sikertelen, mint sikeres; míg az előző csoporttól arányában

⁸¹ Association for Historical Dialogue and Research

⁸² Pontos cím: Results of the Cyprus Peace, Trust, and Nation Building Efforts.

kissé elmaradó, de határozott kisebbség (28%) véli úgy, hogy a békeépítés sikeres, vagy legalábbis részben sikeres. (A fennmaradó opció a „Békeépítés se nem sikeres, se nem sikertelen” kapta a többi szavazatot.) A másik népcsoportnál az arányok szorosabb versenyt eredményeztek, a békeépítés eredményeit végső soron a török ciprióták többsége (46%) is sikeresnek érzi; a sikertelenségre voksolók táborában azonban csak alig marad el mögöttük, s maga 44%-ával rendkívül markáns kisebbséget alkot. A viszonylag széles szórás értelmezésében a következő kérdésre adott válaszok némi magyarázatot adnak. „A nemzetközi szervezetek több energiát fordítanak-e a ciprusi békeépítésre” c. kérdésre ugyanis egyértelmű „igen” többség érkezett mind görög (84%), mind török oldalról (86%).

Jelen tanulmány témája szempontjából több tanulságot az etnikumközi bizalommal foglalkozó kérdések eredményezhetnek. A 2. táblázat többségi eredményeiből kiderül ugyanis, hogy mind a görög, mind a török ciprióták többsége az „érzékenyebb és személyesebb” kérdések esetében a bizalomról tett tanúbizonyságot.

2.Táblázat: Kérdőíves felmérés többségi részeredményei⁸³

Kérdés	GC	TC	A leendő koegzisztencia szempontjából pozitív/negatív
Manapság jobban vagy kevésbé bízik a másik népcsoport tagjaiban, mint 10 évvel ezelőtt?	52%: jobban bízik	46%: nem bízik sem jobban, sem kevésbé	GC: +, TC: 0
A másik népcsoport tagjaiban jobban vagy kevésbé bízik, mint saját népcsoportjának tagjaiban?	68%: egyenlő mértékben bízik.	44%: a török cipriótákban jobban bízik, mint a görög cipriótákban.	GC: +, TC: -
Zavarná, ha a másik népcsoportból származó főnöke lenne?	60%: nem zavarná.	58%: nem zavarná	GC: +, TC: +
Zavarná, ha gyermekét a másik népcsoportból származó történelemtanár oktatná?	50%: nem zavarná	52%: nem zavarná	GC: +, TC: +
Zavarná, ha gyermeke olyan osztályban tanulna, ahol a diákok többsége a másik népcsoport tagjaiból kerül ki?	54%: nem zavarná	56%: nem zavarná	GC: +, TC: +
Zavarná, ha gyermeke olyan osztályban tanulna,	42%: zavarná	62%: nem zavarná	GC: -, TC: +

⁸³ A táblázat csak a többség százalékarányos eredményét tünteti fel.

ahol a diákok többsége anyaországi török?			
Etnikumközi vállalkozásoknak nyújtandó kedvező vállalkozási feltételek esetén bízna annyira a másik népcsoport valamely tagjában, hogy közös vállalkozást indítson vele?	66%: bízna	68%: bízna	GC: +, TC: +

A fenti táblázat csak részben említi, a kutatás azonban részletesen kitért a Törökországból betelepült törökökkel kapcsolatos véleményekre is. Az eredményeket felszínesen összegezve elmondható, hogy a görög ciprióták összességében a török cipriótákkal szemben bizalommal viseltetnek, a törökországi törökökkel szemben viszont látványosan bizalmatlanok. Utóbbi jelentősen befolyásolja a békeépítés és a béketárgyalások eredményeit, mivel a betelepített törökök az évtizedek alatt az északi rész integráns részévé váltak, kitelepítésükre gyakorlatilag esély sincs. Ez az újraegyesítés esélyeit jelentősen rontja.

Következtések, (kutatás) módszertani problémák és okok

A szekunder és a primer kutatások eredményei egyértelművé tették, hogy a ciprusi békeépítés – az újraegyesítés Bibó kapcsán részletezett szempontrendszerét figyelembe véve – elért pozitív eredményeket. A megkérdezett görög és a török ciprióták már nem ellenségként tekintenek egymásra, sőt ahogyan a SeeD bizalomindexéből és primer kérdőíves kutatás eredményeiből kiderül, gyenge többségük bizalommal viseltet a másik népcsoport tagjaival szemben. A kérdőíves kutatás a megbékélési/bizalmi indexhez hasonló eredményre jutott: a megkérdezettek átlagban legalább fele pozitívan nyilatkozott a másik népcsoport tagjairól vagy a hozzájuk fűződő emocionális kapcsolatairól. Szintén azonos eredményt jelent, hogy mindkét mérés szerint a török ciprióták bizalmatlanabbak görög társaiknál.

A szekunder és primer kutatások eredményei ugyanakkor azt is nyilvánvalóvá tették, hogy a többség nem ismeri el a sikereket, véleményük szerint a ciprusi békeépítés sikertelen. Ez a kérdőíves felmérés eredményeiből és az interjúk tanulságaiból is kiderül, ami egyúttal reflektál alapvető, azonban megkerülhetetlen módszertani problémákra. Kérdőíves felmérésén, interjúkon, békeépítési projekteken ugyanis csak az újraegyesítéssel szimpatizáló vagy az aziránt érdeklődő személyek vesznek részt, az apolitizált vagy az unilaterális megoldást pártoló réteg nem. A tudatos távolmaradás és/vagy érdektelenségből adódó ignorálás értelemszerűen befolyásolja a felmérések és kutatások, egyúttal a békeépítés módszertani koncepcióit is. A kutatási projekteken ugyanis időről időre a társadalom ugyanazon szegmenseinek véleményét mérik le,⁸⁴ a békeépítő programokon pedig sok esetben azokat próbálják meggyőzni az újraegyesítés előnyeiről, akik erről már egyébként is meg voltak győződve. Ugyanez fordítottan is igaz, a kutatási projektek során azok véleménye nyilvánvalóan nem

⁸⁴ Ez a primer kérdőíves felmérés részvételi arányán egyértelműen látszik: szinte csak egyetemet végzettek töltötték ki a kérdőívet.

mérhető, akik nem vesznek részt a felméréseken; a résztvevők véleménye viszont az egész békeépítésről alkotott képet – sokszor hamisan – befolyásolja. A folyamat a békeépítésre is igaz, hiszen a programok végső soron külsőleg determinált szelekciós elven működnek, tehát az apátiából vagy ellenérzésből békeépítési programokon részt nem vevő csoportok véleménye nem, vagy csak közvetett hatások révén változik.

Fenti problémára némi magyarázatot a békeépítési programokon résztvevők létszáma adhat. Különböző szerzők és az UNDP számításai szerint a több, mint négy évtizeden át, különböző intenzitással zajló békeépítés 100,000⁸⁵ és 150,000⁸⁶ fő közötti cipriótát ért el közvetlenül. Ez a szám azokra a békeépítő programokra vonatkozik, amelyek közvetlen, személyes és etnikumközi eszmecserét is igénylő tevékenységet igényeltek görög és török cipriótáktól. A számadat rendkívül beszédes, hiszen a 2011-es népszámlálás⁸⁷ szerint a 1,126,664 összlakosságú szigeten 953,655 fő volt ciprióta (667,398 görög ciprióta, 286,257 török ciprióta), ami legjobb esetben is azt jelenti, hogy a békeépítés az érintett népesség maximum 16%-ánál eredményezett tényleges etnikumközi kontaktot. Az adatot megerősíti az UNDP nem régiben készített felmérése, mely szerint 2013-ban a görög ciprióták 71%-ának, és a török ciprióták 51%-ának egyáltalán nem volt semmiféle kapcsolata a másik népcsoport tagjaival.⁸⁸ Bár a közvetett módon hatást kiváltó békeépítő programok, például az infrastrukturális fejlesztések révén ennél jóval több ciprióta életét befolyásolták a nemzetközi donorok által finanszírozott projektek, ezek azonban Cipruson nem egyértelműen a ciprióták együttműködésének szükségességét szimbolizálják, sokkal inkább az adott kormánypárt vagy városvezetés lobbizási sikereit propagálják. A békeépítés tehát limitált és egyben szelektív folyamat, hiszen a ciprusi társadalom jelentős része nem vesz részt benne, a többség véleménye emiatt nem tükröződik, az újraegyesítésre fogékony kisebbség viszont – valószínűleg – hamis képet fest az inter-kommunális együttműködési hajlandóságról.

A megbékélést közvetlen személyközi interakciókkal elősegíteni kívánó projektek tehát viszonylag kevés számú cipriótához jutnak el, aminek – mint említettük – számos oka van. Több szerző kiemeli, hogy Cipruson a békeépítés és az abban való részvétel politikai elköteleződésnek minősül, tehát az újraegyesítés ENSZ által propagált formáját tagadók, valamint a görög és nacionalista célokat támogatók elvi alapon nem vesznek részt ilyen projektekben, sok esetben az azokon megjelenőket árulónak tartják.⁸⁹ A békeépítési programokat módszeresen ignoráló másik csoportjába az, az egyre növekvő – már szintén említett – apolitikus réteg tartozik, aki az állandóan napirenden lévő ciprusi konfliktussal és a folyamatosan kínáló, de végül mégis elszalasztott békekötési lehetőségekkel tovább már nem hajlandó foglalkozni. Utóbbi csoportba tartoznak azok is, akiket ugyan érdekel a tárgyalások kimenetele, de úgy vélik – joggal –, hogy bármiféle civil megmozdulás eredménye a nullával egyenlő, hiszen az a főtárgyalók ciprusi konfliktusban képviselt álláspontját nem befolyásolja. Az ismertetett interjúk eredményei mellett ezt alátámasztja a Cyprus 2015

⁸⁵ Hadjipavlou, Maria – Kanol, Bülent 2008, 32.

⁸⁶ Forrás: UNDP-PFF weboldala:

<http://www.cy.undp.org/content/cyprus/en/home/ourwork/partnershipforthefuture/overview.html>

(Letöltés időpontja: 2015. április 20.)

⁸⁷ Forrás: CYPSTAT – Statistical Service of Republic of Cyprus; TRNC DEVPLAN – State Planning Organization.

⁸⁸ UNDP 2013, 53.

⁸⁹ Reed, Elicia Keren 2013, 31; Kanol, Bülent – Kanol, Direnc 2013, 41.

kutatócsoport felmérése is, amely szerint a görög ciprióták 56%-a, míg a török ciprióták 59%-a gondolja úgy, hogy a véleményük egyáltalán nem befolyásolja a béketárgyalásokat.⁹⁰

Összegzés

A ciprusi béketárgyalások során rendezési célként kitűzött újraegyesítési koncepció elfogadásának és majdani fenntarthatóságának előfeltétele, hogy a görög ciprióták és török ciprióták hajlandóak legyenek egy közös állam keretein belül együttműködni. A két népcsoport közötti bizalmatlanság csökkentésére, a közvetlen etnikumközi párbeszéd elősegítésére, a koegzisztencia előnyeinek megértetésére békeépítő programok vállalkoznak, amelyek a szekunder és primer kutatások tanulságai alapján már pozitív eredménnyel is jártak. A sikerek ugyanakkor limitáltak, mivel a projektek politikai és módszertani problémák miatt nem érik el a lakosság azon részét, amely egyébként elutasító vagy érdektelen az újraegyesítéssel kapcsolatban. A békeépítés társadalmi lefedettsége tehát viszonylag alacsony – a lakosság kb. 1/3-a vett részt közvetlen, inter-kommunális személyközi kapcsolatot eredményező projekten –, ugyanakkor a békeépítési programok egyértelműen redukálták a görög és török ciprióták közötti feszültséget, s a társadalom egy markáns csoportjában elvetették a jövőbeli együttélés alapvető követelményeit. Közös identitás vagy nemzettudat ugyanakkor még az újraegyesítést pártolók körében sem alakult ki, a szakirodalom a ciprusi békeépítés egyik legsúlyosabb problémájának pedig azt tartja, hogy a népesség jelentős része el van zárva saját jövője meghatározásának lehetőségétől, hiszen a tárgyalásokon a civilek véleménye semmilyen formában nem jelenik meg. Utóbbi egyértelmű üzenet: a szakértők véleménye alapján ugyanis a ciprusi békeépítés eddigi eredményeit kizárólag akkor fejlesztheti tovább, ha a konfliktusrendezés egész stratégiáján változtat, s a nemzetépítések tanulságait követve alulról építkezve próbálja meg kialakítani – Bibó megfogalmazásával élve – „a görögöt és törököt egyaránt összefogó ciprusi nemzeti vagy állami tudatot.”

Irodalomjegyzék

- Beyatlı, Derya - Papadopoulou, Katerina - Kaymak, Erol: Solving the Cyprus Problem – Fears and Hopes. Interpeace and ‘Cyprus 2015’ Initiative, Nicosia, 2011.
- Bibó István: Válogatott Tanulmányok: Két területi és államalakulási vita: Ciprus és Közel-Kelet. Magvető, Budapest, 1986.
- Broome, Benjamin: Bridging the Divide in Cyprus: The Role of Bicommunal Activities. In: Michael, M. - Tamis, A. (szerk.): Cyprus in the Modern World, Thessaloniki, 2005, 266-304.
- Carras, Costas: The International Relations Aspect of the Annan Plan. In: Varnava, A. - Faustmann, H. (szerk.): Reunifying Cyprus. I.B. Tauris, London, 2009.
- Center for Sustainable Peace and Democratic Development weboldalai: <http://www.scoreforpeace.org/>; <http://www.seedsofpeace.eu/> (Letöltés időpontja: 2015. április 20.)
- Center for Sustainable Peace and Democratic Development: Beyond the Deadlocks: Redesigning the Cyprus Peace Process. A Policy Report, September 2013: <http://www.seedsofpeace.eu/research/cyprus-peace-process/reports/item/82-beyond->

⁹⁰ UNDP: i.m. 48.

the-deadlocks-redesigning-the-cyprus-peace-process-policy-report/. (Letöltés időpontja: 2015. április 20.)

- CYPSTAT – Statistical Service of Republic of Cyprus weboldala: http://www.mof.gov.cy/mof/cypstat/statistics.nsf/index_en/index_en?OpenDocument (Letöltés időpontja: 2015. április 20.)
- Hadjipavlou, Maria - Kanol, Bülent: The Impacts of Peacebuilding Work on the Cyprus Conflict – Cumulative Case Study. Collaborative Learning Projects, Reflecting on Peace Practice Project - Cyprus, February 2008: <http://www.cdacollaborative.org/publications/reflecting-on-peace-practice/rpp-case-studies-and-field-visit-reports/the-impacts-of-peacebuilding-work-on-the-cyprus-conflict/> (Letöltés időpontja: 2015. április 22.)
- Jarraud, Nicolas - Llouise, Christopher - Filippou, Giorgos: The Cypriot Civil Society Movement: A legitimate player in the Peace Process? In: Journal of Peacebuilding and Development, 2013, Vol.8, No. 1. 45-59.
- Kanol, Bülent - Kanol, Direnc: Road blocks to Peacebuilding Activities in Cyprus: International Peacebuilding Actors' Handling of the Recognition Issue. In: Journal of Conflictology, 2013, Vol.4, Issue 2, 39-47.
- Kaymak, Erol - Lordos, Alexandros – Tocci, Nathalie: Building Confidence In Peace, Public Opinion and the Cyprus Peace Process. Centre for European Policy Studies, Brussels, 2008.
- Laouris, Yiannis: Masks of Demons: a Journey in the Discovering and Breaking of Stereotypes in a Society in Conflict. SC: Create Space, Charleston, 2011.
- Lordos, Alexandros: From Secret Diplomacy to Public Diplomacy: How the Annan Plan Referendum Failure Earned the Cypriot Public a Seat at the Negotiating Table. In: Varnava, A. - Faustmann, H. (szerk.): Reunifying Cyprus. I.B. Tauris, London, 2009.
- Reed, Elicia Keren: Track I Diplomacy and Civil Society in Cyprus: Reconciliation and Peacebuilding During Negotiations. Portland State University - Dissertation and Theses Series, Paper 672, 2013: http://pdxscholar.library.pdx.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1671&context=open_access_etds (Letöltés időpontja: 2015. április 16.)
- Savvides, Andreas L.: Housing Rehabilitation as a Means of Urban Regeneration and Population Integration. In: World Academy of Science, Engineering and Technology, 2012, Vol: 6, 257-260.
- TRNC DEVPLAN – State Planning Organization weboldala: <http://www.devplan.org/Frame-eng.html> (Letöltés időpontja: 2015. április 20.)
- UNDP: Citizen Peacemaking in Cyprus - The story of co-operation and trust across the Green Line. UNDP ACT, 2013: <http://www.cy.undp.org/content/cyprus/en/home/library/actionforcooperationandtrust/citizen-peacemaking-in-cyprus/> (Letöltés időpontja: 2015. április 20.)
- UNDP-ACT weboldala: <http://www.cy.undp.org/content/cyprus/en/home/ourwork/actionforcooperationandtrust/overview.html> (Letöltés időpontja: 2015. április 20.)
- UNDP-PFF weboldala: <http://www.cy.undp.org/content/cyprus/en/home/ourwork/partnershipforthefuture/overview.html> (Letöltés időpontja: 2015. április 20.)

A GÖRÖG-MACEDÓN KÉRDÉS: EGY TÖRTÉNELMI KONFLIKTUS BIZTONSÁGPOLITIKAI HATÁSAI NAPJAINKBAN

Kivonat

Jugoszlávia felbomlásával függetlenné vált Macedónia, melyet Görögország heves tiltakozással és ellenkezéssel fogadott és rögtön heves diplomáciai konfliktus alakult ki a két ország között a névhasználat és a nemzeti szimbólumok használata kapcsán. Athén még a macedón nemzet létezését is megkérdőjelezte, a külügyminisztérium honlapján is megfogalmazva ezzel kapcsolatos álláspontját. A másfél éves embargó megszüntetésével sem normalizálódott azonban a két ország kapcsolata, a mai napig hátráltatva Szkopje NATO-csatlakozási folyamatát. Athén 1991 után valójában a 20. század elejének görög külpolitikai irányvonalához tért vissza: a macedón függetlenedési törekvések szlávellenes megközelítéséhez.

Kulcsszavak

görög-macedón kapcsolatok, Macedón Harc, Makedónia, Pavlosz Melasz, Verginai csillag/nap, névhasználati vita, nemzeti szimbólumok

Abstract

Macedonia became independent by the disintegration of Yugoslavia which was badly acknowledged by Greece and immediately created passionate diplomatic conflict between the two countries concerning the usage of the national symbols and names. Athens even questioned the existence of the Macedonian nation on the official website of the Ministry of Foreign Affairs. Even after lifting the one and a half year long embargo the relationship between the two countries did not return to normal which cause serious delay of the NATO accession process of Skopje to this very day. It seems that after 1991 Athens returned to the roots of Greek foreign policy from the beginning of the 20th century: to the anti-Slav approach of the Macedonian independence aspirations.

Keywords

Greek-Macedonian relations, Macedonian Struggle, Pavlos Melas, Name issue between Macedonia and Greece, FYROM, Star of Vergina/Vergina Sun, national symbols

Bevezetés

A Balkán-félsziget etnikai és vallási sokszínűsége, valamint a történelmi fejlődéséből fakadó jellemzői szinte folyamatos konfliktusokat okoztak a félszigeten az elmúlt évszázadokban. A 20. század végére a korábbi szembenállások lokális felerősödésének lehettünk tanúi, amelyek közül több még a 21. század elején is hevesnek mondható. Görögország esetében a „hagyományos” külpolitikai konfliktusok átmenetileg gyengültek a második világháborút

⁹¹ SZTE-ÁJTK Nemzetközi és Regionális Tanulmányok Intézet oktatója

követően,⁹² de 1974 és 1991 után újjászülettek, mit sem veszítve intenzitásukból.⁹³ Athén a szomszédos országokhoz fűződő ellentmondásos viszonya mellett a bevándorlási hullámok okozta kihívásokkal, a hatalmas munkanélküliséggel, a gazdasági válság hatásaival és az ezek miatt megingó, majd összeomló hagyományos görög pártstruktúra következményeivel is szembe kell, hogy nézzen.⁹⁴ A belpolitikai átrendeződés azonban egyelőre még nem befolyásolta érdemben Athén külpolitikai irányvonalát, bár a 2015 elején kormányra került Szirizától kompromisszumra hajlóbb külpolitikai irányzat várható. Így egyelőre a meglévő konfliktusok továbbra is biztonságpolitikai kockázatot jelenthetnek, és gyengíthetik a NATO dél-keleti szárnyát.

Görögország és a NATO kiegyensúlyozottnak tűnő kapcsolatában 1974 után kezdtek el repedések keletkezni, amikor Törökország megszállta Ciprus északi részét az Enózis veszélyére hivatkozva.⁹⁵ Ezt a NATO (a bipoláris világrend logikája alapján) elnézte, hiszen a Szovjetunióval szemben Ankara sokkal fontosabb stratégiai szerepet töltött be, mint Athén. Ezt érzékelték a görögök is, és részben ennek hatására került hatalomra 1981-ben Andreasz Papandreu a Változás (Allagi) jelszavával, megfogalmazva a „Görögország a görögöké” szlogent, amely előre jelezte a külpolitikai irányvonal változását is. Ez utóbbi megvalósítására 1985-ig kellett várni, amikor a görög miniszterelnök új védelmi doktrínát fogalmazott meg: Görögországot nem északról (Varsói Szerződés országai felől) fenyegeti veszély, hanem keletről, Törökország felől. Ezzel a hidegháború enyhülésére is reagált, és a valós veszélyt Ankarában vélte felfedezni. Ezek az események már korábban is mutatták a NATO szervezetén belüli ellentétek valós veszélyét. 1991 után viszont (a törökellenes irányvonal megmaradása mellett) megint észak felé fordult a figyelem, és több évre Macedónia vált a „legveszélyesebb ellenséggé”. A konfliktus a mai napig fennáll, és már Szkopje NATO-csatlakozási folyamatát is befolyásolja, így érdemes megnézni okait, történelmi előzményeivel együtt.

A görög külügyminisztérium hivatalos állásfoglalása: az ellentét megítélése ma

A görög külügyminisztérium honlapja külön figyelmet fordít az ország Ciprushoz, Törökországhoz és Macedóniához fűződő viszonyrendszerének bemutatására,⁹⁶ ahol

⁹² Görögország és Törökország 1952-es NATO-tagságával, Jugoszlávia megalakulásával és a görög jobboldali kormányok Nyugattal fenntartott jó viszonyának köszönhetően.

⁹³ A ciprusi kérdés jelentkezése rögtön a korábbi, törökellenes reflexeket indította el, a mai napig beárnyékolja a két ország kapcsolatrendszerét, míg Jugoszlávia felbomlása az egész térséget destabilizálta, Macedónia függetlenedése pedig újabb történelmi ellentétet vizionált a görög külpolitikai gondolkodásban.

⁹⁴ 1974 és 2012 között egy stabilnak mondható, kétpárti parlamentáris rendszer működött, ahol az ezredesek diktatúrája után alakult két nagy párt, az Új Demokrácia és a PASZOK együttesen szinte minden választáson 80 és 90% közötti eredmény ért el. Ez azonban 2012-ben véget ért, amikor összesen csak 32 %-ot tudtak szerezni és az újonnan alakult Sziriza (Baloldal és Haladás Koalíciója) 17 %-kal már a második legtöbb szavazatot kapta. Ld: *Η Καθημερινή (I Kathimerini)*, 2012. május 7-i száma, a parlamenti választások eredményéről. A 2015. január 25-én lezajlott választásokkal pedig már egy új korszak vette kezdetét: a Sziriza kormányzása. Ld: *Η Καθημερινή (I Kathimerini)*, 2015. 01. 27-i száma. <http://www.kathimerini.gr/ekloges-2015> (Letöltés időpontja: 2015. január 30.)

⁹⁵ Az Enózis (Egyesülés) a görög anyaországgal történő egyesülést jelenti, amelyet valóban megpróbáltak előkészíteni az athéni diktatúrát irányító ezredesek 1974-ben, a Cipruson tevékenykedő Grivász tábornok segítségével számítva.

⁹⁶ Ezek a területek számítanak az ország külpolitikai prioritásai közé. Ld: <http://www.mfa.gr/eidika-themata-exoterikis-politikis> (Letöltés időpontja: 2015. 01. 10.)

részletesen ismerteti a külkapcsolatok jelenlegi helyzetét és azok történelmi gyökereit. Macedónia kapcsán leszögezi, hogy *„Megjegyzendő, hogy történetileg a 'Makedónia' kifejezés görög eredetű szó, amely az ókori makedónok civilizációját és királyságát jelenti, amely a görög nemzethez tartozik, és elválaszthatatlan része a görög kulturális és történelmi örökségnek.”*⁹⁷ Ezt követően felhívja a figyelmet a névhasználat során jelentkező ellentmondásokra is, hiszen *„Földrajzilag a kifejezés jóval nagyobb területet jelent, ... több mai balkáni államra is kiterjed: legnagyobb része Görögországhoz tartozik, de kisebb területei Macedónia Volt Jugoszláv Köztársaság, Bulgária és Albánia határain belül húzódnak”*.⁹⁸ Az elnevezés használata tehát az alapvető kérdés, így ezzel érdemes kezdeni, hiszen Macedónia/Makedónia több jelentésben is használható. Egyrészt volt egy ókori Makedón Birodalom, de a 19-20. században Macedónia földrajzi (és közigazgatási) fogalom is, amely a mai Égei, Vardar, és Pirin Macedóniából állt. Ugyanakkor Görögország legészakabbi, Thesszaloniki központú közigazgatási egységét is Makedóniának hívják, így ezt a nevet a görögök történelmi és közigazgatási jelentésben is használják. Ezért követeli Athén, hogy a makedón hagyomány, történelem és név csak Görögországot illesse meg, és a macedón iskolákban szüntessék meg annak a történelmileg hamis képnek a tanítását, hogy a macedónok az ókori makedónok leszármazottai. Így tehát összekacsolódik a névhasználat és a nemzettudat kérdése, amellyel kapcsolatban a görög külpolitika még mindig a 2. világháború végén kialakított álláspontot tekinti mérvadónak. *„A névhasználattal kapcsolatos kérdések gyökerei a második világháború utáni évekig vezetnek vissza, amikor Titó marsall leválasztotta Szerbia területéről az addig Vardar Bánságnak nevezett régiót (tehát a mai Macedónia Volt Jugoszláv Köztársaság területét) [...] és átnevezte először „Macedón Népköztársaság”-ra, majd „Macedón Szocialista Köztársaság”-ra. Ez teremtette meg és tartja életben a különálló „macedón nemzet” eszméjét.”*⁹⁹ Ezzel kapcsolatban az Amerikai Egyesült Államok 1944-es külügyminiszteri jelentését tekinti meghatározónak, amelyben Edward Riley Stettinius¹⁰⁰ a következőket írta: *„Ez a [amerikai] kormány úgy véli, hogy a macedón „nemzet”-ről, a macedón „Haza”-ról vagy a macedón „nemzeti tudat”-ról beszélni indokolatlan demagógia, és nem tükröz semmiféle etnikai vagy politikai realitást és ennek megjelenése a Görögország elleni agresszív szándékok leplezésére szolgál.”*¹⁰¹ Erre alapozva hivatalosan ma sem ismeri el Athén a macedón nemzet létezését, sem a független állam területén, sem pedig Görögország határain belül.¹⁰² Ezen kívül felszólítja Szkopjét, hogy:

– szüntesse be a térképek, iskolai kézikönyvek és történelemi témájú könyvek azon ábrázolásait, melyek Macedónia néven nemcsak az újonnan függetlenné vált országot jelölik, hanem a tágabb tájegységet (így Görögország északi részét) is, mintha Szkopje területi igényeket táplálna Athénnal szemben;

⁹⁷ <http://www.mfa.gr/to-zitima-tou-onomatos-tis-pgdm> (Letöltés időpontja: 2015. 01. 10.)

⁹⁸ Uo.

⁹⁹ <http://www.mfa.gr/to-zitima-tou-onomatos-tis-pgdm> (Letöltés időpontja: 2015. 01. 10.)

¹⁰⁰ Stettinius 1944-1945 között töltötte be az USA külügyminiszteri tisztségét.

¹⁰¹ http://www.mfa.gr/images/docs/fyrom/dilos_i_stettinius_dec_1944.pdf (Letöltés időpontja: 2015. 01. 10.)

¹⁰² Ez utóbbit azért sem tehetné, mert hivatalosan Görögország nem ismeri el a nemzeti kisebbség létezését az országa területén, csak vallási kisebbségeket különböztetve meg.

– ne használjon olyan szimbólumokat, amelyek a görög politikai és történelmi örökséghez tartoznak (például a verginai napszimbólumot/csillagot),¹⁰³ és amelyeket az 1995-ös Ideiglenes Megállapodás¹⁰⁴ is tilt.¹⁰⁵

Történelmi gyökerek

Bár Görögország nem ismeri el a macedón nemzet létezését, a nemzetfejlődés és a nemzetek kialakulásának folyamata pár évtized alatt is jelentős változáson mehet keresztül, akár új nemzetek is kialakulhatnak. Ezért a macedón kérdés elemzéséhez és megértéséhez feltétlenül szükséges a történelmi perspektíva.

Érdekes viszont megjegyezni, hogy a görög nemzetfelfogás és területi igények is változtak az elmúlt 200 évben, Macedóniát nem mindig tekintették görög földnek. 1828-ban az Olimposz-hegység természetes demarkációs vonalát javasolta az ország első kormányzója, Ioannész Kapodisztriász: *„Az ókorban is ez a határ választotta el Görögországot északi szomszédjaitól. A középkorban és az újkor folyamán Thesszália mindig is görög kézen volt, míg Macedónia szláv területnek számított. Thesszália földrajzi helyzetének köszönhetően elkerülte az idegen betelepülést.”* Koliopoulos, J. S.–Veremis, Thanos: i. m. 335. o. Ez a mérsékelt megközelítés azonban nem tartott sokáig, 1850 körül már Görögország *„jogos és természetes határai”*-ként a Duna és az Eufrátesz jelent meg. Itt már civilizációs küldetéstudat keveredett nyelvi/kulturális/vallási érvekkel, és lett a Makedón Birodalom hellenisztikus kultúrája az egyik példa. Ez hatalmazta fel a görögöket a Kelet *„modern hellenizálására”*, és értékelte fel a makedón örökséget: Macedónia már görög területként jelent meg, felélesztve a makedón ősök kultuszát. (Pl. városok átnevezése: Vodena helyett Edessza, Bitola helyett Monasztir.)¹⁰⁶

A macedón nemzet kialakulásának kezdetei a 19. század végéhez nyúlnak vissza, az 1875-1878-as Balkán-válsághoz, amikor rövid időre megszületett egy nagy területre kiterjedő bolgár állam. Ezt követően, 1893-ban alakult meg az első macedón forradalmi szervezet (VMRO¹⁰⁷ – Belső Macedón Forradalmi Szervezet) a független macedón állam megalakításának tervével.

¹⁰³ Ez egy 16 ágú stilizált napkorong, amely az ókori makedón dinasztia jelképe volt, és ma Észak-Görögország használja szimbólumként. A hagyomány szerint Perdikkasz alapította meg az ókori makedón dinasztiát, aki korábban fizetség fejében kapott egy kőbe vésett 16 ágú napkorongot, és így érkezett a trák törzsekhez, akik Napisten-kultuszuk miatt királyukká választották. Ezt követően egyesítette az észak-görög területeket és alapította meg a Makedón Királyságot. Vergina 1977 őszétől került az érdeklődés középpontjába, amikor az ásatásokat vezető Manolisz Andronikosz professzor feltárta a királysírokat, ahol megtalálták többek között a II. Philipposz hamvait tartalmazó larnaxot (arany sírláda), tetején a makedón királyság jelképével, a 16 ágú napkoronggal.

¹⁰⁴ 1995. szeptember 13-án írta alá a szerződést Karolos Papoulias görög, és Stevo Crvenkovski a FYROM külügyminisztere. Azt azonban hangsúlyozták, hogy ez nem a végleges megállapodás, csak a két ország kapcsolatainak rendezéséhez vezető első lépés. Koliopoulos, J. S. - Veremis, Thanos 2002, 316. o.

¹⁰⁵ <http://www.mfa.gr/to-zitima-tou-onomatos-tis-pgdm> (Letöltés időpontja: 2015. 01. 10.) Ezen kívül a szkopjei diadalív („Makedón kapu”), Nagy Sándor és II. Philipposz szobrai és a szkopjei - Makedón Sándor – repülőter átnevezése is szerepel a listán.

¹⁰⁶ A görög nemzettudat felfogásának megváltozásáról részletesebben Ld: Balogh Ádám 2012, 22-28. o.

¹⁰⁷ VMRO - Internal Macedonian Revolutionary Organization (IMRO; Bulgarian: Въртерна Македонска Революционна Организация (ВМРО), Vatrashna Makedonska Revolyutsionna Organizatsiya (VMRO), Macedonian: Внатрешна Македонска Револуционерна Организација, Vnatreshna Makedonska Revolucionerna Organizacija)

A VMRO 1903. augusztus 2-án felkelést robbantott ki, majd rövid időre kikiáltotta a Kruševoi Köztársaságot Nikola Karev vezetésével.¹⁰⁸ A felkelést ugyan gyorsan (és véresen) felszámolták a török hatóságok, de a macedón nemzeti fejlődésnek fontos dokumentuma lett az ekkor kiadott Kruševói Manifesztum.¹⁰⁹ A 20. század elejére állandósuló fegyveres konfliktusok felgyorsították a nemzeti ébredést, amelyet a görög, szerb és bolgár politika megpróbált megakadályozni. Az 1912-1913 között zajló Balkán-háborúk alatt a környező népek felosztották egymás között az addig oszmán fennhatóság alatt álló nagyon vegyes lakosságú területet, megpróbálva beolvasztani az ott élő délszlávokat, akiket a hivatalos görög álláspont szláv ajkú görögöknek tekintett. Mindezt annak ellenére, hogy az érintettek önmeghatározása ettől eltérhetett. Íme Manolisz Triandafilidis elismert görög nyelvésznek a régióban oktató görög tanárok tudósítására hivatkozó írása:

„Ha egyszer úgy határoznak, hogy tesznek egy kirándulást Macedónia belsejébe, akkor sajnos lehetetlen, hogy elkerülje figyelmüket, hogy a városokon kívül, a falvakban továbbra is idegen nyelveket beszélnek. Mindenek előtt bolgárt (...), s attól, hogy azt mondjuk a macedóniai bolgároknak, hogy ők bolgár és szláv ajkú görögök (ahogy ezt az újságok szokták), ők egyáltalán nem változnak meg. Csak mi csapjuk be magunkat. Hiszen csak az olyan szláv ajkúakat lehetne görögnek nevezni, mint amilyenek azok a kis-ázsiai török ajkúak, akik büszkeségnek tartják, ha magukat görögnek nevezhetik. (...) De nem így sokan mások, akik nem hogy nem fogadják el, hogy görögök, de ráadásul azt mondják magukról, hogy macedónok, s hogy macedónul (tehát szlávul) beszélnek, ami az ő nemzeti nyelvük.”¹¹⁰

Az 1910-es években tehát már nemcsak Szkopje környékén, de a mai Észak-Görögország területén is lehetett macedón öntudatról beszélni. Az első világháború után megalakuló Szerb-Horvát-Szlovén Királyság idején tovább formálódott a macedón identitás, majd a második világháború utáni titói Jugoszlávia időszakában lépett fejlődésének utolsó előtti szakaszába, és vált általánossá, önmagát önálló nemzetként minősítve. Ekkor nevezte át Titó Vardar Bánságról (Vardar Banovina) a területet Macedón Szocialista Köztársaságnak, hangsúlyozva a tagköztársaság etnikai-nyelvi különbözőségét is.¹¹¹ Ennek szellemében alakult meg 1948-ban a szkopjei Nemzeti Történeti Intézet, vette kezdetét a saját nemzeti történetírás és a macedón irodalmi nyelv kialakítása. Innentől kezdve egyre erősebben jelentkezett az a felfogás, amely már nem a bolgár egyik dialektusának, hanem különálló nyelvnek tekintette a macedónt. Ehhez azonban a görög polgárháború tragédiája is hozzájárult, hiszen a görög területen élő szlávok közül tízezrek települtek át Jugoszláviába. A korábbi jugoszláv köztársaság független állammá válásával a nemzetfejlődés utolsó szakaszához, a politikai nemzet megszilárdulásához érkezett.¹¹²

¹⁰⁸ Ivanovski, Orde 1971, 176-180. o.

¹⁰⁹ A proklamáció egy autonóm macedón állam megalakítását fogalmazta meg, amely azonban még inkább területi identitáson alapult, nem pedig nyelvi-nemzeti-vallási önmeghatározáson. „Gyertek testvérek, muzulmánok, gyertek és harcoljatok a mi több évszázados ellenségünkkel szemben! Gyertek és csatlakozzatok fegyvereseinkhez az autonóm Macedónia zászlaja alatt! Macedónia, a mi anyánk a segítségünket kéri.” Ld: Uo. 180. o.

¹¹⁰ Triandafilidis: *Nyelvünk a macedóniai iskolákban* című, 1916-ban megjelent könyvének 257-258. oldaláról idézi: Purosz Alexandrosz 1994, (kézirat) 29. o.

¹¹¹ Még 1929-ben, amikor I. Sándor uralkodó megváltoztatta a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság elnevezést Jugoszláviára, deklarálva a „jugoszláv nemzet” megszületését, átalakította a történelmi régiókat új közigazgatási határok kialakításával: a bánságok (adminisztrációs körzetek) felállításával.

¹¹² Kapronczay Péter 2002, 225-228. o.

Macedónia 1991-es függetlenné válására reagálva valójában a görög külpolitika kb. 90 évvel korábbi legmarkánsabb irányvonalához tért vissza. A görög identitás egyik meghatározója volt ugyanis a 19. század végétől a szláv veszéllyel való szembenézés, és a szlávokkal való küzdelem a nemzeti érdekek védelmében. Macedónia területén az 1870-es évektől etnikai viszály dúlt, amely egészen 1904-ig elsősorban oktatási és vallási területen folyt, és inkább propaganda-hadjáratokban merült ki, míg 1904–1908 között a fegyveres összecsapás vált dominánssá, amely az ifjútörök forradalom győzelméig tartott. Ezt az időszakot nevezi a görög történetírás „macedón harc”-nak, amelyben elsősorban a területen élő görögök és bolgárok (de szerbek és vlachok is) harcoltak egymás ellen a terület feletti ellenőrzés megszerzéséért. A harc második, fegyveres szakaszát a görög történetírás az 1904-es év végétől, Pavlosz Melasz görög partizán meggyilkolásától szokta számítani, a bolgár agresszióval szembeni görög ellentámadástól.¹¹³ Ebbe a küzdelembe már a Macedónia területén található görög konzulátusok is bekapcsolódtak, 1904-től a görög külügyminisztérium görög katonatiszteket küldött titokban a macedón területekre, az ott élő görögség védelmének és a bolgárok elleni küzdelem megszervezésének a feladatával. Ennek a küzdelemnek volt a központja a Thesszaloniki Görög Főkonzulátus Lambrosz Koromilas főkonzul idején, amelynek épülete titkos fegyverraktárként is működött.¹¹⁴ A macedón területeken élő népesség nagy része ugyanakkor identitását még nem nemzetiként, hanem vallásiként és lokális kötődésként értelmezte, nem feltétlenül tekintette politikai alapnak.¹¹⁵

Ahogy a szerb, bolgár és görög mozgalmak megpróbálták őket meggyőzni arról, hogy már régtől fogva az adott nemzethez tartoznak, úgy kezdett erősödni bennük a területi összetartozás érzése: a regionális macedón nemzettudat. Így a macedón, mint földrajzi kategória kezdett nemzeti-etnikai tartalommal bővülni, és az ott élő délszláv népesség önazonosító elnevezésévé válni. A görög identitás egyik meghatározójává ekkortól a szláv veszéllyel való szembenézés, és a szlávokkal való küzdelem a nemzeti érdekek védelmében. Ezt nevezték macedón harcnak.

Interpretációk a jelenben

Macedónia 1991-es függetlenné válására reagálva a görög külpolitika tehát valójában kb. 90 évvel korábbi legmarkánsabb irányvonalához tért vissza, meghirdetve a „második Macedón Harcot”. Már az 1991. szeptember 8-i népszavazás előtt (a függetlenség előestéjén) azt nyilatkozta Antonisz Szamarasz görög külügyminiszter, hogy *„haszontalanság lenne elismerni addig az államot, ameddig szkopjei kormánykörök területi és egyéb követeléseket fogalmaznak meg országunkkal szemben”*.¹¹⁶ Ahogy az előbbiekből láttuk, Athénnek a fő

¹¹³ Pavlosz Melasz (1870-1904) a Macedóniáért megszerzésért folytatott küzdelem első görög áldozata, aki halálát követően a görög ellenállás szimbólumává vált. Az athéni kormány által küldött négy tisztből álló bizottság tagjaként került oszmán területre, hogy felmérje az ottani görögök helyzetét és a bolgár veszélyt. Visszatérését követően beszámolt a görög kormánynak arról, hogy szerinte görög tiszteket kell küldeni az ellenállás megszervezéséhez. Ezt követően nevezték ki a monasztir-kasztoriai terület főparancsnokává, ahol Mikisz Zerasz néven kezdett tevékenykedni, de 1904. október 13-án török katonák meggyilkolták. Életéről részletesebben Ld: Νοτάρης Γιάβνης Σ. (Notárisz, Jannisz Sz.) 1984, 171-175. o.

¹¹⁴ A Macedón Harc időszakáról részletesebben Ld: Balogh Ádám 2011, 61-86. o.

¹¹⁵ Livanisz, Dimitrisz 1999, 204. o.

¹¹⁶ Antonisz Szamarasz nyilatkozata 1991. szeptember 5-én. In: Kolalli, Blerim 2003, 30. o.

kifogása az volt, hogy nem sajátíthatja ki a délszláv állam Görögország egyik tájegységének a nevét, és nem állíthatja be nemzetét az ókori makedónok leszármazottjának. Konsztantin Karamanlisz miniszterelnök ebben a szellemben nyilatkozta 1992-ben, hogy „*Szkopje, színes nemzeti összetételével és provokatív viselkedésével veszélyes problémát jelent*”,¹¹⁷ ami a „nem létező nemzet” fogalmát erősítette a görög közvéleményben. Már ezekből a nyilatkozatokból is látszik, hogy a görög kormány nem hajlandó még a nevén sem nevezni Macedóniát, és mindig csak Szkopjének említik a főváros után.¹¹⁸

A „második Macedón Harc” azért tudta szinte az egész görög társadalmat mozgósítani, mert a társadalom kollektív emlékezetében még jelen lévő elemekre koncentrált. A nemzeti érzés felkeltésének egyik legerősebb mobilizáló ereje a 90 évvel korábbi nemzeti hősök kultuszának felelevenítése volt, amely átszötte a mindennapi élet egész területét. A tetőpont az 1994-es évvel jött el (Szkopjével ekkor voltak mélyponton a kapcsolatok, és Görögországban ekkor ünnepelték Pavlosz Melasz halálának 90. évfordulóját, neve és arcképe telefonkártyákról, öngyújtókról és pólókról köszönt vissza). Ünnepsorozatok és megemlékezéseket tartottak országszerte, sőt az oktatásügyi miniszter iskolai szünetet is elrendelt október 13-ra, Melasz meggyilkolásának évfordulójára, a tanároknak pedig 10 perces beszédekkel kellett tartaniuk az osztályokban a macedón harc hőseiről.¹¹⁹ A szándék egyértelmű volt: a fiatal korosztály számára is közelebb kellett hozni, és kézzel foghatóvá kellett tenni a macedón területekért majdnem 100 évvel korábban folytatott harcokat, így mozgósítva őket. Pavlosz Melasz, aki a 20. század elején a görög területi igények elsődleges szimbóluma volt, 90 évvel később a Szkopje és Athén közti szóbeli viszály idején a nemzeti öntudat egyik legmarkánsabb megjelenítője és megerősítője lett. Sikerült tehát a görög kultúra és hagyomány egyik elemének újrateremtése és széles körben való elterjesztése, nem utolsósorban azzal, hogy a politikai, külpolitikai kontinuitás irányvonalának hangsúlyozására alapozták.

Ugyanakkor érdemes megemlíteni, hogy Szkopjében már 1989 októberében demonstrációt tartottak a „*Macedónia újraegyesítése*” és „*Solun [Szaloniki] a miénk*” jelszavakkal,¹²⁰ melyek nyíltan provokatív attitűdöt közvetíttek Athén felé. Az 1990-es évek legelején pedig egy szkopjei nacionalista szervezet a Fehér-tornyot (Thesszaloniki és Égei Macedónia jelképét) szerette volna megjelentetni bizonyos bankjegyeken. Végül a macedón kormány elvetette ezt a javaslatot, s az 1992-ben kiadott hivatalos papírpénzen nem szerepelt a műemlék. Ezzel azonban nem sikerült a görögök felháborodását lecsillapítani, hiszen saját államuk területén lévő nemzeti jelképet akart így szerintük a macedón állam kisajátítani. Ekkor tette Micotakis miniszterelnök azt a nyilatkozatot, amely egyértelműsítette a mindenkori görög kormány állásfoglalását: Szkopjét semmiféle olyan névvel nem fogja elismerni a görög kormány, amely tartalmazza a Macedónia kifejezést, vagy annak valamilyen származékát.¹²¹ Az őt követő Jorgosz Papandreu miniszterelnök teljesen hasonló szellemben tett nyilatkozatokat (tehát valóban pártszimpátiától független volt a kérdés megítélése), sőt ő tovább menve kijelentette,

¹¹⁷ *Kathimerini*, 1992. 03. 25.

¹¹⁸ Az akkori görög miniszterelnök, Konsztantinosz Micotakis egyszer elkövette azt a hibát, hogy nyilatkozatában a Macedón Köztársaság nevet használta, amiért rögtön elnézést is kért, és közölte, hogy természetesen Szkopjei Köztársaságot kívánt mondani. Kolalli, Blerim: i. m. 37. o.

¹¹⁹ Todorova, M. 1997, 207. o.

¹²⁰ Kofos, Evangelos 2001, 236. o.

¹²¹ 1992. április 13-án tartottak Görögországban Karamanlisz köztársasági elnök vezetésével egy hivatalos megbeszélést az összes politikai párt vezetőjének részvételével, ahol ebben konszenzusra jutottak. Uo. 239. o.

hogy „*Gligorov [macedón miniszterelnök] meg kell, hogy értse, hogy kis területű állama Görögország támogatása nélkül nem képes életben maradni*”.¹²² Ezt 1994 januárjában nyilatkozta, majd februárban 1995 szeptemberéig fennálló embargót hirdetett Macedóniával szemben, hogy ezzel kényszerítse meghátrálásra a névvitában.¹²³ A kereskedelmi embargó feloldásához görög részről az is hozzájárult, hogy Szkopje kompromisszumot kötött, és lemondott a verginai csillag használatáról, amely 1992 és 1995 között hivatalos nemzeti lobogójukon szerepelt, zászlajára egy 8 sugaras napkorongot helyezett el. Ugyanekkor (1995 szeptemberében New Yorkban) aláírt a két ország egy ideiglenes megállapodást, melyben Szkopje ígéretet tett, hogy nem fog görög érdekeket sérteni, míg Athén nem zárkozott el attól, hogy Macedónia nemzetközi szervezeteknek is tagja lehessen. Ez egybeesett a boszniai háborút lezáró daytoni békeszerződés előkészületeivel, és nyilvánvaló volt a cél: az egész Balkán-félsziget stabilizálása. A megegyezés amerikai nyomásra jött létre, mert a két állam ellentéte az egész balkáni régióra nézve destabilizáló hatású volt. Ugyanakkor görög oldalról az sem volt elhanyagolható tényező, hogy az EGK¹²⁴ is egyre inkább Athént kezdte el hibáztatni, és állt a konfliktusban Szkopje oldalára. 1992-ben Athén vétója miatt Macedóniát még nem ismerte el az EK sem, de 1993 végén bejelentették vezető államai, hogy felveszik a diplomáciai kapcsolatot Szkopjével, és Macedónia Volt Jugoszláv Köztársaság néven megkezdték vele a tárgyalásokat. (Görögország ezek után vezette be az embargót.) 1995-ben tehát kompromisszumot kötött a két állam, de csak a szimbólumok használata és a területi provokáció megszüntetését illetően, a névhasználat kérdése továbbra sem megoldott. Sőt, 2004 végétől újra előtérbe került a probléma, amikor november elején az USA elismerte a Macedón Köztársaság elnevezést, óriási tiltakozást váltva ki ezzel görög részről.¹²⁵

Ezután 2005 tavaszán Matthew Nimitz ENSZ megbízott új javaslatot nyújtott be: Macedón Köztársaság-Szkopje lett volna az ország új elnevezése, de ezt sem fogadta el a két érintett fél. Vlado Bucskovszki macedón miniszterelnök nem akart változtatni a megnevezésen, és azt hozza fel indokként, hogy ha az ENSZ 104 tagja elismeri az alkotmányukban foglalt nevüket és csak Görögország nem hajlandó erre, akkor nem ők a felelősek.¹²⁶ Petrosz Moliviátisz görög külügyminiszter szerint viszont a „*megoldáshoz szükség lenne a másik fél kompromisszum készségére is, amire viszont Szkopje nem hajlandó*”.¹²⁷ A tárgyalások később is folytatódtak, míg 2008-ban Görögország meg nem vétózta a Macedón Köztársaság NATO-csatlakozását. Ekkor Szkopje a hágai Nemzetközi Bírósághoz (ICJ) fordult, hogy Athén megszegte az 1995-ös egyezményt. A bíróság 2011. december 5-én úgy döntött, hogy Görögország egy évek óta húzódó névvitára hivatkozva jogtalanul akadályozta meg Macedónia csatlakozását a NATO-hoz, és ezzel valóban megszegte az 1995-ös egyezményt, amelyben beleegyezett abba, hogy nem ellenzi Macedónia csatlakozását többek között a NATO-hoz, ha a Macedónia, Volt Jugoszláv Köztársaság nevet használja.¹²⁸ Az álláspontok azóta sem közeledtek a kérdésben,

¹²² Kolalli, Blerim: i. m. 43. o.

¹²³ Ennek előzménye, hogy az ENSZ 1993 áprilisában felvette tagjai közé Macedóniát, Macedónia Volt Jugoszláv Köztársaság (FYROM) néven, amit a görögök saját nemzeti hagyományaik elárulásának értelmezettek, és tömegtüntetéseket szerveztek, most már nem csak Thesszalonikiben, de Athénban is. A teljes embargó csak élelmiszerekre és gyógyszerekre nem terjedt ki.

¹²⁴ Európai Gazdasági Közösség

¹²⁵ Az Amerikai Hellén Intézet ekkor felszólította az Amerikai Egyesült Államok elnökét, George Busht, hogy érvénytelenítse a határozatot, mert az beárnyékolhatja az amerikai–görög kapcsolatokat.

¹²⁶ *Kathimerini*, 2005. március 16-i szám.

¹²⁷ Uo.

¹²⁸ Athén ezt követően is többször hangsúlyozta, hogy nem támogatja északi szomszédja NATO-tagságát,

és Athén továbbra is a 2008-as bukaresti NATO-csúcs határozatára hivatkozik, amikor pont az ő vétójával akadályozták meg Macedónia csatlakozását a szervezethez, de a záró határozatok 20. pontja szerint addig nem is vehetik fel, ameddig nem rendezik a fennálló vitás kérdéseket a névhasználat kapcsán.¹²⁹ Ezzel magyarázható, hogy bár az Európai Bizottság már hat ízben is ajánlotta Macedónia uniós csatlakozási tárgyalásainak elindítását, az rendre elbukott az Európai Bizottság színe előtt, amely egyhangú pozitív döntést Görögország tiltakozása miatt nem tud hozni.¹³⁰ A két fél továbbra is a másikat tekinti felelősnek a kialakult helyzet miatt, de lényegi kérdésekben egyikük sem hajlandó engedni. Nikola Gruevski Macedónia miniszterelnöke 2014. október közepén tartott beszédében hangsúlyozta Görögország felelősségét a vita elmérgesedésében. *„Déli szomszédunk még mindig azt gondolja, hogy a névhasználat kapcsán fennálló vitás helyzetet csak akadályoztatásokkal, zsarolásokkal és sértésekkel oldhatja meg. Sértésekkel, ugyanis a mai napig FYROM (Macedónia Volt Jugoszláv Köztársaság) néven nevez minket [...] egy mozaikszóval, amelyet nem szabadna használnia. Ez pontosan olyan, mintha mi FOPOG-nak neveznénk őket (Former Ottoman Province of Greece). [...] Mi tudjuk, hogy nem lehet ilyen módon megoldani a problémát, így csak távolodik a megoldás. Nyilvánvaló viszont, hogy jelen pillanatban nincs meg a politikai szándék (Athénban) a kérdés rendezésére... Mi 'macedónok' vagyunk, és azok is maradunk, és 'macedón' nyelvet fogunk beszélni ebben az országban, a 'Macedón Köztársaságban'.”*¹³¹ Athén pedig rendszeresen tesz hasonló szellemben nyilatkozatokat Szkopjét hibáztatva (a külügyminisztérium honlapja szerint Athén már több kísérletet is tett a megegyezés előmozdítására, de Szkopje ezeket szó nélkül hagyta, például 2012 októberében).¹³² A felmerülő névváltozatok között sem indult el közeledés: Szkopje részéről Új Macedónia, Szláv-Macedónia, Felső-Macedónia javaslatok merültek fel; míg Athén részéről Szkopjei Köztársaság, Vardar Köztársaság elnevezések hangoztak el, így pont a problematikus Macedónia elnevezés kapcsán nincs megegyezés.

Nyilvánvaló ugyanakkor az is, hogy nem segíti a két ország közeledését a Szkopje által 2010-ben meghirdette „Szkopje 2014 Projekt” sem, amely a kormányzat szerint 80, más vélemények szerint 500 millió euróból építi újjá a belvárost. A terv új középületeket (Külügyminisztérium, Régészeti Múzeum, Macedón Harc Múzeuma, stb.) emel ókori makedón díszítésekkel és motívumokkal, köztéri szobrokat a dicsőséges „macedón múltból”, és ami a görögök számára a leginkább provokatív (azon kívül, hogy Szkopje nemzetközi repülőtere Nagy Sándorról lett elnevezve), a központi fekvésű Macedónia tér. Itt ugyanis egy 22 méter magas bronz Nagy Sándor szobor készült el, márvány szökőkút alapzaton, betöltve az egész főteret. (Thesszaloniki tengerpartján volt eddig „A Nagy Sándor szobor”, amely azonban eltörpül ennek méretei mellett.) A görögök többsége már ezt sem tudja elfogadni. De legalább ennyire sértő számukra a szintén központi fekvésű Pella tér mellé megálmodott (és megvalósított) Macedónia diadalív. Pella ugyanis az ókori Makedónia fővárosa volt, Verginával és Dionnal a legjelentősebb központ, melyek ma a legfontosabb észak-görögországi régészeti

ameddig nem rendezik előtte a névhasználati kérdést, sőt az ország Európai Unióba történő csatlakozási folyamatát is lassítja (Szkopje még a csatlakozási tárgyalásokat sem tudta megkezdeni).

¹²⁹ http://www.mfa.gr/images/docs/fyrom/bucharest_summit_declaration_3_4_08.pdf és <http://www.mfa.gr/to-zitima-tou-onomatos-tis-pgdm> (Letöltés: 2015. 01. 10.)

¹³⁰ Bajtay Máté: *Egy névvita súlyos következményei. Kitekintő*, 2014. december 2. http://kitekinto.hu/europa/2014/12/02/egy_nevvita_sulyos_kovetkezményei/#.VR0n1Y42Oul (Letöltés: 2015. 01. 15.)

¹³¹ Kathimerini, 2014. 10. 18.

¹³² <http://www.mfa.gr/to-zitima-tou-onomatos-tis-pgdm> (Letöltés: 2015. 01. 10.)

emlékhelyeknek számítanak.¹³³ Ráadásul a Todor Petrov vezette nacionalista Macedón Világkongresszus működése is mindig heves görög reakciót vált ki, ahogy a 2014 szeptemberében az Antonio Milososzki által Észak-Görögországba tett magánlátogatás is komoly viharokat kavart. A macedón parlament elnökhelyettese, egykori macedón külügyminiszter Milososzki baráti társasággal tett kirándulást az Olimposzon, és megmászta a Mytikast, Görögország legmagasabb hegycsúcsát. Hazatérve feltett egy közösségi portálra egy képet, amelyen az 1992 és 1995 közötti macedón 16 napsugaras zászlóval látható az Olimposzon, az alábbi megjegyzéssel: *„mindig magamnál tartok egy 16 ágú macedón zászlót”*.¹³⁴ A görög parlament rögtön provokációnak ítélte a tettet, ugyanis még 1993-ban görög nemzeti szimbólumnak nyilvánította a verginai csillagot. A görög külügyminisztérium szóvivője, Konsztantinosz Kutrasz pedig röviden csak annyit nyilatkozott: *„köszönjük Milososzki úrnak, hogy meglátogatja hazánkat, de Görögország területén görög nemzeti szimbólummal kellene fényképezkednie”*.¹³⁵ Macedón oldalról pedig talán a beutazó gépjárműveket érintő új, 2012-ben bevezetett jogszabály borzolhatja a nemzeti (és személyes) érzelmeket, amely szerint a görög hatóságoknak külön FYROM rövidítés betűjelű matricával kell ellátni az „MK” rendszámú személygépjárműveket, kamionokat és autóbuszokat. A matricát csak akkor lehet levenni a járműről, ha az elhagyta Görögország területét. A macedón külügyminisztérium hevesen támadta emiatt is Görögországot, ugyanakkor Athén szerint Görögország ezzel nem sértette meg az 1995-ben kötött ideiglenes megállapodást.¹³⁶

Összegzés

Azt lehet tehát megállapítani, hogy a két ország a magas politika szintjén az egymást támadó és vádaskodó retorikával próbál kitartani saját igaza mellett, rendszeresen bevonva és aktivizálva a civil társadalmat. A mozgósítás érzelmi alapon történik a városkép átrendezésével, szobrok és középületek építésével, repülőterek átnevezésével, a nemzeti hősök kultuszának ébren tartásával. Ezek mind részét képezik annak a vállalkozásnak, hogy megerősítsék a makedón múlt örökségét, saját magukat (és nemzeti múltjukat) Nagy Sándor birodalmáig vezetve vissza. Mivel a nemzetközi közösség a két fél tárgyalásaira bízna a megoldást, ennek reális esélye egyelőre nem tűnik közelinek. Talán előremutatóbb lenne, ha Szkopje NATO-csatlakozását függetleníteni lehetne a két ország között zajló névvitától, ahogy a nemzetközi szervezethez való csatlakozás Ciprus esetében is külön lett választva a diplomáciai konfliktus rendezésétől 2004-ben.¹³⁷

¹³³ Az ásatásokat az 1950-es években kezdte meg a görög kormány, de az 1990-es évektől kiemelt állami támogatást kapott az összes jelentős makedón régészeti helyszín. Talán ennek is köszönhető, hogy Pellában 2006-ban feltártak egy nagyméretű görög sírhelyet, ami azt bizonyította, hogy Nagy Sándor halála után is fontos központ maradt a város. Hasonló „városrendezési botrány” folyamatosan borzolja a kedélyeket, például a Vardar folyón átadott éttermekként és bárókként működő hajók kapcsán. A görög sajtó rögtön az ókori Athénban Themisztoklész által építtetett három evezősoros hadihajóknak – τριήρης /triirisz/ - titulálta őket, míg a hivatalos macedón álláspont galleon típusú, 16-18. századi óceánjáróknak.

¹³⁴ Kathimerini, 2014. 09. 26.

¹³⁵ Ekathimerini, 2014. 09. 22. http://www.ekathimerini.com/4dcgi/_w_articles_ws1_1_22/09/2014_543103 (Letöltés időpontja: 2015. 01. 28.)

¹³⁶ Milanov Viktor 2014, 118. o.

¹³⁷ Az Észak-ciprusi Török Köztársaság 1983-as kikiáltása után az uniós csatlakozási tárgyalások a sziget újraegyesítését szabták a csatlakozás előfeltételének. A 2004. április 24-én tartott népszavazáson azonban a görög közösség elutasította a tervezetet, így nem egyesítették újra a szigetet. Görög nyomásra ennek ellenére május 1-vel a déli, görög részt felvették az Európai Unióba.

Irodalomjegyzék

- A görög külügyminisztérium honlapja: <http://www.mfa.gr/aidika-themata-exoterikis-politikis> (Letöltés időpontja: 2015. 01. 10.); <http://www.mfa.gr/to-zitima-tou-onomatos-tis-pgdm> (Letöltés időpontja: 2015. 01. 10.); http://www.mfa.gr/images/docs/fyrom/bucharest_summit_declaration_3_4_08.pdf (Letöltés: 2015. 01. 10.)
- A Kathimerini című görög napilap 2015. január 27-i számának melléklete a 2015-ös választási eredményekről: <http://www.kathimerini.gr/ekloges-2015> (Letöltés időpontja: 2015. január 30.)
- A Kathimerini című görög napilap angol nyelvű internetes kiadásának 2014. 09. 24-i száma http://www.ekathimerini.com/4dcgi/_w_articles_ws1_1_22/09/2014_543103 (Letöltés időpontja: 2015. 01. 28.)
- Bajtay Máté: Egy névvita súlyos következményei. Kitekintő, 2014. december 2. http://kitekinto.hu/europa/2014/12/02/egy_nevvita_sulyos_kovetkezmenyei/#.VR0n1Y42Oul (Letöltés: 2015. 01. 15.)
- Balogh Ádám: A nacionalizmus szerepe a görög külpolitikai gondolkodásban 1897–1912. JATEPress - Szegedi Egyetemi Kiadó, Szeged, 2011. ISSN 2061-229X
- Balogh Ádám: Görög nemzettudat a 19. században. Innovariant Nyomdaipari Kft., Szeged, 2012. ISSN 2063-2762, ISBN:978-963-08-3865-8
- Ivanovski, Orde: Nikola Karev – Organizer of the Kruševo Republic. In: Macedonian Review, 1971/2–3. 176-180. o.
- Kapronczay Péter: A nemzeti identitást befolyásoló tényezők Macedóniában. In: Régió, 2002/2, 219-256. o.
- Kofos, Evangelos: Greek policy considerations over FYROM independence and recognition. In: James Pettifer (sz): Macedonian Question. Palgrave, 2001.
- Kolalli, Blerim: „We do not give the name”: the securitization of „Macedonia”. Central European University, Budapest, 2003.
- Koliopoulos, J. S.–Veremis, Thanos: Greece, The Modern Sequel. Hurst Kiadó, London, 2002.
- Livanisz, Dimitrisz: 'Conquering the souls': nationalism and Greek guerilla warfare in Ottoman Macedonia 1904–1908. In: Byzantin and Modern Greek Studies 23., 1999.
- Milanov Viktor: A Görögország és Macedónia közötti 1995-ös ideiglenes megállapodás eredményei és kudarcai. In: Jog –Állam – Politika, Győr, 2014. 1. szám, 109-125. o.
- Purosz Alexandrosz: A Nagy Eszmétől a görög–török együttműködés lehetőségéig. /Az ifjútörök forradalom hatása Görögország balkáni politikájára./, 1994, kézirat.
- Todorova, M.: Balkan Identities. New York, Oxford University Press, 1997.
- Η Καθημερινή (I Kathimerini) görög napilap 1992. 03. 25-i; 2005. 03. 16-i; 2012. 05. 7-i; 2014. 09. 26-i; 2014. 10. 17-i; 2015. 01. 27-i szám. (<http://www.kathimerini.gr>)
- Νωτάρης Γιάννης Σ.: Παύλος Μελάς και Ἴων Δραγούμης, δύο Ἕλληνες που αγωνίστηκαν για τη Μακεδονία. Ο Μακεδονικός Αγώνας. Συμπόσιο, Θεσσαλονίκη, 1984. (Notárisz, Jannisz Sz.: Pavlosz Melasz és Jon Dragumisz, két görög, akik harcoltak Macedóniért. In: A Macedón Harc. Szimpózium. Thessaloniki, 1984.) 171-175. o.

A LÍBIAI DOMINÓ 2011-BEN

Absztrakt

Az "arab tavasz" kirobbanásának alapvető indokai 2010 végén csak részben voltak meg Líbiában. A 2006. február 17-i bengázi vérengzés 5. évfordulója kellő alkalom volt demonstrációk szervezésére országszerte, de a felkelés központja Tripoli örök riválisa, Bengázi, kelet-líbiai város lett. Az itt megalakított ÁNT (Általános Nemzeti Tanács) irányítói Kadhafi olyan korábbi fontos vezető munkatársai lettek, akik szembefordultak a diktátorral és innen, a keleti országrészből származtak. A 8 hónapos polgárháború külföldi segítséggel véget vetett a 42 éve tartó Kadhafi diktatúrának, de hosszan tartó káoszba és anarchiába sodorta az országot, továbbá kedvező helyzetet teremtett az iszlamista erőknél, ami együttesen újabb polgárháborút robbanthat ki a különböző forradalmi csoportok között. Mindez kőhajításnyira Európa déli partjaitól, ami felveti a kérdést, hogy nem volt-e tévedés beavatkozni Líbiában.

Kulcsszavak

Líbia, Kadhafi, arab tavasz, líbiai forradalom, tévedés

Abstract

The reasons for the Arab Spring had only partly been in existence in Libya by the end of 2010. The 5th anniversary of the massacre on February 17th, 2006 in Benghazi presented the opportunity of organizing demonstrations countrywide, but the center of the uprising had already become Benghazi in Eastern Libya, Tripoli's perpetual rival. The leadership of the Benghazi based TNC (Transitional National Council) had been assumed by defectors from the Gaddafi regime, who originated from the Eastern part of Libya. The 8 month civil war which, with foreign support, overthrew Gaddafi's 42 year dictatorship has caused Libya to drift into chaos and anarchism; creating advantage for Islamists which may eventually spark off a new civil war between the various involved revolutionary groups. All this is occurring just a stone-throw from Southern Europe, which raises the issue of whether it might have been a mistake to interfere in Libya initially.

Keywords

Libya, Gaddafi, Arab Spring, Libyan revolution, mistake

Az arab országok és ezen belül Líbia helyzete

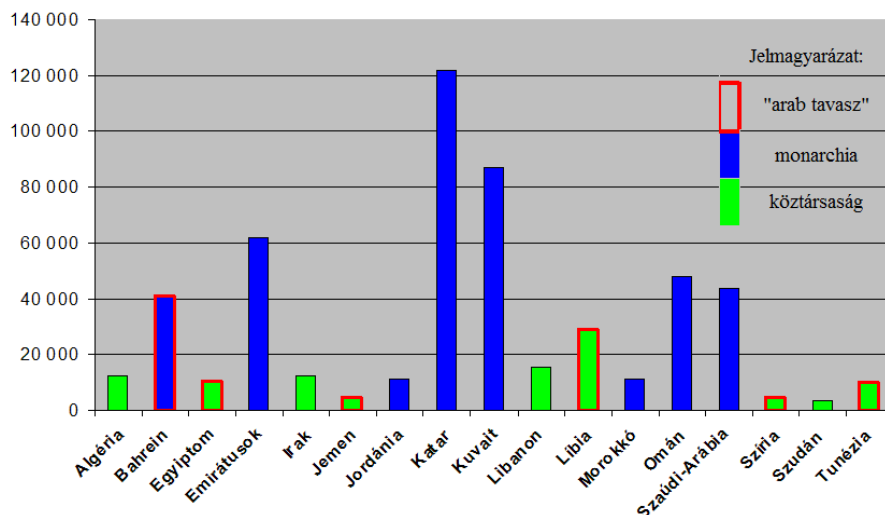
2011 februárjában, Ben Ali tunéziai és Mubarak egyiptomi elnök bukása után mindenki azt találhatta, vajon Líbia lesz-e a következő "dominó", ami eldőlt, és maga alá temeti a 42 éve uralmon lévő, a demokrácia minimumát sem felmutatni képes Kadhafi rezsimet. Erre az időszakra vonatkozóan szeretnék néhány információt, vagy inkább benyomást összefoglalni és néhány olyan következtetést levonni, melyek szerintem megfontolandóak a térséggel

kapcsolatos problémák további kezelése során. Elöljáróban rögzíteni szeretném, hogy mondandóm nem tudományos igényességgel összeállított elemzés az "arab tavasz" líbiai fejleményeiről, hanem csupán a szemtanú beszámolója az ott történteokról. Az „arab tavasz” líbiai eseményeit ugyanis viszonylag közelről szemlélhettem, mivel 2010 decemberében érkeztem ki új állomáshelyemre, Tripoliba.

A 2010 végétől Líbiában töltött két és fél év, kiegészülve a korábbi kétszer négy éves ottlétem élményeivel és tapasztalataival (a 80-as években építőmérnökként, majd a 90-es évek elején diplomataként) hasonló következtetésre késztetett a líbiai "arab tavasz" megítélésében, mint amit Paolo Gentiloni olasz külügyminiszter fogalmazott meg a 2014 decemberében elhangzott TV nyilatkozatában: "Valószínűleg hibát követtünk el, amikor 3 évvel ezelőtt beavatkoztunk Líbiában anélkül, hogy végiggondoltuk volna, mi történik utána".¹³⁸ (Megjegyzem, a többes szám első személy csak gáláns gesztus volt az olasz politikus részéről, ugyanis Olaszországnak sem szerepe, sem felelőssége nem volt az ENSZ BT 2011. március 17-i 1973-as határozata meghozatalában, és kevés szava lehetett abban is, hogy a határozatra hivatkozással a NATO majd nyolc hónapon keresztül folyamatosan támadta Líbia katonai infrastruktúráit és egyéb feltételezett Kadhafista célpontokat, átlagosan napi 120 bevetés keretében.) Olaszország, mint Líbia egyik legjobb ismerője inkább a politikai megoldást támogatta volna, de véleményével kisebbségben maradt.

De nem szeretnék előreszaladni. Maradjunk még 2011 februárjánál. A Tunéziában 2010 decemberében történt öngyilkos tiltakozás, majd a Ben Ali rezsim rendkívül rossz reagálása miatt kirobbant tüntetéssorozat tekinthető az "arab tavasz" nyitányának. Ennek hatására számos arab országban kormányellenes demonstrációk kezdődtek (Algéria, Egyiptom, Szíria, Jemen, Bahrein, Szaúd-Arábia stb.), de február közepéig ezek közül igazán komolynak, lényeges következményekkel járónak csak a tunéziai és az egyiptomi felkelés bizonyult. Ben Ali elmenekült az országból, Mubarak pedig lemondott, az egyiptomi parlamentet feloszlatták. Ezek a fejlemények úgymond érthetőek voltak. Az arab világ két meglehetősen szegény, gazdasági problémákkal és elképesztő korrupcióval küzdő, magas munkanélküliségű országról volt szó, ahol az átlagpolgárok legfőbb problémája a családjuk napi megélhetésének biztosítása. Az elemzők általános vélekedése szerint az "arab tavasz" kirobbanásának fő oka a jobb életkörülmények, több munkalehetőség kiharcolása, melyhez demokratikus kormányzást, kevesebb korrupciót, a döntésekbe való több beleszólást is követeltek a tüntetők.

¹³⁸ ANSA - Róma 2014. dec. 5

1. ábra Az arab országok PPP alapú GDP-je (USD/fő) 2009-ben
(forrás: Trading Economics és Világ Bank)

Az 1. ábra grafikonja az arab országok egy főre jutó GDP-jét mutatja vásárlóerő paritáson 2009-ben, vagyis az "arab tavasz" előtt. Kék szín jelöli a monarchiákat, zöld a köztársaságokat, továbbá piros keretet kaptak azok az országok, ahol jelentősebb tiltakozó megmozdulásokra került sor 2010/11 fordulóján (Bahrein, Egyiptom, Jemen, Líbia, Szíria, Tunézia). A grafikon képet ad arról, hogy van-e és milyen összefüggés az országok államformája, gazdasági helyzete és az "arab tavasz" megjelenése között. Két következtetés azonnal levonható:

- A monarchiákat lényegileg nem érte el az "arab tavasz", kivéve Bahrein-t, ahol a síita felkelőkkel szemben azonnal a szunnita uralkodó mellé állt az arab világ és végül szaúdi katonai beavatkozással levertek a forradalmat.
- Azok az országok viszont, ahol kiteljesedett az "arab tavasz", mind köztársasági berendezkedésűek és szegények, 10.000 USD/fő alatti GDP-vel, kivéve Líbiát.

FREEDOM HOUSE adatai
a demokrácia állapotáról az arab országokban 2010-2015 között

PR = politikai jogok érvényesülése (1-től 7-ig: 1=teljesen szabad, 7=egáltalán nem szabad)

CL = polgári szabadságjogok érvényesülése (1-től 7-ig)

Free = szabadnak tekinthető-e az ország: igen, részben, nem (igen, ha PR+CL átlaga <=2,5, részben ha PR+CL átlaga <=5)

ország	PR+CL 2	2010			2011			2012			2013			2014			2015		
		PR	CL	Free	PR	CL	Free	PR	CL	Free	PR	CL	Free	PR	CL	Free	PR	CL	Free
Algéria	5,5	6	5	Not	6	5	Not	6	5	Not	6	5	Not	6	5	Not	6	5	Not
Bahrein	5,5	6	5	Not	6	5	Not	6	6	Not	6	6	Not	6	6	Not	7	6	Not
Egyiptom	5,5	6	5	Not	6	5	Not	6	5	Not	5	5	Partly	6	5	Not	6	5	Not
Emirátusok	5,5	6	5	Not	6	5	Not	6	6	Not	6	6	Not	6	6	Not	6	6	Not
Irak	5,5	5	6	Not	5	6	Not	5	6	Not	6	6	Not	5	6	Not	6	6	Not
Jemen	5,5	6	5	Not	6	5	Not	6	6	Not	6	6	Not	6	6	Not	6	6	Not
Jordánia	5,5	6	5	Not	6	5	Not	6	5	Not	6	5	Not	6	5	Not	6	5	Not
Kuvait	4,0	4	4	Partly	4	5	Partly	4	5	Partly	5	5	Partly	5	5	Partly	5	5	Partly
Libanon	4,0	5	3	Partly	5	3	Partly	5	4	Partly	5	4	Partly	5	4	Partly	5	4	Partly
Líbia	7,0	7	7	Not	7	7	Not	7	6	Not	4	5	Partly	4	5	Partly	6	6	Not
Morokkó	4,5	5	4	Partly	5	4	Partly	5	4	Partly	5	4	Partly	5	4	Partly	5	4	Partly
Omán	5,5	6	5	Not	6	5	Not	6	5	Not	6	5	Not	6	5	Not	6	5	Not
Qatar	5,5	6	5	Not	6	5	Not	6	5	Not	6	5	Not	6	5	Not	6	5	Not
Szaúdi Arábia	6,5	7	6	Not	7	6	Not	7	7	Not	7	7	Not	7	7	Not	7	7	Not
SzírIA	6,5	7	6	Not	7	6	Not	7	7	Not	7	7	Not	7	7	Not	7	7	Not
Tunézia	6,0	7	5	Not	7	5	Not	3	4	Partly	3	4	Partly	3	3	Partly	1	3	Free

A legrosszabbak 2010-ben: Líbia, Szaúdi-Arábia, SzírIA

2. ábra Freedom House adatai a demokrácia állapotáról az arab országokban

Az "arab tavasz" egy-egy országban történő kibontakozása általános vélekedés szerint összefüggött a demokrácia ottani helyzetével. A Freedom House arab országokról készült évenkénti demokrácia értékelése ehhez hasznos útmutató és tovább árnyalja a fenti következtetéseket. 2010-ben egyetlen arab országot sem lehetett szabadnak tekinteni, de mégsem mozdultak meg mindenütt a tömegek. Az egyik legrosszabb demokrácia osztályzattal rendelkező Szaúd-Arábiában sor került ugyan egy tüntetésre, amit 50 letartóztatással és az uralkodó jóléti beruházásokra tett ígéretével gyorsan lerendeztek. Más arab monarchiákban is voltak forradalmi próbálkozások, de gyors és hatékony uralkodói intézkedésekkel (esetenként erőszakkal) ott is gyorsan le tudták csitítani a háborgókat, amit a nemzetközi média (a nyugati és az Al Jazeera egyaránt), továbbá a nemzetközi közvélemény szinte jóváhagyólag tudomásul vett. Ebből az a furcsa következtetés vonható le, hogy azokat az országokat, melyek élén olyan uralkodóházak állnak, melyeket az I. világháború után a győztes nyugati hatalmak "segítettek trónra" (demokratikus választások nélkül!), stabilabbak, és szalonképesebbek, mint azok a köztársaságok, melyek élén önjelölt diktátorok (pl. Líbia), vagy választási színjátékkal hatalmukat fenntartó elnökök álltak (pl. Tunézia, Egyiptom, SzírIA). Az "arab tavasz" kezdetekor ők valamennyien negatív minősítést kaptak a Nyugattól, függetlenül korábbi szövetségi hovatartozásuktól. A köztudottan és mindenkor Nyugat-barát Mubarak, vagy Ben Ali ugyanúgy véreskező diktátorrá vált a nyugati közvélemény szemében, mint Basár el-Aszad vagy Kadhafi. (Az is elfelejtődött, hogy az utóbbi kettő is évek óta a nyugati politikusok kegyeit kereste, sőt biztató visszajelzéseket kaptak pl. Sarkozy, Tony Blair, vagy Berlusconi részéről.)

A Freedom House táblázat megmutat azonban egy igen sajátos ellentmondást is. Egyiptomot 2013-ban részben szabadnak, a többiekénél demokratikusabbnak kellett minősíteni amiatt,

hogy valóban demokratikus módon választották meg az új elnököt, akiről ugyanakkor eleve tudni lehetett, hogy olyan antidemokratikus ideológiát követ, amellyel már rövidtávon diktatúrába vezetheti az országot (ami meg is történt). Ez talán önmagában is megkérdőjelezi az arab világ demokratizálására tett lépéseink, próbálkozásaink megfelelőségét.

Voltak-e forradalmat kiváltó okok, illetve arra utaló előjelek Líbiában?

Míg Tunéziában, Egyiptomban az "arab tavasz" bár váratlan, de indokolt és talán szükségszerű is volt, addig Líbiában más volt a helyzet. 2011 elején Tripoliban, a magyar EU elnökség első misszióvezetői értekezletének egységes véleménye szerint kizárhatónak tűnt, hogy Líbia lesz a következő "dominó". Az alábbi okok szóltak egy jelentősebb líbiai felkelés kitörése ellen:

1. Itt nem álltak fenn azok a gazdasági indokok, amelyek a szomszédos országokban utcára vitték az embereket. Líbia jómódú olajtermelő ország, Afrikában a leggazdagabb, ahol a helyi arab-berber lakosság hosszú évek óta hozzászokott, hogy nem kell nélkülöznie. A fárasztó, de túl sok felkészültséget nem igénylő fizikai munka nagy részét az 1 millió külföldi vendégmunkás végezte, főleg épp a "szegény-szomszéd" Egyiptomból és Tunéziából (akik 2011 tavaszán a harcok elől kimenekültek Líbiából, de többségük nem haza, hanem Európába próbált eljutni). A líbiai polgárok bármikor munkához juthattak, hiszen előnyt élveztek a vendégmunkásokkal szemben.
2. Líbia egyetlen polgára sem élt szegénységben, az alapvető szükségleteket (lakhatás, élelmiszer, orvosi ellátás) az állam mindenki számára elérhetővé tette, de a gépkocsi, a mobiltelefon sem számított luxusnak, az üzemanyag ár pedig – több olajtermelő országhoz hasonlóan – hagyományosan nulla közeli szinten állt.
3. A fiatalok munkanélküliségi problémáját évek óta "előremeneküléssel" próbálták enyhíteni. Főleg 2005-2006-tól mindenkit továbbtanulásra ösztönöztek, ugrásszerűen meg is nőtt a felsőoktatásba belépők száma.
4. A Lockerbie merénylet miatt 12 évig ENSZ embargó alatt működő ország 2004-ben meghátrált, Kadhafi kiadta a gyanúsítottakat és így a Nyugat "kibékült" vele. De nem csak az embargó ért véget, hanem meglepő módon Kadhafi zöldkönyves ideológiája is. Ismét szabad lett vállalkozni, üzletelni, vagyont gyűjteni. Mindennek köszönhetően az ország egyre gyorsuló gazdasági fejlődésnek indult. Visszatértek a külföldi vállalatok, beindult egy sor új beruházás, ahol kötelező volt líbiai állampolgárokat is alkalmazni. De aktivizálódtak a helyiek is. A korábbi külszolgálataim során megismert líbiai családok közül talán egyetlen olyannal sem találkoztam 2010-ben, akik ne lettek volna érdekeltek valamilyen új vállalkozásban. Volt, aki csak egy kávéházat nyitott, volt, aki üzletet, vagy valamilyen kisipari üzemet, de volt olyan, aki igazi "nagyágyúvá" vált.
5. 2010-ben nem találkoztam olyan líbiaival, aki politikai szabadságjogokat vagy demokratikus választásokat sürgetett volna. Mindenki a hirtelen megnyílt vállalkozási és üzleti lehetőségek iránt érdekelődött, valamint élvezettel használták ki a korlátlan utazási szabadságot (magántulajdon, piacgazdaság, konvertibilis líbiai dinár, világútleveél, a kilépő vízum intézményének eltörlése stb.). Élvezték az új keletű információs szabadságot, mivel

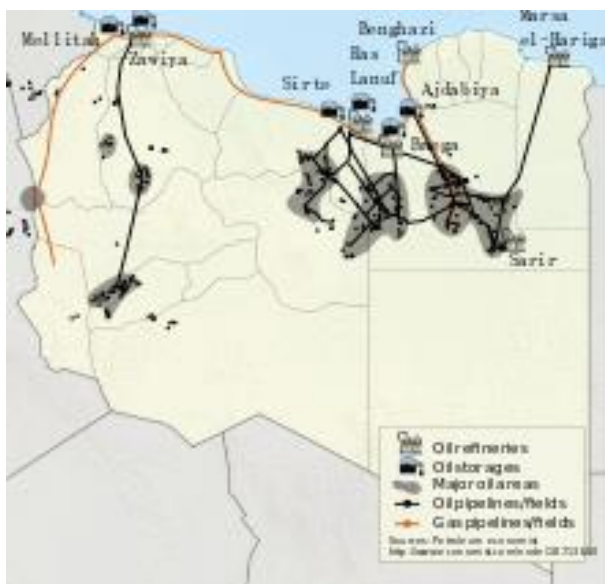
már nem volt tilos a műholdas TV-antennák használata, és bárki vásárolhatott mobiltelefont.

6. 2010-ben a rezsimmel szembeni mérsékeltebb elégedetlenség azzal is magyarázható volt, hogy Kadhafi 42 éves uralma alatt egyes intézkedések valóban az ország és a lakosság hosszú távú érdekét szolgálták. Ilyen az iskolarendszer, melynek köszönhetően alig 10% az analfabetizmus (arab átlag 20%). Jobb, szabadabb lett a nők helyzete, mint a legtöbb arab országban. Működött egyfajta szociális háló. Mindezt jól mutatja az ENSZ által folyamatosan mért Human Development Index, mely Líbia esetében 0,784, amivel nem csak a legjobb Afrikában, de megelőz több európai országot (pl. Romániát) is.
7. Fontos megemlíteni egy, a líbiai közvéleményt jelentősen befolyásoló további hatást is. A Lockerbie ügy lezárása után, 2005-től a Nyugat szinte "keblére ölelte" Kadhafit és családját. Az "arab tavasz" előtti öt évben már nem csak az olajpénzekből támogatott szegény afrikai, ázsiai országok vezetői vendégeskedtek az ezredesnél, hanem nyugati politikusok, sőt állam és kormányfők is egymásnak adták a kilincset, vagy saját fővárosukban látták vendégül Kadhafit és fiait (elsősorban a feltehetőleg utódnak szánt Szaif al-Iszlamot.) Kadhafi látványosan visszatért a nemzetközi kapcsolatokba, ami a líbiai lakosságot az ezredes tisztelésére és elfogadására ösztönözte.

2011 elején Tripoliban nem lehetett ugyan forradalmi hangulatot érezni, de természetesen voltak olyan jelek is, amelyek egy elégedetlenségi hullám, netán felkelés esetleges kirobbanására utalhattak:

1. Az önkényes lakásfoglalások egyre nagyobb számban és egyre erőszakosabban zajlottak Tripoliban és más városokban, mivel egész lakótelepek álltak hosszú ideje gazdátlanul. (Sajátos helyi gyakorlat volt Líbiában, hogy a több ezer lakásos lakótelepeket csak akkor adták át, ha már minden lakás elkészült. Így esetenként évekig álltak házak üresen, miközben fiatal családok tömege várt a kormány által beígért és valójában már elkészült szociális lakások átadására.)
2. Líbiában valamilyen formában minden évben történt megemlékezés arról a 12 halálos áldozatról, akik 2006. február 17-én Bengáziban egy brutális rendőri fellépéssel vérbefojtott demonstrációban veszítették életüket. Ez a dátum talán kínálta is magát, hogy a líbiai "arab tavasz" indítórendezvénye legyen. (Figyelemreméltó, hogy a 2006-os eseménynek iszlamista háttere is van. A tömeg azért gyűlt az olasz konzulátus előtt Bengáziban, hogy tiltakozzon a dán Mohamed karikatúrák miatt, de a Kadhafi rendőrség brutálisan szétverte a tüntetést.)
3. Előjelnek kell tekinteni továbbá azokat a jelzéseket, észrevételeket és kritikákat, melyeket a keleti országrészből a nagykövetségre látogató vízumkérelmezők mondtak el a konzuli interjúk során. Szinte mindegyikük panaszkodott, hogy Bengázi mennyire elmaradott Tripolihoz képest. Látták, hogy a főváros és környéke milyen szépen fejlődött az utóbbi években, míg a keleti országrész ugyanott tartott, ahol 20-30 évvel korábban. Ez az elégedetlenség is hozzájárulhatott, hogy Bengáziban elszántabbak voltak a felkelők, de ennek a jelentősége csak 2011 februárja után vált nyilvánvalóvá.

A fentiekben ismertetett pro és kontra érvek azt látszanak alátámasztani, hogy Líbiában igen kevésbé voltak meg egy felkelés kirobbanásának feltételei. Mindezek tükrében joggal merül fel a kérdés, hogy 2011. február 17-én miért dőlt mégis el a líbiai "dominó"? Bizonyára több válasz is létezik, de véleményem szerint a lényeg pont az, hogy nem a "dominó" dőlt el, hanem egy közönséges puccs történt Kadhafi hatalmának megdöntésére és annak megakadályozására, hogy a Kadhafi család dinasztiát alapítson. Ehhez jó kiindulópontot adott egy másik motiváció, nevezetesen Kireneika érvényesülési ambíciói. Bengáziban két vád is megfogalmazódott Tripoli ellen: Kadhafi 42 évnyi uralma során folyamatosan háttérbe szorult a keleti tartomány, továbbá mindig többet kellett adnia, mint amennyit kapott. (Ez az országrész ugyanis magáénak tekinti az ország nyersolajlelőhelyeinek nagyobbik részét, de az olajgazdagságból mindig csak kisebb arányban részesült.) Tény, hogy Kireneika és székhelye, Bengázi, mely az ország második legnagyobb városa, a Kadhafi rezsim teljes időszaka alatt messze kevesebb figyelmet és pénzt kapott, mint Tripolitania és azon belül Tripoli, vagy Szirt (amit az ezredes Afrika fővárosává akart fejleszteni). De a három országrész, Tripolitania, Kireneika és Fezzan közti különbség nem új keletű, történelmi gyökerei vannak.

Líbia főbb statisztikai adatai

terület:	1,75 millió km ²
népesség (2013)	6,2 millió fő
GDP (2013)	74,2 Mrd USD
várható élettartam	75,3 év
írni-olvasni tudók aránya	90% (arab átlag 80% alatt)
Human Development Index	0,784 (55. hely, Afrikában a legjobb!)

a 3 tartomány történelmi múltja

	Tripolitánia	Kireneika	Fezzan
	3,8 millió fő (er	1,7 millió fő	0,5 millió fő
ókor	pun befolyási övezet római Regio Tripolitania	görög-egyiptomi befolyás római Kireneika	Garamant birodalom római hűbéres állam

középkor	Almohad kalifátus Hafsid királyság	Barka néven egyiptomi tartomány	a Kanem birodalom része
XVI-XX század	1711-1835 Karamanli dinasztia "kalóz állam"	a török Ottomán Birodalom része	
1918-23	Tripolitanian Republic	olasz protektorátus Senussi emir alatt	olasz gyarmat
1934-től	Líbia néven egyesített olasz gyarmat		
1942-51	brit katonai adminisztráció		francia katonai igazgatás
1951-63	Egyesült Líbiai Királyság – Tripolitania tartomány	Egyesült Líbiai Királyság – Kireneika tartomány	Egyesült Líbiai Királyság - Fezzan tartomány

3. ábra Líbia három történelmi egysége és az olajmezők

Kireneika, ahol ma az ország lakosságának alig harmada él, a Kelet-Mediterráneum része, történelmileg görög, egyiptomi kötődéssel. Legnagyobb helyi büszkeségük, hogy itt, Beidában működött a XIX. században alapított Sanusszi szúfi rend központja, melynek alapítója Líbia első és egyetlen királyának, I. Idrisznak a nagyapja. (Beida és a környező települések lakossága mindmáig sokkal fogékonyabb az iszlám szerinti életvitelre, mint az ország többi részén élők.)

Tripolitania, ahol a lakosság 64%-a él, történelme során mindig nyugatra orientálódott, valójában a Maghreb részének tekinthető. Ugyanakkor többször is nagyobb önállóságot tudott kiharcolni magának, mint a másik két tartomány. (Tripoli székhellyel, relatív függetlenséggel uralkodott a Karamanli dinasztia a XVIII-XIX. században, az I. világháború után pedig "Tripolitánia Köztársaság" néven itt alapították meg a történelem első arab köztársaságát, ami csak 1923-ig működhetett, mert ekkor beolvasztották Olaszország Líbia gyarmatába.)

A harmadik országrész, Fezzan szinte teljesen sivatag, alig félmillió lakossal (a líbiai népesség 8%-a). A történelem során mindig dél felé orientálódott, az ókorban a Garamant, majd a Kanem birodalom része volt. Fezzant az is megkülönbözteti a két északi tartománytól, hogy amíg a II. világháború alatt azok brit ellenőrzés alá kerültek, Fezzánt a franciák szállták meg, és saját gyarmatként Algériából igazgatták 1951-ig.

A február 17-i felkelés és következményei

Mint a korábbiakban kifejtettem, 2011. február elején nem látszottak egy népfelkelés kitörésének indokai, és nem volt érzékelhető a forradalmi hangulat. Az egyetlen látható fejlemény a február 17-re tervezett "Harag Napja" megemlékezés szervezése volt, mely igen hatékonyan, az összes modern kommunikációs eszköz igénybevételével történt. Az információk gyorsan terjedtek a mobiltelefonokon és az internetes közösségi oldalakon keresztül. A szervezők egyre több támogatót tudhattak maguk mögött. De a kormányzat is felkészült volt. A mobil és az internet szolgáltatások időnkénti kikapcsolásával akadályozták a készülődést. Érdekes színfoltja az eseményeknek, hogy egyes hírek szerint Tripoliban Kadhafi emberei is tüntetést kezdtek szervezni február 17-re azzal a céllal, hogy Bagdadi Ali Mahmudi

miniszterelnököt lemondásra kényszerítsék. Állítólag őt áldozták volna be, hogy tunéziai és egyiptomi mintára Líbiában is bukjon a vezető, és ezzel leszereljék az esetleges népharagot, ráadásul így Kadhafi, aki hivatalosan nem töltött be semmilyen állami tisztséget, megmenekülhetett volna.

Az események azonban másként alakultak. A felkelés Bengáziban már február 15-én elkezdődött, ahol elébe menve a "Harag Napja" szervezkedésnek nők és gyermekek mentek az utcákra, hogy a hírhedt Abu Salim börtönben eltűnt hozzátartozóik miatt tüntessenek. Ezt követően Bengáziban már elszabadultak az események. Véres összecsapások kezdődtek és a felkelők hamarosan ellenőrzésük alá vonták a város nagy részét. Az országban máshol is kialakultak véres összecsapások, de Kadhafi a Bengáziban történeteket valószínűleg fontosabbnak és veszélyesebbnek tartotta, mint minden mást, ezért azonnal a helyszínre küldte egyik belső emberét, a keleti országrészről származó Musztafa Abdul Dzsailil igazságügy minisztert, azzal a feladattal, hogy értsen szót a felkelőkkel, csillapítsa le őket. A dolog fordítva sült el. Dzsailil nemcsak átállt, hanem átvette a bengázi felkelés irányítását is. Példáját hamarosan több Kadhafista vezető követte.

Tripoliban relatíve békésebben zajlott minden. Természetesen itt is voltak tüntetések, városrészenként eltérő intenzitással. Molotov-koktélokot dobtak rendőrörsökre, felgyújtottak néhány középületet, sőt demonstráltak a városközpont közelében lévő, Bab al-Azizia néven ismert Kadhafi rezidencia és katonai központ előtt is, melyet a katonaság durván szétvert. Igazán jelentős és sok véres áldozatot követelő összecsapásról Tripoliban azonban sem nekünk, sem a helyi kapcsolatainknak nem volt információja. Az Al Jazeera tudósított ugyan tömegbe lövetésekről a fővárosban, de ezen hírek hitelessége máig vitatott. Személyes tapasztalatot is szerezhettünk az összecsapásokról. Kiderült ugyanis, hogy a magyar nagykövetség épülete a felkelés szempontjából igen fontos stratégiai helyen fekszik. A követség utcája köti össze a miniszterelnöki hivatalt is magába foglaló egyik hivatali negyed a főváros legaktívabb felkelőinek kerületeivel, Faslummal és Szuk el-Dzsumával. Ennek köszönhetően az épületünk tetejéről (a mellvédfal védelmében) közvetlenül láthattuk a tüntetők és a kormányerők összecsapását. Akkor, február végén a tüntetők - főleg fiatalok - még alig rendelkeztek lőfegyverrel, így főleg kövekkel dobálták a katonákat, akik válaszként éleslősszerrel lőttek, de ott és akkor nem voltak áldozatok, még sebesülés sem történt. (Más volt már a helyzet augusztusban, a főváros ostroma idején, amikor sajnos véres összecsapások is történtek az utcánkban). Február végére Tripoli lényegében lecsendesedett, a helyzet normalizálódni látszott. Néhány üzlet kinyitott, az emberek kimerészkedtek az utcákra. A fontosabb kereszteződésekben Kadhafista katonák ellenőrizték az autókat, de a város működött, legfeljebb éjszakánként lehetett lövöldözéseket hallani. Február 27-én pl. meg lehetett szervezni a Malév evakuáló járatának fogadását, a 96 utas repülőtérré és repülőgépre juttatását, majd a gép felszállását.

Az ország más részein azonban a feszültség tovább fokozódott. Kireneikában a két további fontos város, Derna és Beida is fellázadt. (Ezekben hamarosan iszlamista jellegű hatalomátvétel történt, iszlám kalifátus megalakítását hirdették meg. Jó lett volna erre az intő jelre már akkor odafigyelni.) Bengáziban február végén megalakult az ÁNT, az Átmeneti Nemzeti Tanács, melynek elnöke (aki egyúttal az ország ideiglenes államelnökeként is működött) a korábbi igazságügyminiszter, Dzsailil lett. A miniszterelnöki teendőket Mahmud Dzsibril, Kadhafi reform-közgazdásza látta el, a katonai vezetés pedig Abdul Fatah Junisz

tábornok, Kadhafi belügyminisztere és közeli bizalmasa kezébe került. Mindhárman a felkelés kitörése után azonnal átálltak, és mindhárman itt, a keleti országrészben születtek. Az ÁNT megalakulása után ebben a térségben azonnal kibontakozott a polgárháború a Kadhafihoz hű kormányerők és a felkelők között. A frontvonal azonban a Bengázitól 160 km-re délre lévő Adzsdabíja és a még távolabb fekvő Brega között alakult ki. Ebben a sávban hosszú ideig előre-hátra mozgott a front, szinte állóháború alakult ki, csak októberben tudtak a felkelők (hathatós NATO támogatással) előrenyomulni Szirtig.

A nyugati országrész, Tripolitánia több vidéki városában is kitört a felkelés február 17-én vagy egy-két nappal később. Az ország harmadik legnagyobb városa, a Tripolitól 200 km-re keletre lévő Mizuráta, a fővárostól nyugatra fekvő Závia, Zintán, Garian és a berberek lakta Zuara voltak a legjelentősebb összecsapások színhelyei. A legnagyobb pusztítást Mizuráta szenvedte el. A májusig elhúzódó ostrom során Kadhafiék tüzésége rommá lőtte az épületek jelentős részét, de magát a várost nem tudták elfoglalni. Komoly károk keletkeztek a tunéziai határra vezető út mentén lévő településeken is, mert ádáz harc folyt az útvonal ellenőrzéséért. A március végére kialakult patt-helyzetben a 180 km-es útszakasz részben a Kadhafisták, részben a felkelők ellenőrzése alá került, de a határra menő gépkocsiforgalmat meglepő módon mindkét fél lehetővé tette, ami Tripoli ellátása szempontjából létkérdés volt. Máig nincs igazán magyarázat arra, hogy több jelentős város (pl. Szabrata, Homs, Bengasir stb.) miért maradt ki a felkelésből és a polgárháborúból. Ezeken a településeken egy idő után csak kirakták az új zászlót és levették a Kadhafi képeket. Harcok, áldozatok, rombolás alig történt.

A polgárháborúba forduló felkelés sajátos terméke Líbiában, hogy a tüntetők és a rendfenntartók 2011 februári első összecsapásai után minden "forradalmár" település saját gerilla csapatot szervezett (arabul "katiba"), amely ellátta a település védelmét és a helyi rendfenntartási feladatokat. A nagyobb, erősebb, jobban szervezett katibák (pl. a zintáni, a mizurátai, a szirti) nemcsak helyi, hanem országos feladatokba is bekapcsolódtak. 2011 augusztusában, Tripoli ostroma idején a követségünk környékét egy Szirtből érkezett katiba foglalta el, majd heteken keresztül éjjel-nappal felügyelték a környéket. (A magyar nagykövetség működéséhez minden segítséget megadva!) A katibák többsége azonban a polgárháború vége, 2011 októbere után sem tette le a fegyvert, nem oszlott fel. Önkényes működésük mindmáig akadályozza a helyzet normalizálódását Líbiában.

A polgárháború

2011. március elejére nyilvánvalóvá vált, hogy a felkelők nem tudnak gyors sikert elérni, Kadhafiék pedig nem képesek leverni a lázadókat. Így két lehetőség maradt a felek számára. Vagy kompromisszumot kötnek, vagy polgárháború kezdődik. Az akkori és a mostani információk alapján is valószínűsíthető, hogy Kadhafiék valóban készen álltak valamilyen egyezkedésre. Az ezredes ilyen szándékát mutatta Dzsail Bengáziba küldése februárban, majd a később felajánlott népszavazás, melyre nemzetközi megfigyelőket is beengedett volna és megígérte, hogy távozik, ha a nép a szavazáson ezt kívánja. Később már népszavazás nélkül is hajlandó lett volna távozni, ha valamelyik fia veheti át legalább ideiglenesen az ország irányítását. Voltak kevésbé ismertté vált puhatolódzó tárgyalások is Kadhafival. Két fontos amerikai személyiségről (korábbi kongresszusi képviselőről), de európai közvetítőről is tudni lehetett, akik 2011 áprilisa és augusztusa között érkeztek Tripoliba és találkoztak az

ezredessel. Feltételezhető, hogy Kadhafiék kompromisszumkeresése is szerepet játszott több fogoly (köztük a két amerikai újságíró) elengedésében. De mint tudjuk, sajnálatos módon kompromisszumos megegyezés nem született.

A másik oldalon az ÁNT vezetői, bár bizonyára tudták, hogy jelentős külső segítség nélkül nincs esélyük megnyerni egy polgárháborút, mégis mereven elutasítottak minden megegyezést. Talán elég hosszú időt töltöttek Kadhafi szolgálatában ahhoz, hogy ne bízzanak az ígéreteiben, vagy már tudták, hogy hathatós segítséget kapnak külföldről. A kompromisszumkeresés indokoltságát pedig elég meggyőzően alátámasztotta, hogy Tripoli egészen augusztusig nem fordult teljesen szembe Kadhafival. Lehetséges, hogy az ÁNT-nek katonai segítséget ígérő külföldi döntéshozók arra a lehetőségre nem is gondoltak, hogy esetleg nem mind a hatmillió líbiai polgár örülne egy Bengázi székhelyű, külföldi támogatással kialakuló új hatalmi központnak, ráadásul olyan vezetőkkel, akik Kadhafi környezetéből származnak?

A valóság az volt, hogy az Átmeneti Nemzeti Tanács nemzetközi megítélése megalakulásától kezdve "felszálló ágba" került. Franciaország már március 10-én, a világon elsőként elismerte az ÁNT-t, mint Líbia egyetlen törvényes képviselőjét. Március 28-án Katar, április 4-én Olaszország tette meg ugyanezt. Figyelemreméltó azonban, hogy az USA, az Egyesült Királyság és több más ország június-júliusig várt ezzel a lépéssel, Szaúdi-Arábia pedig csak 2012 januárjában szánta el magát.

Az ENSZ BT határozat és a NATO hadművelet

Az ENSZ BT március 17-én 10 igennel, orosz, kínai tartózkodás mellett megszavazta az 1973-as számú határozatát, mely a civil lakosság védelmét volt hivatott biztosítani, de lehetett úgy értelmezni, hogy a NATO felhatalmazást kapott Líbia korlátlan bombázására. Március 22-én meg is kezdődött az OUP (Egyesített Védelmező Művelet) kódjelű, 222 napig, vagyis közel nyolc hónapig tartó hadművelet, melynek során mintegy 11 ezer támadást hajtottak végre repülőgépekről és hajókról indított rakétákkal, bombákkal és kb. 6.000 katonai létesítményt semmisítettek meg. Ennek eredményeként a Kadhafihoz hű fegyvereseket mindenhol kifüstölték, a diktátor maga meghalt, vagyis máig tisztázatlan körülmények között kivégezték, vagy meggyilkolták.

A NATO hadművelet száraz adataihoz két személyes megjegyzést kell fűznöm:

1. Végig jelen voltam a Tripolit érő NATO-támadások idején, így szemtanúként jelenthetem ki, hogy bámulatos volt az a technikai tökéletesség, ahogy pontosan célba találtak. Sok kilőtt épületnél jártam személyesen, köztük nem egy olyan helyen, ahol romhalmazzá vált a célpont (pl. Kadhafi hírszerzésének belvárosi irodaháza), de a tőle alig pár méterre lévő lakóépületen még az ablakok sem törtek be. Több hasonló példa alapján a magam részéről kizártnak tartom, hogy pontatlanságból, tévedésből NATO-találat ért volna lakóházakat.
2. Tripoliban márciustól augusztusig szinte minden nap volt légitámadás. A városban lévő katonai célpontok megsemmisítésének szándékát civilként is érteni lehet. A valós célpontok azonban valószínűleg hamar elfogytak, így a már teljesen romossá vált épületeket támadták újra és újra, amit a civil lakosság nem védelemként, hanem megfélemlítésként élt meg. Nehéz nem feltételezni, hogy ennek valóban az volt a célja,

hogy a Bengáziért és az ÁNT-ért kevésbé lelkesedő tripoli polgárokat meggyőzzék, nincs más választásuk.

Összefoglalás és következtetések

Kadhafi 42 éves uralma a saját népe szempontjából rengeteg negatívumot és talán néhány pozitív elemet is tartalmazott, de nem biztos, hogy ezek számbavétele a líbiaiak szemében eleve a rendszer megdöntése felé billentette a mérleget 2011 februárjában. Ennek megítélését azonban a líbiai népre kell hagyni. Európai szemmel úgy gondolom, azt indokolt vizsgálni, hogy saját problémáink és saját érdekeink szempontjából mi lett volna a kedvezőbb döntés, illetve milyen hasznosítható tanulság vonható le a történetekből. Mai szemmel nézve Európa számára bizonyára jobb megoldás lett volna a Kadhafi rendszer "megjavításának" folytatása, ahogy azt 2005-ben (főleg olasz, brit, francia és amerikai közreműködéssel) az érintett felek megkezdték és 2010-ig figyelemre méltó eredményeket értek el. Líbia szétfelbomlása, a küszöbön álló újabb polgárháború a forradalom győztese között Európa számára biztosan nagyon rossz perspektíva, ha végiggondoljuk, miként befolyásolja energiabiztonságunkat a líbiai olaj- és gáztermelés teljes leállása, miként birkózunk meg a Líbián keresztül Európába tartó menekült áradattal (akiket korábban Kadhafiék feltartóztattak), vagy ha számba vesszük a sok milliárd dollárnyi üzleti lehetőséget, melyet egy prosperáló Líbia kínálna cégeinknek.

Arab emberek között töltött sok évem legfőbb tapasztalata, hogy nem szabadna úgy beleavatkoztunk egy más kultúrájú, más mentalitású nép életébe, hogy nem mérjük fel, ők miként gondolkoznak, nekik mi a jó, mi a fontos és mi az elfogadhatatlan. Meglátásom szerint ugyanis ide vezethető vissza a Nyugat és az arab-islám világ közti legtöbb konfliktus. Véleményem szerint tévedés volt a líbiai beavatkozás. Jó lenne nem tévedni újra! Jó lenne észrevenni, hogy a fundamentalista iszlám diktatúra mindenkinek rosszabb, mint a "hétköznapi" diktatúra. De azt is fel kell ismerni, hogy az iszlám gyökerű országokban a vallási értékeket is magáénak valló párt nem feltétlenül iszlamista abban az értelemben, ahogy azt az ISIS, vagy a Muszlim Testvériség esetében értjük. A líbiai nép nem kér az iszlamizmusból, ez egyértelműen megmutatkozott a választásokon 2012-ben és 2014-ben is. Az ország jelenlegi két parlamentje, a 2012-ben megválasztott GNC (General National Congress) Tripoliban székelő ma már illegitim maradványa és a 2014-ben megválasztott, nemzetközileg elismert, Tobrukban ülésező HoR (House of Representatives) között nem az a fő különbség, hogy az utóbbi eléggé szekuláris, az előbbi pedig az iszlám vallást fontosnak tartja (de ettől még nem iszlamista, ahogy az európai média címkézi őket), hanem az, hogy 2012-ben az eredeti GNC-t 61%-os, a HoR tagjait 2014-ben már csak 17%-os részvétel mellett választották meg. 2014-ben a lakosság nagy többsége már el sem ment a szavazni, mert csalódtak a forradalomban, csalódtak a demokráciában.

Irodalomjegyzék

- Arab spring: an interactive timeline of Middle East protests.
<http://www.theguardian.com/world/interactive/2011/mar/22/middle-east-protest-interactive-timeline> (letöltés időpontja: 2015.04.20.)
- Besenyő János – Marsai Viktor: Országismertető L Í B I A
<http://mek.oszk.hu/12900/12977/12977.pdf> (letöltés időpontja: 2014.07.10.)
- Besenyő János: Can the „Arab Spring” present a real threat to Europe? Strategic Impact, No. 50., 1/2014, pp. 32-44, <http://www.scribd.com/doc/241476196/Can-the-Arab-Spring-present-a-real-threat-to-Europe>
- Csicsmann László: Iszlám és demokrácia a Közel-Keleten és Észak-Afrikában. Dialóg Campus, 2008 •ISBN: 9789637296222
- Economic Indicators. <http://www.tradingeconomics.com/libya/indicators> (letöltés időpontja: 2015.04.19.)
- Ex-U.S. congressman in Libya to seek Gadhafi’s exit.
<http://www.washingtontimes.com/news/2011/apr/6/french-foreign-minister-defends-nato-airstrikes-li/?page=all> (letöltés időpontja: 2015.04.20.)
- France Becomes First Country to Recognize Libyan Rebels.
http://www.nytimes.com/2011/03/11/world/europe/11france.html?_r=0 (letöltés időpontja: 2015.04.18.)
- Freedom in the World - Middle East and North Africa.
http://en.wikipedia.org/wiki/Freedom_in_the_World#Middle_East_and_North_Africa (letöltés időpontja: 2015.04.20.)
- Freedom in the World Egypt. <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2013/egypt#.VTisAllcTZ4> (letöltés időpontja: 2015.04.20.)
- Freedom in the World Libya. <https://freedomhouse.org/report/freedom-press/2013/libya#.VTitH1lcTZ4> (letöltés időpontja: 2015.04.20.)
- Libia: Gentiloni, forse un errore intervento del 2011.
http://www.ansa.it/sito/notizie/mondo/2014/12/05/libia-gentiloni-forse-un-errore-intervento-del-2011_0c8692fd-d602-4f25-9b55-69ae48a5e51b.html (letöltés időpontja: 2015.04.19.)
- Libya. <http://country.eiu.com/libya> (letöltés időpontja: 2015.04.20.)
- Libyan oil fields, pipelines, refineries and storage.
<https://www.google.hu/search?q=libya+oil+field&biw> (letöltés időpontja: 2015.04.20.)
- Libya's Arab spring: the revolution that ate its children.
<http://www.theguardian.com/world/2015/feb/16/libyas-arab-spring-the-revolution-that-ate-its-children> (letöltés időpontja: 2015.04.20.)
- Map of the three Governorates of Libya.
http://en.wikipedia.org/wiki/Cyrenaica#/media/File:Map_of_traditional_provinces_of_Libye-en.svg (letöltés időpontja)
- N. Rózsa Erzsébet, Marsai Viktor: The NATO and the MENA – New Challenges, Old Approaches.
http://kki.gov.hu/download/9/79/b0000/Elemzesek_2012_22_A_NATO_%C3%A9s_a_MENA_-_%C3%A9_kih_.pdf (letöltés időpontja: 2015.04.10.)
- NATO and Libya. http://www.nato.int/cps/en/SID-F12A152E-FD19AF32/natolive/topics_71652.htm (letöltés időpontja: 2015.04.18.)
- Saudi Restores Libyan Spy Chief Moussa Koussa’s Role as Global Shadow Broker.
<http://www.globalresearch.ca/saudi-restores-libyan-spy-chief-moussa-koussas-role-as-global-shadow-broker/5355884>(letöltés időpontja: 2015.04.20.)

- The World Factbook. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ly.html> (letöltés időpontja: 2015.04.19.)
- United Nations Development Programme Human Development Reports. <http://hdr.undp.org/en/content/table-1-human-development-index-and-its-components> (letöltés időpontja: 2015.04.18.)
- World DataBank. <http://databank.worldbank.org/data/views/reports/tableview.aspx> (letöltés időpontja: 2015.04.19.)

LÍBIA 2015 TAVASZÁN – EGY ÚJ SZOMÁLIA EURÓPA SZOMSZÉDSÁGÁBAN?

Kivonat

A 2011-es polgárháború óta Líbia lépésről lépésre közelebb került ahhoz, hogy a Maghreb Szomáliájává váljon: az állam gyakorlatilag összeomlott, a politikai vezetés két, egymással háborúban álló csoportra szakadt, a gazdaság hanyatlik, miközben Derna és Szirt környékét olyan fegyveres milíciák tartják ellenőrzésük alatt, amelyek az Iszlám Állam észak-afrikai leányának tekintik magukat. E tanulmány szerzőjének véleménye szerint – hasonlóan az 1990-es évek Szomáliájához – Líbia esetében sem volt determinálva ez a folyamat: hibás döntések, érdektelenség, a különböző csoportok közti hatalmi harc, illetve a geopolitikai és ideológiai környezet voltak azok a faktorok, amelyek hozzájárultak ahhoz, hogy 2015 tavaszára az ország de facto bukott állammá váljon. A tanulmány azt vizsgálja, milyen hasonlóságok, illetve különbségek figyelhetők meg a két államkudarc, Szomália és Líbia példája között, és hogy ebből milyen következtetések vonhatók le Európa hosszabb távú biztonsági folyamatainak vonatkozásában.

Kulcsszavak

Líbia, Szomália, Iszlám Állam, Derna, Szirt, al-Kádia

Abstract

Since the civil war in 2011 Libya has become step by step to the Somalia of the Maghreb: the central administration collapsed, the country has two governments, the economy is in turmoil, and the fraction of Islamic State in North Africa controls the areas around Derna and Sirt. The author of this article considers that Libya – similarly to Somalia – was not determined to become a failed state: false decisions, reluctance of the international community, and the geopolitical and ideological circumstances were the main reason for the catastrophe. This paper examines which similarities and differences can be found in the two crises, and which kind of challenges threatens the security of Europe from North Africa.

Keywords

Libya, Somali, Islam State, Derna, Sirt, al-Qaeda

Az elmúlt évek során gyakorlatilag Muammár Kaddáfi bukása és halála óta, nem függetlenül az azt követően kibontakozó anarchiától, újra és újra felmerül az az elképzelés Líbia kapcsán, hogy a hanyatott sorsú észak-afrikai ország lesz a 21. század Szomáliája, működésképtelen állama – ráadásul közvetlenül Európa szomszédságában.¹⁴⁰ Úgy tűnik, az elmúlt négy évben

¹³⁹ Dr. Marsai Viktor Afrika-kutató, a Nemzeti Közszerológati Egyetem oktatója.

¹⁴⁰ Lásd: UK envoy: if Libya fails it could be Somalia on the Mediterranean. *theguardian.com*, 2015.02.16., <http://www.theguardian.com/world/on-the-middle-east/2015/feb/16/uk-envoy-if-libya-fails-it-could-be-somalia-on-the-mediterranean>; letöltve: 2015.06.01. Will Libya follow in Somalia's footsteps? *al-monitor.com*, 2014.03.14., <http://www.al-monitor.com/pulse/security/2014/03/libya-threat-somalization->

Líbia lépésről lépésre közelebb került ahhoz, hogy valóban a Maghreb Szomáliájává váljon: az állam gyakorlatilag összeomlott, a politikai vezetés két, egymással háborúban álló csoportra szakadt, a gazdaság hanyatlik, miközben Derna és Szirt környékét olyan fegyveres milíciák tartják ellenőrzésük alatt, amelyek az Iszlám Állam észak-afrikai leányának tekintik magukat. Mégis, a nemzetközi közösség, azon belül is a leginkább érintett Európa lényegében tétlenül szemléli az eseményeket, nem törődve az újabb és újabb riasztó fejleményekkel. Összességében tehát valóban adottak a feltételek ahhoz, hogy egy bukott állam alakuljon ki a Földközi-tenger déli partjainál, amely menekültjeivel és radikális iszlamistáival konstans fenyegetést jelent majd az öreg kontinens számára.

E tanulmány szerzőjének véleménye szerint – hasonlóan az 1990-es évek Szomáliájához – Líbia esetében sem volt determinálva ez a folyamat: hibás döntések, érdektelenség, a különböző csoportok közti hatalmi harc, illetve a geopolitikai és ideológiai környezet voltak azok a faktorok, amelyek hozzájárultak ahhoz, hogy 2015 tavaszára az ország de facto bukott állammá váljon.¹⁴¹ Ugyanakkor kétségtelen, hogy az alapok, amelyekre a modern Líbiát építették, még nem szilárdultak meg kellően ahhoz, hogy ellen tudjanak állni azoknak a kihívásoknak, amelyek 2011 óta – és már előbb is – érték az országot. Megfelelő fellépéssel és nemzetközi segítséggel valószínűleg elkerülhető, de legalábbis mérsékelhető lett volna a katasztrófa – ezek hiánya azonban végzetes következményekkel járt az észak-afrikai államra nézve. Az események menete és kibontakozása sajnos valóban sok párhuzamot mutat az Afrika szarván történetekkel – és ennek következményeként a kibontakozó végeredmény is. Hogy a lehetőségekhez mérten felkészülhessünk ezek kezelésre, érdemes megvizsgálni, hogyan lépett bele Líbia abba a folyamatba, amelynek eredményeképpen egyre inkább a világ „legbukottabb államához”¹⁴² kezdtek hasonlítani. Ennek során a főbb csomópontokra fókuszálva végigvesszük azokat a párhuzamokat, amelyeket a két ország államkudarca mutat.

A stabil nemzeti alapok hiánya

Szomáliával kapcsolatban sokszor emlegetett probléma, hogy ilyen ország korábban sohasem létezett a történelemben: bár a szomálik rendelkeznek egyfajta közös kulturális identitással, ez mind a mai napig nem állt össze egységes nemzettudattá. Továbbra is a klánok maradtak a társadalom meghatározó építőelemei és a belpolitikai küzdelem főszereplői, nem beszélve arról, hogy az alapvetően nomád életvitelt folytató lakosságtól eleve idegen a központosított állam gondolata. Bár az 1960-as függetlenné válást követő államépítés hozott bizonyos eredményeket, azokat az 1970-es, '80-as évek válságai (ogadeni háború, Sziad Barre erősödő diktatórikus tendenciái) aláásták. A gyenge és épphogy kibontakozó nacionalizmus erodálódott, és a szomálik a fokozódó káoszban azokhoz az alapokhoz tértek vissza, amelyeket

[ukraine-crisis.html#](#); letöltve: 2015.06.02. Chivvis, S. Christopher: Somalia on the Mediterranean. *foreignpolicy.com*, 2015.02.18. <http://foreignpolicy.com/2015/02/18/somalia-on-the-mediterranean-libya-islamic-state-egypt-terrorism/>; letöltve: 2015.06.01.

¹⁴¹ Bár hosszas vitát lehet folytatni arról, mennyire szalonképes a „bukott” kifejezés, és nem kellene-e felcserélni azt a manapság – indokoltan – divatosabbá váló „törékeny”, „gyenge”, „működésképtelen” jelzőkre, Líbia esetében sajnos kézenfekvő az erősebb fogalmazás. A fogalmi vitákról lásd: Fragile State Index 2014. *fundforpeace.org*, 2014. <http://library.fundforpeace.org/library/cfsir1423-fragilestatesindex2014-06d.pdf>. letöltve 2015.05.26.

¹⁴² Menkhaus, Ken: *Somalia. State Collapse and the Threat of Terrorism*. Oxford University Press, Oxford, 2004., ISBN kód: 978-0198516705, Adalphi Paper 364. 14.

már jól ismertek: a klánokhoz, melyek egymás közti viszályaikkal aztán a '90-es évekre dezorganizálták a központi hatalmat.¹⁴³

Líbia esetében hasonló előzményeknek lehetünk a tanúi. Az államalakulat az 1951-es függetlenné válás előtt ebben a formában sohasem létezett, három korábbi gyarmati terület, Tripolitánia, Kireneika és Fezzán egyesítésével alakították ki jelenlegi kereteit.¹⁴⁴ Líbiai nemzeti identitás, mint olyan nem létezett, sőt a három terület között komoly történelmi, kulturális és részben etnikai különbségek feszültek. A Szanusszi-dinasztia 1969-ig tartó uralma alatt ezek nem csökkentek, sőt a mintegy 30 különféle törzsi csoport zöme nem nézte jó szemmel Idrisz király uralmát. Az 1969-es vértelen puccs után végül Muammár Kaddáfi ragadta magához a hatalmat, aki komoly gazdasági és szociális reformokkal igyekezett megteremteni a társadalmi békét. Hatalomra jutásában nagy szerepet játszott, hogy a viszonylag jelentéktelen kaddafa törzsből származott, így a mérleg nyelvét jelenthette a nagyobb törzsek (varfallák, zuvajják, magarák) között. Az „ezredes” – hasonlóan az 1969 és 1991 között regnáló szomáli Sziad Barréhoz – kezdetben igyekezett túllépni ezeken a kereteken, és átfogó reformokat hirdetve egy a nacionalizmusból, a szocializmusból és az iszlamizmusból összegyúrt ideológia mentén (ennek lett letéteményese a híres Zöld Könyv) tett kísérletet Líbia átalakítására.¹⁴⁵ Barréval szemben azonban Kaddáfi számára óriási előnyt jelentettek az országban felfedezett kőolajkészletek, amelyek a modernizáció anyagi alapjául szolgáltak. Mindez lehetővé tette, hogy a 21. századra Líbia Afrika egyik leggazdagabb országává váljon, ahol az egy főre eső GDP elérte, sőt meg is haladta a kelet-közép-európai szintet. Negyvenkét éves uralma alatt Kaddáfi az egykor nomád líbiai társadalom zömét a tengerparti sivatagból kinőtt városokba telepítette le, munkát adott nekik, és az óriási infrastrukturális beruházásokkal (pl. a „nagy emberalkotta folyó” csatornái) a kontinens más szegleteiben nem tapasztalható életminőséget biztosított a számukra. Mindennek azonban ára volt: az ellenzék fizikai megsemmisítése, a kritikus hangok elhallgattatása, valamint a diktátor egyre inkább elhatalmasodó megalomán hajlamai. Mindezek már az 1990-es években éreztették hatásukat, amikor Kaddáfi Nyugat-ellenes akciói (különféle gerilla- és terrorszervezetek támogatása, ezek közül is kiemelve a Lockerbie-merényletet) külpolitikai elszigeteltséget és az ENSZ-által foganatosított gazdasági szankciókat eredményeztek.¹⁴⁶ A 2000-es évek során azonban – miután Kaddáfi, érezve az idők jeleit, keresni kezdte az európai államok kegyeit, és bekapcsolódott a terrorizmus, valamint a migránsok elleni küzdelembe – az ország kiszabadult a karanténból.¹⁴⁷

Az arab tavasznak nevezett eseményhullám azonban megmutatta a rendszer belső gyengeségeit. Bár Kaddáfi jóval tovább jutott az államépítésben, mint Barre, ez nem jelentette azt, hogy a líbiai nemzeti identitás képessé vált felülírni a helyi identitásokat. Ez a gyakorlatban

¹⁴³ Minderről lásd: Lewis, Ioan M.: *A Patoral Democracy. A Study of Pastoralism and Politics among the Northern Somali of the Horn of Africa*. James Currey Publishers, Oxford, 1999., ISBN kód: 0-85255-280-7; Lewis, Ioan M.: *A modern history of the Somali*. Ohio University Press, Ohio, 2002. ISBN kód: 978-0-8214-1495-8; Marsai Viktor – Hettyey András: *Szomália. Állami összeomlás és konszolidációs kísérletek Afrika Szarván*. Publikon, Pécs, 2013. ISBN kód: 978-615-5001-96-3

¹⁴⁴ Besenyő János – Marsai Viktor: *Országismertető – Líbia*. MH Összhaderőnemi Parancsnokság, Székesfehérvár, 2012. ISBN kód: 978-963-89037-5-4, 5-6.

¹⁴⁵ Takeyh, Ray: *Qadhafi's Libya and the prospect of Islamic succession*. *Middle East Policy*, VII. 2. (2000. február), ISSN kód: 1475-4967, 154-164.

¹⁴⁶ Besenyő-Marsai 2012, 49-58.

¹⁴⁷ Lásd: Molnár Anna: *Olaszország és Líbia kapcsolata a 2011-es polgárháború tükrében*. *Kül-Világ*, VIII. évf. 2011/4, ISSN kód: 1785-5284, 30-33.

azt jelenti, hogy miközben maga a líbiai állam – szemben Szomáliával – alapvetően kiépített egy működőképes, bár erősen centralizált intézményrendszert, addig e mögött nem található meg az az integrált társadalom, amely nemzeti alapon kiállna az elért eredmények mellett. Bár valamiféle nemzeti identitás körvonalazódni látszik az 1951-es függetlenség óta, ez keveredik a törzsi, sőt lokális identitással (utóbbit jól szimbolizálja, hogy a különféle fegyveres milíciák már alapvetően területi alapon szerveződtek 2011 óta, pl. miszrátaiak, zintaniak) – hasonlóan az arab világ más államaihoz.¹⁴⁸ Ehhez járul hozzá még a már említett ellentét a három nagy térség, Fezzán, Tripolitánia és Kireneika között. Mindezek azzal jártak – a klánok mentén megosztott Szomáliához hasonlóan –, hogy a 2011-es válság során az egyes csoportok sokkal inkább a helyi, mintsem a nemzeti/állami szinten kerestek megoldást a konfliktusra.¹⁴⁹ Ez pedig a már működő állami struktúrák háttérbe szorulását eredményezte, a haderő szétesésével és a nemzeti vagyon ellopásával.

A küzdelem atomizálódása és a központi hatalom erodálódása

Hasonlóan az 1990-es évek Szomáliájához, mindez ahhoz vezetett, hogy a küzdelem a végletekig atomizálódott az országban. A tucatnyi milícia¹⁵⁰ állományába tartozó több tízezer fegyveres az esetek többségében csupán közvetlen pátriája érdekeit nézte. A kísérletek, amelyek a milíciák leszerelését, illetve a nemzeti haderőbe való integrációját célozták, kudarcra végződtek. Miközben Tripoli több milliárd dollárnyi juttatást fizetett ki a fegyvereseknek, ezzel igyekezve megvásárolni hűségüket, azok továbbra is elsősorban a mögöttük álló közösségek igényei szerint működtek, így a líbiai kormányzat lényegében haderő nélkül maradt.¹⁵¹ A helyzetet az is súlyosbította, hogy akárcsak Afrika szarván, itt sem létezett egyetlen olyan csoport, amely képes lett volna letörni a többiek erejét és uralma alá vonni az országot. Még a legnagyobb fegyveres csoportok is, mint a miszrátai vagy zintani milíciák, viszonylag korlátozott műveleti képességekkel rendelkeztek/rendelkeznek: bár a két csoport 2014 tavaszán véres harcokat vívott a tripoli nemzetközi repülőtér ellenőrzéséért,¹⁵² arra már nem futná erejükből, hogy a keleti területeken, esetleg Fezzánban viseljenek háborút.

Mindez súlyosan kikezdte a központi hatalom tekintélyét. 2011-15 során a líbiai felsőbb politika – a kormányzat, majd 2014 nyarától a két rivális kormány, illetve a két rivális parlament – egyre inkább elszakadt a napi realitásoktól és a csatatereken folyó harcoktól. A 2012 elején felvázolt menetrend az új alkotmány elkészítéséről és demokratikus átmenetről már akkor is

¹⁴⁸ Lásd erről: N. Rózsa Erzsébet: Az Iszlám Állam előretörése Irakban és az amerikai válaszcsepások. *Nemzet és Biztonság*, 2014/4., ISSN Kód: 1789-5286, 56-61.

¹⁴⁹ Jól megmutatkozik ez például Ibrahim Dzsatránnak a keleti szeparatizmus talaján álló mozgalmában. In *Libya's east, a former rebel commander tests Tripoli*. *Reuters.com*, 2013.10.28., <http://www.reuters.com/article/2013/10/28/us-libya-oil-protests-idUSBRE99ROLI20131028>, letöltve: 2015.04.22.

¹⁵⁰ Guide to key Libyan militias. *BBC.co.uk*, 2014.05.20., <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-19744533> letöltve: 2015.05.31.

¹⁵¹ Erről részletesen lásd: Trial by Error – Justice in Post-Qadhafi Libya. *crisisgroup.org*, 2013. 04.17., [http://www.crisisgroup.org/~media/Files/Middle%20East%20North%20Africa/North%20Africa/libya/140-trial-by-error-justice-in-post-qadhafi-libya](http://www.crisisgroup.org/~/media/Files/Middle%20East%20North%20Africa/North%20Africa/libya/140-trial-by-error-justice-in-post-qadhafi-libya) letöltve: 2015.05.29.

¹⁵² Libya crisis: Tensions rise as Tripoli airport seized. *BBC.co.uk*, 2014.08.24., <http://www.bbc.com/news/world-africa-28916417> letöltve: 2015.06.03.

irreálisnak tűnt,¹⁵³ és nem illeszkedett a napi líbiai valósághoz. A különféle politikai-törzsi csoportokat 2011 tavaszán-nyarán még egybefűzte a közös ellenség, Kaddáfi elleni küzdelem. A diktátor halálával azonban ez a konszenzus hamar megbomlott, és a milíciáknak köszönhetően felerősödött a helyi csoportok vágya saját provinciális érdekeik érvényesítésre, szemben a szélesebb állami keretek működésével. Annak érdekében, hogy megakadályozzák frissen szerzett szabadságaik korlátozását, az Átmeneti Nemzeti Tanács helyébe lépő Általános Nemzeti Kongresszus képviselői mindent elkövettek annak érdekében, hogy súlytalan politikusokat emeljenek kormányra, akik nem elég alkalmasak arra, hogy a központi hatalom megerősítésén keresztül egyben tartsák az országot. Ennek egyik látványos és szomorú példája volt Ali Zeidan, akit az egyik milícia fegyveresei – miután nem teljesítette kívánságukat – minden nehézség nélkül foglyul ejtettek.¹⁵⁴ A szemüvegét is elvesztő, zavarodott Zeidanról készült fotók bejárták a világsajtót, és jól szimbolizálták, hogy az erősen centralizált líbiai kormányzat hogyan vált pusztá látszatintézménnyé 2014-re.¹⁵⁵ A 2014-es választásokat követő szakítás a Tripoliban székelő szakadár Általános Nemzeti Kongresszus és a nemzetközi közösség által elismert, Tobrukba menekült Képviselők Háza között csak tovább bonyolította a helyzetet. Ráadásul nem következett be ezáltal a politikai paletta tisztulása sem: bár az elmúlt hónapok eredményeképpen a misztráti milíciák a tripoli, míg a 2014 tavaszán zászlót bontó Kalifa Haftar tábornok a tobruki kormányzattal szövetkezett, valójában nem alakult ki szoros együttműködés a felek között, és a fegyveresek nem állnak a civil politikusok ellenőrzése alatt.

Mindez kísértetiesen hasonlít a '90-es évek szomáliai viszonyaira. Sziad Barre bukása után az addig egymással vállvetve harcoló klánmilíciák gyorsan egymás ellen fordultak. A központi hatalom – amely jóval gyengébb alapokon nyugodott, mint Észak-Afrikában – hónapok alatt összeomlott. Szomáliföld már ekkor kinyilvánította de facto függetlenségét, és a többi vidéki terület is elindult a maga útján. A felső politikai elit erőfeszítései a nemzeti kormányzat megteremtésére a centrifugális erők és az egyéni önzés következtében sorra kudarcba fulladtak, részben azért is, mert a Mogadishuban székelő politikusoknak a vidéki klánok és vezetőik szemében semmiféle legitimitása nem volt – miközben a nemzetközi delegációk csak előbbiekkel tárgyaltak. Az ország klánviszonyai nem tették lehetővé, hogy egyetlen olyan hatalmi centrum emelkedhessen ki, amely képes magához ragadni a kezdeményezést, és a többiek legyőzésével megszilárdítani a központi hatalmat. Bár a harcok intenzitása az évtized végére jelentősen csökkent, az ország szétesése addigra teljesség vált, és Afrika szarvát – leszámítva a már említett Szomáliföldet és az 1998-ban megszervezett Puntföldet – több tucatnyi hadúr ellenőrizte, leginkább csak saját hatalmával és jólétével törődve. Mivel az így kialakult status quo kedvezett a számukra, nem állt érdekükben egy felsőbb hatalom létrejötte, amely veszélyeztette volna korlátlan uralmukat. Ennek köszönhetően hiába került sor tucatnyi „nemzeti megbékélési konferenciára”, azok eredménytelenül végződtek. A nemzetközi szereplők érdeklődését szintén mérsékelten keltette fel a térség, amelynek nyomora távol volt a világ szemétől, és nem fűződtek hozzá közvetlen nagyhatalmi érdekek. Egyetlen szereplő volt csupán, amelyet a hadurak önkényuralma és a rend hiánya, egy

¹⁵³ Libya's Transition: Uncertain Trajectories. Rafik Hariri Centre for the Middle East. 2012.02.

<http://www.docstoc.com/docs/122459495/Libyas-Transition-Uncertain-Trajectories.pdf> letöltve: 2015.05.01.

¹⁵⁴ Libyan PM Ali Zeidan detained by militia. BBC.co.uk, 2013.10.10., <http://www.bbc.com/news/world-africa-24470850>, letöltve: 2015.05.30.

¹⁵⁵ A 2012-14 közötti belpolitikai folyamatokról részletesen lásd Marsai Viktor: A líbiai válság elmúlt két és fél éve európai szemszögből. *Nemzet és Biztonság*, 2014/3. szám, ISSN szám: 1789-5286, 82-104.o.

élhetőbb alternatíva megtalálása cselekvésre és változásra ösztönzött: a szomáli lakosság, amely bármely csoportot szívesen látott volna, amely biztonságot és rendet garantálnak a számukra. Az új évezred az iszlamista csoportok személyében kínálta fel a megoldást Afrika szarvának.¹⁵⁶

A hatalmi űr betöltése – a radikális iszlám

Ezen írás tartalmi keretei nem teszik lehetővé, hogy hosszasan elemezzük, miként került sor a radikális iszlám térhódítására Afrika szarván, és hogy a szomáli elit vétkein túl a nemzetközi szereplők milyen ballépései vezettek el a rettegett al-Sabáb felemelkedéséig.¹⁵⁷ Van azonban néhány alapvető szempont, amelyeket érdemes kiemelni, hogy ezek segítségével értelmezhesük, miért sikerült megvetnie a lábát a dzsihádistáknak Líbiában, és milyen jövő prognosztizálható ezeknek a csoportoknak Észak-Afrikában.

Mind Szomália, mind Líbia esetében elmondható, hogy évezredes hagyományú muszlim társadalmakról beszélhetünk. Sőt, míg Afrika szarván a nomád hagyományok és a szomálik kulturális karaktere sok szempontból puhították az iszlám kereteit, addig Líbiában az arab világ egyik legkonzervatívabb társadalma jött létre az évszázadok alatt. De, és ezt nagyon fontos hangsúlyoznunk, egyik esetben sem volt szó a vahabita-szalafita – vagy más radikálisabb iszlamista – tanok térnyeréséről. Bár Líbiában és Szomáliában is megfigyelhetők voltak ilyen törekvések – egyrészt az egyiptomi Muszlim Testvérek, valamint az al-Kádia az Iszlám Magrheb Földjén (AQIM), másrészt Szaúd-Arábia és az al-Kádia sejtek közelsége miatt –, ezek marginális szerepet játszottak a két országban. Mind a líbiai, mind a szomáli társadalom a szúfi iszlám alapjain állt, amelynek vallásképe szent kultuszaival, közbenjáróival meglehetősen távol állt a szalafita iszlám hitelveitől, amelyek tűzzel-vassal üldözik ezeket az „eretnkségeket”. Ezt kiegészítették a helyi „sajátosságok” is: Líbiában Kaddáfi biztonsági apparátusa – hasonlóan a többi térségbeli autoriter rezsimhez – nem sok teret engedett a másképp gondolkozó politikai csoportok térnyerésének, legyenek azok radikális iszlamisták vagy demokraták. Éppen ezért a klasszikus iszlamista formációk – mind a mérsékeltek, mind a radikálisok – pozíciói még egy évvel a polgárháború kitörése után is meglehetősen gyengék voltak az országban.¹⁵⁸ Szomáliában pedig épp a teljes dezintegráció korlátozta sokáig a terjedésüket, hiszen a helyi viszonyokat jól ismerő hadurak hamar felismerték, milyen veszélyekkel járna számukra egy univerzális eszmeiség, miközben az al-Káida előretörését nagyban gátolta a kiszámíthatatlanság és a szilárd háttérbázis hiánya.¹⁵⁹

Mindezeket azért tartom fontosnak kiemelni, mert a közkeletű vélekedésekkel szemben az iszlám radikálisok térnyerését a két ország társadalmi viszonyai alapvetően nem segítik elő, sőt, mind a líbiaiak, mind a szomálik idegenkednek/idegenkedtek a radikális iszlamista tanoktól. Ettől a líbiaiak és a szomálik még jó és hithű muszlimok, sőt: a politikai iszlám, az iszlamizmus már 2011-től – és amennyire ez lehetséges volt, a Kaddáfi-érában is – jelen volt és van Líbiában, amennyiben az iszlamizmus alatt azt értjük, hogy a líbiai szereplők az iszlám

¹⁵⁶ Menkhaus 2004, 14-33.o.

¹⁵⁷ Erről részletesen lásd Marsai-Hettyey 2013, 62-103. o.

¹⁵⁸ Lásd Besenyő-Marsai 2012, 90-91.

¹⁵⁹ Lásd erről Al-Qaida's (Mis)Adventured in the Horn Of Africa. *Harmony Project*.
http://www.princeton.edu/~jns/publications/AQ_HOA.pdf letöltve: 2015.04.04.

alapjain álló, a saría bizonyos elemeit tartalmazó alkotmány és jogrendszer bevezetéséről gondolkoznak már a kezdetektől, ami a nyugati szereplők számára is elfogadható. Ebben az értelemben félrevezető az Abdullah al-Tinni vezette tobruki kormányt egyszerűen „nemzetinek”, az Általános Nemzeti Kongresszust pedig „iszlamista” nevezni, hisz a líbiai szereplők mind iszlamista.¹⁶⁰ Ez nem jelenti a radikális Nyugat-ellenes elképzelések térnyerését vagy a dzsihádisták csoportok támogatását. Az „iszlamista” tartott miszrai milíciák nem vagy alig Nyugat-ellenesek, egyáltalán nem dzsihádisták, ráadásul jelenleg épp ők harcolnak a legitimizívben az Iszlám Állam fegyveres csoportjai ellen.¹⁶¹

Hosszú távon azonban ez sajnos nem képes gátat szabni a szélsőséges eszmék térnyerésének, amit a folyamatban már jóval előrébb járó Szomália példája is mutat. A 2000-es években ugyanis a lakosság azt látta, hogy a korrumpálódott és kizárólag a saját érdekeit néző politikusaikkal és haduraikkal szemben egyedül az iszlamista jelentenek alternatívát. Az más kérdés, hogy a külső machinációk, az iszlamista ernyőszervezet, az ún. Iszlám Bíróságok Unióján belüli küzdelem a mérsékelt és a radikális szárny között a szervezet feletti irányítás megszerzéséért, illetve a szerencsétlen 2006-os etióp katonai beavatkozás miként segítették elő a dzsihádisták felemelkedését.¹⁶² A lényeg, hogy az egyes mozzanatok sajnos jól nyomon követhetők a jelenlegi líbiai folyamatokban, ami miatt féltő, hogy a végeredménye is azonos lesz.

Először is, adott egy, a hatalmon levő vagy a hatalom közelében levő politikai elitből egyre inkább kiábrándult társadalom. A líbiaiak azt látják, hogy sem a tripoli, sem a tobruki kormány nem képes stabilitást teremteni az országban. A fegyveres milíciák uralma helyi szinten erős, ugyanakkor gyakoriak a köztük zajló összecsapások az erőforrásokért (repülőterek, olajlétesítmények, csempészútvonalak). Ennek következtében a gazdaság lényegében összeomlott, a 2012-es konszolidáció után 2013-ban az olajtermelés a töredékére esett vissza, az ország a csőd szélére került. Történt mindez abban az államban, amely korábban Afrika egyik legmagasabb életszínvonalát biztosította lakossága számára. Különösen nagy az elégedetlenség a fiatalok körében. Egyre többen várják egy új erő felemelkedését, amely a korrupt és inkompetens politikusokkal szemben a felemelkedés záloga lehet.

Ebben a kontextusban a radikális iszlamista csoportok pozíciói ígéretesek. Kaddáfi bukásától kezdve szisztematikusan építkeztek az országban. Kezdetben csak minimális eredményeket tudtak felmutatni, és nem számíthattak a lakosság támogatására sem. Egyedül az Isten háta mögötti kelet-líbiai városban, Dernában sikerült többé-kevésbé megvetniük a lábukat, ahol már a 2000-es évek elejétől jelen voltak kisebb sejtjeik.¹⁶³ Megalakuló csoportjaik, mint az Anszár al-Saría vagy az AQIM líbiai csoportjai korlátozott erővel rendelkeztek. A bengázi

¹⁶⁰Elektronikus interjú az egyik EU-tagállam líbiai diplomatájával, 2015. május.

¹⁶¹Libya's largest airbase falls into IS hands as Misratans blame GNC. *Libyaherald.com*, 2015.05.29. <http://www.libyaherald.com/2015/05/29/sirte-airbase-falls-into-is-hands-as-misratans-blame-gnc/#ixzz3bjt5ViGO> letöltve: 2015.05.05.

¹⁶²A legpontosabb összefoglaló erről: Menkhaus, Ken: The Crisis in Somalia: Tragedy in Five Acts. *African Affairs*, 106/204 (2007), 357-390.o.

¹⁶³Al-Qaida-linked militants attack IS affiliate in Libya. *News.yahoo.com*, 2015.06.10., <http://news.yahoo.com/al-qaida-militants-clash-libya-leader-killed-090144601.html> letöltve: 2015.06.11. Libyan city struggles with history of fighting America. *mcclatchydc.com*, 2011.05.01., <http://www.mcclatchydc.com/2011/05/01/113440/libyan-city-struggles-with-history.html> letöltve: 2015.06.06.

amerikai konzulátus elleni támadás, amelyben a nagykövet, Christopher Stevens és három másik amerikai állampolgár is életét veszítette, sokkal inkább szólt a biztonsági személyzet felkészületlenségéről, mint a támadók szervezettségéről és profizmusáról.¹⁶⁴ A különféle líbiai csoportok az egymás elleni politikai küzdelemmel voltak elfoglalva, és nem sok figyelmet szenteltek az általuk lenézett radikálisoknak. Ez azonban lehetővé tette, hogy a radikálisok tanuljanak hibáikból, és szép lassan tökéletesítsék módszereiket és kapcsolataikat. 2013 őszétől már érezhetővé vált, hogy merényleteik egyre sikeresebbek és szervezettebbek. Megjelentek, majd elszaporodtak az öngyilkos támadások, az improvizált robbanóeszközök (IED) és a komplex akciók. Mindez azt bizonyította, hogy a líbiai csoportok a globális dzsihád más hadszíntereiről is kapnak segítséget. Ezen belül egyre markánsabbá vált az Iszlám Állammal (IÁ) ápolt kapcsolat. Korábban Derna volt az egyik fő toborzóbázisa és gyűjtőközpontja a Közel-Kelet felé tartó harcosoknak. 2014 őszétől azonban kezdett megváltozni a helyzet: a harcosok és a kiképzők egy része – állítólag százas nagyságrendben – visszatért Észak-Afrikába, és megkezdte az IÁ helyi bázisának kiépítését – gyakran a már ott építkező más radikális iszlamistákkal szemben. 2014 októberében átvették az uralmat Dernában, és számos kiképzőbázist létesítettek a város környékén.¹⁶⁵ Ezt követően kezdetét vette ámokfutásuk, amelynek nyitánya és egyik leghírhedtebb eleme a 21 egyiptomi kopt keresztény lefejezése volt.¹⁶⁶ Az elmúlt hónapokban az Iszlám Állam líbiai ága intenzív terjeszkedésbe kezdett, és Derna mellett megvetette a lábát Kaddáfi szülővárosában, Szirtben is.¹⁶⁷ Különösen ijesztő, hogy a Szirt körüli harcokban – legalábbis ideiglenesen – sikerült felülkerekedniük az eddigi legerősebbnek tartott líbiai csoporton, a miszrátai 166-os dandáron.¹⁶⁸

Ezen kedvezőtlen fejlemények ellenére számos kérdés maradt az Iszlám Állam és általában a szélsőséges iszlamisták líbiai előretörésével kapcsolatban, és korai lenne azt állítani, hogy már akkora hatalommal és befolyással rendelkeznének az országban, mint az al-Sabáb Szomáliában 2007 és 2011 között. Számos területen tapasztalhatóak egymásnak ellentmondó jelenségek és folyamatok, ami azt jelenti, hogy megfelelő külső fellépéssel még megakadályozható az Afrika szarván bekövetkezett forgatókönyv:

1. Először is továbbra sem tisztázott teljesen az IÁ és más szélsőséges frakciók közti viszony. Néhányan ugyan csatlakoztak az új formációhoz, mások azonban idegenkednek mind a külföldi befolyástól, mind a rendkívül szélsőséges fellépéstől. Egyes veterán dzsihádisták szerint az IÁ fölöslegesen elidegeníti magától a líbiai lakosságot, és kiprovokálja a külföldi hatalmak fellépését (lásd a koptok kivégzésére válaszul bekövetkezett egyiptomi légitámadásokat). A radikálisok közti feszültségeket jól mutatták a 2015. június eleji dernai összecsapások az IÁ-hoz, illetve az al-Káidához hű csoportok között.¹⁶⁹ Az egyes formációk

¹⁶⁴ Benghazi US consulate attack: *Timeline*. *BBC.co.uk*, 2012.11.16., <http://www.bbc.com/news/world-africa-19587068> letöltve: 2015.06.11.

¹⁶⁵ ISIS comes to Libya. *CNN.com*, 2014.11.18., <http://edition.cnn.com/2014/11/18/world/isis-libya/> letöltve: 2015.06.12.

¹⁶⁶ Libya killings: Who were the 21 Copts? *BBC.co.uk*, 2015.02.16., <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-31490089> letöltve: 2015.05.30.

¹⁶⁷ Insight - Gaddafi's home town falls to Islamic State in anarchic Libya. *Reuters.com*, 2015.05.21., <http://uk.reuters.com/article/2015/05/21/uk-libya-security-insight-idUKKBN0O610620150521> letöltve: 2015.05.29.

¹⁶⁸ Libya's largest airbase falls into IS hands...

¹⁶⁹ Al-Qaida-linked militants attack IS affiliate in Libya...

közi erőviszonyok egyelőre nem világosak, ma még nehéz lenne megjósolni, hogy a „hagyományos” líbiai dzsihádisták vagy az IÁ csoportjai erősebbek-e. Bár Szíriában az al-Káida-szövetséges al-Núszra front húzta a rövidebbet a két radikális szervezet párharcában, egyáltalán nem biztos, hogy Észak-Afrikában is ez lesz a forgatókönyv. Ráadásul ismételten hangsúlyoznunk kell, hogy jelentős az átjárás az egyes csoportok között, és a kaotikus líbiai viszonyok között az egyes szövetségek is gyorsan alakulnak meg, majd bomlanak fel.

2. Ugyanúgy kérdéses, mit is takar a gyakorlatban a jól csengő Iszlám Állam elnevezés. Az IÁ – hasonlóan, mint a 2000-es években az al-Káida – mára egyfajta márkanévvé vált, és minden valamirevaló dzsihádistista csoport igyekszik kapcsolatba lépni a szervezettel – ha máshogy nem, hát névleg. Jól szimbolizálta ezt a nigériai Boko Haram deklarációja, amely jelenlegi ismereteink szerint semmiféle konkrét kapcsolatot nem tart fel Abu Bakr al-Bagdadi szervezetével.¹⁷⁰ A líbiai csoportok esetében ennél jóval szorosabb viszonyról beszélhetünk, hiszen bizonyíthatóan érkeztek az IÁ sorait megjárt harcosok Észak-Afrikába. Ez azonban nem azt jelenti, hogy al-Bagdadi valós kontrollt gyakorolna a líbiai események fölött: ezek alapvetően továbbra is lokális-regionális keretek között folynak, helyi szereplők részvételével, és amennyiben nem sikerül fenntartani az események dinamikáját, valamint megszerezni a helyiek támogatását, nem fog sor kerülni dzsihádistista áttörésre.
3. Kérdéses továbbá az IÁ valós ereje. Bár a miszrátai milíciák fölötti győzelmük intő jel, korai lenne még áttörésről beszélnünk. Ez jól megmutatkozik abban is, hol sikerült megvetniük a lábukat: Derna, mint utaltunk rá, évtizedek óta a szélsőséges iszlám fészke Észak-Afrikában. Szirt pedig, mint a néhai diktátor szülővárosa és az új líbiai rend nagy vesztese, nyitott minden olyan formációra, amely ellenzi a 2011-es változásokat és célkitűzéseket. A szélsőségesek ereje nagyban táplálkozik ellenfeleik gyengeségéből: a líbiai csoportok továbbra is elsősorban az egymással folytatott harccal vannak elfoglalva, és nem nagyon mutatkoznak a jelei egy, az IÁ elleni nagykoalíciónak. Ha a két rivális kormány félretenné vitáját, és offenzívát indítana a kettejük közé beékelődött szirti csoportok ellene, azok aligha lennének képesek kitartani.
4. Végül, meg kell említenünk a már boncolgatott kérdést, nevezetesen azt, milyen mértékben támogatja a líbiai lakosság a szélsőségeket. Egyelőre, úgy tűnik, viszonylag csekély a lelkesedés a dzsihádistista tanok iránt. Ugyanakkor nem feledkezhetünk meg arról, hogy néhány ezer elkötelezett, jól irányított fegyveres is elég ahhoz, hogy átvegye az uralmat egy dezintegrálódott országban, ahogy ez Szomáliában is megtörtént 2006-ban. Afrika szarván azonban a dzsihádisták két fontos elemre is támaszkodhattak: egyrészt saját szomáli parancsnokaikra, másrészt az etióp invázióra, amely felkorbácsolta a nacionalista érzelmeket, és azokat is az al-Sabáb táborába hajtotta, akik ideológiailag nem szimpatizáltak a szervezettel. Líbiában egyelőre nem került sor külső beavatkozásra, ráadásul nehéz olyan szerencsétlen forgatókönyvet elképzelni, mint az ősellenség Etiópia mozgósítása volt Szomália esetében. Mindezekon túl a líbiai IÁ csoportja jóval nagyobb külföldi befolyással bír, mint annak idején az al-Sabáb. Egyes források szerint az észak-afrikai országban harcoló dzsihádisták zöme külföldi, elsősorban tunéziai.¹⁷¹ Ezt

¹⁷⁰ Islamic State 'accepts' Boko Haram's allegiance pledge. *BBC.co.uk*, 2015.03.13., <http://www.bbc.com/news/world-africa-31862992> letöltve: 2015.06.02.

¹⁷¹ Elektronikus interjú az egyik EU-tagállam líbiai diplomatájával, 2015. május

támasztotta alá, amikor májusban az egyik legkeresettebb tunéziai szélsőséges, Ahmed al-Ruisszi életét vesztette a Szirt körüli harcokban.¹⁷² Ez azért fontos, mert a líbiai lakosság nehezen fog szimpatizálni egy olyan csoporttal, amelyet külföldiek mozgatnak

A fentebb felsorolt elemek összességében azt mutatják, hogy a líbiai dzsihádisták még távol állnak attól, hogy királycsinálókka váljanak – de jó úton haladnak felé. Hosszú távon ugyanis – tanulva a szomáliai tapasztalatokból – csak két dolog kell ahhoz, hogy erőfeszítéseik mégis beérjenek: az egyik, hogy ellenfeleik megosztottsága fennmaradjon, a másik oldalról pedig, hogy ők maguk fenntartsák egységüket. Az al-Sabáb-jelenség legnagyobb tanulsága a szervezetet kutató Stig Hansen szerint az, hogy a csoport azért tudott sikeres maradni Afrika szarván és túlélni az ellene irányuló csapásokat, mert – belső vitái ellenére – minden más szereplővel szemben egységesebben tudott fellépni egy meglehetősen atomizált és egyéni érdekek által dominált küzdelemben.¹⁷³ Sajnos e tekintetben Líbia kiváló táptalajnak tűnik az IÁ felemelkedéséhez: egyelőre nem mutatkozik nagy hajlandóság a különféle frakciók részéről egy egységfront megalakítására. Ugyanakkor az IÁ számára is kihívás, hogy a jelenlegi erőfeszítésekkel képes-e egységbe kovácsolni az észak-afrikai militáns islamistákat. Nyitva marad még a lakossági támogatás kérdése is: bár a líbiaiak fáradnak, olyan fokú traumatizáltságot – talán – még nem értek el, mint a szomáliaiak a 2000-es évek elejére. Ráadásul a líbiai állam – ahogy hangsúlyoztuk –, illetve maga a társadalom sokkal strukturáltabbá vált 2011-re, mint szomáli párjai 1991-re. Ez azt is jelenti, hogy ezek felbomlása is több időt vesz igénybe. Hosszabb távon azonban egyértelmű, hogy a 2011, különösen 2013 óta megfigyelhető trendek a további felbomlás és Líbia szomalizációja felé mutatnak. Azt sem szabad elfelejtenünk, hogy az al-Sabáb tábora sohasem volt nagyobb néhány ezer fegyveresnél, és talán sohasem bírta a lakosság többségének támogatását: mégis, ellensúly híján már ez is elegendőnek bizonyult uralmuk kiépítésére. Márpedig néhány ezer elégedetlen, radikalizálható fiatal biztosan akad Líbiában, illetve a környező államokban.

A külső aktorok felelőssége

Végül röviden beszélnünk kell a külső aktorok felelősségéről a jelenlegi helyzet kialakulásában. Az összes téma közül talán ez a legvitatottabb és ez váltja ki a legtöbb indulatot, kezdve azon, hogy volt-e értelme Kaddáfi megbuktatásának, egészen odáig, hogy valójában Líbia módszeres feldarabolásának vagyunk-e a szemtanúi. Ezek a viták lezajlottak és ma is folynak a szomáliai események kapcsán, és bizonyos esetekben valójában már nem tudományos diskurzusnak, hanem ideológiai és világnézeti hitvitáknak lehetünk a tanúi. Az egyik sarokban azokat találjuk, akik szerint a Nyugat módszeresen generál konfliktusokat az iszlám világban, államokat destabilizál és buktat meg, sőt terror szervezeteket támogat annak érdekében, hogy egyéni geostratégiai és gazdasági érdekeit biztosítsa, míg a másik csoport elutasítja ezt, és azt vallja, hogy a titkos diplomáciának és szándékoknak nincs nagy jelentősége, az államok többé-kevésbé azt teszik, amit kommunikálnak. Legalább ilyen erővel izznak azok a viták, amelyek arról folynak, hogy egyáltalán be kell-e avatkozni egy-egy konfliktusba a külső szereplőknek

¹⁷² Islamic State group reports Tunisian leader killed in Libya. *News.yahoo.com*, 2015.03.17., <http://news.yahoo.com/islamic-state-group-reports-tunisian-leader-killed-libya-110506460.html> letöltve: 2015.04.12.

¹⁷³ Hansen, Stig Jarle: *Al-Shabaab in Somalia. The history and ideology of a militant islamist group 2005-2012*. Hurst and Company, London, 2013., ISBN Kód: 978-0199327874, 3-4.o.

vagy az szinte minden esetben kényszer és a külső érdekek érvényesítése a helyiek kárára. Távol tartva magunkat ennek a problémának a mélyebb megvitatásától, a következőket tartjuk fontosnak kiemelni Líbia kapcsán – hangsúlyozva, hogy ezek némelyike kétségtelenül vitatható állítás.

Először is e sorok szerzője már többször kifejtette azon véleményét,¹⁷⁴ hogy vitatható körülményei ellenére nem a 2011-es NATO beavatkozás volt az ősbűn, amelyet a nyugati szereplők elkövettek,¹⁷⁵ hanem az, hogy a Szövetség műveleteinek lezárulása után sorsára hagyták az országot, és nem vállaltak szerepet a posztkonfliktusos stabilizációban. Azóta több olyan szereplővel is sikerült interjút készíteni, akik közelről figyelték az események menetét, és hasonló véleményre jutottak.¹⁷⁶ 2011 őszén egy markánsabb államépítő művet sokat segíthetett volna az új Líbia megteremtésében: a központi kormány megszilárdításában, a fegyveres erők megteremtésében, illetve ezzel párhuzamosan a milíciák leszerelésében, a belpolitikai szereplők közti konszenzus megteremtésében. Ez kétségkívül hosszabb távú és költséges elköteleződést jelentett volna (több ezer katonát és több százmillió EUR-t /USD-t). Összevetve azonban az elmaradt fellépés közvetlen következményeit – a mali válságot,¹⁷⁷ a szélsőségesek térségbeli előretörését, valamint a menekülthullámot –, azok valószínűleg a már elköltött összegek töredékéből megelőzhetőek lettek volna egy átfogó és bátor posztkonfliktusos fellépéssel.¹⁷⁸

A nemzetközi szereplők nem aktivizálták magukat a 2013 során kibontakozó politikai, majd a 2014-ben eszkalálódó polgárháború kapcsán sem. Miközben egyre nyilvánvalóbbá vált a líbiai állam szétesése, az ENSZ erejéből mindössze annyira futotta, hogy újabb és újabb tárgyalásokat folytasson a különböző szereplőkkel, nem véve észre, hogy ez önmagában nem vezet eredményre.

Ugyanezek a hibák voltak megfigyelhetők a kilencvenes évek Szomáliájában: az 1992-95 közötti intervenciók után – megijedve a veszteségektől – a külső szereplők lényegében magára hagyták az országot, és arra szorítkozott a tevékenységük, hogy konferenciákon igyekeztek összebékíteni a szomáli hadurakat és politikusokat – nem túl sok eredménnyel.¹⁷⁹ Afrika szarva messze volt, és a térségben uralkodó viszonyok nem sértettek közvetlen nagyhatalmi érdeket. A helyzet csak 2001. szeptember 11-e után változott meg, amikor az Egyesült Államok attól kezdett tartani, hogy a központi hatalom nélküli ország a militáns iszlám újabb bástyájává fog válni.

¹⁷⁴ Lásd először Besenyő-Marsai 2012, 66-68, 96-98.o.

¹⁷⁵ Egyes információk szerint a Bengázi felé tartó kormányerőknek utasítása volt rá, hogy földig rombolják a várost, és számos olyan táblát vittek magukkal, amin az volt olvasható: „Itt állt Bengázi.” Ha a nyugati hatalmak ölbe tett kézzel végignézték volna ezt a népirtást, legalább annyi kritika érte volna őket, mint a beavatkozás kapcsán. Elektronikus interjú az egyik EU-tagállam líbiai diplomatájával, 2015. május.

¹⁷⁶ Elektronikus interjú az egyik EU-tagállam líbiai diplomatájával, 2015. május

¹⁷⁷ A 2011 őszén kibontakozó újabb tuareg felkelést Maliban a Líbiából hazatérő zsoldosok robbantották ki, magukkal hozva a kifosztott fegyverraktárak készleteit, amely felszereléssel már eredményesen vehették fel a küzdelmet a kormányerőkkel.

¹⁷⁸ Lásd erről: Marsai Viktor: A líbiai válság és az európai nagystratégia hiánya. *SVKK Elemzések*, 2014/13. http://netk.uni-nke.hu/uploads/media_items/svkk-elemzesek-2014-13-a-libiai-helyzet-es-az-europai-nagystrategia-hianya-marsai-v.original.pdf letöltve: 2015.06.03.

¹⁷⁹ Kis Álmos Péter, Besenyő János, Resperger István: Országismertető Szomália, második, bővített kiadás, 45-57.o.

A Líbia iránt az elmúlt hónapokban megnövekedett figyelem is annak köszönhető, hogy az észak-afrikai válság közvetlen hatásait 2014-től Európa is a saját bőrén érezte, elsősorban a menekültek formájában, másrészt pedig a dzsihádisták látványos és fenyegető előretörése kapcsán. Az elmúlt hónapok fokozott vitája egy esetleges haditengerészeti műveletről¹⁸⁰ azt jelzik, hogy a kontinens döntéshozói érzékelik a helyzet súlyosságát. Csakhogy ezzel alaposan elkéstek: mára a Líbiában kialakult viszonyok szinte lehetetlenné tesznek bármiféle hatékony fellépést. A két ellenséges kormánnyal való párhuzamos megegyezés nehezen kivitelezhető; a fegyveres milíciák leszerelése azután, hogy négy évig senki sem háborgatta őket, csak erőszakos eszközökkel képzelhető el; a dzsihádisták előretörése miatt pedig egy esetleges szárazföldi misszió tálcán kínálná a nyugati célpontokat a terroristák számára. Ma egy markáns külső beavatkozás – amelyről Olaszország mellett legutóbb a spanyol védelmi miniszter is nyilatkozott¹⁸¹ –, amely valódi eredményeket akar elérni, összehasonlíthatatlanul nagyobb áldozatokkal és ráfordításokkal járna, mint akár egy évvel ezelőtt.

Lehet vitatkozni arról, hogy ez milyen következményekkel járhat, de az ENSZ vezetésével lassan fél éve húzódó genfi, majd marokkói, tunéziai, líbiai, németországi tárgyalások azt mutatják, hogy a felek, a két kormány és a milíciák hajlandósága egy valódi megállapodásra csekély. Márpedig ha nem lesz megállapodás, akkor folytatódni fog mind a menekültáradat, mind az IÁ előretörése – Európa közvetlen előterében. Más kérdés, hogy a megállapodás kikényszerítését, az esetleges szankciók alkalmazását a tárgyalásokat akadályozó szereplőkkel szemben Oroszország és Kína nem támogatja, és egyelőre blokkolja,¹⁸² csakúgy, mint az Unió haditengerészeti fellépést.¹⁸³ Miért is tennének mást, amikor végső soron a konfliktus riválisuk, Európa geostratégiai pozícióit gyengíti, Moszkva ráadásul revánsot vehet Ukrajna támogatásáért?

Sőt, még egy megállapodás esetén is kérdéses, hogy a líbiai szereplők milyen mértékben lesznek képesek megbirkózni az egyes kihívásokkal. A központi hatalom, az államapparátus és a biztonsági erők rosszabb állapotban vannak, mint bármikor az elmúlt évtizedekben, és újjászervezésük éveket vehet igénybe. A szomáliai tapasztalatok azt mutatják, hogy az évek óta fennálló megosztottság után nem működnek a szívárványkoalíciók, a közös lépések és cselekvések feloldódnak a kölcsönös gyanakvás és bizalmatlanság légkörében.¹⁸⁴ Szomáliában számottevő előrelépést csak a masszív külföldi szerepvállalás tudott elérni, az AMISOM 22 000 fős békekikényszerítő művelete, illetve a donorok szoros kontrollja a belpolitikai folyamatok felett.

¹⁸⁰ EU to launch Mediterranean naval mission to tackle migrant crisis. *Theguardian.com*, 2015.05.18., <http://www.theguardian.com/world/2015/may/18/eu-mediterranean-naval-mission-migrant-crisis-people-smugglers-libya> letöltve: 2015.05.28.

¹⁸¹ Spain's defence minister wants international action against IS in Libya. *Libyaherald.com*, 2015.06.06., <http://www.libyaherald.com/2015/06/06/spains-defence-minster-wants-international-action-against-is-in-libya/#axzz3cl8d0fjY> letöltve: 2015.06.08.

¹⁸² Russians and Chinese veto UN sanctions on Swehli and Milaiqtah. *Libyaherald.com*, 2015.06.05., <http://www.libyaherald.com/2015/06/06/russians-and-chinese-veto-un-sanctions-on-swehli-and-milaiqtah/#ixzz3cNHs92N7> letöltve: 2015.06.08.

¹⁸³ Russia wants precise wording for U.N. resolution on Libya human smugglers. *Reuters.com*, 2015.06.01., <http://www.reuters.com/article/2015/06/01/us-libya-security-eu-russia-idUSKBN0OH2DV20150601>

¹⁸⁴ Lásd Marsai-Hettyey 2013, 140-143.o.

Bármennyire is tűnik komplexnek és problémásnak, hosszabb távon Líbia kapcsán sem látszik más megoldás. Ennek mikéntjéről és formájáról természetesen csak alapos mérlegelés után lehet dönten, de néhány sarokpont egészen bizonyos:

1. Az eredményességnek, a hatékonyságnak, illetve a fenntarthatóságnak kell a központban lennie, nem pedig az emberi és anyagi áldozatoktól való ódzkodásnak, mert azok már középtávon is sokszorosán megtérülnek. Ez egyértelmű, ha a 2011 őszen elmulasztott posztkonfliktusos stabilizációt, majd annak helyi és regionális következményeit szem előtt tartjuk.
2. A tervezésnek, kellő mérlegelés mellett, ki kell terjednie *minden* opcióra – így az esetleges erőteljesebb fegyveres beavatkozásra is, akár magában Líbiában is. Ez nem azt jelenti, hogy biztosan szükség van egy észak-afrikai katonai szerepvállalásra, de azt igen, hogy amennyiben ez tűnik a legkézenfekvőbb megoldásnak, ezt kell alkalmazni.

A szerző tisztában van vele, hogy ezen felvetések már-már az illúzió kategóriájába tartoznak. De az is egy illúzió, méghozzá egy meglehetősen makacs illúzió az európai államok körében, hogy a válságok idomulni fognak a kontinens államainak igényeihez, és csak akkora mértékű problémát fognak okozni, amekkorára a tagállamok hajlandóak erőforrásokat áldozni.

Összegzés

A 2011 óta folyamatosan eszkalálódó líbiai válság megmutatta, hogy Európa közvetlen szomszédságában miként alakulhat ki pár év alatt egy olyan válsággóc, amely már rövidtávon is érezteti hatását a kontinens biztonságra. Azok a szerencsés évek, amikor Európa és államai akár az ENSZ, akár a NATO, akár az EU keretében távoli országok problémáit igyekeztek félszívvel, jól-rosszul különféle missziók formájában orvosolni, elmúltak. A líbiai és az ukrajnai válság már közvetlenül az öreg kontinens határában bontakoztak ki, lépéskényszerbe hozva Európát.

1991 és 2006 között a világ elmulasztotta, hogy érdemben foglalkozzon Szomália problémájával. Megtehetette, mert egyetlen nagyhatalomnak sem fűződött közvetlen érdeke a térséghez. Cserébe azzal szembesült, hogy az al-Sabáb olyan mélyen épült be a társadalom szövetébe Afrika szarván, hogy az elmúlt évek intenzív katonai műveletei is csak félsikereket tudtak felmutatni vele szemben, miközben a donorok éves szinten euró- és dollármilliárdokat költenek Afrika szarvának stabilizálására, illetve Afrikai Unió békefenntartók százai esnek el a szélsőségesekkel folytatott harcokban. A szomáli állam rehabilitációja legjobb esetben is évtizedekig el fog húzódn, ennyi idő, ami után már Mogadishunak nem lesz szüksége intenzív külső támogatásra.¹⁸⁵

Líbia esetében még nem tartunk itt. Az Iszlám Állam és más radikális csoportok pozíciói legalábbis bizonytalanok. De érdemes szem előtt tartanunk, hogy Szomáliában az al-Sabáb, amely 2005-ben még csak egyike volt a számos fegyveres szervezetnek, 2009-re a déli

¹⁸⁵ Minderről lásd: Marsai Viktor: A szomáli szövetségi kormány első két éve és az al-Sabáb elleni katonai műveletek 2012-14. (I.). *Nemzet és Biztonság*, 2015. (VIII. évf.), 1. szám, ISSN szám: 1789-5286, 65-95.o.

ország rész szinte teljhatalmú urává vált – alig négy év alatt. 2011-12-re pedig annak ellenére formálta át a szomáli társadalom jelentős részét a moderált szúfi iszlám követőiből a szalafita iszlám híveivé, hogy katonai téren komoly vereségeket szenvedett el. Azt, hogy ez milyen regionális következményekkel járt, jól jelezték az ugandai, dzsibuti és mindenekelőtt a kenyai merényletek. Ha Európa szeretné elkerülni saját Westgate-jét¹⁸⁶ vagy Garisszáját¹⁸⁷, akkor most kell cselekednie, és mindent elkövetnie az IÁ megállítására és Líbia stabilizálására.

Irodalomjegyzék

- Al-Qaida-linked militants attack IS affiliate in Libya. News.yahoo.com, 2015.06.10., <http://news.yahoo.com/al-qaida-militants-clash-libya-leader-killed-090144601.html> (Letöltés ideje: 2015.06.11.)
- Benghazi US consulate attack: Timeline. BBC.co.uk, 2012.11.16., <http://www.bbc.com/news/world-africa-19587068> (Letöltés ideje: 2015.06.11.)
- Besenyő János – Marsai Viktor: Országismertető – Líbia. MH Összhaderőnemi Parancsnokság, Székesfehérvár, 2012. ISBN kód: 978-963-89037-5-4,, 5-6.
- Chivvis, S. Christopher: Somalia on the Mediterranean. Foreignpolicy.com, February 18, 2015 <http://foreignpolicy.com/2015/02/18/somalia-on-the-mediterranean-libya-islamic-state-egypt-terrorism/> (Letöltés ideje: 2015.06.01.)
- Elektronikus interjú az egyik EU-tagállam líbiai diplomatájával, 2015. május.
- EU to launch Mediterranean naval mission to tackle migrant crisis. Theguardian.com, 2015.05.18., <http://www.theguardian.com/world/2015/may/18/eu-mediterranean-naval-mission-migrant-crisis-people-smugglers-libya> (Letöltés ideje: 2015.05.28.)
- Guide to key Libyan militias. - BBC.co.uk, 2014.05.20. <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-19744533> (Letöltés ideje: 2015.05.31.)
- Hansen, Stig Jarle: Al-Shabaab in Somalia. The history and ideology of a militant islamist group 2005-2012. Hurst and Company, London, 2013., ISBN Kód: 978-0199327874, 3-4.o.
- In Libya's east, a former rebel commander tests Tripoli. In Reuters.com, 2013.10.28., <http://www.reuters.com/article/2013/10/28/us-libya-oil-protests-idUSBRE99R0LI20131028>, (Letöltés ideje: 2015.04.22.)
- Insight - Gaddafi's home town falls to Islamic State in anarchic Libya. Reuters.com, 2015.05.21., <http://uk.reuters.com/article/2015/05/21/uk-libya-security-insight-idUKKBN00610620150521> (Letöltés ideje: 2015.05.29.)
- ISIS comes to Libya. CNN.com, 2014.11.18., <http://edition.cnn.com/2014/11/18/world/isis-libya/> (Letöltés ideje: 2015.06.12.)
- Islamic State 'accepts' Boko Haram's allegiance pledge. BBC.co.uk, 2015.03.13., <http://www.bbc.com/news/world-africa-31862992> (Letöltés ideje: 2015.06.02.)

¹⁸⁶ A 2013. szeptemberi támadásban az al-Sabáb a nairobi Westgate bevásárlóközpont elleni támadásban legkevesebb 67 emberrel, köztük számos külföldivel végzett. Westgate mall attack in 60 seconds. BBC.co.uk, 2014.09.21., <http://www.bbc.com/news/world-africa-29247163> letöltve: 2015.05.30.

¹⁸⁷ A kenyai Garissza egyeteme elleni támadásban legkevesebb 147 ember, zömében hallgató veszítette életét. Kenyan Attack: 147 dead in Garissa university assault. BBC.co.uk, 2015.04.03., <http://www.bbc.com/news/world-africa-32169080> letöltve: 2015.06.05.

- Islamic State group reports Tunisian leader killed in Libya. News.yahoo.com, 2015.03.17., <http://news.yahoo.com/islamic-state-group-reports-tunisian-leader-killed-libya-110506460.html> (Letöltés ideje: 2015.04.12.)
- Kenyan Attack: 147 dead in Garissa university assault. BBC.co.uk, 2015.04.03., <http://www.bbc.com/news/world-africa-32169080> (Letöltés ideje: 2015.06.05.)
- Kis Álmos Péter, Besenyő János, Resperger István: Országismertető Szomália, második, bővített kiadás, Honvéd Vezérkar Tudományos Kutatóhely, MH GEOSZ közös kiadványa, Budapest, 2014, ISBN: 978-963-89037-6-1
- Lásd erről Al-Qaida's (Mis)Adventured in the Horn Of Africa. Harmony Project. http://www.princeton.edu/~jns/publications/AQ_HOA.pdf (Letöltés ideje: 2015.04.04.)
- Lewis, Ioan M.: A modern history of the Somali. Ohio University Press, Ohio, 2002. ISBN kód: 978-0-8214-1495-8; Marsai Viktor – Hettyey András: Szomália. Állami összeomlás és konszolidációs kísérletek Afrika Szarván. Publikon, Pécs, 2013. ISBN kód: 978-615-5001-96-3
- Lewis, Ioan M.: A Patoral Democracy. A Study of Pastoralism and Politics among the Northern Somali of the Horn of Africa. James Currey Publishers, Oxford, 1999., ISBN kód: 0-85255-280-7
- Libya crisis: Tensions rise as Tripoli airport seized. BBC.co.uk, 2014.08.24., <http://www.bbc.com/news/world-africa-28916417> (Letöltés ideje: 2015.06.03.)
- Libya killings: Who were the 21 Copts? BBC.co.uk, 2015.02.16., <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-31490089> (Letöltés ideje: 2015.05.30.)
- Libya's largest airbase falls into IS hands as Misratans blame GNC. Libyaherald.com, 2015.05.29. <http://www.libyaherald.com/2015/05/29/sirte-airbase-falls-into-is-hands-as-misratans-blame-gnc/#ixzz3bjt5ViGO> (Letöltés ideje: 2015.05.05.)
- Libya's Transition: Uncertain Trajectories. Rafik Hariri Centre for the Middle East. 2012.02. <http://www.docstoc.com/docs/122459495/Libyas-Transition-Uncertain-Trajectories.pdf> (Letöltés ideje: 2015.05.01.)
- Libyan city struggles with history of fighting America. McClatchydc.com, 2011.05.01., <http://www.mcclatchydc.com/2011/05/01/113440/libyan-city-struggles-with-history.html> (Letöltés ideje: 2015.06.06.)
- Libyan PM Ali Zeidan detained by militia.- BBC.co.uk, 2013.10.10., <http://www.bbc.com/news/world-africa-24470850>, (Letöltés ideje: 2015.05.30.)
- Marsai Viktor: A líbiai válság elmúlt két és fél éve európai szemszögből. Nemzet és Biztonság, 2014/3. szám, ISSN szám: 1789-5286, 82-104.o.
- Marsai Viktor: A líbiai válság és az európai nagystratégia hiánya. SVKK Elemzések, 2014/13. http://netk.uni-nke.hu/uploads/media_items/svkk-elemzesek-2014-13-a-libiai-helyzet-es-az-europai-nagystrategia-hiánya-marsai-v.original.pdf (Letöltés ideje: 2015.06.03.)
- Marsai Viktor: A szomáli szövetségi kormány első két éve és az al-Sabáb elleni katonai műveletek 2012-14. (I.). Nemzet és Biztonság, 2015. (VIII. évf.), 1. szám, ISSN szám: 1789-5286, 65-95.o.
- Marsai-Hettyey 2013, 62-103. o.
- Menkhaus 2004, 14-33.o.
- Menkhaus, Ken: Somalia. State Collapse and the Threat of Terrorism. Oxford University Press, Oxford, 2004., ISBN kód: 978-0198516705, Adalphi Paper 364. 14.

- Menkhaus, Ken: The Crisis in Somalia: Tragedy in Five Acts. *African Affairs*, 106/204 (2007), 357-390.o.
- Molnár Anna: Olaszország és Líbia kapcsolata a 2011-es polgárháború tükrében. *Kül-Világ*, VIII. évf. 2011/4, ISSN kód: 1785-5284, 30-33.
- N. Rózsa Erzsébet: Az Iszlám Állam előretörése Irakban és az amerikai válaszcsepások. *Nemzet és Biztonság*, 2014/4., ISSN Kód: 1789-5286, 56-61.
- Russia wants precise wording for U.N. resolution on Libya human smugglers. *Reuters.com*, 2015.06.01., <http://www.reuters.com/article/2015/06/01/us-libya-security-eu-russia-idUSKBN00H2DV20150601> (Letöltés ideje: 2015.06.08)
- Russians and Chinese veto UN sanctions on Swehli and Milaiqtah. *Libyaherald.com*, 2015.06.05., <http://www.libyaherald.com/2015/06/06/russians-and-chinese-veto-un-sanctions-on-swehli-and-milaiqtah/#ixzz3cNHs92N7> (Letöltés ideje: 2015.06.08.)
- Spain's defence minister wants international action against IS in Libya. *Libyaherald.com*, 2015.06.06., <http://www.libyaherald.com/2015/06/06/spains-defence-minster-wants-international-action-against-is-in-libya/#axzz3cl8d0fjY> (Letöltés ideje: 2015.06.08.)
- Takeyh, Ray: Qadhafi's Libya and the prospect of Islamic succession. *Middle East Policy*, VII. 2. (2000. február), ISSN kód: 1475-4967, 154-164.
- Trial by Error – Justice in Post-Qadhafi Libya. - *Crisisgroup.org*, 2013.04.17., <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/Middle%20East%20North%20Africa/North%20Africa/libya/140-trial-by-error-justice-in-post-qadhafi-libya> (Letöltés ideje: 2015.05.29.)
- UK envoy: if Libya fails it could be Somalia on the Mediterranean – *The Guardian*, 2015.02.16, <http://www.theguardian.com/world/on-the-middle-east/2015/feb/16/uk-envoy-if-libya-fails-it-could-be-somalia-on-the-mediterranean> (Letöltés ideje: 2015.06.02.)
- Valério, Nuno: (szerk.) *Estatísticas Históricas Portuguesas*, ENI, Lisszabon, 2001.
- Westgate mall attack in 60 seconds. *BBC.co.uk*, 2014.09.21., <http://www.bbc.com/news/world-africa-29247163> (Letöltés ideje: 2015.05.30.)
- Will Libya follow in Somalia's footsteps? - *Almoitor.com* 2014.03.14. <http://www.al-monitor.com/pulse/security/2014/03/libya-threat-somalization-ukraine-crisis.html#> (Letöltés ideje: 2015.06.02.)

OROSZORSZÁG SZEREPE A SZÍRIAI KONFLIKTUSBAN

Kivonat

Az elmúlt években Oroszország visszanyerte erejét a Közel-Keleten, a Kreml a régi-új patrónus, a „béke őre” a régióban. Szíria Oroszország legközelebbi partnere a Közel-Keleten. Jelen tanulmány Oroszország Szíria-politikáját elemzi a szovjet időktől egészen napjainkig. A tanulmány bemutatja az Oroszország és Szíria közötti katonai együttműködést, a gazdasági és politikai kapcsolatokat.

Kulcsszavak

Közel-Kelet, Oroszország, Szíria, szíriai polgárháború, Aszad, katonai együttműködés, gazdasági kapcsolatok, politikai kapcsolatok

Abstract

In recent years, Russia reasserted its power in the Middle East, the Kremlin is the old-new patron, „custodian of the peace” of the region. Syria is Russia’s closest partner in the Middle East. The article analyses Russia’s Syria Policy from the Soviet era until today. This study describes the military cooperation, economic and political relations between the two countries, Russia and Syria.

Keywords

Middle East, Russia, Syria, Syrian civil war, Assad, military cooperation, economic relations, political relations

A tartúsi bázis negyven éve

Az orosz-szíriai hivatalos kapcsolatok kezdeteit a 18. század végéig vezetik vissza, amikor Oroszország konzulátust nyitott Damaszkuszban és alkonzulátust Aleppóban. Miután Szíria 1944. január 1-jén kikiáltotta függetlenségét, a Szovjetunió diplomáciai kapcsolatokat létesített az újonnan függetlenné vált arab országgal. A nyugati hatalmak rosszallása ellenére Moszkva ragaszkodott ahhoz, hogy Szíria az Egyesült Nemzetek Szervezete alapító államai közé tartozzon. A Szovjetunió az ENSZ Biztonsági Tanácsa tagjaként támogatta Szíria követelését, hogy a nyugati csapatok vonuljanak ki területéről, ezáltal közvetlenül hozzájárult ahhoz, hogy az arab ország 1946-ban elnyerhette teljes önállóságát.¹⁸⁹ Moszkva 1957-től

¹⁸⁸ Habilitált egyetemi docens, Pannon Egyetem MFTK, Társadalomtudományok és Nemzetközi Tanulmányok Intézet (drkalmazoltan@gmail.com).

¹⁸⁹ Подцероб, А. Б.: *О российско-сирийских отношениях*. (01.04.2010) Elérés: Институт Ближнего Востока, <http://www.iimes.ru/rus/stat/2010/04-01-10.htm> (Letöltés időpontja: 2015. március 5.).

jelentős pénzügyi támogatást is nyújtott az arab államnak, ugyanebben az évben 98 millió dollárral segítette Szíriát.¹⁹⁰

A hidegháború évtizedeiben a Szovjetunió a Földközi-tenger mentén több haditengerészeti támaszponttal is rendelkezett. Mivel Moszkva az 1956-os szuezi válság idején Egyiptom mellé állt, és az 1960-as években is segítette az asszuáni gát megépítését, ezért Nasszer 1964-ben engedélyezte két szovjet haditengerészeti támaszpont létesítését Alexandriában és Marsza Matrúhban. Az 1967-es hatnapos háborúban bekövetkezett katasztrofális egyiptomi vereség után Nasszer hozzájárult, hogy Port Szaídban kiépüljön a harmadik földközi-tengeri szovjet haditengerészeti kikötő. Nasszer halála (1970) után Anvar Szadat került az észak-afrikai ország élére. A szovjet-egyiptomi kapcsolatok Szadat elnöksége (1970–1981) első felében megromlottak, ami magával hozta a három egyiptomi szovjet haditengerészeti bázis bezárását is.

A Földközi-tenger partján fekvő Szíriában 1970 novemberében vértelen katonai államcsínnel hatalomra jutott, majd 1971 márciusában az ország elnökévé választották Háfez al-Aszadot. Aszad hatalomátvételét a Kreml is támogatta. A Szovjetunió még Aszad elnökké választása évében szerződést kötött Szíriával egy új szovjet haditengerészeti bázis létesítéséről. Amikor 1977-ben a Szovjetunióknak teljesen fel kellett adnia az egyiptomi kikötőket, a korábban Egyiptomban állomásozó szovjet hadihajók nagy részét az új bázisra, a szíriai Tartúszba¹⁹¹ vezényelték át. Moszkva nem ismerte el, hogy haditengerészeti támaszpontot tart fenn a tartúsi kikötőben. A hivatalos szovjet kommunikáció szerint a Szovjetunió csak hajójavításra és vízvételzésre használta a szíriai kikötőt, ami nem tért el a nemzetközi gyakorlattól. Valójában a szovjet Fekete-tengeri Flotta ötödik hajórajja a Földközi-tengeren teljesített szolgálatot, és a tartúsi létesítményhez tartozó szovjet hadihajók és tengeralattjárók száma elérte az ötvenet.¹⁹²

A Szovjetunió összeomlásáig Szíria a Kreml legfontosabb közel-keleti szövetségesei közé tartozott. Tartúsz két évtizeden át állandó bázist jelentett a szovjet haditengerészet Földközi-tengeri hadihajói számára. A Szovjetunió felbomlása után az orosz hadiflotta járőrözése megszűnt a Földközi-tengeren, Oroszország 1992-ben arra kényszerült, hogy tartúsi haditengerészeti támaszpontját bezárja.

A Szovjetunió szétesése az orosz-szíriai szövetség meggyengülését eredményezte. Damaszkusz az 1990-es években, ha óvatosan is, de Washington felé orientálódott. A Szíriába irányuló orosz fegyverszállítások azonban a két ország közötti kapcsolatok elhidegülése ellenére sem szűntek meg.

Szíriát az 1970-es évek elejétől három évtizeden át irányító Háfez al-Aszad 2000. június 10-én meghalt. Fiát, Bassár al-Aszadot június 20-án a kormányzó Baasz Párt főtitkárává, majd július 10-én Szíria elnökévé választották. Otthon és külföldön egyaránt nagy reményeket fűztek a Londonban tanult, mérsékelt reformer hírében álló új elnökhöz: politikai nyitásban

¹⁹⁰ Golan, Galia: *Soviet Policies in the Middle East from World War II to Gorbachev*. Cambridge University Press, Cambridge, 1990, 140. ISBN: 9780521358590

¹⁹¹ Szíriai kikötőváros a fővárostól, Damaszkusztól 220 kilométerre északnyugatra fekszik.

¹⁹² *Корабли ВМФ России будут постоянно дежурить у берегов Сирии*. (13.04.2012) Elérés: <http://www.rosbalt.ru/main/2012/04/13/969416.html> (Letöltés időpontja: 2015. március 5.).

bizakodtak. A beharangozott „damaszkuszi tavasz” azonban nem tartott sokáig.¹⁹³ Bassár al-Aszad apjához hasonló autokratikus, szekuláris elkötelezettségű, hatalmi politikájában szocialista orientációjú vezetőnek bizonyult.¹⁹⁴ A szíriai elnök az Egyesült Államok 2003-as iraki inváziója után fokozatosan eltávolodott apja 1990-es években képviselt mértéktartó nyugati külpolitikai irányvonalától, és a megerősödő Oroszországgal kereste a szorosabb együttműködés lehetőségeit.

Az új Oroszország geopolitikai érdekszférájának kiépítése érdekében Vlagyimir Putyin második elnöki ciklusa idején (2004–2008) Moszkva újra megpróbált horgonyt vetni a Földközi-tengeren. Ekkor került sor az orosz-szíriai szövetség felújítására. Putyin 2006-ban megállapodott Bassár al-Aszad szíria elnökkel, hogy Oroszország állandó haditengerészeti támaszpontot fog létesíteni Tartúszban. Ellenszolgáltatásként Moszkva elengedte Damaszkusz régi adósságainak háromnegyedét, 13,4 milliárd dollár értékben.¹⁹⁵

Az oroszok 2006-ban el is kezdték a hidegháború idején létrehozott tartúsi kikötő mélyítésének munkálatait. A korábban használaton kívül lévő szíriai katonai támaszpontot 2008-ra alkalmassá tették az orosz hadihajók fogadására, javítására és műszaki kiszolgálására. A létesítményen dolgozó orosz személyzet létszámát nyolcvan főre becsülik.¹⁹⁶

A szíriai Tartúsz kikötője a kétezres években több szempontból is fontossá vált Oroszország számára. Egyrészt: 1997-ben Oroszország és Ukrajna egy 2017-ig érvényes bérleti szerződést kötött a fekete-tengeri orosz flotta Szevasztopolban történő állomásoztatásáról. Kérdéses volt azonban, hogy Ukrajna megújítja-e majd később a krími flottakikötő orosz használatára vonatkozó 1997-es orosz-ukrán egyezményt. Ha a szevasztopoli orosz flotta 2017 után nem maradhat a Krímben, akkor átirányítható lett volna a tartúsi kikötőbe. Másrészt: Az Európába telepítendő amerikai rakétavédelmi pajzs létrehozásának 2007-es vitái és a 2008-as orosz-grúz háború óta Oroszország és az Egyesült Államok, illetve Oroszország és a NATO viszonya feszültségekkel terhelt. Moszkva a nyugati szövetséggel szembeni biztonsági kockázatok egyfajta csökkentéseként értékelte a Földközi-tengeri hadikikötő bővítését. Harmadrészt: Azáltal, hogy a Szovjetunió 1991-es összeomlása után Tartúszban létrehozták az első orosz katonai támaszpontot az egykori Szovjetunió határain kívül, Oroszország önálló nagyhatalmi szereplőként térhetett vissza a Közel-Keletre és Észak-Afrikába, illetve a világpolitikába.

A tartúsi orosz haditengerészeti támaszpont építéséből Szíria is profitált: az adósság-elengedés mellett biztonsági szempontból is. Az a hosszú hatótávolságú légvédelmi rakétarendszer, amely az orosz haditengerészeti bázist védte, Szíria területének egy részét is védelme alá vonta.

¹⁹³ Makdissi, Jasna: *Syrien: Vom Schurkenstaat zum Friedenspartner?* In: WeltTrends. Zeitschrift für internationale Politik, März/April 2009, 17.

¹⁹⁴ Számos arab ország azért nem szimpatizál Szíriával, mert túlzottnak tartja Szíria baloldali és világi elkötelezettségét, továbbá az országot vezető Aszad-klán az iszlámon belül a síita irányzatból kifejlődött alavita kisebbséghez tartozik.

¹⁹⁵ Müller, Paul: *Russische Kriegsschiffe nehmen Kurs auf syrischen Hafen Tartous.* (29.01.2012) Elérés: <http://www.berlinerumschau.com/russische-kriegsschiffe-nehmen-kurs-auf-syrischen-hafen-tartous/> (Letöltés időpontja: 2015. március 5.).

¹⁹⁶ *Российских моряков в Сирии эвакуировали на плавбазу.* (22 августа 2012) Elérés: <http://izvestia.ru/news/533413> (Letöltés időpontja: 2015. március 5.).

A szíriai válság

Az Aszad-klán uralma idején Szíria olyan muszlim államnak számított, ahol a leginkább emancipáltak a nők, és mind a zsidókkal, mind a keresztényekkel szemben a legnagyobb tolerancia érvényesült.¹⁹⁷ Az „arab tavasz” 2010 végén kitört vihara azonban mindezt elsodorta.

2010 decemberében Tunéziában egy utcai zöldségárus, Mohammed el-Búazízi felgyújtotta magát tiltakozásul a hatóságok megalázó bánásmódja miatt. Ez az esemény adta a szikrát ahhoz a tüntetéssorozathoz, amely néhány hét leforgása alatt elsöpörte a közel negyed évszázadon át Zín el-Ábidín ben Ali vezette tunéziai és a három évtizeden át Hoszni Mubárak irányította egyiptomi rezsimet. Mubárak 2011. február 11-én bekövetkezett bukása után két hónappal a damaszkuszi diktatúra ellen is politikai megmozdulások kezdődtek. Az észak-afrikai országokkal ellentétben a Szíriában 2011 márciusában kirobbant kormányellenes megmozdulások nem vezettek a hatalmon lévő rezsim bukásához.¹⁹⁸

A Bassár al-Aszad elnök diktatúrája elleni fellépés – jelentős részben azért is, mert az Aszad-rezsim az első tiltakozásokra megtorlásokkal reagált – fegyveres felkeléssé alakult. A szunnita többségű Szíriában több tízezer felfegyverzett szunnita muszlim verődött össze abban a reményben, hogy megdöntik az alavita és a keresztény kisebbségek, továbbá a többségi szunnita közösség bizonyos csoportjainak támogatását élvező Aszad-rezsimet.¹⁹⁹ A szíriai biztonsági erők magas rangú tisztjei főként az Aszadhoz hű, vele sorsközösséget vállaló alaviták közül kerültek ki, ezért a fegyveres konfliktusban az elnök számíthatott közel 300 ezer fős hadereje – különösen szárazföldi csapatai – jelentős részére.

Az arab ország belháborújában a szembenálló felek mögött a világpolitikában és a közel-keleti térségben meghatározó súlyú külső szereplők is felsorakoztak. A szíriai szunnita hatalomátvételt kívülről a nyugati nagyhatalmak mellett számos térségbeli állam is támogatta. A Szíriával határos nem arab országok közül a neooszmán külpolitikai törekvésekkel fellépő Törökország éppúgy az Aszad-rezsim elleni intervenció pártján állt, mint az Egyesült Államok közel-keleti stratégiai szövetségese, Izrael. A közel-keleti síita stratégiai pozíciók²⁰⁰ gyengítésében érdekelt térségbeli olajmonarchiák, különösen Szaúd-Arábia és a regionális politikában újabban egyre befolyásosabb Katar szintén a Szíria elleni külső katonai csapást sürgették. Aszad Szíriája – amely hivatalosan szocialista állam, politikai vezető ereje a Baasz Párt – baloldali elkötelezettsége révén és fontos kereskedelmi partnerként is számíthatott Peking támogatására. Az Aszad-rezsim legfőbb térségbeli szövetségese az Oroszországgal és Kínával kiváló kapcsolatot ápoló síita Irán és a Hezbollah libanoni Irán-barát síita milícia.

¹⁹⁷ Schwarzer, Alice: *Der Terror begann im Multikultiertel*. (30.10.2014) Elérés: <http://www.faz.net/aktuell/politik/alice-schwarzer-zum-is-es-begann-im-multikultiertel-13229501.html> (Letöltés időpontja: 2015. március 5.).

¹⁹⁸ Besenyő János: Can the „Arab Spring” present a real threat to Europe? Strategic Impact, No. 50., 1/2014, pp. 32-44, <http://www.scribd.com/doc/241476196/Can-the-Arab-Spring-present-a-real-threat-to-Europe>

¹⁹⁹ Az Aszad-rendszer négy évtizedes belső stabilitásához jelentős mértékben hozzájárult az is, hogy az alavita és keresztény kisebbség mellett a szunnita középrétegek is támogatták a rezsimet.

²⁰⁰ A teheráni vezetés ki akarja terjeszteni hatalmi befolyását a Perzsa-öböl térségétől a Földközi-tenger partvidékéig.

Oroszország álláspontja a szíriai konfliktusban

Az elhúzódó válságba sodródott Szíria a nemzetközi erőviszonyok egyik fő összemérési területévé vált. A legkeményebb erőpróba az Egyesült Államok és régi-új világhatalmi vetélytársa, Oroszország között bontakozott ki. A fokozódó orosz-amerikai feszültség mögött az állt, hogy a nemzetközi politika egyik meghatározó nagyhatalmává emelkedett Oroszország a 2010-es években egyre látványosabban utasította el az Egyesült Államok hegemon nemzetközi irányító szerepét, s világpolitikai és biztonsági kérdésekben az Egyesült Államokkal egyenrangú világhatalomként akarta érvényesíteni érdekeit.

A Putyin vezette Oroszország a XXI. században saját érdekeiből levezetett, önálló és következetes Szíria-politikát folytatott, amelynek alakulása elválaszthatatlan részét képezte az általános orosz külpolitikai irányvonalnak. Az orosz Szíria-politika a 2011 tavaszától zajló szíriai válság során is egyértelmű, ugyanakkor a nyugati nagyhatalmak és több térségbeli állam törekvésével ellentétes volt.

A szíriai tömegmegmozdulások kezdetén Moszkva azt remélte, hogy Aszad elnök politikai reformokkal le tudja csillapítani a tüntetőket, így a válság kezelhető lesz.²⁰¹ A 2011 márciusában kezdődött békés tüntetések azonban 2012 nyarára – főként a szíriai ellenzék külső támogatásának köszönhetően – fegyveres konfliktussá eszkalálódtak. A Kreml a válság belső, kompromisszumos megoldását: az Aszad-rezsim és ellenzéke közötti tárgyalásos rendezést szorgalmazta, amelynek nem lehet előfeltétele Bassár al-Aszad lemondása. Az ENSZ Biztonsági Tanácsában Oroszország Kínával együtt elutasított minden olyan Szíriával kapcsolatos határozati javaslatot, amely kizárólag Bassár al-Aszadot és kormányát teszi felelőssé a szíriai konfliktusért, az elnök félreállítására irányul vagy a szíriai válság külső beavatkozással (katonai intervencióval, az ellenzék felfegyverzésével, szankciók bevezetésével) történő rendezését helyezi előtérbe.²⁰² Moszkva a Szíriában történő külső katonai beavatkozás határozott elutasítását a 2011-es líbiai nyugati intervenció negatív következményei megismétlődésének lehetőségével indokolta. A damaszkuszi vezetés mellett elkötelezett Oroszország a szíriai válság során részrehajlástól mentes, semleges hatalomként akart mutatkozni a nemzetközi közösség előtt, ezért az Aszad-rendszer által elkövetett erőszak elítélése feltételül szabta a szíriai ellenzék által elkövetett erőszak elítélését is.²⁰³

A Kreml Aszad-rezsim melletti kiállása Oroszország geopolitikai-biztonsági és gazdasági érdekeivel magyarázható. A Moszkva és Damaszkusz közötti politikai és gazdasági

²⁰¹ Bagdonas, Azuolas: *Russia's Interests in the Syrian Conflict: Power, Prestige, and Profit*. In: European Journal of Economic and Political Studies, Volume 5, No. 2, 2012, 58. ISSN 1307-600

²⁰² 2011. október 5-én Moszkva és Peking az ENSZ Biztonsági Tanácsában megvétózta az európai államok (Nagy-Britannia, Franciaország, Németország és Portugália) által kezdeményezett, az Aszad-rezsim ellen tervezett azonnali fegyverembargót és más szankciókat tartalmazó előterjesztést. Oroszország és Kína 2012. február elején nemet mondott az Aszad-rezsim elítélését célzó határozattervezetre, majd 2012 júliusában megvétózta a Szíria ellen tervezett gazdasági szankciókat.

²⁰³ Klein, Margarete: *Russlands Syrienpolitik*. (25. März 2013) Elérés: <http://www.bpb.de/internationales/europa/russland/157047/analyse-russlands-syrienpolitik?p=all> (Letöltés időpontja: 2015. március 16.).

együttműködések értékelésekor azonban nem tekinthetünk el attól, hogy az Aszad-rendszer szoros kapcsolatban áll a Perzsa-öbölben erős regionális hatalommá vált Iránnal²⁰⁴ és Kínával, amely országok a 21. században Oroszország legfontosabb partnerei közé tartoznak. Moszkvának alapvető érdeke, hogy mindhárom ország – különösen válságos időszakban – megbízható szövetségesként tekintsen rá. Oroszország a szíriai konfliktus idején nem csak az ENSZ Biztonsági Tanácsában támogatta az Aszad-rezsim talpon maradását. A Kreml a nemzetközi közösség előtt kiállt a szíriai vezetés legitimitása mellett, amit azzal is erősített, hogy az Aszad-rezsim ellen harcolókat terroristáknak, „fanatikusoknak” bélyegezte, és őket tette felelőssé a szíriai polgárháború kirobbanásáért. Moszkva a nemzetközi jog előírásait formálisan betartva²⁰⁵ a szíriai válság éveiben is folytatta a fegyverszállítást a szíriai kormányerőknek. 2012 nyarán, amikor Ausztria az EU-szankciók miatt leállította a szíriai bankjegyek nyomását, Oroszország mintegy 240 tonna szíriai bankjegyet nyomtatott és juttatott el a damaszkuszi kormánynak.²⁰⁶

Orosz gazdasági érdekek Szíriában

A kétezres évek végére Damaszkusz a Kreml legfőbb szövetségesévé lépett elő az arab világban. Szíria az ország lehetőségeihez képest Oroszország fontos gazdasági partnerének számított. A szíriai válság kirobbanása előtti évben az orosz befektetések mértéke 19,4 milliárd dollár volt a közel-keleti arab országban.²⁰⁷

A legjelentősebb orosz gazdasági érdekelttség Szíriában a fegyverkereskedelem. Moszkva és Damaszkusz az első fegyverszállítási megállapodást a Sztálin halála utáni évben, 1954-ben kötötte.²⁰⁸ A szovjet időszakban a Szovjetunió és Szíria közötti fegyverkereskedelem mintegy 34 milliárd dollárt tett ki.²⁰⁹ A kétezres évek közepétől ismét fellendült a Szíriába irányuló orosz fegyverexport. Az azonosítható fegyverszállítások adatai megbízható forrásának számító „SIPRI”²¹⁰ adatközlései alapján Kína, Irán és Szíria az orosz hadiipar első 10 legjelentősebb vásárlója közé tartozik, jóllehet a három ország vonatkozásában igen nagy eltéréseket mutat az orosz fegyverexport volumene.

²⁰⁴ Irán 2011 és 2014 között mintegy 15-19 milliárd dollár közvetlen támogatást nyújtott az Aszad-rezsimnek. Lásd: Friedman, Brandon: *The Geopolitics of the Nuclear Negotiations with Iran*. (Ápril 2015) Elérés: <http://www.fpri.org/articles/2015/04/geopolitics-nuclear-negotiations-iran> (Letöltés időpontja: 2015. április 13.).

²⁰⁵ Moszkva és Peking az ENSZ Biztonsági Tanácsában megakadályozta a Szíriába irányuló fegyverszállítást tiltó embargó bevezetését.

²⁰⁶ Klein, Margarete: *Russlands Syrienpolitik*. (25. März 2013) Elérés: <http://www.bpb.de/internationales/europa/russland/157047/analyse-russlands-syrienpolitik?p=all> (Letöltés időpontja: 2015. március 16.).

²⁰⁷ Ludwig, Michael – Ross, Andreas: *Allein gegen Assads Feinde*. (31.01.2012) Elérés: <http://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/moskaus-treue-zu-syrien-allein-gegen-assads-feinde-11633390.html> (Letöltés időpontja: 2015. március 16.).

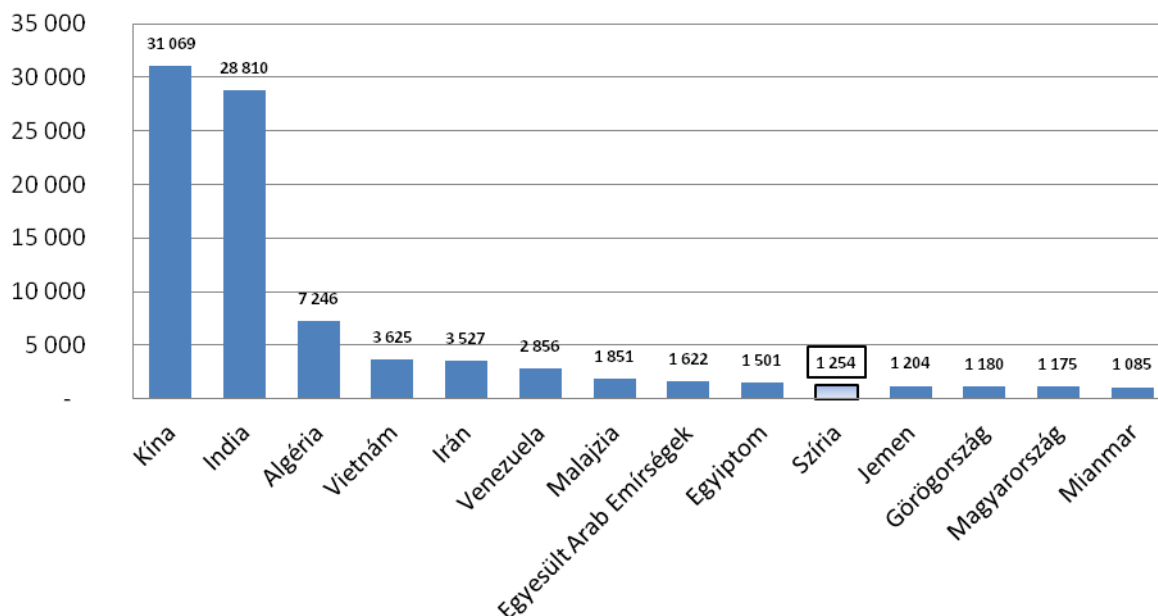
²⁰⁸ Golan, Galia: *Soviet Policies in the Middle East from World War II to Gorbachev*. Cambridge University Press, Cambridge, 1990, 140.

²⁰⁹ Bagdonas, Azuolas: *Russia's Interests in the Syrian Conflict: Power, Prestige, and Profit*. In: *European Journal of Economic and Political Studies*, Volume 5, No. 2, 2012, 65.

²¹⁰ *SIPRI Military Expenditure Database*. Elérés: http://www.sipri.org/research/armaments/milex/milex_database (Letöltés időpontja: 2015. március 16.).

Orosz fegyverexport (1991-2012)

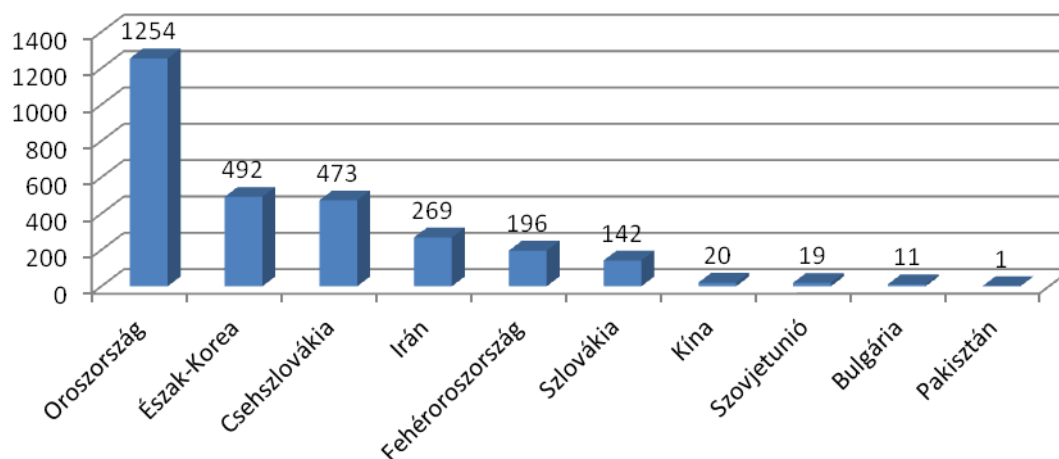
USA dollárban az 1990-es bázisárhoz viszonyítva

Forrás: SIPRI Arms Transfers Database, <http://www.sipri.org/databases/armstransfers/> (Russian Analytical Digest No. 128, 10 June 2013, 8. Elérés: <http://www.css.ethz.ch/publications/pdfs/RAD-128.pdf> Letöltés időpontja: 2015. március 16.)

Szíriai fegyverimport (1991-2012)

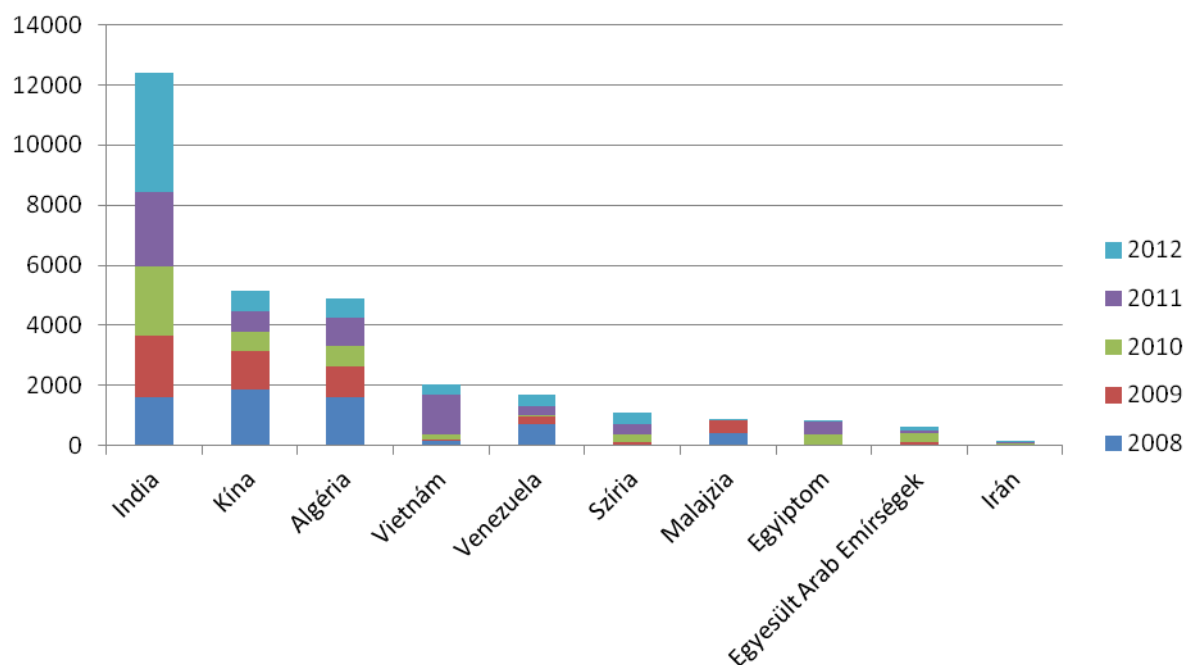
USA dollárban az 1990-es bázisárhoz viszonyítva

Forrás: SIPRI Arms Transfers Database, <http://www.sipri.org/databases/armstransfers/> (Russian Analytical Digest No. 128, 10 June 2013, 8. Elérés: <http://www.css.ethz.ch/publications/pdfs/RAD-128.pdf> Letöltés időpontja: 2015. március 16.)

Az orosz fegyverszállítás legfontosabb importőrei (2008-2012)

USA dollárban az 1990-es bázisárhoz viszonyítva

Forrás: SIPRI Arms Transfers Database, <http://www.sipri.org/databases/armstransfers/> (Russian Analytical Digest No. 128, 10 June 2013, 8. Elérés: <http://www.css.ethz.ch/publications/pdfs/RAD-128.pdf> Letöltés időpontja: 2015. március 16.)

Szíria az Oroszországgal kötött katonai-műszaki együttműködés keretében újíttotta fel a Szovjetuniótól vásárolt fegyverzetét. A Moszkva és Damaszkusz által kötött fegyverszállítási szerződések teljesítéseként Moszkva harci repülőgépeket, kis és közepes hatótávolságú orosz légvédelmi rendszereket és más korszerű haditechnikai eszközöket szállított Szíriába.

Az orosz vállalatok jól jövedelmező befektetési lehetőségekhez jutottak a szíriai piacon, különösen az energetikai szektorban. 2003-ban Oroszország hatodik legnagyobb olajvállalata, a Tatneft nyerte el a szíriai olajmezők geológiai kutatásának és kitermelésének jogát,²¹¹ és egy szíriai vállalattal közösen 2010 tavaszán nyitotta meg az első olajkutat a „Dél-Kisma-1” területen.²¹² A Sztrojtranszgaz, a Gazprom egyik leányvállalata, 2005-ben az El-Rehab és Homsz közötti 319 km hosszú gázvezeték és egy gázfeldolgozó üzem, majd 2007-ben egy újabb gázfeldolgozó létesítmény építésére kapott megbízást az arab országban.²¹³ 2008-ban az orosz Északnyugati Olaj Csoport cég nyerte meg a Deir ez-Zórnál építendő olajfinomítóra kiírt

²¹¹ *Насколько велика долговая нагрузка для „Татнефти”?* (13.04.2012) Elérés: <http://www.business-gazeta.ru/article/57779/> (Letöltés időpontja: 2015. március 16.).

²¹² *„Татнефть” начала добычу нефти на месторождении „Южная Кишма-1” в Сирии.* (26.04.2010) Elérés: <http://www.bigness.ru/news/2010-04-26/oil/108192/> (Letöltés időpontja: 2015. március 16.).

²¹³ Подцероб, А. Б.: *О российско-сирийских отношениях.* (01.04.2010) Elérés: Институт Ближнего Востока, <http://www.iimes.ru/rus/stat/2010/04-01-10.htm> (Letöltés időpontja: 2015. március 5.).

pályázatot. 2010-ben a Roszatom bejelentette Szíria első nukleáris erőműve megépítésének tervét.²¹⁴ Orosz vállalatok kaptak lehetőséget arra, hogy Szíria Földközi-tengeri part menti vizeinél a tengerfenék alatti hatalmas olaj- és földgázlelőhelyek feltárását elvégezzék.

Moszkvának nem kell attól tartania, hogy következetes Szíria-politikájával veszélyezteti Oroszország gazdasági érdekeit más arab országokban, ugyanis az Aszad-rezsim elleni külső katonai beavatkozást támogató Katar és Oroszország közötti kereskedelmi mérleg évente mindössze 25 millió dollár, a szaúdi-orosz gazdasági kapcsolatok ugyancsak nem számottevőek: „Oroszország részesedése a szaúdi importban 0,02; az exportban 0,06 százalék.”²¹⁵

Orosz geopolitikai-biztonsági érdekek Szíriában

Kétségtelen, hogy az Aszad-rezsim bukásával Oroszország egyik fontos gazdasági partnerét és piacát veszítené el a Közel-Keleten. Oroszország Szíria-politikáját azonban elsősorban nem a gazdasági, hanem az orosz geopolitikai-biztonsági érdekek határozzák meg.

Az „arab tavasznak” nevezett 2011. évi észak-afrikai és közel-keleti tömegmegmozdulások következtében több arab diktátor is távozni kényszerült országa éléről. Moszkva nem bízott abban, hogy az autokratikus rezsimok elsöprése utat nyit a demokratikus berendezkedés kiépítéséhez az érintett arab országokban. A Kreml kezdettől fogva számolt az arab tiltakozó mozgalmak negatív biztonságpolitikai következményeivel: a regionális instabilitással, az anarchikus állapotokkal, a szervezett radikális iszlamisták előretörésével. Az „arab tavasz” hozta változásokat, különösen a szíriai társadalmi mozgásokat Moszkva komoly veszélyként értékelte. „Attól tartanak – foglalta össze Margarete Klein Oroszország biztonságpolitikai kockázatait –, hogy ezáltal az észak-kaukázusi és közép-ázsiai iszlamista erők támogatásra tehetnek szert. Bár nem tisztázott, milyen kapcsolat van a szíriai iszlamista harcosok és Észak-Kaukázus (főleg a 'Kaukázusi Emirátus') között. A *Volga Center for Regional and Ethno-Religious Studies* 2013 márciusában kb. 200-ra tette a Szíriában harcoló oroszajkú szalafisták számát; ezen adatok megbízhatósága azonban nem ellenőrizhető. A kényes észak-kaukázusi helyzetre utal azonban a magas szám, 773 ember, akik a Kaukázusban 2011-ben fegyveres összetűzésekben és terrorakciókban veszítették életüket. Emellett a szíriai konfliktus egy etnikai konfliktust is felélesztett: a cserkesz-kérdést. A cserkeszek tízezrei, miután 1864-ben elűzték őket az Észak-Kaukázusból, a mai Szíria területén telepedtek le; mivel ők – mint sok kisebbség – az Aszad-rezsim hívei közé tartoznak, félnek a lehetséges következményektől, ha az megbukik. 2011 óta a cserkesz diaszpóra képviselői előhozták azt a követelést, hogy joguk legyen visszatérni a mai Oroszország területére. Az orosz vezetés részéről ezt eddig visszafogottan, elutasítóan kezelték, azért hogy a kétségtelenül kényes etnikai és társadalmi-gazdasági helyzetet ne destabilizálják tovább az Észak-Kaukázusban.”²¹⁶

²¹⁴ *Российские интересы в Сирии*. (08.02.2012) Elérés: <http://kommersant.ru/doc/1868123>

²¹⁵ Ludwig, Michael – Ross, Andreas: *Allein gegen Assads Feinde*. (31.01.2012) Elérés: <http://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/moskaus-treue-zu-syrien-allein-gegen-assads-feinde-11633390.html> (Letöltés időpontja: 2015. március 16.).

²¹⁶ Klein, Margarete: *Russlands Syrienpolitik*. (25. März 2013) Elérés: <http://www.bpb.de/internationales/europa/russland/157047/analyse-russlands-syrienpolitik?p=all> (Letöltés időpontja: 2015. március 16.).

Oroszország Szíria-politikájának legfőbb geopolitikai célkitűzése, hogy más erőközpontok térnyerését megakadályozza a kelet-mediterrán térségben, ahol a Putyin-érában sikeresen növelte befolyását. A Kreml ez irányú elszántságát jól mutatja, hogy 2013 nyarán, amikor Washington katonai beavatkozással fenyegette az Aszad-rezsimet, tíz orosz hadihajó cirkált a Földközi-tengeren. Az amerikai légitámadások nem következtek be, Szíria kérdésében az Egyesült Államok és Oroszország között kompromisszum jött létre.²¹⁷

A hivatalos orosz kommunikáció tudatosan törekszik arra, hogy elfedje a tartúsi haditengerészeti bázis jelentőségét, ezért általában az orosz haditengerészet katonai-műszaki kiszolgáló helyeként, ellátó és javító kikötőjeként beszél róla. Ugyanakkor az orosz vezetés rendszeresen nyilvánvalóvá teszi a szíriai kikötőváros stratégiai fontosságát és további fejlesztésének szükségességét. 2013 márciusában Szergej Sojgu orosz védelmi miniszter bejelentette, hogy Oroszország 2015-ig kiépíti a folyamatos jelenlétet a Földközi-tengeren.²¹⁸ Szergej Lavrov orosz külügyminiszter a *Rosszijszkaja Gazeta* című újságnak szintén 2013-ban adott interjújában hangsúlyozta, hogy „jelenlétet akarunk a Földközi-tengeren, Oroszország számára fontos, hogy javítsa helyzetét a világban.”²¹⁹ A Kreml eltökélt szándéka, hogy a Krím-félsziget 2014. márciusi Oroszországhoz csatolása után is fenntartja hozzáférését Tartúshoz, Oroszország egyetlen posztsovjét térségen kívüli haditengerészeti támaszpontjához. A moszkvai katonai vezérkar – „tekintettel a szíriai politikai szituációra és a Földközi-tengeri katonai helyzetre” – 2014 nyarán a tartúsi haditengerészeti létesítmény 2015-ben kezdődő korszerűsítési és felfegyverzési terveit dolgozta ki. Eszerint Tartúst nagyobb hadihajók fogadására is alkalmassá kell tenni. „A munkák érintik az 1970-es évekből származó bázis teljes infrastruktúráját. Védelmi berendezéseit – köztük a légvédelmieket is – meg kell erősíteni.”²²⁰ Bassár al-Aszad szíriai elnök a *Rosszijszkaja Gazetának* 2015 márciusában adott interjújában a stratégiai egyensúly fenntartása miatt maga is szükségesnek nevezte a tartúsi orosz jelenlétet.²²¹

A szíriai tengerparton a szovjet időkben nagyobb területet is magába foglaló orosz bázis teljes területe a 2010-es években 2,3 hektár, amelyet szögesdróttal kerítettek be.²²² Tartúsból az orosz hadihajók rendszeres őrjáratot hajthatnak végre a Földközi-tengeren és az Atlanti-óceán északi részén, feltöltve továbbindulhatnak az Indiai-óceánra. Az orosz haditengerészet a szíriai kikötőből közvetlenül bevetéseket tud lebonyolítani a Földközi-tengeren és a Földközi-tenger térségében elhelyezkedő országokban. Moszkva számára a Tartús külvárosában kiépített

²¹⁷ Salloum, Raniah: *Kriegsschiff-Deal: Putin plant die Aufrüstung zur See – mit Frankreichs Hilfe*. (05.06.2014) Elérés: <http://www.spiegel.de/politik/ausland/hubschraubertraeger-fuer-russland-frankreich-liefert-putin-schiffe-a-962441.html> (Letöltés időpontja: 2015. március 20.).

²¹⁸ Klein, Margarete: *Russlands Syrienpolitik*. (25. März 2013) Elérés: <http://www.bpb.de/internationales/europa/russland/157047/analyse-russlands-syrienpolitik? p=all> (Letöltés időpontja: 2015. március 16.).

²¹⁹ Salloum, Raniah: *Kriegsschiff-Deal: Putin plant die Aufrüstung zur See – mit Frankreichs Hilfe*. (05.06.2014) Elérés: <http://www.spiegel.de/politik/ausland/hubschraubertraeger-fuer-russland-frankreich-liefert-putin-schiffe-a-962441.html> (Letöltés időpontja: 2015. március 20.).

²²⁰ *Russland rüstet seine Marine auf*. (27.07.2014) Elérés: <http://www.tagesschau.de/ausland/russland-102.html> (Letöltés időpontja: 2015. március 20.).

²²¹ Асад, Башар: *Присутствие РФ в разных регионах мира необходимо для баланса сил*. (27.03.2015) Elérés: <http://www.rg.ru/2015/03/27/asad-site.html> (Letöltés időpontja: 2015. április 13.).

²²² Ищенко, Сергей: *Что российские морпехи забыли в Тартусе?* (20 июня 2012) Elérés: <http://svpressa.ru/war21/article/56246/> (Letöltés időpontja: 2015. március 20.).

hadikikötő nemcsak egy haditengerészeti támaszpont, ahol a Földközi-tengeren, az Atlanti-óceánon vagy az Ádeni-öbölben szolgálatot teljesítő orosz hadihajók állomásozhatnak. Tartúsz nincs messze Ciprustól, ahol a közel-keleti brit és amerikai kémhálózat egyik fontos központja működik. Oroszország tartúsi bázisát – mintegy a britek és az amerikaiak kémtevékenységének tükörképeként – figyelőállásként és ellenőrzőközpontként is használja.²²³

Összegzés

Az Aszad-klán négy és fél évtizeden át meg tudta őrizni hatalmát Szíriában. Az Aszad-rendszer kialakulása és megszilárdulása a Szovjetunió széleskörű támogatásával történt. A 2012-ben belháborúba sodródott Szíria korábbi formájában már nem létezik. Ugyanakkor a szíriai válság első négy évében nem rendült meg az uralmi szerkezet és nem történt politikai elitváltás az arab országban. Oroszország a nemzetközi küzdőtéren meghatározó szerepet játszik Bassár al-Aszad hatalmon maradásában.

A szíriai Tartúsz a Kreml számára geopolitikailag-biztonságpolitikailag jelentős orosz haditengerészeti hídfőállás. A Földközi-tengeri kikötő Moszkva egyetlen külföldi támaszpontja, amely Oroszország hagyományos befolyási övezetén kívül fekszik, jelentősen növeli Oroszország stratégiai súlyát a Földközi-tenger térségében, ahol kiegyenlíteni igyekszik az amerikai dominanciát. A Putyin vezette Oroszország célja geopolitikai-biztonsági és gazdasági érdekeinek maximális érvényesítése a kelet-mediterrán térségben. A Szovjetunió szétesése után Oroszország a Putyin-korszakban vált ismét világpolitikát formáló erővé, ekkor jelent meg régi-új szereplőként a közel-keleti térségben. Moszkva először az iráni nukleáris programról szóló tárgyalásokon vett részt újra világpolitikai szereplőként, majd a szíriai válság időszakában a nyugati hatalmakkal egyenrangú félként lépett fel. Oroszország szeretné megőrizni a Putyin-korszakban visszaszerzett nagyhatalmi presztízsét, világpolitikai tényezőként szerepet vállalni a nemzetközi rend alakításában és egyre nagyobb befolyást gyakorolni a Közel-Keleten zajló folyamatokra. Moszkva katonai jelenlétét tartóssá akarja tenni a kelet-mediterrán térségben, az orosz haditengerészet Földközi-tengeri jelenléte Oroszország nagyhatalmi helyzetét is hivatott szimbolizálni.

Irodalomjegyzék

- Асад, Башар: Присутствие РФ в разных регионах мира необходимо для баланса сил. (27.03.2015) Elérés: <http://www.rg.ru/2015/03/27/asad-site.html> (Letöltés időpontja: 2015. április 13.). Bagdonas, Azuolas: Russia's Interests in the Syrian Conflict: Power, Prestige, and Profit. In: European Journal of Economic and Political Studies, Volume 5, No. 2, 2012, 55–77. ISSN 1307-600
- Besenyő János: Can the „Arab Spring” present a real threat to Europe? Strategic Impact (Romania), ISSN: 1841-5784, No. 50., 1/2014, pp. 32-44,

²²³ Stürmer, Michael: *Insel Zypern, unsinkbarer Flugzeugträger der Nato.* (21.03. 2013) Elérés: <http://www.welt.de/politik/ausland/article114622508/Insel-Zypern-unsinkbarer-Flugzeugtraeger-der-Nato.html> (Letöltés időpontja: 2015. március 20.).

<http://www.scribd.com/doc/241476196/Can-the-Arab-Spring-present-a-real-threat-to-Europe>

- Friedman, Brandon: The Geopolitics of the Nuclear Negotiations with Iran. (April 2015) Elérés: <http://www.fpri.org/articles/2015/04/geopolitics-nuclear-negotiations-iran> (Letöltés időpontja: 2015. április 13.).
- Golan, Galia: Soviet Policies in the Middle East from World War II to Gorbachev. Cambridge University Press, Cambridge, 1990. ISBN: 9780521358590 • Ищенко, Сергей: Что российские морпехи забыли в Тартусе? (20 июня 2012) Elérés: <http://svpressa.ru/war21/article/56246/> (Letöltés időpontja: 2015. március 20.).
- Klein, Margarete: Russlands Syrienpolitik. (25. März 2013) Elérés: <http://www.bpb.de/internationales/europa/russland/157047/analyse-russlands-syrienpolitik?p=all> (Letöltés időpontja: 2015. március 16.).
- Корабли ВМФ России будут постоянно дежурить у берегов Сирии. (13.04.2012) Elérés: <http://www.rosbalt.ru/main/2012/04/13/969416.html> (Letöltés időpontja: 2015. március 5.).
- Ludwig, Michael – Ross, Andreas: Allein gegen Assads Feinde. (31.01.2012) Elérés: <http://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/moskaus-treue-zu-syrien-allein-gegen-assads-feinde-11633390.html> (Letöltés időpontja: 2015. március 16.).
- Makdissi, Jasna: Syrien: Vom Schurkenstaat zum Friedenspartner? In: WeltTrends. Zeitschrift für internationale Politik, März/April 2009, 15–20.
- Müller, Paul: Russische Kriegsschiffe nehmen Kurs auf syrischen Hafen Tartous. (29.01.2012) Elérés: <http://www.berlinerumschau.com/russische-kriegsschiffe-nehmen-kurs-auf-syrischen-hafen-tartous/> (Letöltés időpontja: 2015. március 5.).
- Насколько велика долговая нагрузка для „Татнефти“? (13.04.2012) Elérés: <http://www.business-gazeta.ru/article/57779/> (Letöltés időpontja: 2015. március 16.).
- Подцероб, А. Б.: О российско-сирийских отношениях. (01.04.2010) Elérés: Институт Ближнего Востока, <http://www.iimes.ru/rus/stat/2010/04-01-10.htm> (Letöltés időpontja: 2015. március 5.).
- Российских моряков в Сирии эвакуировали на плавбазу. (22 августа 2012) Elérés: <http://izvestia.ru/news/533413> (Letöltés időpontja: 2015. március 5.).
- Russland rüstet seine Marine auf. (27.07.2014) Elérés: <http://www.tagesschau.de/ausland/russland-102.html> (Letöltés időpontja: 2015. március 20.).
- Salloum, Raniah: Kriegsschiff-Deal: Putin plant die Aufrüstung zur See – mit Frankreichs Hilfe. (05.06.2014) Elérés: <http://www.spiegel.de/politik/ausland/hubschraubertraeger-fuer-russland-frankreich-liefert-putin-schiffe-a-962441.html> (Letöltés időpontja: 2015. március 20.).
- Schwarzer, Alice: Der Terror begann im Multikultiviertel. (30.10.2014) Elérés: <http://www.faz.net/aktuell/politik/alice-schwarzer-zum-is-es-begann-im-multikultiviertel-13229501.html> (Letöltés időpontja: 2015. március 5.).
- SIPRI Military Expenditure Database. Elérés: http://www.sipri.org/research/armaments/milex/milex_database (Letöltés időpontja: 2015. március 16.).
- Stürmer, Michael: Insel Zypern, unsinkbarer Flugzeugträger der Nato. (21.03. 2013) Elérés: <http://www.welt.de/politik/ausland/article114622508/Insel-Zypern-unsinkbarer-Flugzeugtraeger-der-Nato.html> (Letöltés időpontja: 2015. március 20.).

- „Татнефть” начала добычу нефти на месторождении „Южная Кишма-1” в Сирии. (26.04.2010) Elérés: <http://www.bigness.ru/news/2010-04-26/oil/108192/> (Letöltés időpontja: 2015. március 16.).

A JEMENI FEGYVERES ERŐK AZ ARAB TAVASZ UTÁN

Kivonat

Az „arab tavasz” jelentős hatással bírt a jemeni fegyveres erőkre és a hadsereg megosztottá vált a 2011 januárja és decembere között eltelt tizenegy hónap során. A krízis utolsó szakaszában az egymással szemben álló alakulatok már egymással is összecsaptak. A reményekre rácsafolva az egység nem állt helyre Száleh elnök lemondását követően sem. Az ex-elnokhöz lojális tisztek továbbra is kulcspozícióban maradtak mindaddig, amíg al-Hádi elnök el nem távolította őket a fegyveres erők újjászervezésekor. A reformok végrehajtását ugyanakkor hátráltatták bizonyos egységek öntörvényű akciói és a rendszeres zendülések. A helyzet 2014-ben kritikussá vált, amikor az al-huthi lázadók megszállták a fővárost, majd 2015 februárjában hivatalosan is magukhoz ragadták a hatalmat. A kialakult körülmények között a megosztott, súlyos morális válsággal küzdő hadsereget a széthullás fenyegette. Egyes alakulatok az al-huthikhoz maradtak lojálisak, míg mások az Ádenbe menekült al-Hádi elnöknek esküdtek hűséget. Mindezek mellett ezek az alakulatok a Déli Mozgalom szeparatistáinak és az al-Kaida az Arab-félszigeten szervezet terroristáinak rendszeres támadásainak voltak kitéve. Jelenleg a hatékony fegyveres erő hiánya az állam hanyatlásával fenyeget, ami globális szinten jelent növekvő veszélyt a nyugati érdekeltségekre nézve.

Kulcsszavak

arab tavasz, Ali Abdullah Száleh, Abd Rabbuh Manszur al-Hádi, Ali Mohszen al-Ahmar, jemeni hadsereg, zendülések, Déli Mozgalom, al-Kaida az Arab-félszigeten, al-huthik

Abstract

The Arab Spring had a considerable effect on Yemeni Armed Forces. The Army became divided during the elapsed eleven months from January until November 2011. The confronting units also clashed with each other in the last phase of the crisis. In contrast to the hopes, the unity was not restoring after President Saleh's resignation. The military officers, who were loyal to the ex-President, remained in key-positions until President al-Hadi dismissed them when he restructured the armed forces. However, the execution of reforms were set back by certain units self-made actions and the regularly mutinies. The situation became critical in 2014 when al-Houthi rebels occupied the capital and officially seized the authority in February 2015. The divided army with serious morale crisis faced the danger of collapse with these circumstances. Certain troops remained loyal to the al-Houthis in Sanaa, other took their oath to President al-Hadi who escaped to Aden. Above this, these units were under the regular attacks of separatist of Southern Movement as well as the terrorist of al-Qaeda in the Arabian Peninsula. Now the lack of effective armed forces threatens the downgrade of the state and means a growing danger against western interest on global level.

Keywords

²²⁴ A Honvéd Vezérkar Tudományos Kutatóhely külső kutatója

Arab Spring, Ali Abdullah Saleh, Abd Rabbuh Mansur al-Hadi, Ali Mohsen al-Ahmar, Yemeni Army, mutinies, Southern Movement, Al-Qaeda in the Arabian Peninsula, al-houthis

Bevezetés

2011 elején az „arab tavasz” eseményei elérték Jement is. A kormányerők brutális fellépése a tüntetőkkel szemben a reméltekkel ellentétben csak elmélyítette a válságot. Márciusban az egyik elit katonai egység átállt a tüntetők oldalára, példáját pedig hamarosan számos alakulat követte. A fegyveres erők két részre szakadtak és az egység Száleh elnök távozását követően sem állt helyre. A lemondott államfő köreiből korábban kötődő főtisztek ugyanis továbbra is kulcspozícióban maradtak, amíg az új elnök, al-Hádi meg nem kezdte a hadsereg átszervezését. A reformok azonban nagy ellenállásba ütköztek a katonák részéről és ellenállásuk az al-huthi-puccs mellett jelentősen hozzájárult a jelenlegi kritikus helyzet kialakulásához. Jelen tanulmányban először az „arab tavasz” fegyveres erőket érintő vonatkozásait szeretnénk bemutatni, majd részletezni kívánjuk a megújítására tett kísérleteket, utalni szeretnénk arra, hogy a fegyveres erők válsága mennyiben érintette a terrorizmus ellen jemeni földön folytatott harcot, legvégül pedig a jelenlegi helyzetet és annak lehetséges következményeit kívánjuk elemezni.

A jemeni „arab tavasz” hatásai a fegyveres erőkre

Az „arab tavasz” forradalmi hulláma 2011 januárjában terjedt át Jemenre és a hónap közepétől ezrek vonultak az utcára tüntetni. A jemeni ellenzék tagjai, a társadalmi aktivisták és a hozzájuk csatlakozott fiatal diákok eleinte csak a tervezett alkotmánymódosítás, a kiugróan magas munkanélküliség és a korrupció, valamint a kritikus gazdasági helyzet miatt emelték fel szavukat.²²⁵ A kormány elégtelennek tartott válságkezelő intézkedései miatt azonban a helyzet rövid idő alatt radikalizálódott és a tunéziai példán felbuzdult demonstrálók hamarosan már Ali Abdullah Száleh elnök lemondását követelték.²²⁶ Február és március folyamán az akkor már nemegyszer több, mint 100 ezer fős tüntetések számos alkalommal összecsapásokba torkoltak, amelyek már halálos áldozatokat is követeltek. Hiába nyújtotta be lemondását egymás után több miniszter és a parlament számos tagja a kormányerőszak elleni tiltakozásként, Száleh a belpolitikai válság elhatalmasodása ellenére ragaszkodott a hatalmához. A március 18-ai szanaai vérengzés azonban már számára is fordulópontnak bizonyult.²²⁷ A nemzetközi szinten is elítélt incidenst követően, ami több száz tüntető sebesülésével és 47 halálos áldozattal járt, a krízis már olyan szintre mélyült el, hogy szükségállapotot vezettek be és Száleh felmentette a teljes kabinetet a munkája alól.²²⁸

²²⁵ Ghobari, Mohammed – Sudam, Mohamed: *UPDATE 1-Protests erupt in Yemen, president offers reform*. In: Reuters, January 20, 2011. <http://af.reuters.com/article/tunisiaNews/idAFLDE70J2BZ20110120?sp=true> (Letöltés időpontja: 2015. március 2.)

²²⁶ *Yemenis in anti-president protest*. In: The Irish Times, January 27, 2011. <http://www.irishtimes.com/news/yemenis-in-anti-president-protest-1.870787> (Letöltés időpontja: 2015. március 2.)

²²⁷ A biztonsági erők és a kormány-barát erők fegyveresei ez alkalommal háztetőkről és emeleti ablakokból nyitottak tüzet a több tízezer tüntetőre, akiket több mint 20 percen át folyamatosan lőttek.

²²⁸ Száleh elnök a felmentett minisztereket ugyanakkor felkérte arra, hogy ügyvivő kormányként működjenek tovább mindaddig, amíg az új kabinet meg nem alakul. (*Top army commanders defect in Yemen*. In: Al-Jazeera, March 21, 2011. <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/03/2011320180579476.html> –

Március 21-én újabb nem várt fordulat következett be, amikor az elnök egyik távoli rokona, Ali Mohszin al-Ahmar vezérőrnagy több magas rangú katonai parancsnokkal együtt átállt a tüntetők oldalára.²²⁹ Példáját rövidesen számos meghatározó politikus és üzletember követte országszerte, a kormány pedig a tizenhét kormányzóság közül hat felett gyakorlatilag elvesztette a hatalmát a hónap végére.²³⁰ A kialakult válság megoldására áprilisban az Öböl-menti Együttműködési Tanács számos javaslatot dolgozott ki a hatalom átruházására. A hivatalos források május végéig többször is nyilatkoztak elfogadásukról, Száleh azonban az utolsó pillanatban mindannyiszor megtagadta az aláírásukat.

Május 23-án, egy nappal a hatalomátadásról szóló egyezmény aláírásának újabb visszautasítását követően az ország a polgárháború szélére sodródott, amikor a Hasid törzsszövetség, Jemen második legtekintélyesebbnek és legerősebbnek tekintett törzsi koalíciója, szintén az ellenzék oldalára állt. Száleh megtorlásként elrendelte vezetőjének, Szadik al-Ahmar sejknek letartóztatását, a törzsi harcosok azonban összecsaptak a kivezényelt biztonsági erőkkel és heves utcai harcok során számos kormányzati épületet elfoglaltak a fővárosban.²³¹ A szanaai csata első szakasza a május 28-án bejelentett fegyverszüneti megállapodással ért véget.²³²

A harcok három nappal később ismét kiújultak a taizzi vérengzés hírére.²³³ Június 1-jén legkevesebb 41 személy vesztette életét a rendkívül heves összecsapásokban, amelyek során a Száleh elnök fiának, Ahmed Ali Abdullah Száleh dandártábornoknak a parancsnoksága alatt álló Köztársasági Gárda tüzérséggel lőtte az ellenzéki törzsi harcosokat és a hadsereg egyik, addig semleges dandárjának a főhadiszállását is. Habár a támadás ellenére al-Ahmar vezérőrnagy csapatai továbbra sem kapcsolódtak be közvetlenül a küzdelembe, a főtiszt két

Letöltés időpontja: 2015. március 2.); *Almasri, Hakim: Yemen imposes state of emergency after deadly attack on protesters*. In: The Washington Post, March 18, 2011.

http://www.washingtonpost.com/world/protesters-killed-in-yemens-capital-by/2011/03/18/ABFd2hp_story.html – Letöltés időpontja: 2015. március 2.)

²²⁹ Az átállt katonai parancsnokok között volt többek között Hamid al-Kosebi dandártábornok, a 310. Dandár parancsnoka, Mohamed Ali Mohszin dandártábornok, a Keleti Hadosztály vezetője, Nasszer Eldzsahori dandártábornok, a 121. Dandár parancsnoka és Ali Abdullaha Alieva tábornok, a jemeni hadsereg főparancsnokának addigi tanácsadója. Hakim al-Maszri, a Yemen Post főszerkesztőjének elmondása szerint al-Ahmar és beosztottainak átállása után a fegyveres erőknek már több mint 60%-a támogatta a tüntetőket.

²³⁰ *Top army commanders defect in Yemen*. In: Al-Jazeera, March 21, 2011.
<http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/03/2011320180579476.html> (Letöltés időpontja: 2015. március 2.); *Yemen govt loses control of six of the 18 provinces*. In: Hindustan Times, March 29, 2011.
<http://www.hindustantimes.com/world-news/yemen-govt-loses-control-of-six-of-the-18-provinces/article1-679119.aspx> (Letöltés időpontja: 2015. március 2.)

²³¹ *Escalating conflict pushes Yemen to the brink*. In: WA Today, May 24, 2011.
<http://www.watoday.com.au/world/escalating-conflict-pushes-yemen-to-the-brink-20110524-1f1l1.html> (Letöltés időpontja: 2015. március 2.)

²³² *Yemen mediators work to consolidate Sanaa truce*. In: Mail & Guardian, May 28, 2011.
<http://mg.co.za/article/2011-05-28-yemen-mediators-work-to-consolidate-sanaa-truce> (Letöltés időpontja: 2015. március 2.)

²³³ Taizz főterét a zavargások kirobbanása óta folyamatos megszállás alatt tartották a kormányellenes tüntetők. Május 29-ig a demonstrációk országos viszonylatban is a legbékésebbnek számítottak. Az említett napon azonban a 33. Páncélozott Dandár katonái megrohanták a békés sztrájkolókat, akiket vízágyúkkal és éleslőszer használatával szorítottak ki a térről. Hátra hagyott sátraikat ezt követően felgyújtották, majd bulldózerrel végighajtottak rajtuk. Az akciót, ami legkevesebb 20 személy életét követelte, az ellenzék méészárlásnak nyilvánította. (*Yemen forces 'kill 20 protesters' in Taiz*. In: BBC News, May 30, 2011.
<http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-13592935> – Letöltés időpontja: 2015. március 2.)

páncélozott járművet adott át a törzsi harcosoknak, akik újabb kormányépületeket foglaltak el a segítségükkel.²³⁴ Június 3-án rakétatámadás érte az elnöki palotát is. A becsapódás során Száleh is súlyosan megsebesült és másnap Rijádba szállították gyógykezelésre. Távollétében az elnöki posztot és a fegyveres erők legfőbb parancsnoki tisztét addigi helyettese, Abd Rabbuh Manszur al-Hádi vette át.²³⁵

Az Abdullah szaúdi király közbenjárásával létrejött tűzszünet ellenére számos szórványos fegyveres összecsapásra került sor szeptember közepéig, a kormányerők pedig többször éleslőszерrel lőtték a fegyvertelen tüntetőket. A harcok szeptember 18-án lángoltak fel ismét a fővárosban, amikor a Szálehhöz lojális biztonsági erők tagjai és felfegyverzett civilek ismét tüzet nyitottak a tüntetőkre, amelynek során legkevesebb 26-an meghaltak és több százan megsebesültek. Még ugyanezen a napon a Köztársasági Gárda tűzérési csapást mért az ellenzéki Szadik al-Ahmar sejk otthonára is Szanaa al-Haszaba kerületében.²³⁶ Másnap orvlövészek további tüntetőkkal végeztek, amire válaszul a demonstrálók megrohanták az elit Köztársasági Gárda egyik bázisát. A harc új szakaszának kezdetét mutatta, hogy a rohamozókhoz csatlakoztak az oldalukra állt, addig semleges katonák is, akik egyetlen puskalövés leadása nélkül a támaszpont kiürítésére és felszerelésük hátrahagyására kényszerítették a védőket.²³⁷ Az elkövetkező napok során sorra kapcsolódtak be az al-Ahmar vezérőrnagy parancsnoksága alatt álló egységek a Köztársasági Gárda elleni küzdelembe.

Száleh szeptember 23-ai visszatérésekor már több mint százan – többségében fegyvertelen civilek – veszítették életüket az utcai harcokban, az elnök azonban számos korábbi ígéretével ellentétben ezúttal sem volt hajlandó lemondani.²³⁸ November 21-én végül Száleh elnök addigi legszilárdabb támasza is megroppant, amikor az addig egységes Köztársasági Gárda és a biztonsági erők mintegy 7 ezer tagja ugyancsak a tüntetők oldalára állt.²³⁹ A jemeni államfő mindezek után már nem tehetett egyebet, mint hogy 2011. november 23-án Rijádban elfogadja az Öböl-menti Együttműködési Tanács javaslatát és átadja a hatalmat al-Hádinak a felkínált sértetlenségért cserébe. Három nappal később előrehozott választásokat írtak ki 2012. február 21-ére Száleh posztjára, aki addig hivatalosan megtarthatta köztársasági elnöki tisztét.²⁴⁰ A szavazás lebonyolításáig al-Hádi köztársasági elnök-helyettes november 27-én a

²³⁴ *Street Battles in Yemeni Capital Leave 41 Dead*. In: The Fox News, June 1, 2011.
<http://www.foxnews.com/world/2011/06/01/41-killed-fight-tribal-forces-yemeni-government/> (Letöltés időpontja: 2015. március 2.)

²³⁵ *Yemen Truce Frays Amid Doubt Over Leader's Return*. In: National Public Radio, June 6, 2011.
<http://www.kclu.org/npr/?id=137002963> (Letöltés időpontja: 2015. március 2.)

²³⁶ *Dozens of protesters shot dead in Yemen*. In: Al-Jazeera, September 19, 2011.
<http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/09/2011918141553217505.html> (Letöltés időpontja: 2015. március 2.)

²³⁷ *Yemeni toll rises after fresh Sanaa shelling*. In: Al-Jazeera, September 20, 2011.
<http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/09/20119201429637417.html> (Letöltés időpontja: 2015. március 2.)

²³⁸ *Yemen's Saleh calls for ceasefire on return*. In: Al-Jazeera, September 23, 2011.
<http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/09/201192344820432439.html> (Letöltés időpontja: 2015. március 2.)

²³⁹ *Defected general says 7,000 Saleh troops, security forces joined opposition*. In: Al-Arabiya, October 11, 2015.
<http://www.alarabiya.net/articles/2011/10/15/171917.html> (Letöltés időpontja: 2015. március 2.)

²⁴⁰ *Saleh, Yemen's great survivor, finally quits power*. In: Daily News, November 23, 2011.
<http://www.hurriyetaidailynews.com/saleh-yemens-great-survivor-finally-quits-power.aspx?pageID=438&n=saleh-yemens-great-survivor-finally-quits-power-2011-11-23> (Letöltés időpontja: 2015. március 2.)

független Mohamed Szálím Bászindavát miniszterelnöknek nevezte ki, aki az ellenzéki erők és a kormánypárt tagjaiból december 10-én ideiglenes egységkormányt alakított az ország irányítására. A 65%-os részvétel mellett megtartott, erőszaktól sem mentes választásokat az egyedüli jelölt, al-Hádi nyerte meg 99,8%-os támogatottsággal, aki 2012. február 25-én tette le hivatali esküjét a Jemeni Parlamentben.²⁴¹

A „rég gárda” leváltása a fegyveres erők éléről

A mintegy 11 hónapos válság során a hadsereg egységét különösen al-Ahmar vezérőrnagy átállása érintette a súlyosan. Elhatározása mögött számos tényező állhatott, bizonyára komoly szerepe volt benne annak a háttérben zajló hatalmi rivalizálásnak, ami az elnök fia és közte bontakozott ki és majdnem a halálához vezetett. Elmondása szerint ugyanis Száleh elnök legkevesebb hat alkalommal próbált vele végezni, amelyek közül egyszer például az al-huthi lázadók egy állítólagos bázisa helyett „tévedésből” a vezérőrnagy főhadiszállásának koordinátáit adták meg a szaúdi csapásmérő erőknek.²⁴² Valószínű, hogy hatalmi ambíciók is befolyásolták, hiszen az ország prominens törzsi vezetői rövidesen már, mint Száleh lehetséges utódjaként tartották számon és teljes támogatásukról biztosították.²⁴³ Ezt igazolta az a tény is, hogy a parancsnoksága alatt álló 1. Páncélos Hadosztály Szanaában az egyetemi komplexum közelében állomásozott, amivel gyakorlatilag falat képezett a tüntetők és az ellenük kivezé nyelt biztonsági erők között. Pozíciójából adódóan azt remélhette, hogy a demonstrálók és a demokrácia-barát erők védelmezőjeként tűnhet ki, akik azután majd támogatni fogják a köztársasági elnöki tiszt elnyerésében.²⁴⁴ A posztot végül is al-Hádi nyerte el, aki 2012. december 19-én a katonai elitben végzett tisztogatás során több, korábban a Száleh-rezsimhez kötődött tiszttel együtt őt is leváltotta, a parancsnoksága alá tartozó egységeket pedig beolvasztotta más alakulatokba.²⁴⁵

Al-Ahmar pálfordulásának egyik előre nem látott következményeként ugyanakkor állandósult a viszály a fegyveres erőkön belül az új rendszer és Száleh hívei között. A válság leglátványosabban a legütőképesebbnek tartott Köztársasági Gárdánál mutatkozott meg. A kedélyeket Száleh távozása sem csillapította és 2012. január 22-én a szanaai légitámaszponton, másnap pedig három másik katonai bázison tört ki zendülés a leköszönt államfő féltestvére, Mohamed Száleh vezérőrnagy leváltása érdekében, aki addig a jemeni

²⁴¹ Kasinof, Laura: *Yemen Swears In New President to the Sound of Applause, and Violence*. In: The New York Times, February 25, 2012. http://www.nytimes.com/2012/02/26/world/middleeast/abed-rabu-mansour-hadi-sworn-in-as-yemens-new-president.html?_r=0 (Letöltés időpontja: 2015. március 2.)

²⁴² Al-Ahmar szerencséjére a szaúdiak kételkedve fogadták a kapott információkat, ezért még időben törölték a légitámadást. (WikiLeaks: *Yemen tricked Saudis into nearly bombing president's rival*. In: The Guardian, April 8, 2011. <http://www.theguardian.com/world/2011/apr/08/yemen-told-saudis-bomb-mohsen> – Letöltés időpontja: 2015. március 2.)

²⁴³ *Top Yemeni general, Ali Mohsen, backs opposition*. In: BBC News, March 21, 2011. <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-12804552> (Letöltés időpontja: 2015. március 2.)

²⁴⁴ Bhalla, Reva: *Islamist Militancy in a Pre- and Post-Saleh Yemen*. In: Stratfor Global Intelligence <http://www.stratfor.com/weekly/20110420-islamist-militancy-pre-and-post-saleh-yemen> (Letöltés időpontja: 2015. március 2.)

²⁴⁵ Jamjoom, Mohammed – Almasri, Hakim: *Yemen's president restructures armed forces*. In: CNN, December 20, 2012. <http://edition.cnn.com/2012/12/19/world/meast/yemen-military> (Letöltés időpontja: 2015. március 2.)

légierő parancsnoka volt.²⁴⁶ A válság április 6-án tetőzött, amikor vezetőcserét jelentettek be a legjobban felszerelt és legütőképesebbnek tartott katonai alakulat, a Köztársasági Gárda 3. Dandárja élén is. A leváltott parancsnok, Tarik Mohamed Abdullah Száleh, a lemondott államfő unokaöccse lázadást robbantott ki, amit csak június 7-én sikerült elfojtani, amikor a gárda másik dandárja katonáinak sikerült lefegyvereznie a zendülőket.²⁴⁷ Nem sokkal ezt követően a 62. Dandár Száleh-párti parancsnokát, Murád al-Avbali dandártábornokot saját emberei rabolták el, amiért nem utalta ki a fizetését azoknak a katonáknak, akik egy évvel korábban csatlakoztak a tüntetőkhöz.²⁴⁸ Az ex-elnökhöz továbbra is lojális egységeknél az engedetlenség mellett továbbra is súlyos gondot jelentett, hogy az ellenzék vádjai szerint kiugróan magas maradt náluk a korrupció és a honvédelmi minisztérium egyes hivatalaival összejátszva számos alkalommal tulajdonítottak el fegyvereket, valamint katonai járműveket. Öntörvényű akcióikkal semmitől sem riadtak vissza céljaik elérése érdekében, ami egyre komolyabb veszélyt jelentett a békés hatalomátadási folyamatra.²⁴⁹ Mindezek az intő jelek, illetve a 2012. május 21-én elkövetett öngyilkos merénylet²⁵⁰ egyre sürgetőbbé tették a fegyveres erőkhöz belül kialakult megosztottság felszámolását. Augusztus elején emiatt, illetve Száleh elnök idősebb fiának, a Köztársasági Gárdát irányító Ahmed Ali Abdullah Száleh dandártábornok hatalmának korlátozására al-Hádi elnök átszervezéseket jelentett be. Az elit alakulat meggyengítésére számos dandárt kivettek a parancsnoksága alól, amelyeket azután több, addig al-Ahmar vezérőrnagy alárendeltségébe tartozott egységgel együtt közösen beolvasztottak az újonnan létrehozott, az államfő közvetlen irányítása alá rendelt Elnöki Védelmi Erőkbe.²⁵¹ Noha a fegyveres erők professzionalizálásra irányuló elnöki rendeletet

²⁴⁶ Al-Haj, Ahmed: *Officers: Mutinies spread to 4 Yemeni air bases*. In: The Washington Times, January 23, 2012. <http://www.washingtontimes.com/news/2012/jan/23/officers-mutinies-spread-4-yemeni-air-bases/> (Letöltés időpontja: 2015. március 5.)

²⁴⁷ Saeed, Ali – Al-Faqih, Sadeq: *3rd Republican Guard Brigade's mutiny ends*. In: Yemen Times, June 14, 2012. <http://www.yementimes.com/en/1581/news/985/3rd-Republican-Guard-Brigade%E2%80%99s-mutiny-ends.htm> (Letöltés időpontja: 2015. március 5.)

²⁴⁸ Habboush, Mahmoud: *Yemeni soldiers free officer they abducted*. In: Reuters, July 8, 2012. <http://uk.reuters.com/article/2012/07/08/uk-yemen-release-idUKBRE8670CI20120708> (Letöltés időpontja: 2015. március 5.)

²⁴⁹ 2012 júliusában például a rendőrség Száleh ex-elnökhöz hűséges tagjai megrohanták a Belügyminisztérium épületét, ahol tűzharcot vívtak az őrséggel. Az összecsapás végén, ami nyolc életet követelt, különböző dokumentumokkal, felszerelésekkel és fegyverekkel távoztak a helyszínről. (Saeed, Ali: *Divided army threatens Yemen move to democracy*. In: The Jerusalem Post, August 13, 2012. <http://www.jpost.com/Middle-East/Divided-army-threatens-Yemen-move-to-democracy> – Letöltés időpontja: 2015. március 5.)

²⁵⁰ A hadsereg egy ezrede 2012. május 21-én is éppen egy nagyszabású katonai parádé főpróbáját tartotta a szanaai al-Szabin téren, amikor a kormányzati biztonsági erők egyenruhájába öltözött merénylő közéjük sétált és felrobbantotta magát. Az elnöki palota közelében elkövetett támadásban több mint 120 katona halt meg, mintegy 350-en pedig megsérültek. A detonáció pillanatában a helyszínen tartózkodott Mohamed Nasszer Ahmed védelmi miniszter is, neki azonban nem esett baja. Az öngyilkos akcióért az Anszar as-Saríá Jemenben vállalta a felelősséget, amit a kormányzati biztonsági erők tetteivel és a május 12-én Abjan kormányzóságban megindított nagyszabású hadművelettel indokolt. (*Al-Qaeda claims bombing that killed nearly 100 Yemeni soldiers*. In: Al Arabiya News, May 21, 2012. <http://english.alarabiya.net/articles/2012/05/21/215434.html> – Letöltés ideje: 2015. március 5.; *Al-Qaeda claims deadly Yemen suicide blast*. In: Al-Jazeera, May 21, 2012. <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2012/05/201252175919491219.html> – Letöltés ideje: 2015. március 5.; *Al-Qaida Says Yemen Suicide Bombing Was 'Revenge'*. In: Voice of America, May 21, 2012. <http://www.voanews.com/content/yemen-suicide-attack-revenge/913449.html> – Letöltés ideje: 2015. március 5.)

²⁵¹ Ghobari, Mohammed: *Yemen restructures army, cuts powers of ex-leader's son*. In: Reuters, Augustus 7, 2012. <http://uk.reuters.com/article/2012/08/07/uk-yemen-army-idUKBRE8760TQ20120807> (Letöltés ideje:

nemzetközileg elismeréssel fogadták, addig a belföldön komoly ellenállásba ütközött és a Gárda mintegy 200 felháborodott tagja augusztus 12-én fegyvereikkel együtt a honvédelmi minisztérium elé vonult tiltakozni. Mivel félt, hogy megrohanják az épületet, ezért harcokszó és más katonai egységeket vezényeltek a helyszínre, amelyek mintegy 100 főt letartóztattak, a többiek pedig távozásra bírták.²⁵² A határozott fellépés azonban nem tudta megfékezni az indulatokat és a zendülők két nappal később megrohantak egy katonai komplexumot a fővárosban. Az al-Hádihoz lojális erők ezúttal is gyorsan beavatkoztak és számos személyt elfogtak a támadók közül. Ügyükben egy jemeni katonai bíróság decemberben hozott ítéletet, ami tovább szította a feszültséget a két oldal között.²⁵³ A jogerős döntés megtorlásaként Ahmed Ali Abdullah Száleh dandártábornok, a köztársasági gárda parancsnoka megtagadta, hogy átadja a honvédelmi minisztériumnak a nagy hatótávolságú rakétákat,²⁵⁴ ami további összecsapásokkal fenyegetett.²⁵⁵ Válaszként al-Hádi elnök december 19-én kiadta 104-es elnöki rendeletét, ami az addig szerteágazó, megosztott fegyveres erőket gyakorlatilag öt fegyvernemben (szárazföldi erők, légierő, haditengerészet és partvédelmi erők, határőrség, valamint a stratégiai tartalék erők) vonta össze.²⁵⁶ A döntés az 1. Páncélos Hadosztály mellett gyakorlatilag feloszlatta a Köztársasági Gárdát is, amivel al-Hádinak sikerült komoly győzelmet aratnia politikai és katonai riválisai felett. Ezt 2013 áprilisában újabb reformok követték. Száleh dandártábornokot, a Köztársasági Gárda korábbi parancsnokát és al-Ahmar vezérőrnagyot, a megszűnt 1. pc. ho. parancsnokát új pozícióba helyezték, a kulcsfontosságú katonai parancsnoki tiszteken pedig további személycseréket hajtottak végre.²⁵⁷ Mindezt sürgette a déli országrészben súlyosbodó helyzet, ahol a központi kormánynak egyszerre kellett szembeállnia az elszakadás-párti Déli Mozgalom²⁵⁸ és az Al-Kaida az Arab-félszigeten híveivel.

Az arab tavasz hatásai a terrorista-ellenes hadműveletekre

Az Al-Kaida az Arab-félszigeten szervezet elleni hadműveletek már Száleh elnöksége idején megkezdődtek, igaz meglehetősen szerény eredményekkel. Az elért csekély sikereket is szertefoszlatta azonban az „arab tavasz” áttérjedése Jemenre. Az addig délen harcoló

2015. március 5.)

²⁵² Saeed, Ali: *Divided army threatens Yemen move to democracy*. In: The Jerusalem Post, August 13, 2012. <http://www.jpost.com/Middle-East/Divided-army-threatens-Yemen-move-to-democracy> (Letöltés időpontja: 2015. március 5.)

²⁵³ A bíróság elé állított 98 főből 93-at találtak bűnösnek dezertálás, parancsmegtagadás, gyilkosság és gyilkossági kísérlet vádjában, amiért háromtól hét évig terjedő börtönbüntetést szabtak ki.

²⁵⁴ A jemeni hadsereg legkevesebb 6, maximum 33 SCUD B rakétával rendelkezik.

²⁵⁵ *Republican Guard Members Sentenced in Yemen*. In: The New York Times, December 15, 2012. <http://www.nytimes.com/2012/12/16/world/middleeast/republican-guard-members-sentenced-in-yemen.html> (Letöltés időpontja: 2015. március 5.)

²⁵⁶ Zimmerman, Katherine – Gordon, Sasha: *Yemen's Military Restructuring: Removing Saleh's Network*. In: AEI Critical Threats, December 20, 2012. <http://www.criticalthreats.org/yemen/yemens-military-restructuring-removing-salehs-network-december-20-2012> (Letöltés időpontja: 2015. március 2.)

²⁵⁷ Ahmed Szálehet Jemen Egyesült Arab Emirátusokban akkreditált nagykövetévé nevezték ki, Ali Mohszin al-Ahmar vezérőrnagyot al-Hádi elnök katonai tanácsadójának tették meg. Mellettük számos, Száleh ex-elnök személyéhez kötődő tiszt lett katonai attasé valamelyik külföldi államban, az újonnan létrehozott hét katonai körzet élére pedig a jemeni hadsereg nagy elismertségnek és tapasztalatnak örvendő tagjait nevezték ki.

²⁵⁸ A 2007-ben létrejött Déli Mozgalom támogatóinak többsége napjainkban az elszakadás és az 1990-ben megszűnt független dél-jemeni állam újjáalakításának a híve.

alakulatokat ugyanis északra vezényelték a főváros védelmére, amivel gyakorlatilag jelentősen kibővült a terrorista szervezet mozgásszabadsága, amelyik nem is habozott élni a kínálkozó lehetőséggel. Az al-Kaida lázadást robbantott ki és 2011 tavaszán számos déli régióra terjesztette ki befolyását, végül iszlám emirátust kiáltott ki. Al-Hádi államfő hatalomra kerülésének idejére Dél-Jemenben az állapotok már kétségbeejtővé váltak, ezért hivatali esküjének letétele után azonnal harcot hirdetett az al-Kaida ellen.²⁵⁹ Az al-Kaida visszaszorítását úgy tűnt megkönnyíti a felkínált együttműködés Washingtonnal, ahol komoly aggodalmakra adott okot a terrorszervezet gyors előretörése.

Az Obama és az al-Hádi elnökök között zajló párbeszédet megkönnyítette az USA térséggel kapcsolatos terrorellenes stratégiája: az amerikai érdekeltségek elleni támadások megelőzése globális szinten, és a terroristák likvidálása jemeni földön, direkt amerikai katonai beavatkozás nélkül. A Fehér Ház hajlandó volt ehhez kiképzőket és tanácsadókat felajánlani, akik nemcsak felkészítették, de adott esetben irányították is a helyi viszonyokat jól ismerő, harcoló jemeni egységeket. Emellett modern csapatszállító járművekkel bővítették a jemeni fegyveres erők gépjárműparkját, hogy ezzel is növelni tudják a hadműveletek hatósugarát. A logisztikai segítség mellett a két állam hírszerzése is szoros kapcsolatot alakított ki, legvégül pedig az USA rendszeresen hajtott végre precíziós légitámadásokat az Al-Kaida vezetői és középszintű parancsnokai ellen.²⁶⁰

Az együttműködés rendkívül rövid idő alatt látványos eredményeket ért el. A kormányerők 2012 májusában indított offenzívájának végére bő egy hónap alatt sikerült visszahódítani az elfoglalt déli országreszek túlnyomó részét. Az elért győzelemről azonban rövid idő alatt kiderült, hogy az inkább tekinthető átmenetinek, mint végsőnek. Az al-Kaida ugyanis ütőképességének megóvására inkább rendre visszavonta fegyvereseit, minthogy vállalja az egyenlőtlen küzdelmet. A jemeni fegyveres erők emiatt nem tudtak megsemmisítő vereséget mérni rá és az elszenvedett veszteségek ellenére sem tudták felszámolni az al-Kaida kommunikációs hálózatát, utánpótlási vonalait és kiképzőbázisait. Hasonló végkimenetele volt a két évvel később indított offenzívának is. Hiába számolták fel 2014. május elejére a terrorszervezet egyik kulcsfontosságú bázisát délen az al-Mahfad térségben, az iszlamisták túlnyomó része ismét el tudott menekülni és elbújt a környező hegyvidéken.²⁶¹

Ilyen körülmények mellett talán nem kell különösebben hangsúlyozni, hogy milyen kényes helyzetet teremtett, ha éppen egy olyan katonai alakulat lázadt fel, amelyik addig az első vonalban küzdött az al-Kaida ellen. A legkritikusabb pillanat ebben a vonatkozásban 2013 februárjában következett be, amikor a 3. Hegyivadász Dandár (a korábbi Köztársasági Gárda része) katonái zendülést robbantottak ki és saját parancsnokot választottak maguknak a fővárostól keletre elterülő Marib tartományban, ahol az al-Kaida amúgy is erős bázisokkal

²⁵⁹ A válasz nem váratott magára: február 26-án, alig pár órával hivatalának elfoglalása után két öngyilkos merényletben 26 ember, többségében az elit Köztársasági Gárda tagja, veszítette életét Mukallában. (*Yemen bomb attack 'kills at least 26 people' in Mukalla*. In: BBC News, February 25, 2012. <http://www.bbc.co.uk/news/world-17164558> – Letöltés ideje: 2015. március 6.)

²⁶⁰ Zimmerman, Katherine: *Yemen Model Won't Work in Iraq, Syria*. In: AEI Critical Threats, July 18, 2014. <http://www.criticalthreats.org/yemen/zimmerman-yemen-model-wont-work-in-iraq-syria-july-18-2014> (Letöltés ideje: 2015. március 6.)

²⁶¹ Mukhashaf, Mohammed: *Yemen says army captures key militant stronghold*. In: Reuters, May 6, 2014. <http://www.reuters.com/article/2014/05/06/us-yemen-fighting-idUSBREA450KF20140506> (Letöltés ideje: 2015. március 6.)

rendelkezett. A következmények rendkívül lesújtóak voltak. A zendülő katonák mintegy hónapon keresztül fosztogatták a helyi kereskedőket, úttorlaszokat állítottak fel és összezsúptak a katonai rendőrség tagjaival. A honvédelmi minisztérium végül egy közvetítőbizottság közreműködésével elérte, hogy a zendülők hat hónap alatt elhagyják a régiót, ami pont elég időt adott nekik fegyvereik eladására a helyi piacokon. A problémakezelés az elért eredmény ellenére számos hibás lépést foglalt magában. Azzal, hogy bizottság tárgyalta a zendülőkkel, nemcsak elfogadta a parancsnokválasztást, hanem a tiltakozásukat is legitimizálta, ami komoly csorbát ejtett a fegyveres erők tekintélyén és rávilágított a válság nagyságára. Az pedig, hogy hagytak szétszéledni egy elit egységet egy közismerten instabil régióban, nem feltétlenül számított átgondolt döntésnek.²⁶²

Hogy a terrrorszervezet mennyire meg tudta őrizni befolyását és hatékonyságát, a jemeni biztonsági erők tagjai ellen időközben elkövetett rendszeres merényletek, a katonai ellenőrzőpontok ellen végrehajtott állandó rajtaütések és a jemeni különleges erők bázisai ellen intézett támadások mellett leegyeztelműbben talán a párizsi Charlie Hebdo ellen elkövetett merénylet bizonyította 2015 januárjában, ahol legalább az egyik elkövető esetében bizonyosnak látszik, hogy 2011-ben Jemenben kapott kiképzést és az al-Kaida arab-félszigeti szárnya vállalt érte felelősséget.²⁶³ A helyzet pedig azóta nemhogy javult volna, hanem még kritikusabbá vált az al-huthi lázadók által végrehajtott fordulatnak köszönhetően.

Az al-huthi puccs és következményei

Az al-huthi lázadók²⁶⁴ 2014 szeptemberében kihasználta az üzemanyagárak radikális emelése miatt kirobbant zavargásokat és fegyvereseik megszállták a főváros stratégiai pontjait. Lépésük arra kényszerítette al-Hádi elnököt, hogy ismét visszarendelje a délen harcoló csapatokat a rendszer védelmére, ami a későbbiek tükrében nemcsak hiábavalónak, hanem egyenesen katasztrofálisnak bizonyult. A katonai jelenlét meggyengülését ugyanis a déli szeparatisták katonai vezetői a városok feletti ellenőrzés megszerzésére kívánták felhasználni.²⁶⁵ A helyzet 2015. január 20-án pattanásig feszült, amikor az al-huthi harcosok körülférték az elnöki palotát, hogy így kényszerítsék ki al-Hádi elnöktől az alkotmány rájuk nézve kedvező módosítását. A házi őrizetbe helyezett jemeni köztársasági elnök azonban nem volt erre hajlandó, hanem helyette inkább benyújtotta a lemondását. A lázadók emiatt február 6-án hivatalosan is átruházták a kormányhatalmat az általuk felállított Forradalmi Bizottságra, a parlamentet pedig feloszlatták.²⁶⁶

²⁶² Gordon, Sasha: *Mutiny in the Yemeni Military*. In: AEI Critical Threats, July 10, 2013. <http://www.criticalthreats.org/yemen/gordon-mutiny-yemeni-military-july-10-2013> (Letöltés ideje: 2015. március 6.)

²⁶³ *How Yemen spawned the Charlie Hebdo attacks – the Guardian briefing*. In: The Guardian, January 14, 2015. <http://www.theguardian.com/world/2015/jan/14/yemen-aqap-civil-war-extremism> (Letöltés ideje: 2015. március 6.)

²⁶⁴ A síita Huthi lázadók 2004 óta kisebb-rövidebb megszakításokkal ugyan, de gyakorlatilag folyamatos fegyveres harcot vívnak a kormányerőkkel hitük és jogaik védelméért.

²⁶⁵ Al-Batati, Saeed: *Divided south Yemen separatists vow to achieve independence*. In: Middle East Eye, September 30, 2014. <http://www.middleeasteye.net/news/divided-south-yemen-separatists-vow-achieve-independence-830553601> (Letöltés ideje: 2015. március 6.)

²⁶⁶ *Yemen's Houthis form own government in Sanaa*. In: Al-Jazeera, February 6, 2015. <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2015/02/yemen-houthi-rebels-announce-presidential-council-150206122736448.html> (Letöltés ideje: 2015. március 6.)

Az al-huthi hatalomátvétel gyakorlatilag ismét a polgárháború szélére sodorta az országot. A forrongó déli régiók például megtagadtak minden együttműködést a fővárossal. Az ádeni Legfelsőbb Biztonsági Tanács, a legfőbb biztonsági testület, nem sokkal al-Hádi lemondását követően készséget rendelt el a hozzá lojális több ezer helyi milicistának, rendkívüli állapotot vezettek be, valamint elrendelték, hogy a térség összes katonai bázisa, biztonsági szervezete és milíciája a továbbiakban kizárólag az ádeni központi parancsnokság utasításainak engedelmeskedjen.²⁶⁷ Január 28-án már fegyveres összecsapásra is sor került Ádenben a milicisták és a biztonsági erők között, ugyanezen a napon hét katonát raboltak el Lahedzs tartományban, két nappal később pedig a szeparatisták megpróbálták lerohanni egy katonai ellenőrzőpontot. A rohamosan romló déli körülmények mellett a hadsereg helyzetét nehezítette, hogy január végétől az Anszar as-Saría, az al-Kaida az Arab-félszigeten szervezete újult erővel aktivizálódott és napi rendszerességgel hajtott végre halálos áldozatokat követelő meglepetésszerű rajtaütéseket katonai ellenőrzőpontok ellen vagy robbantott fel gépjárműbe rejtett pokolgépet katonai objektumok közelében. Mindezekon túl számos halálos összetűzésre került sor az al-huthikkal is, noha korábban a főparancsnokság a lázadókkal való együttműködésre adott parancsot.²⁶⁸

Az amúgy is nehezen átlátható körülmények 2015 februárjában tovább bonyolódtak, amikor Ádenbe érkezett a felosztatott parlament több tagja, alig egy héttel később pedig házi őrizetéből kiszabadult al-Hádi elnök, aki időközben visszavonta lemondását. Tulajdonképpen a négy évvel korábbi eset ismétlődött meg újra és az ország gyakorlatilag két részre szakadt. Ebben a helyzetben a fegyveres erőknél kérdésessé vált, hogy melyik oldalhoz maradnak lojálisak: az al-huthik ellenőrizte Szanáához vagy az al-Hádi irányította Ádenhez? A helyzet kényességét jól mutatja, hogy a korábbiakkal ellentétben, amikor a szembenálló felek hónapokon keresztül „csak” farkasszemet néztek egymással, addig most már februárban összecsapásokra került sor.²⁶⁹ A zűrzavart tovább súlyosbítja, hogy több régióban a törzsek magukhoz ragadták a kezdeményezést és katonai ellenőrzőpontok és táborok felett vették át önhatalmúlag az irányítást, miután lefegyverezték az ott állomásozó őrseget. Mindezek után megállapíthatjuk, hogy az egymásnak ellentmondó utasítások, a folyamatos támadások és sokasodó veszteségek, a mélypontra süllyedt morál és a hadsereg tekintélyvesztése együttesen nemcsak az addig elért eredmények elvesztésével, hanem egyenesen a fegyveres erők széthullásával és az ország káoszba süllyedésével fenyeget.

²⁶⁷ *Yemen's US-Backed President Quits; Country Could Split Apart*. In: The New York Times. January 22, 2015. http://www.nytimes.com/aponline/2015/01/22/world/middleeast/ap-ml-yemen.html?_r=0 (Letöltés ideje: 2015. március 6.)

²⁶⁸ Knutsen, Alexis: *2015 Yemen Crisis Situation Report: February 1*. In: AEI Critical Threats, February 1, 2015. <http://www.criticalthreats.org/yemen/yemen-crisis-situation-reports-february-1-2015> (Letöltés ideje: 2015. március 6.)

²⁶⁹ 2015. február 16-án például az al-Hádi elnök testvére, Nasszer által vezetett Ádeni Népi Bizottság milicistái összecsaptak a huthikkal szövetséges Különleges Biztonsági Erőkkel Ádenben és mintegy öt órás tűzharc után elfoglalták az egyik legnagyobb erőművet, több kormányzati épületet, a szabadkereskedelmi zóna hivatalait és – meg nem erősített hírek szerint – a televízióállomást. (Mukhashaf, Mohammed: *Forces loyal to president seize parts of Yemen's economic hub*. In: Reuters, February 16, 2015. <http://www.reuters.com/article/2015/02/16/us-yemen-security-idUSKBN0LK0R320150216> – Letöltés ideje: 2015. március 6.)

Konklúzió

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy az „arab tavasz” immáron négy év távlatából is érezteti hatásait Jemenben. A békés hatalomátadási folyamat a többség legnagyobb csalódására nem valósulhatott meg az eredeti elképzelések szerint és a remélt demokrácia helyett ismét instabilitás jellemzi az ország belpolitikai helyzetét. Hasonlóan elkeserítőnek értékelhetjük a fegyveres erők helyzetét. Az eltelt hónapok során nemcsak, hogy nem sikerült felszámolni a hadseregen belül 2011-ben kialakult megosztottságot, hanem mellette még újabb töréspontok is jelentkeztek. Hatékony, ütőképes, központilag egységesen irányított és a rendszerhez feltétlen lojális hadsereg hiányában pedig jelenleg nagyon könnyen elképzelhető, hogy Jemen Szomália vagy Líbia sorsára jut és egymással rivalizáló, fegyveres csoportok uralta és irányította régiókra fog széthullani. Ennek pedig egyik legnagyobb nyertese az al-Kaida szárny lenne, ami tovább erősítheti általa pozícióit az országban. Ha pedig valóban bekövetkezik az al-Kaida előretörése a térségben, akkor az nemcsak hiábavalóvá tenné a terrrorszervezet ellen elért jelentős eredményeket, hanem kudarcra ítélné Washington terrorizmus elleni politikáját Jemenben és ugrásszerűen növelné a nyugati világ, valamint a szomszédos Szaúd-Arábia ellen irányuló veszélyt.

Irodalomjegyzék

- Al-Batati, Saeed: Divided south Yemen separatists vow to achieve independence. In: Middle East Eye, September 30, 2014. <http://www.middleeasteye.net/news/divided-south-yemen-separatists-vow-achieve-independence-830553601>
- Al-Haj, Ahmed: Officers: Mutinies spread to 4 Yemeni air bases. In: The Washington Times, January 23, 2012. <http://www.washingtontimes.com/news/2012/jan/23/officers-mutinies-spread-4-yemeni-air-bases/>
- Almasri, Hakim: Yemen imposes state of emergency after deadly attack on protesters. In: The Washington Post, March 18, 2011. http://www.washingtonpost.com/world/protesters-killed-in-yemens-capital-by/2011/03/18/ABFd2hp_story.html
- Bhalla, Reva: Islamist Militancy in a Pre- and Post-Saleh Yemen. In: Stratfor Global Intelligence <http://www.stratfor.com/weekly/20110420-islamist-militancy-pre-and-post-saleh-yemen>
- Ghobari, Mohammed – Sudam, Mohamed: UPDATE 1-Protests erupt in Yemen, president offers reform. In: Reuters, January 20, 2011. <http://af.reuters.com/article/tunisiaNews/idAFLDE70J2BZ20110120?sp=true>
- Ghobari, Mohammed: Yemen restructures army, cuts powers of ex-leader's son. In: Reuters, Augustus 7, 2012. <http://uk.reuters.com/article/2012/08/07/uk-yemen-army-idUKBRE8760TQ20120807>
- Gordon, Sasha: Mutiny in the Yemeni Military. In: AEI Critical Threats, July 10, 2013. <http://www.criticalthreats.org/yemen/gordon-mutiny-yemeni-military-july-10-2013>
- Habboush, Mahmoud: Yemeni soldiers free officer they abducted. In: Reuters, July 8, 2012. <http://uk.reuters.com/article/2012/07/08/uk-yemen-release-idUKBRE8670CI20120708>

- Kasinof, Laura: Yemen Swears In New President to the Sound of Applause, and Violence. In: The New York Times, February 25, 2012. http://www.nytimes.com/2012/02/26/world/middleeast/abed-rabu-mansour-hadi-sworn-in-as-yemens-new-president.html?_r=0
- Knutsen, Alexis: 2015 Yemen Crisis Situation Report: February 1. In: AEI Critical Threats, February 1, 2015. <http://www.criticalthreats.org/yemen/yemen-crisis-situation-reports-february-1-2015>
- Madabish. Araft: Yemen's separatists blame army for Al-Qaeda gains in south. In: Asharq Al-Awsat, February 13, 2015. <http://www.aawsat.net/2015/02/article55341444/yemens-separatists-blame-army-al-qaeda-gains-south>
- Mukhashaf, Mohammed: Yemen says army captures key militant stronghold. In: Reuters, May 6, 2014. <http://www.reuters.com/article/2014/05/06/us-yemen-fighting-idUSBREA450KF20140506>
- Mukhashaf, Mohammed: Forces loyal to president seize parts of Yemen's economic hub. In: Reuters, February 16, 2015.
- Saeed, Ali – Al-Faqih, Sadeq: 3rd Republican Guard Brigade's mutiny ends. In: Yemen Times, June 14, 2012. <http://www.yementimes.com/en/1581/news/985/3rd-Republican-Guard-Brigade%E2%80%99s-mutiny-ends.htm>
- Saeed, Ali: Divided army threatens Yemen move to democracy. In: The Jerusalem Post, August 13, 2012. <http://www.jpost.com/Middle-East/Divided-army-threatens-Yemen-move-to-democracy>
- Zimmerman, Katherine – Gordon, Sasha: Yemen's Military Restructuring: Removing Saleh's Network. In: AEI Critical Threats, December 20, 2012. <http://www.criticalthreats.org/yemen/yemens-military-restructuring-removing-salehs-network-december-20-2012>
- Zimmerman, Katherine: Yemen Model Won't Work in Iraq, Syria. In: AEI Critical Threats, July 18, 2014. <http://www.criticalthreats.org/yemen/zimmerman-yemen-model-wont-work-in-iraq-syria-july-18-2014>
- Al-Qaeda claims bombing that killed nearly 100 Yemeni soldiers. In: Al Arabiya News, May 21, 2012. <http://english.alarabiya.net/articles/2012/05/21/215434.html>
- Al-Qaeda claims deadly Yemen suicide blast. In: Al-Jazeera, May 21, 2012. <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2012/05/201252175919491219.html>
- Al-Qaida Says Yemen Suicide Bombing Was 'Revenge'. In: Voice of America, May 21, 2012. <http://www.voanews.com/content/yemen-suicide-attack-revenge/913449.html>
- Defected general says 7,000 Saleh troops, security forces joined opposition. In: Al-Arabiya, October 11, 2015. <http://www.alarabiya.net/articles/2011/10/15/171917.html>
- Dozens of protesters shot dead in Yemen. In: Al-Jazeera, September 19, 2011. <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/09/2011918141553217505.html>
- Escalating conflict pushes Yemen to the brink. In: WA Today, May 24, 2011. <http://www.watoday.com.au/world/escalating-conflict-pushes-yemen-to-the-brink-20110524-1f111.html>
- How Yemen spawned the Charlie Hebdo attacks – the Guardian briefing. In: The Guardian, January 14, 2015. <http://www.theguardian.com/world/2015/jan/14/yemen-aqap-civil-war-extremism>
- Republican Guard Members Sentenced in Yemen. In: The New York Times, December 15, 2012. <http://www.nytimes.com/2012/12/16/world/middleeast/republican-guard-members-sentenced-in-yemen.html>

- Saleh, Yemen's great survivor, finally quits power. In: Daily News, November 23, 2011. <http://www.hurriyetdailynews.com/saleh-yemens-great-survivor-finally-quits-power.aspx?pageID=438&n=saleh-yemens-great-survivor-finally-quits-power-2011-11-23>
- Street Battles in Yemeni Capital Leave 41 Dead. In: The Fox News, June 1, 2011. <http://www.foxnews.com/world/2011/06/01/41-killed-fight-tribal-forces-yemeni-government/>
- Top army commanders defect in Yemen. In: Al-Jazeera, March 21, 2011. <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/03/2011320180579476.html>
- WikiLeaks: Yemen tricked Saudis into nearly bombing president's rival. In: The Guardian, April 8, 2011. <http://www.theguardian.com/world/2011/apr/08/yemen-told-saudis-bomb-mohsen>
- Yemen bomb attack 'kills at least 26 people' in Mukalla. In: BBC News, February 25, 2012. <http://www.bbc.co.uk/news/world-17164558>
- Yemen forces 'kill 20 protesters' in Taiz. In: BBC News, May 30, 2011. <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-13592935>
- Yemen govt loses control of six of the 18 provinces. In: Hindustan Times, March 29, 2011. <http://www.hindustantimes.com/world-news/yemen-govt-loses-control-of-six-of-the-18-provinces/article1-679119.aspx>
- Yemen mediators work to consolidate Sanaa truce. In: Mail & Guardian, May 28, 2011. <http://mg.co.za/article/2011-05-28-yemen-mediators-work-to-consolidate-sanaa-truce>
- Yemen Truce Frays Amid Doubt Over Leader's Return. In: National Public Radio, June 6, 2011. <http://www.kclu.org/npr/?id=137002963>
- Yemeni toll rises after fresh Sanaa shelling. In: Al-Jazeera, September 20, 2011. <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/09/20119201429637417.html>
- Yemenis in anti-president protest. In: The Irish Times, January 27, 2011. <http://www.irishtimes.com/news/yemenis-in-anti-president-protest-1.870787>
- Yemen's Houthis form own government in Sanaa. In: Al-Jazeera, February 6, 2015. <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2015/02/yemen-houthi-rebels-announce-presidential-council-150206122736448.html>
- Yemen's Saleh calls for ceasefire on return. In: Al-Jazeera, September 23, 2011. <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/09/201192344820432439.html>
- Yemen's US-Backed President Quits; Country Could Split Apart. In: The New York Times. January 22, 2015. http://www.nytimes.com/aponline/2015/01/22/world/middleeast/ap-ml-yemen.html?_r=0

- Gömöri Roland

A KOPT KISEBBSÉG HELYZETE EGYIPTOMBAN AZ „ARAB TAVASZ” UTÁN

Kivonat

Az „arab tavasz” eseményei a közel-keleti és észak-afrikai térség egészére hatással voltak, s ez alól az egyes országok kisebbségei sem kivételek. A szerző az Egyiptomban élő kopt keresztény közösségre összpontosít: a tanulmány az „arab tavasztól” napjainkig lezajlott események vizsgálatával indít, az egyiptomi koptok szemszögéből végigkövetve az eseményeket. Ezt követően jelenlegi helyzetük értékelésére kerül sor; összegezve megállapítható, hogy al-Sisi tábornok katonai hatalomátvételét követően visszarendeződés tapasztalható a Mubarak-időszak irányába, beleértve a kormányzat koptokhoz való viszonyát is.

Kulcsszavak

Egyiptom, koptok, arab tavasz, kisebbség

Abstract

The events of the „Arab Spring” had an overarching effect in the entire Middle Eastern and North African (MENA) region, including the minorities of the respective countries. The author focuses on the Coptic Christian community in Egypt. The article starts with the examination of the „Arab Spring”, following the events from a Coptic perspective. Afterwards, the evaluation of their current situation takes place: as a summary it can be concluded that, after the military coup of General Al-Sisi, a regression towards the Mubarak era can be observed, including the relationship of the Egyptian government and the Copts.

Keywords

Egypt, Copts, Arab Spring, minority

Bevezetés

Az „arab tavaszként” emlegetett eseménysorozat kapcsán hajlamosak vagyunk kizárólag az érintett országokban lévő többségi arab lakosságra összpontosítani, noha az említett országokban élő kisebbségek helyzetére legalább olyan mértékben, ha nem súlyosabban voltak hatással az események. Említhetjük itt az iraki jeziditákat, akiknek a Sinjar-hegységnél lezajlott kálváriája rövid időre a világsajtó ingerküszöbét is elérte. Kiváló példaként hozható fel emellett jelen tanulmány fő témája, az egyiptomi kopt közösség is, amely nagyrészt szenvedő alanya volt az „arab tavasznak”.

A kopt keresztények²⁷⁰ Egyiptomban fokozatosan a társadalom periferiájára szorultak, 1952-ben pedig a Szabad Tisztek katonai hatalomátvételét követő évtizedekben váltak

²⁷⁰ A tanulmány során „kopt” alatt elsősorban a politikai szempontból legaktívabb kopt vallási közösséget, a Kopt Ortodox Egyházat értem (emellett Egyiptomban külön csoportot képeznek a kopt katolikusok és a kopt

atrocitásoktól sújtott vallási kisebbséggé. Nasszer elnök az általa végrehajtott államosítások és földreform révén a kopt közösség gazdasági alapjait ásta alá, egyéb intézkedései pedig társadalmilag szigetelték el a kopt keresztényeket. Anvar Szadat más szemszögből jelentett fenyegetést a kopt közösségre: az ő időszakát a kezdetben általa is támogatott iszlamista mozgalmak újjáéledése és térnyerése jellemezte, ennek következtében a Szadat nevével fémjelzett évtizedben exponenciális mértékben ugrott meg a koptok elleni támadások száma.²⁷¹

Hoszni Mubarak elnökségére mindenképpen érdemes kiemeltebb figyelmet szánni. Egyrészt, ebben az időszakban alakult ki a kopt egyház alapvető álláspontja a rezsim támogatását illetően, amely az „arab tavasz” kezdeti időszakában is meghatározta az egyháznak a forradalmi mozgalmakhoz való hozzáállását. Másrészt, a jelenleg tapasztalható politikai visszarendeződés Egyiptomban a jelek szerint alapvetően ezt az időszakot veszi alapul.

Ebben az időszakban a kopt kérdés kezelése finoman szólva is ellentmondásos volt. A kezdeti időszakban az elnök a kopt egyház megbékítésén fáradozott – miután a kormányzat és a kopt egyház viszonya erősen megromlott a Szadat-rezsim kezdeti éveiben – ennek keretében került sor III. Senuda kopt pápa szabadon bocsátására (akit Szadat küldött sivatagi száműzetésbe). A kopt egyház hasonló gesztusokat tett a Mubarak-kormányzat felé: a Ramadan-hónap végén egy fogadással egybekötött vacsora, az *iftar* keretében ültek össze a kormányzat, illetve a kopt keresztény egyház főbb képviselői. A későbbiekben továbbá a kopt egyház, élén a pápával, folyamatosan támogatásáról biztosította az egyiptomi elnököt²⁷².

Ennek oka egyszerű volt, s ezt mind a kopt egyházi vezetés, mind a kormányzat igyekezett a kopt lakosság gondolkodásában megerősíteni. Egyrészt az egyház, a Szadat-rezsim alatt szerzett tapasztalatokból tanulva, igyekezett jó viszonyt ápolni a Mubarak-kabinettel, amelyben fennmaradásának és hatalmi pozíciójának garanciáját vélte látni. Másrészt ebben az időszakban, főleg az 1980-as végétől kezdve, ismételten kezdett fokozódni az iszlamista csoportok fenyegetése. A kormányzat pedig igyekezett olyan színben feltüntetni magát – s ehhez maga az egyház is asszisztált – mint az egyetlen olyan erő Egyiptomban, amely képes a koptokat megóvni ettől a fenyegetéstől.

A valóság azonban ettől eltérő volt. A kopt lakosság a Mubarak-rezsim időszakának egésze alatt számos atrocitást szenvedett el az újjáéledő iszlamista mozgalmaktól, s ezzel szemben az egyiptomi rendfenntartó szervek és katonaság viszonylag visszafogottan léptek fel. Olaj volt a tűzre, hogy a kopt egyháznak a kormányzat irányában mutatott támogatása az egyiptomi muszlim állampolgárok szemében a koptokat a rezsim kiszolgálóiként tüntette fel. (Ez később visszaköszönt az „arab tavasz” eseményeinél is.) Ez pedig hozzájárult a vallási ellentétek

evangélikusok) (a szerző).

²⁷¹ Besenyő János és Gömöri Roland 2013b, 131-132.

²⁷² III. Senuda álláspontja, illetve a későbbi események megértéséhez fontos megjegyezni, hogy a pápára komoly hatással volt négyéves (1981-1985) fogsága a Wadi al-Natroun-i sivatagi monostorban. Az egyiptomi vallási és politikai életbe való visszatérését követően meglehetősen egyeduralmi szerepet alakított ki magának a kopt egyházon és közösségen belül: lényegében lehetetlen volt jóváhagyása nélkül döntést hozni a kopt egyházon belül; továbbá háttérbe szorította a civil, szekuláris erőket a kopt közösségen belül, fokozatosan a kopt egyházat tette a koptok jogainak és érdekeinek kizárólagos képviselőjévé. Részletekért lásd: Magdi Guirguis 2012, 518-522.

további fokozódásához. A Mubarak-rendszer utolsó éveiben került sor az egyik legsúlyosabb incidensre, amikor is 2010 szilveszterén autóba rejtett pokolgép robbant fel egy alexandriai templom mellett, 23 halálos áldozatot követelve.

Gondot jelentett továbbá, hogy a kormányzat – az egyház felé tett gesztusokat leszámítva – nem javított lényegileg a koptok helyzetén. A fentebb említett atrocitások mellett a leglátványosabb kérdés – amelyet a kopt egyház retorikája is hangsúlyozott – a kopt templomok építése és felújítása volt. Noha egy 1998-as rendelet a kérdést a területi kormányzóságok hatáskörébe utalta, mind a mai napig nem történt előrelépés e téren, többek közt a muszlim többségi lakosság ellenállása miatt sem.

Arab tavasz, keresztény ősz

Az „arab tavasz” eseményeire változatos reakciók születtek a koptok részéről. A pápa maga nyíltan kiállt a Mubarak-rendszer mellett – ennek fő oka az egyház korábban említett összefonódása a kormányzattal – illetve óvta a kopt közösséget a tüntetésekben való részvételtől. Ebből fakadóan a kopt egyházi szereplők a kezdeti időszakban visszavonultak a médiaszerepléstől, valamint tartózkodtak a tüntetésektől, s a későbbi fejleményekre is csak visszafogott reakciók születtek a részükről. A kopt ortodox papok emellett mindent megtettek annak érdekében, hogy meggyőzzék híveiket a tüntetésektől való távolmaradásról. Legfőbb érvük volt, miszerint Mubarak megbuktatása esetén nagy valószínűséggel egy iszlamista vezetés kerülne Egyiptom élére – ez a meglátásuk a későbbiekben be is igazolódott.²⁷³

A fentebb említett távolmaradás az eseményektől a koptokhoz köthető sajtócikkekben is tettenérhető volt: a kopt ortodox egyház központi lapja, az *al-Kiraza*, három hónapon keresztül, egészen 2011 áprilisáig beszüntette működését, s az ekkor megjelenő szám is minimális mértékben foglalkozott csak az aktuálpolitikai eseményekkel. E téren kivételnek tekinthető a kopt Szent Szinódus²⁷⁴ 2011. februári sajtónyilatkozata, amelyben támogatásáról biztosította az ekkor elnöki funkciót betöltő Fegyveres Erők Főtanácsát, s a tüntetések beszüntetésére szólított fel.

Úgy vélem azonban, hogy különválasztandó az események során a kopt egyház, illetve a laikus kopt csoportok álláspontja. Már az 19. század második felétől kezdve megfigyelhető egyfajta vetélkedés a kopt közösség érdekeinek képviseletéért az egyház és a különféle laikus erők között, melyek közül előbbi konzervatívabb, míg utóbbiak forradalmibb álláspontot képviseltek. Az 1919-es egyiptomi forradalom során, amelyet gyakran hoznak párhuzamba a Tahrir téri tüntetésekkel, a laikus csoportok kerültek fölénybe, ennek volt köszönhető a koptok nagyszámú részvétele az 1919-es események során. Ezzel szemben az egyház a 2011-es megmozdulások esetében igyekezett kiharcolni magának a kopt közösség vezető szerepét.²⁷⁵

Nagyrészt a kopt egyház – szigorúan a kopt közösségen belüli – „egyeduralmi” törekvéseinek, valamint a 2011-es események során tanúsított passzív hozzáállásának köszönhető, hogy önszerveződő jelleggel létrejöttek olyan laikus csoportok, amelyek – szembeszállva az egyház

²⁷³ Magdi Guirguis 2012, 512.

²⁷⁴ A kopt ortodox egyház fő döntéshozatali szerve.

²⁷⁵ Magdi Guirguis 2012, 514.

passzivitásra felszólító állásfoglalásával – alapvetően vettek részt a Mubarak megbuktatásához vezető eseményekben. Ezek közül az egyik legjelentősebbnek tekinthető a Maspero Ifjúsági Szövetség, amely az egyiptomi állami média kairói központi épülete (Maspero) előtti 2011 márciusában kibontakozott tüntetésekből nőtte ki magát²⁷⁶.

A kopt civilek tüntetések során tanúsított szerepe alapján kezdetben az elhamarkodott következtetések egyike volt, hogy Egyiptomban az „arab tavasszal” vége a keresztény-muszlim ellentétnek. A vallási feszültségeket háttérbe szorítani kívánó megfigyelők egyik kedvelt képe, amikor a kairói Tahrir téren imádkozó muszlim tüntetőket keresztény társaik védelmezik a kormányzat verőlegényeivel szemben. Azonban, mint arra Mariz Tadros Közel-Kelet-kutató is rámutat, Egyiptom nem kizárólag a Tahrir térből áll: csak a Mubarak megbuktatását követő 100 napban legalább tíz igazolt támadásra került sor keresztény célpontok ellen.²⁷⁷

A Muszlim Testvériség hatalomra jutása előtti időszakban azonban a koptok a legsúlyosabb atrocitást mégsem az iszlamista erők, hanem éppen azon ideiglenes katonai vezetés részéről szenvedték el, amelyet az egyház is támogatott. 2011. október 9-e, a maspero-i mészárlás fekete nap az egyiptomi kopt közösség életében.²⁷⁸

Az események kiindulópontja a korábban már említett Maspero-székház elé szervezett tüntetés volt, egy Asszuán kormányzóságbeli kopt keresztény templom felgyújtása kapcsán, követelve a katonai kormányzat fellépését a hasonló esetekben. A több ezres létszámban összegyűlt tüntetők (többségében koptok) az állami média épülete elé vonultak, ahol ismeretlen személyek a levegőbe lőttek. Erre a katonaság páncélozott csapatszállító járművekkel rontott a tömegbe, többeket halálra gázolva.

Ezzel egyidőben az állami média a lakosságot a koptok ellen hangolta, állítva, hogy fegyveres koptok támadtak a katonaságra, s a tüntetők tűzharcban megöltek három katonatisztet. A média közleménye emellett arra szólította a lakosságot, hogy „védje meg a hadsereget a támadástól”. Válaszul fegyveres bandák rontottak a tüntetőkre, ugyanezen fegyveresek egy közeli kopt kórházat is tűz alá vettek, ahová az események számos sérültje került. Az összecsapások utcai harcokká fajultak a hadsereg, valamint különféle nehezen azonosítható csoportok között.

Az állami média álláspontja szerint a tüntetők provokálták ki az összecsapásokat azzal, hogy köveket és Molotov-koktélokot dobáltak, míg a tüntetők szerint a hadsereg minden ok nélkül nyitott tüzet rájuk. Az eseményeknek legalább 27 halálos áldozata – ebből 13-mal a katonai járművek, 14-gyel lőfegyverek végeztek –, emellett több, mint 200 sérültje volt.²⁷⁹

Az eset, noha még az átmeneti katonai kormány idejében történt, kiváló példája mind a mai napig annak a helyzetnek, amivel az egyiptomi kopt közösség szembesül. Az egyiptomi rendfenntartó erők képtelenek biztosítani a koptok, épületeik és templomaik védelmét és

²⁷⁶ A tüntetések oka egy Helwan kormányzóságban található keresztény templom elleni támadás volt, amellyel szalafista muszlimokat vádoltak. Lásd: <http://www.madamasr.com/sections/politics/civil-coptic-movement-struggles-polarized-egypt>

²⁷⁷ Mariz Tadros 2011, 259.

²⁷⁸ Lásd: Besenyő János, 39-40.; Joe Stork 2012, 474-475.

²⁷⁹ Joe Stork 2012, 474-475.

hiányos vagy egyenesen nemlétező a kiképzésük a tömegosztatásban, a tüntetések kezelésében; mennyire ösztönösen és indokolatlanul folyamodnak a halálos erőhöz, mint eszközhöz; illetve mennyire központi szerepet tölt be az állami média abban, hogy a koptok ellen hangolja a többségi muszlim lakosságot.²⁸⁰

Az eset több szempontból is megosztotta a kopt lakosságot. Egyrészt, erősödött a szembenállás a kopt civilek és a kopt egyház között: a mészárlás másnapján rendezett gyászmisén III. Sznuda pápa beszédét, amelyben a hatóságokat dicsérte, elnyomta a tüntetők zaja, akik a katonai vezetés lemondását követelték. Másrészt, a kopt laikus mozgalom is töredezetté vált azzal, hogy számos kisebb csoport alakult az események hatására.²⁸¹

Mohamed Morszi és a koptok

A kopt közösség politikai aktivitására élenkítőleg hatott 2012 júniusában Mohamed Morszi megválasztása, akivel a „mérsékelt iszlamista” Muszlim Testvériség jelöltje került az elnöki pozícióba. Az egyiptomi politika és az „arab tavasz” megmozdulásainak iszlamizálódása nagyban rontotta a Testvériség demokratikus megítélését, lévén az iszlamista erőknek – főleg az ideológiai szempontból szélsőségesebbnek tekinthető szalafistáknak – sajátos nézeteik vannak a demokrácia tekintetében. Iszlamista vezetők nyilatkozataikban még Morszi megválasztása előtt arról biztosították az egyiptomi keresztényeket: nincs mitől tartaniuk az iszlamista erők hatalomra kerülése esetében, mert a Korán szerint *ahl al-dhimma*-ként, „a könyv népeként” védelem jár nekik, nagyobb védelem, mint amit egy olyan alkotmány esetében lenne, amely vallási nézetektől függetlenül garantálná minden állampolgár jogait.²⁸² Teljesen más kérdés, hogy a fentebb említett státusz esetében a keresztények mindössze korlátozott körülmények között gyakorolhatnák vallásukat, egy külön fejadó, az úgynevezett *jizya* fizetésére lennének kötelezve, nem is beszélve a korábban már említett templomépítés és –felújítás kérdésére, amely az iszlám jog szerint tiltott.

A Morszi-elnökség közel egy éve alatt számos atrocitás érte a koptokat mind a kormányzat, mind a muszlim lakosság részéről. 2012 decemberében a Morszi-kormányzat új, a *sariának* jelentős szerepet biztosító alkotmányt fogadott el, s az ennek kapcsán kiírt népszavazás előtt több alkalommal is megfélemlítették az egyiptomi keresztény lakosságot: Aszjút városában 50 ezer fős muszlim tömeg vonult végig a keresztény negyedeken, miközben azt skandálták, hogy „Egyiptom muszlim lesz, a keresztények ellenére”. A tömeg élén szakállas, karddal felfegyverzett férfiak lovagoltak a 7. századi muszlim hódítókat idézve. Másnap a népszavazáson a keresztény koptok részvétele minimális volt, akik mégis megkíséreltek eljutni a szavazó helységekre, azokat követ dobálták meg²⁸³. Az említett egy év alatt megszorodtak a keresztényekkel szemben „istenkároklás” jogcímén indított eljárások is²⁸⁴; egy családot emellett 15 év börtönbüntetésre ítélték, amiért áttért a kereszténységre²⁸⁵.

²⁸⁰ Joe Stork 2012, 474-475.

²⁸¹ <http://www.madamasr.com/sections/politics/civil-coptic-movement-struggles-polarized-egypt>

²⁸² Megjegyzendő, hogy az *ahl al-dhimma* státusz az 1922-es egyiptomi alkotmány elfogadása óta egyetlen alkalommal határozta meg a jelenlegiekhez hasonlóan az egyiptomi közvéleményt: Szadat elnöksége alatt, az iszlamista mozgalmak előretörése idején. Lásd: Mariz Tadros 2011, 31.

²⁸³ <http://www.gatestoneinstitute.org/3577/muslim-persecution-of-christians-december-2012>

²⁸⁴ <http://www.madamasr.com/sections/politics/civil-coptic-movement-struggles-polarized-egypt>

²⁸⁵ Besenyő János és Gömöri Roland 2013a, 15-16.

Számos, a kopt egyházhoz és lakossághoz tartozó épületet ért támadás: 2013 januárjában egy kopt templom ellen kíséreltek meg az 2010 szilveszteri alexandriai merénylet-hasonló akciót elkövetni, azonban – ritka esetként – a hatóságok időben közbeléptek.²⁸⁶ Februárban viszont, amikor egy muszlim tömeg kövekkel és Molotov-koktélokkal támadott meg egy kopt templomot, a hatóság nem avatkozott be.²⁸⁷ A legriasztóbb esetek áldozatai azonban a kopt keresztény nők: csak 2013 februárjáig 550 esetről tudni, amikor keresztény nőket elraboltak, megerőszakoltak és kényszerrel áttérítettek az iszlám vallásra.²⁸⁸

Ezek az események, továbbá Morszi kudarca az egyiptomi gazdasági válság kezelésében is hozzájárult ahhoz, hogy ellene is ellenzéki mozgalom alakuljon ki, amely a *Tamarod* (lázadás) nevet viselte. A mozgalomban, amely eleinte csak előrehozott elnökválasztások kiírását, majd később kifejezetten az elnök lemondását követelte, kopt csoportok is szerepet vállaltak, köztük a korábban említett Maspero Ifjúsági Szövetség számos tagja is.²⁸⁹

A Testvériség után – Al-Sisi tábornok és a visszarendeződés

A június 30-án kirobbant tüntetések és a hadsereg közbelépése eredményeképpen 2013. július 3-án Mohamed Morszi kormánya megbukott. Számos kopt, köztük a III. Senuda 2012-es halálát követően megválasztott II. Tavadrosz pápa sem titkolta, hogy támogatja azt a katonai puccsot, amellyel Abdel Fattah al-Sisi tábornok hatalomra jutott.

Azonban a kopt közösségnek nem sok oka volt örülni a hatalomváltásnak. A Muszlim Testvériség tagjai országszerte számtalan támadást intéztek a koptok ellen, őket téve meg bűnbaknak Mohamed Morszi bukásáért. A támadások jelentős része Felső-Egyiptomban történt, ahol jelentős számú kopt kisebbség él (az egyiptomi lakosság 8-10 százaléka, hozzávetőlegesen 6,5-8 millió fő). A támadók több, mint 80 templomot gyújtottak fel, ezen kívül iskolák és árvaházak is áldozatul estek a Testvériség megtorlásának.²⁹⁰ A júliusit a támadások újabb hulláma követte, amikor augusztus 14-én a katonaság a Testvériség számos ülősztrájkját erőszakkal számolta fel: ennek a hullámnak 42 egyházi épület, továbbá több magáningatlan esett áldozatul. Egy felső-egyiptomi faluban, Dalgában, a Muszlim Testvériség tagjai 15 ezer koptot kényszerítettek a fejadó, a *jizya* megfizetésére.²⁹¹ A váltságdíj fejében elrabolt koptok száma is növekedésnek indult ebben az időszakban.²⁹² A Human Rights Watch kiemelte: a támadások mellett a fő problémát az jelenti, hogy a kormányzat erői alig, avagy egyáltalán nem tesznek semmit a keresztények védelmében; a szervezet által dokumentált esetek túlnyomó többségében sem a rendőrség, sem a hadsereg nem volt jelen a támadások alatt, ez kísértetiesen emlékeztet a kormányzat és a hadsereg Mubarak-időszak alatti hozzáállására.²⁹³

²⁸⁶ <http://www.gatestoneinstitute.org/3641/muslim-persecution-of-christians-january-2013>

²⁸⁷ <http://www.gatestoneinstitute.org/3673/muslim-persecution-of-christians-february-2013>

²⁸⁸ Besenyő János és Gömöri Roland 2013a, 15-16.

²⁸⁹ <http://www.madamasr.com/sections/politics/civil-coptic-movement-struggles-polarized-egypt>

²⁹⁰ <http://www.gatestoneinstitute.org/4050/christians-middle-east-august>

²⁹¹ <http://www.gatestoneinstitute.org/4065/september-horror-christians-islam>

²⁹² <http://www.madamasr.com/sections/politics/civil-coptic-movement-struggles-polarized-egypt>

²⁹³ <http://www.hrw.org/news/2013/08/21/egypt-mass-attacks-churches>

A kormányzat viszonyulása az eseményekhez egyéb esetekben is kérdéses. Noha a 2014 januárjában elfogadott új alkotmány 235. cikkében az egyiptomi vezetés ígéretet tett arra, hogy törvényben szabályozza majd a keresztény templomok kérdéskörét, ezek ügye továbbra is rendezetlen. Akárcsak az „arab tavasz” eseményei óta megrongált, illetve lerombolt templomok ügye: amellett, hogy a kopt vallási épületek az iszlamista szélsőségesek támadásainak fő célpontjai közé sorolhatóak, a katonaság – ígérete ellenére – mindössze az újjáépítendő templomok egy részénél nyújt segítséget, ezek esetében is mindössze részleges támogatást.²⁹⁴

Bizonyos bírósági ítéletek pedig továbbra is arra mutatnak rá, hogy a kormányzat korántsem tekinthető kereszténypártinak: egy újságíró és püspököt, Armia Boulous-t²⁹⁵ öt év börtönre ítélték, amiért „hamis információk terjesztésével zavarta a közrendet”. Valójában az újságíró a muszlim szélsőségesek által a koptok ellen végrehajtott támadásokról kívánt volna beszámolni, ez zavarta a kormányzatot. Egy általános iskolai tanárt pedig fél év börtönre ítélték, miután egy diákja szerint „becsmérlően nyilatkozott” az iszlám vallásról.²⁹⁶ A kopt egyház továbbra is – a Mubarak-időszakhoz hasonlóan – konzervatív álláspontot képvisel: II. Tavadrosz pápa egy 2014. márciusi sajtótájékoztatón úgy nyilatkozott: a terrorizmus ellen jelenleg is folytatott küzdelem időszaka nem a legalkalmasabb arra, hogy vitát nyissanak az emberi jogi vonatkozásokról Egyiptomban.²⁹⁷

Al-Sisi tábornok 2015. januári beszédében a Tavadrosz pápa által is megfogalmazott gondolatok mellett a nasszeri és mubaraki időszakra emlékeztető mozzanatok is felbukkantak. A beszédben, amely a kopt karácsonyi ünnepségek kapcsán hangzott el, s amelynek során II. Tavadrosz pápa is jelen volt, Al-Sisi hangsúlyozta, hogy az egyiptomi lakosság ne vallási alapon definiálja önmagát (legyen keresztény vagy muszlim), hanem „egyiptomiként”, elutasítva ezzel az iszlamista alapfelfogást, amely a nemzeti identitást is vallási alapon közelíti meg.²⁹⁸

Legfrissebb problémaként az ISIL²⁹⁹ jelentkezett a térségben, miután a szervezet a mai napig instabil Líbiában is megvetette a lábát. A szervezet a koptokra nézve is számottevő fenyegetést jelent: 2014 novemberében arra szólította fel egyiptomi követőit, hogy vegyék célba az egyiptomi keresztény kisebbséget³⁰⁰. Hatalmas traumát jelentett a kopt közösség számára, amikor az ISIL február 15-én közzétett egy videót 21, korábban a szervezet által elrabolt kopt keresztény lefejezéséről³⁰¹.

Az egyiptomi vezetés az ISIL líbiai állásainak bombázásával reagált a kivégzésekre. Nemzetközi szinten is hatalmas felháborodást váltottak ki az események. Más kérdés, hogy ugyan egy

²⁹⁴ Lásd: <http://www.madamasr.com/sections/politics/civil-coptic-movement-struggles-polarized-egypt>; illetve: <http://www.gatestoneinstitute.org/5169/christmas-slaughter-muslim-persecution>

²⁹⁵ Korábbi nevén Mohamed Hegazy, Egyiptomban hírhedt arról, hogy ő kísérelte meg elsőként személyi igazolványán hivatalosan megváltoztatni vallási identitását muszlimról keresztényre, miután áttért a keresztény vallásra. (Ez utóbbi miatt is töltött már időt börtönben.) Lásd: <http://www.gatestoneinstitute.org/4817/muslim-persecution-of-christians-june>

²⁹⁶ <http://www.gatestoneinstitute.org/4817/muslim-persecution-of-christians-june>

²⁹⁷ <http://www.madamasr.com/sections/politics/civil-coptic-movement-struggles-polarized-egypt>

²⁹⁸ <http://www.meforum.org/5014/egypt-under-al-sisi-an-interview-with-raymond>

²⁹⁹ Iszlám Állam Irakban és a Levantei Térségben (Islamic State in Iraq and the Levant).

³⁰⁰ <http://www.gatestoneinstitute.org/5005/muslim-persecution-of-christians-november-2014>

³⁰¹ <http://www.reuters.com/article/2015/02/16/us-mideast-crisis-libya-egypt-idUSKBN0LJ10D20150216>

alapvetően vallási indíttatású terrorcselekményről volt szó, a kivégzett egyiptomi állampolgárok vallási identitását némely esetben teljesen figyelmen kívül hagyták³⁰².

Összefoglalás

Az „arab tavasz”, bár arab demokráciák sorát nem is, de alapvető változások sorát hozta a teljes közel-keleti és észak-afrikai térségben. Ezen változások alól az egyiptomi kopt kisebbség sem mentesült, bár haszonélvezők helyett alapvetően szenvedő alanyai voltak ezeknek.

A 2011-es megmozdulásoktól a kopt egyház hivatalos szinten távolmaradt, a kopt laikusok civil szerveződései azonban aktív részesei voltak Mubarak elnök megbuktatásának. Helyzetükön azonban az ezt követő ideiglenes katonai vezetés nem változtatott, sőt ekkor került sor a kopt ellenzékkel szembeni egyik legnagyobb modern kori atrocitásra az egyiptomi kormányzat részéről, a Maspero épülete előtti mészárlás képében.

A Muszlim Testvériség hatalomra kerülése tovább rontott a keresztény kisebbség helyzetén: mindamellett, hogy fokozódtak az iszlamista szélsőségesek támadásai a koptokkal szemben, hivatalos szinten is elnyomásukra törekedtek, egy erősen a *sarián* alapuló alkotmány képében. Morszi elnök megbuktatását követően pedig a Testvériség bűnbakként tekintett a koptokra, nekik tulajdonítva a katonai puccs sikerét.

Jelenleg al-Sisi tábornok vezetése alatt egyfajta visszatérés figyelhető meg a Mubarak-időszakhoz, s ez a koptok viszonylatában sem kivétel. A kopt keresztények védelme terén a hivatalos szervek hanyagsága figyelhető meg – egy-két üdítő kivételt leszámítva – s a vallási épületek ügyében sem várható a közeljövőben változás. Legfrissebb fenyegetésként az ISIL emelhető ki, amely Egyiptomra is ki kívánja terjeszteni tevékenységét. Összegezve megállapítható, hogy az „arab tavasz” eseményei óta nemhogy javult volna, hanem tovább romlott a kopt keresztények általános helyzete Egyiptomban – különösen az iszlamista elnök megbuktatását követően.

Irodalomjegyzék

- Besenyő János. 2013. „Can the Arab Spring present a real threat to Europe?” In: Strategic Impact, 50. évfolyam, 1. szám. ISSN 1841-5784.
- Besenyő János és Gömöri Roland. 2013a. „Arab tavasz, keresztény ősz? – a keresztény kisebbségek helyzete a Közel-Keleten az „arab tavasz” után.” In: Szakmai Szemle, 2013. 1. szám: 5-23.
- Besenyő János és Gömöri Roland. 2013b. „A kopt kereszténység helyzete és mai állapota. Magyarország, mint a kopt migráció lehetséges iránya.” In: Sereg Szemle, 11. évfolyam, 4. szám: 122-139.

³⁰² Itt konkrétan a Fehér Ház hivatalos sajtónyilatkozatára utalok. Lásd: <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2015/02/15/statement-press-secretary-murder-egyptian-citizens>

- Doss, Leyla. „A civil Coptic movement struggles in a polarized Egypt.” In: Mada Masr, 2014. május 12. <http://www.madamasr.com/sections/politics/civil-coptic-movement-struggles-polarized-egypt> (letöltve: 2015. április 11.)
- Gordon, Jerry. „Egypt Under Al-Sisi: An Interview with Raymond Stock.” Middle East Forum, 2015. február. <http://www.meforum.org/5014/egypt-under-al-sisi-an-interview-with-raymond> (letöltve: 2015. április 22.)
- Guirguis, Magdi. 2012. „The Copts and the Egyptian Revolution: Various Attitudes and Dreams.” In: Social Research, 79. évfolyam, 2. szám: 511-530.
- Human Rights Watch. „Egypt: Mass Attacks on Churches.” 2013. augusztus 22. <http://www.hrw.org/news/2013/08/21/egypt-mass-attacks-churches> (letöltve: 2015. április 21.)
- Ibrahim, Raymond. „Muslim Persecution of Christians: December, 2012.” Gatestone Institute, 2013. február 6. <http://www.gatestoneinstitute.org/3577/muslim-persecution-of-christians-december-2012> (letöltve: 2015. április 14.)
- Ibrahim, Raymond. „Muslim Persecution of Christians: January, 2013.” Gatestone Institute, 2013. március 27. <http://www.gatestoneinstitute.org/3641/muslim-persecution-of-christians-january-2013> (letöltve: 2015. április 14.)
- Ibrahim, Raymond. „Muslim Persecution of Christians: February, 2013.” Gatestone Institute, 2013. április 18. <http://www.gatestoneinstitute.org/3673/muslim-persecution-of-christians-february-2013> (letöltve: 2015. április 14.)
- Ibrahim, Raymond. „What Happened to Christians in the Middle East this August?” Gatestone Institute, 2013. november 12. <http://www.gatestoneinstitute.org/4050/christians-middle-east-august> (letöltve: 2015. április 14.)
- Ibrahim, Raymond. „A Month of Horror for Christians under Islam: September 2013.” Gatestone Institute, 2013. december 2. <http://www.gatestoneinstitute.org/4065/september-horror-christians-islam> (letöltve: 2015. április 14.)
- Ibrahim, Raymond. „Muslim Persecution of Christians, January 2014.” Gatestone Institute, 2014. május 14. <http://www.gatestoneinstitute.org/4312/muslim-persecution-christians-january> (letöltve: 2015. április 14.)
- Ibrahim, Raymond. „Muslim Persecution of Christians, June 2014.” Gatestone Institute, 2014. november 1. <http://www.gatestoneinstitute.org/4817/muslim-persecution-of-christians-june> (letöltve: 2015. április 14.)
- Ibrahim, Raymond. „Muslim Persecution of Christians, November 2014.” Gatestone Institute, 2015. január 10. <http://www.gatestoneinstitute.org/5005/muslim-persecution-of-christians-november-2014> (letöltve: 2015. április 14.)
- Stork, Joe. 2012. „Egypt: Human Rights in Transition.” In: Social Research, 79. évf., 2. szám: 463-486.
- Tadros, Mariz. 2011. „Sectarianism and Its Discontents in Post-Mubarak Egypt.” In: Middle East Report, 259. évfolyam, 2. szám: 26-31.
- Tolba, Ahmed és Yara Bayoumy. „Egypt bombs Islamic State targets in Libya after 21 Egyptians beheaded.” Reuters, 2015. február 16. <http://www.reuters.com/article/2015/02/16/us-mideast-crisis-libya-egypt-idUSKBNOLJ10D20150216> (letöltve: 2015. április 11.)

BEFECTETÉSI LEHETŐSÉGEK A NYUGAT-BALKÁNON: GAZDASÁGI ÉS POLITIKAI KERETEK

Kivonat

A Nyugat-Balkán a magyar külpolitika egyik hagyományos prioritási területe. A közös történelmi múlt és a magyar kisebbségek jelenlétének köszönhetően erősen kötődik Magyarország a régióhoz, ami a gazdasági kapcsolatok tekintetében is megnyilvánul. A jelenlegi magyar külpolitikai és külgazdasági stratégia is elismeri ezt, és célul tűzte ki a gazdasági kapcsolatok erősítését. Ezen törekvések megvalósulását ugyanakkor nagymértékben befolyásolják a térség transzformációs nehézségei és a tágabb értelemben vett nemzetközi környezet is. A jelen tanulmány célja, hogy bemutassa a magyar gazdasági és befektetési törekvéseket befolyásoló politikai, társadalmi és gazdasági tényezőket, ezzel is rámutatva a kihívások komplexitására és a törekvések alapos és körültekintő előkészítésének szükségességére.

Kulcsszavak

Nyugat-Balkán, külpolitika, nemzetközi befektetések és kereskedelem

Abstract

The Western Balkans has always been a priority area of the Hungarian foreign policy. As a consequence of common history and presence of Hungarian minorities, Hungary has strong links with the region that also manifest in economic relations. This is widely recognized by the recent Hungarian foreign policy and trade strategy which aims to strengthen economic relations with the region. Nonetheless, difficulties in transformation process as well as the broader international environment affect the implementation of these efforts in the region. This paper aims to introduce these political, social and economic factors influencing the Hungarian foreign trade and investment aspirations and to highlight the complexity of these challenges and the necessity of proper preparation of these steps.

Keywords

Western Balkans, foreign policy, foreign investments and trade

Bevezetés

A Nyugat-Balkán Magyarország közvetlen szomszédságában elhelyezkedő térségként mindig is prioritási területe volt a magyar külpolitikai és külgazdasági stratégiáknak. A szoros történelmi és kulturális kapcsolatok mellett kiterjedt gazdasági kapcsolatokkal rendelkezik Magyarország a térségben, amelyek fenntartása és bővítése határozott kormányzati célkitűzés. Ezen törekvések megvalósítása azonban nagymértékben függ egyrészt az aktuális

³⁰³ A szerző a Külügyi és Külgazdasági Intézet munkatársa.

politikai kapcsolatokról, másrészt a Nyugat-Balkán országaiban zajló komplex transzformációs folyamatokról, amelyek komoly hatással bírnak a befektetői környezet alakulására.

A volt Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság széthullása komoly problémákat és kihívásokat hagyott maga után, amelyek mind a mai napig megterhelik a térség politikai, gazdasági és társadalmi fejlődését. A háborús veszteségeken felül az egyes országok közötti rendezetlen bilaterális kérdések, a belső gazdasági reformok hiányosságai és a szociális problémák együttes kezelése komoly terhet ró a kisméretű gazdaságokra, amelyek alapvetően külső donorok és befektetők forrásaira szorúlnak. A háborús konfliktus következtében átmenetileg megszakadtak korábbi gazdasági kapcsolatok, szétzilálódtak korábban egymásra épülő gazdasági struktúrák. A régi gazdasági kapcsolatok helyébe részben új relációk és függőségek léptek, amelyek politikai értelemben is komolyan befolyásolják a térség sorsának alakulását.

Az egyik meghatározó nemzetközi szereplővé az Európai Unió vált, amely lényegében az 1990-es évek végétől az európai perspektíva felvillantásával és az európai integrációs folyamat támogatásával kényszerpályára állította a Nyugat-Balkán országait. Ugyanakkor a tanulmány arra is rámutat majd, hogy a csatlakozási törekvések mellett más regionális és nemzetközi tényezők és szereplők is alakítják a térség arculatát.

A Nyugat-Balkánt jellemző komplex folyamatokra és tendenciákra a magyar külpolitikának is tekintettel kell lennie annak érdekében, hogy sikeres stratégiát alkothasson a jövőre nézve. Jelen tanulmány három fő részből tevődik össze. Elsőként a térség fő fejlődési tendenciái kerülnek bemutatásra az európai perspektíva tükrében. Ezt követően Magyarország nyugat-balkáni gazdasági és politikai kapcsolatait veszem górcső alá. A tanulmány harmadik részét a térség aktuális regionális és nemzetközi kapcsolatainak elemzésének szentelem, amelyek egyben megalapozzák a konklúzióban megfogalmazott gondolatokat is. Az elemzés elsősorban a nyugat-balkáni, nem EU-tagállamokra fókuszál majd, egy-egy esetben azonban kitérek majd Horvátországra is, tekintettel annak szoros magyar kapcsolataira.

A Nyugat-Balkán és az európai perspektíva

A Nyugat-Balkánnak, mint befektetési területnek az értékeléséhez elengedhetetlen a térség helyzetének rövid áttekintése. A Nyugat-Balkán befektetői szemszögből egy kicsi és határokkal felszabdalt piac, ahol az egyes országok egy főre eső GDP-je alapján is gyenge felvevőpiacot sejthetünk. 2013-as csatlakozása előtt még Horvátország is ezen országok csoportját bővítette, amely fejlettségét tekintve nagymértékben kiemelkedik a régióból, mivel az egy főre jutó GDP eléri az EU-27 átlagának nagyjából 60-61 százalékát. Ezzel szemben a többi ország csak 25 és 40 százalék között mozog.

Jogosan merül fel a kérdés, hogy milyen okok állnak a többi ország elmaradottsága mögött, és hogy ezek a tényezők milyen hatással vannak a befektetői környezetre. A közép- és kelet-európai térséghez hasonlóan ezek az országok is egy komplex transzformációs folyamaton mennek keresztül. A volt jugoszláv államok esetében azonban a délszláv háború nem csak az átalakulás humán és gazdasági alapjait rombolta le, hanem súlyos, hosszú távon is nehezen orvosolható társadalmi, gazdasági és politikai problémákat okozott.

A fegyveres konfliktusok lezárása óta a Nyugat-Balkánon egymással párhuzamosan folynak a gazdasági átalakulás, a társadalmi megbékélés, az államépítés és a demokratizálódás folyamatai. Albánia abban a tekintetben kivétel, hogy nem volt közvetlen részese a háborúnak a kilencvenes években, ugyanakkor befelé forduló, volt diktatúráként a térség egyik legszegényebb állama volt, és az 1997-es állami szintű piramisjáték összeomlása komolyan megrengette az állam stabilitását, és visszavetette az ország gazdasági és politikai átalakulását. Emellett meg kell említeni, hogy a környező országokban élő albán közösségekkel fennálló kapcsolata miatt ugyanúgy részese a regionálisan jelentkező kölcsönhatásoknak (ld. Nagy-Albániától való félelem Szerbiában és Macedóniában).

A háborús konfliktusok lezárása óta a térség valamennyi országa számára az európai uniós integráció vált a fő politikai céljá. Az Európai Unió az 1999-ben Kölnben rendezett nemzetközi konferencián³⁰⁴ vázolta fel elsőként az európai perspektívát, amely a 2003. évi Európai Tanács ülésen Thessalonikiben kiegészült az uniós tagság konkrét ígéretével. Ez egyben azt is jelentette, hogy az Európai Unió által irányított integrációs folyamat vált a régió demokratikus átalakulásának, konszolidációjának és a gazdasági felzárkóztatásának a fő keretévé. Mindehhez az EU pénzügyi forrásokat is társított, és a térség elsőszámú befektetőjévé és gazdasági partnerévé lépett elő.

Az EU és a Nyugat-Balkán országai közti kapcsolat keretét a Stabilizációs és Társulási Folyamat képezte, amelynek támogatására létrehozták az ún. CARDS (Community Assistance for Reconstruction, Development and Stability) támogatási keretet. A program keretében 2000 és 2006 között megközelítőleg 5,13 milliárd eurónak (Szemplér Tamás 2006, 26.) megfelelő támogatást nyújtottak ezen államoknak. 2007-től a CARDS és a többi kisebb program helyét átvette az Előcsatlakozási Támogatási Eszköz (Instrument for Pre-Accession Assistance – IPA). Az új támogatási keret a 2007-13-as időszakban 11,5 milliárd euróval rendelkezett, míg a 2014-től induló új többéves költségvetési kereten belül 11,7 milliárd eurót különítettek el erre a célra. Az IPA által támogatott fő reformterületek az államigazgatási reform, a jogállamiság, a fenntartható gazdaság, a humán dimenzió (nemek közötti esélyegyenlőség, egészségügy, oktatás, szociális ellátás), valamint a mezőgazdaság és vidékfejlesztés.

A gazdasági reformok területén a fő irányvonalat a piaci liberalizáció, a privatizáció ösztönzése, valamint a kormányzati kiadások átalakítása, elsősorban csökkentése határozta meg. A 2000-es évek elején az intézkedések és a támogatások elegendőnek bizonyultak ahhoz, hogy növekedést érjenek el az érintett országokban, ugyanakkor hosszú távú sikeres, növekedést fenntartó, munkahelyteremtést generáló átalakulást nem sikerült elérni. Mindezek következtében, ahogy erre Novák Tamás (Novák Tamás 2014) a térség gazdasági átalakulását elemző tanulmányában is rámutat, a gazdaság reformja kapcsán megválaszolatlanul maradtak az alapkérdések, amelyek miatt a társadalom könnyen szembefordulhat a jelenlegi gazdasági és politikai törekvésekkel. A reformok a korábbi elavult ipari kapacitások leépülését eredményezték, de ezek helyét csak elvétve vette át megfelelő szolgáltatási szektor vagy modern, versenyképes termelés, így a munkaerőpiac szűkült és az export tekintetében is gyenge pozícióban maradtak a régió államai. A pénzügyi szektort az uniós tagállamok uralják (banki eszközök 75-95%-a van nagy európai pénzintézetek kezében

³⁰⁴ Az 1999-es kölni konferencián hozták létre a Délkelet-Európai Stabilitási Paktumot (2008 óta Regionális Együttműködési Tanács), amely a Nyugat-Balkán transzformációs folyamatainak átfogó keretét adja.

(Novák: i.m. 5.), és a beáramló külföldi közvetlen beruházások és az importjuk döntő hányada is nagy uniós tagállamokból (ld. 1. sz. táblázat), pl. Németországból, Olaszországból, Görögországból származik. A nagyfokú gazdasági összekötöttség miatt pedig a gazdasági növekedésük kilátásai is nagyban függnek az uniós gazdasági tendenciáktól, amelyet jól mutatnak a gazdasági válságot követő tendenciák is. (Novák: i.m. 5)

1. sz. táblázat

	FDI beáramlás (millió EUR)	EU-28 aránya a beáramló FDI-ból (millió EUR)	EU részesedése az exportból (%)	EU részesedése az importból (%)
Albánia	953,2	n.a.	76,7	64,2
Bosznia-Hercegovina	244,4	n.a.*	73,5	60
Koszovó	259,4	118	43,5	44,8
Macedónia	251	175,3	72,6	62,6
Montenegró	336,9	79,8	41	44,1
Szerbia	778,5	575,9	62,7	61,9

Forrás: European Commission - Progress Reports 2014/a-f

* 2012. évi adatok szerint 272,9 millió euróból 174,1 millió származott az EU-28 országokból.

A nem megfelelő strukturális reformok miatt az egész térségre jellemző a magas munkanélküliség, különösen a fiatal korosztály körében, amely gyakran dönt az anyaország elhagyása mellett. Ez Szerbiában a népességcsökkenés miatt jelent komoly problémát, míg Koszovó esetében – amely Európa legfiatalabb népességű országa – a nagy népességnövekedési ráta miatt komoly migrációs nyomás alá helyezi az Európai Uniót, amely a kivándorló koszovóiak fő célterülete. Az UNDP 2014. évi Kosovo Human Development Report szerint évente megközelítőleg 12-13 ezren hagyják el az országot. Németország és Svájc mellett az elsődleges célországokká Franciaország, Belgium és Svédország váltak. A helyzet súlyosságára a 2014 őszétől beinduló, és 2015. január-februárban kicsúcsosodó migrációs hullám hívta fel a figyelmet, amelyet csak komoly szigorítások és kommunikációs kampánnyal sikerült mérsékelni.

2. sz. táblázat

	Nyers népességnövekedési ráta (%)	Munkanélküliségi ráta (%)	Fiatalok közötti munkanélküliségi ráta (%)
Albánia	5,3	15,6 (becsült)	30,2 (becsült)
Bosznia-Hercegovina	-1,3	27,5	59,1
Koszovó	11,3 (2012)	30	55,9
Macedónia	1,9	29	51,9
Montenegró	2,5	19,5	41,6
Szerbia	-4,8	22,1	49,4

Forrás: European Commission - Progress Reports 2014/a-f

A migráció mellett a szociális problémák olyan kockázatoknak is teret engednek, mint a társadalmi radikalizálódás, az Iszlám Állam toborzó tevékenysége és a visszatérő harcosok jelentette terrorfenyegetések. Miközben az elmúlt másfél évtizedben az európai perspektíva hatására a mérsékelt, EU-párti politikai retorika vált meghatározóvá a Nyugat-Balkánon (egyedül a boszniai szerb entitás vezetése tekinthető kivételnek), háttérbe szorítva a radikális nézeteket valló politikai formációkat (Vachudova, Milada A. 2014), a gazdasági kilátástalanság, a korrupció és a klientizmus széleskörű elterjedtsége miatt egyre gyakrabban lehetünk tanúi szélsőséges társadalmi reakcióknak (pl. tuzlai állami cég privatizációját követő csőd miatt kialakult társadalmi zavargások). A reformok sikertelenségét kihasználva pedig a radikális pártok bővíthetik bázisukat (pl. Seselj féle radikális párt Szerbiában, Vetevendosje Mozgalom Koszovóban).

A radikális pártok mellett az Iszlám Állam használja ki a muszlim lakosság körében a szociális kiszolgáltatottságot. A délszláv válság során a Balkánra érkező muszlim harcosok közül sokan a térségben maradtak, akik a mérsékelt helyi iszlám irányzattal szemben gyakran radikálisabb nézeteket követnek. Szintén hozzájárultak a radikálisabb irányzatok megjelenéséhez az arab országokból érkező jótékonyági szervezetekkel, illetve az azokra rácsatlakozva érkező térítők. Ezek a szervezetek és személyek sokszor az állami segítségnyújtást helyettesítve jelentős támogatást nyújtottak a lakosságnak a háború utáni újjáépítéshez, amelynek következtében elnyerték a társadalom egyes rétegeinek támogatását és tiszteletét. Európai összehasonlításban nem kiemelkedő az Iszlám Államhoz csatlakozóknak a száma, mindazonáltal a lakosság számának arányában figyelmet érdemlő. Az Iszlám Állam toborzó tevékenysége továbbá egyre nyíltabban célozza a Nyugat-Balkán a helyi muszlim lakosságot, akiket a nem muszlim lakosság elleni terrorcselekmények elkövetésére szólít fel. Mivel a lakosság nagy része mérsékelt, ezért nem nyitottak az ilyen nézetekre, ugyanakkor egyes radikálisokat mozgósíthat, ami az etnikai feszültségekkel terhelt régióban mindenképp kockázatot jelent. A nyugat-balkáni országok hatóságai nyomon követik, és kapacitásaik szerint fellépnek a jelenséggel szemben, de e tekintetben is rászorúlnak a nyugati szövetségeseikre.

A térségben fellelhető hasonló tendenciák mellett érdemes röviden említést tenni az egyes országok speciális jellegzetességeiről és helyzetéről, amelyek komolyan befolyásolják az uniós integrációban elért eredményeiket. A legspeciálisabb helyzetben található Koszovó, amelynek önállóságát nemcsak Szerbia – és a szerb entitás miatt Bosznia-Hercegovina -, de öt uniós tagállam (Románia, Spanyolország, Szlovákia, Ciprus és Görögország) sem ismeri el. A 2008 februárjában függetlenségét deklaráló Koszovó és Szerbia között a viszony azóta sokat fejlődött, köszönhetően a 2011. óta tartó Belgrád-Pristina dialógusnak. Ennek eredményeként javultak Koszovó nemzetközi és regionális képviselőiténak keretei és lehetőségei, amelyek hozzásegítik a regionális fejlesztési törekvésekbe való fokozatos bekapcsolódásukat, ugyanakkor továbbra is korlátokba ütközik az államiságának teljes körű gyakorlása.

Ami a koszovói gazdasági környezetet illeti, a befektetői környezetet továbbra is megterhelik olyan rendezetlen alapvető kérdések, mint például a földnyilvántartás vagy az állami cégek privatizációja. Az ingatlanok tulajdonviszonyainak rendezése körül számos visszaélés tapasztalható. A nagy állami cégek privatizációja szintén komoly társadalmi és politikai feszültségeket képes gerjeszteni. Legutóbb a Trepca konglomerátum tervezett privatizációja

körül alakult ki politikai vita Belgrád és Pristina között, amelynek privatizációjától végül is elállt a koszovói kormány, de ez komoly ellenállást váltott ki a koszovói albán lakosság körében. Szintén vita tárgyát képezi a különleges mikroklimájáról nevezetes brezovikai síelő központ eladása, amely a helyi szerb közösségek megélhetési lehetőségeit érintené.

Koszovó gazdaságának reformja pedig kulcsfontosságú, mivel az lehetne az ország belső stabilitásának egyik kulcsa. Nemcsak a fentebb említett migrációs kérdés kezelése, és az integrációs törekvések társadalmi támogatottságának megőrzése miatt lenne lényeges, hanem a gazdasági fellendülés alapozhatná meg a koszovói szerbek társadalmi integrációját is. Egyelőre azonban erre minimális az esély, és a 2014. évi választásokat követő belpolitikai csatározások és a két fő albán párt közötti patthelyzet is tovább rontotta a közhangulatot, amelyek szintén ösztönzőleg hathattak a migrációra.

Ami a szűkebb értelemben vett befektetői környezetet illeti, a 2015-ben kiadott Nemzeti Gazdasági Reform Program megállapítja, hogy számos makrogazdasági mutató tekintetében illeszkedik Koszovó a regionális trendekbe. A vállalkozások ugyanakkor sokkal rosszabb helyzetben vannak a hitelekhez és pénzügyi támogatásokhoz való hozzájutás tekintetében. A stratégia szintén a fő akadályok között említi, hogy rendkívül hosszadalmas (140 nap) az építési engedélyek kiadása, széleskörű az informális szférában gyakorolt üzleti gyakorlat. Szintén gondot jelent a szerződésekben foglaltaknak a kikényszerítése a bíróságokon, amelyek csak lassan hoznak döntéseket. A befektetői környezetet emellett gyengítik az infrastrukturális hiányosságok, mint pl. az energiaellátás akadozása, valamint a munkaerő nem megfelelő képesítettsége. (Government of Republic of Kosovo 2015, 43-45.)

Bosznia-Hercegovina esetében a problémák egyik fő forrását az etnikai választóvonalak mentén kiépített állami struktúrában találjuk meg. Az egyrészt hozzájárul az etnikai vonalak mentén folytatott politikai diskurzus fenntartásához, másrészt az egyes kormányzati szintek működtetéséhez szerteágazó adminisztráció és bürokrácia tartozik, melyek koordinált működése nem megoldott, ami komoly nehézségeket okoz a külföldi befektetők (különösen a közepes és kisvállalkozások szintjén) számára. Az állam folyamatosan ki van téve belső legitimitási problémáknak: a szerb entitás vezetése (különösen Milorad Dodik, az entitás jelenlegi elnöke) mind a mai napig lebegteti az entitás kiválási törekvését, de kisebb mértékben a horvátok részéről is megfogalmazódnak a központi állam szerepét gyengítő javaslatok. Az egyes közösségek eltérő irányú törekvései lehetetlenné teszik az állami struktúra reformját és működését. Emellett mindmáig feszült maradt a viszony az egyes etnikai csoportok között, amelyet csak tovább élezhet az Iszlám Állam jelentette fenyegetés. A boszniai befektetési környezetet a bürokrácia útvesztője, és a kiszámíthatatlan jogi környezet mellett tovább komplikálja a politikai és a gazdasági elitek közti szerteágazó kapcsolat. Különösen a nagy állami cégek vezetése esetében tapasztalható a politikai befolyás erőteljes jelenléte, s így azok reformja is rendszeresen politikai viták tárgyát képezi. A Bosznia-hercegovinai Föderáció szintjén ez egészen odáig fajult, hogy az egyik cég menedzsmentjének átalakítása körüli vita miatt a föderáció törvényhozásának horvát tagjai bojkottálták az intézmény működését. A másik entitás, a Boszniai Szerb Köztársaság vezetése meg a teljes uniós reformtervet utasította el. Az uniós integrációs törekvések politikai megkérdőjelezése és a reformok elmaradása a nemzetközi és az uniós támogatások beszűkülését³⁰⁵

³⁰⁵ Az Európai Bizottság 109 millió euróról 64 millióra csökkentette az IPA 2013. évi előirányzatát és szűkítette a felhasználási lehetőségeket is. (Európai Bizottság 2014, 6-7.)

eredményezte, mivel a donorok nem látták garantálni a források megfelelő felhasználását. Mindezeknek köszönhetően az elmúlt hónapokban az ország likviditása került veszélybe.

A 2005 óta tagjelölti státuszban lévő Macedóniában az elhúzódó politikai válság okozott komoly aggodalmat, amely 2015-ben kritikus pontot ért el. Az elhúzódó, nagy társadalmi megmozdulásokkal együtt járó belpolitikai válságot ismételten csak nemzetközi közvetítők (EU, USA) közbenjárásának és nyomásának köszönhetően sikerült megoldani 2015. júliusban, melynek értelmében egy átmeneti kormány felállítására, a választási rendszer reformjára és előrehozott választásokra került majd sor. Macedónia integrációs törekvéseit még mindig akadályozza a Görögországgal folytatott névvita. A görög válság miatt ez a kérdés némileg lekerült a napirendről, de annak megoldását követően új tárgyalási pozícióba kerülhet a nyugat-balkáni ország, tekintettel a Görögországra nehezedő gazdasági és diplomáciai nyomásra.

A belpolitikai válságon felül a gyakran változó jogi környezet, az erőteljes politikai befolyás alatt álló államigazgatás is nehezíti a befektetők helyzetét. A 2014. évi előrehaladási jelentésében a Bizottság továbbra is hiányosságokat és visszaéléseket fedezett fel a közbeszerzések esetében. (European Commission 2014/f, 25.) Ugyanakkor megjegyzendő, hogy relatíve fegyelmezett gazdaságpolitikát folytatott a macedón kormányzat, amelynek köszönhetően a gazdaság a válság idején is megőrizhette a stabilitását. Fokozatosan történnek lépések az uniós szabályozásokkal való harmonizáció irányába, és igyekeznek javítani az üzleti környezeten. A Külföldi Befektetési és Exporttámogatási Ügynökség bővülő szolgáltatásokat nyújt a külföldi befektetőknek, miközben a befektetésekért felelős intézmények között javítják a koordinációt. (European Commission 2014/f, 38.)

Szerbia az elmúlt időszakban komoly lépéseket tett az uniós integrációs folyamat előmozdítása érdekében. Noha továbbra is vannak kritikus kérdések (pl. Koszovó elismerése, háborús konfliktus során elkövetett bűncselekményekkel való szembenézés), amelyek kapcsán csak lépcsőről lépésre „enged” Belgrád, általában elmondható, hogy Aleksandar Vučić miniszterelnök integrációpárti politikát folytat, amelynek eredményeként elérték az uniós tagjelölti státuszt, és a tárgyalási folyamat megnyitását.³⁰⁶ Ezzel párhuzamosan Szerbia regionális szerepének növelésére törekszik, amelynek részeként látványos lépéseket tett a bilaterális viták rendezésére került sor (tiranai látogatás, részvétel a horvát államfő beiktatásán, srebrenicai megemlékezésen való részvétel).

Ugyanakkor a térség országaihoz hasonlóan Szerbia is komoly gazdasági problémákkal küzd, amelyet csak súlyosbítottak a tavalyi árvizek. A szerb gazdaság fejlődésének egyik kulcsa az infrastruktúra fejlesztése, a megfelelő jogi környezet kialakítása, valamint a közigazgatás reformja. A szerb munkaerőpiac bővítése a fiatalok elvándorlása miatt különösen kényes kérdés. Közben a közsféra reformjának részeként komoly létszámleépítést is végre kell hajtania, ami további szociális feszültségeket szülhet. Ezért a szerb kormány 2015-17 Gazdasági Reform Programja szerint a befektetések ösztönzése érdekében módosítják a jogszabályokat az építkezési engedélyek kiadásának felgyorsítása érdekében, fejlesztik a közlekedési infrastruktúrát, hogy a transz-európai hálózatokba integrálódva regionális központként működhessen. A pénzügyi stabilitás megőrzése mellett Szerbia fejleszteni akarja

³⁰⁶ Szerbia még egyetlen tárgyalási fejezetet sem nyithatott meg, mivel több uniós tagállam is elégtelennek tartotta a Belgrád-Pristina dialógus keretében elért eredményeket.

az exporttámogatás jogi és pénzügyi feltételeit, hogy javíthasson a külkereskedelmi mérlegén. (Government of Republic of Serbia 2015, 61-65.)

Szerbiához hasonlóan Albánia is elérte a tagjelölti státuszt, de még egyetlen tárgyalási fejezetet sem tudott megnyitni. A belpolitikai problémák, a hosszan elhúzódó patthelyzet a két fő parlamenti párt között számos reform elhalasztását eredményezte. Mindazonáltal a belpolitikai problémák ellenére megőrizte gazdasági stabilitását, és mára mérsékelt növekedési pályára állt. Noha jelenleg stabilak a körülmények, a jövőbeli növekedés jelentősen ki van téve az Unión belüli gazdasági folyamatoknak. Hasonlóan a többi nyugat-balkáni országhoz, számos infrastrukturális fejlesztésre szorul. Többek között az áramellátása nagyon bizonytalan, mivel az döntően vízerőművekből származik. Az EU ezért is támogatja, hogy Albánia interkonnektort építsen Macedónia irányába, így kapcsolva be azt a térség elektromos áramhálózatába.

Szintén előrelépés történt a korrupció visszaszorítását célzó intézmények és jogi keretek felállításában, de még a gyakorlati megvalósuláshoz időre van szükség. A külföldi befektetők megjelenését egyelőre még korlátozza a jogi keretek gyengesége, a jogállamiság tekintetében tapasztalható bizonytalanság és a tulajdonjogok rendezetlensége. A legfontosabb befektetési területek közé egyrészt az infrastruktúra-fejlesztés, másrészt a termelő szektor tartozik. Ez utóbbi jelentőségét növeli annak munkaerőpiacot bővítő jellege, amivel orvosolhatná a magas munkanélküliséget, illetve erősítené a hazai fogyasztást. (European Commission 2014/a.)

Montenegró a többi tagjelölti státuszú, nyugat-balkáni országgal szemben már 18 tárgyalási fejezetet is megnyitott, de méreténél fogva a térségben relatíve kis súllyal bír. Az ország komoly belső aránytalanságoktól szenved. A turizmusból profitáló tengerparti területekkel szemben a belső hegyvidéki területeken minimális termelés folyik. A többi térségbeli országhoz hasonlóan folyamatban van még a privatizáció és a jogi környezet uniós elvárások szerinti reformja. Az állami szintű korrupció miatt számos kritika éri, de ettől függetlenül az élen jár a térségben az uniós integrációs folyamat tekintetében. A gazdasági fejlesztést elsősorban autópálya-építéssel és a turizmusba bevont nagybefektetésekkel igyekszik ösztönözni.

A cél valamennyi nyugat-balkáni ország számára a munkaerőpiacot bővítő, a fenntartható növekedést biztosító gazdasági környezet létrehozása, amelyhez azonban valamennyien külső források bevonására szorulnak. Ezzel párhuzamosan arra kell törekedniük, hogy az adósságállományuk ne növekedjen meg túlzottan. Ezzel a kettős kihívással csak nemzetközi támogatással birkózhatnak meg. Az áttekintés során említett kockázatok miatt a fenntartható gazdasági fellendülés nem csak az érintett országok, de a szomszédságukban lévő Magyarország és az EU számára is kiemelten fontos feladat. A tanulmány hátralevő részében ezért a térség magyar kapcsolataival, majd a jövőbeli fejlődést meghatározó nemzetközi és regionális szempontokkal foglalkozom.

A Nyugat-Balkán és Magyarország kapcsolata

Számos társadalmi, gazdasági és politikai tényezőnek köszönhető, hogy a Nyugat-Balkán Magyarország külpolitikai és külgazdasági stratégiájának prioritásai közé sorolható. Földrajzi

közelsége miatt a térség gazdasági fejlődésének és demokratikus átalakulásának az elősegítése nem csak gazdaságpolitikai, hanem biztonságpolitikai szempontból is kiemelten fontos, hiszen a térséget sújtó konfliktusok hatásai könnyen begyűrűzhetnek Magyarországra. Mindezek fényében nem meglepő, hogy a magyar kormányok – pártállástól függetlenül – külpolitikai prioritásként tekintettek a térség uniós integrációjára. Az egyes államokkal fennálló magyar kapcsolatok jellege és intenzitása nem egyforma, ahogy az egyes országok helyzetében és fejlődési potenciáljában is számos eltérést fedezhetünk fel.

Noha az elmúlt évtizedben számottevően csökkent a számuk, még mindig jelentős számban élnek magyar kisebbségek Szerbiában és Horvátországban. A 2011-es népszámlálás szerint Szerbiában 253899 magyar élt, míg Horvátországban a számuk megközelítőleg 14 ezerre tehető. A velük való kapcsolattartás nemzetpolitikai aspektusain felül említést érdemel az is, hogy jelenlétük ösztönzőleg hat a gazdasági kapcsolatokra is. A határ menti együttműködést ugyanis a közös nyelv ismerete, a közös identitás ösztönözheti és megkönnyítheti. Szintén elősegítette e két országgal a határ menti együttműködést, hogy az Európai Unió különböző programok révén (PHARE, CARDS, IPA) támogatást nyújtott azok megvalósításához.

Horvátországgal 2002-ben, míg Szerbiával 2003-ban indulhatott be a határ menti együttműködés kísérleti kisprojekt alapok révén. A rendelkezésre álló források fokozatosan bővültek a két ország uniós integrációs törekvéseit elősegítő uniós támogatásoknak köszönhetően is. 2007-től a határon átnyúló programokat is az IPA alá sorolták, A Magyarország – Horvátország IPA Határon Átnyúló Program keretében 2007-13-as periódusra több mint 52,4 millió eurós keretet különítettek el, míg a magyar-szerb programra 50,1 millió eurót. Mindkét program esetében a környezeti szempontokat is számításba vevő infrastruktúra-fejlesztés, illetve - a horvát-magyar program esetében - a turizmus számított prioritásnak, így a források jelentős része (50-60%) ezeken a prioritási területeken került felhasználásra, míg a második fő befektetési terület a humánerőforrás-fejlesztés és a közösségek közti kapcsolatépítés volt (30%<). (Hungary-Croatia IPA Cross-border Co-operation Programme 2007-2013, 21-22.; Magyar-Szerb IPA Határon Átnyúló Program – költségvetés.) A magyar-horvát program esetében annak vezetői arról számoltak be, hogy ezek a projektek, noha alapvetően non-profit tevékenységeket támogatnak, jelentős mértékben hozzájárultak a befektetői környezet javulásához. A programnak köszönhetően a határ menti megyék között bővülni kezdett az együttműködés, javultak az infrastrukturális feltételek, a gazdasági együttműködés keretei, és a program elősegítette horvát és magyar közepes és kisvállalkozások közötti kooperáció szélesedését.

A határ menti együttműködés mellett a külkereskedelem és a befektetések tekintetében is figyelemre méltó a térség és Magyarország kapcsolata. A háború után, de különösen a 2000-es évektől fokozatosan bővültek a kereskedelmi kapcsolatok a régióval. Ezt a bővülő tendenciát a gazdasági válság némileg visszavetette, amit a külkereskedelmi adatok is tükröznek. Ugyanakkor a volumenben tapasztalható átmeneti visszaesések ellenére a Nyugat-Balkán országaival folytatott kereskedelmünk stabil, és megközelítőleg a magyar külkereskedelem 2-3 százalékát teszi ki – mutatott rá Pintér Attila, belgrádi nagykövet az előadásában³⁰⁷. Felhívta arra is a figyelmet, hogy noha ez az arány első pillantásra „jelentéktelennek” tűnhetne, ugyanakkor a térséggel folytatott áruforgalomból származik a

³⁰⁷ Pintér Attila előadására a 2014. szeptember végén került sor a Külügyi és Külgazdasági Intézet által szervezett Globális Diplomácia c. előadássorozat keretében.

magyar külkereskedelmi aktívum közel harmada. Amint azt az éves adatok is tükrözik, szinte valamennyi évben aktívumot tudott felmutatni Magyarország a régióval szemben. Magyarország térségbeli külkereskedelmi pozíciója azért is figyelemre méltó, mert – amint arra már fentebb utaltunk - a nyugat-balkáni országok elsősorban egymás között, illetve nagyobb – valamint más szomszédos - uniós gazdaságokkal, köztük Németországgal, Olaszországgal, Görögországgal, Bulgáriával és Oroszországgal kereskednek.

A gazdasági kapcsolatok alakulását döntően befolyásolják a politikai kapcsolatok is, amelyek - egy-egy esettől eltekintve, mint a MOL-INA ügy és a szerb-magyar határon épülő kerítés – pozitívan alakultak a régióban. A bilaterális kapcsolatok fejlesztésén túl Magyarország az Európai Unió Tanácsának elnökeként is komoly támogatást nyújtott a Nyugat-Balkán országainak. A magyar elnökség alatt sikerült döntően tető alá hozni a horvát csatlakozást is. Szerbiával az elmúlt években rendkívüli ütemben javultak a kapcsolatok, amelyek többek között a kölcsönös politikai gesztusoknak és külgazdasági törekvéseknek volt köszönhető. Koszovó Magyarország általi elismerése sem terheli már különösebben a két ország kapcsolatát. Az elmúlt években Macedónia felé nyitott jelentős mértékben Magyarország, amely mind a magas szintű diplomáciai kapcsolatok, mind a gazdasági relációk intenzitása tekintetében tetten érhető. A térség többi államával is jó kapcsolatokat ápol a magyar kormány, ugyanakkor a gazdasági kapcsolatok egyelőre még gyerekcipőben járnak.

Mindezek tükrében, ha az egyes országok részesedését vizsgáljuk, egyértelmű, hogy Szerbia és Horvátország magasan kiemelkedik az országcsoportból, ami részben a gazdaságuk és piacuk méretének, közvetlen szomszédsági pozíciójuknak köszönhető. A kereskedelmi és befektetési kapcsolatokban meghatározó szerepet játszanak az országok nagyvállalatai, így az OTP, a MOL, az INA és az Agrokör, valamint a multinacionális vállalatok, amelyek a legfontosabb export- és importőröknek számítanak.

Horvátországgal 1995-től kezdve fokozatosan bővültek a kereskedelmi kapcsolataink, és 2007 óta az értéke éves szinten meghaladja az 1 milliárd eurót. A világgazdasági válság okozta átmeneti visszaesést követően 2011-től újra növekedésnek indult az áruforgalom, az export és az import közötti arány is kiegyenlítettebbé vált. A magyar export növekedését nagyban elősegítette, hogy a 2011-ben stabilizálódott a gazdasági helyzet Horvátországban, és bővült a lakossági fogyasztás is. Ennek köszönhetően Magyarország Horvátország nyolcadik legfontosabb kereskedelmi partnerévé lépett elő. Komoly bővülésnek lehettünk szemtanúi a magyar-szerb külkereskedelem tekintetében is. A Magyar Kereskedőház tájékoztatása szerint több mint 20 százalékos bővülést ért el Magyarország a 2014. évi adatokhoz képest, 870 millió eurós magyar többletet érve el. Magyarország Szerbia ötödik legnagyobb exportpartnere. A kivitelben 39%-os arányt képviselnek az ásványi termékek, közel 21%-ot a vegyipari és műanyagipari termékek, és 18%-ot a gépek, szállítóeszközök és járművek (Magyar Nemzeti Kereskedőház 2015).

Magyarország emellett az egyik legfontosabb befektetőnek számít mind Horvátországban, mind Szerbiában. Horvátországban a nagyjából 2,5 milliárd eurós befektetések döntő része a pénzügyi és ingatlanszektorban, valamint az energetikában realizálódik. Magyar részről a legnagyobb befektetők a MOL, az OTP Bank és a Dunapack. Az ingatlanszektor tekintetében a magyar állampolgárok ingatlanvásárlásai említhetők meg a befektetések között. A befektetéseket szintén elősegíti a Horvátországba irányuló turizmus. (Magyar Kereskedelmi és Iparkamara (továbbiakban: MKIK) 2015/c, 8-9.) Ugyanakkor a MOL INA-részvényeinek

expanzív felvásárlása (2011-re a 49,08 százalékos többségi részvényes) kapcsán kialakult vita és bírósági eljárás jelenleg is feszültségeket gerjeszt a két ország viszonyában. A Magyarország és Horvátország között gázvezeték kétirányúsítása is késedelmesen valósul meg.

A nagy magyar cégek, mint az OTP és a MOL Szerbiában is rendszeresen befektetnek, bővítve hálózatukat és erősítve piaci pozíciójukat. Szerbia ezzel szemben kisebb mértékben tud Magyarországon befektetni. Az MKIK tanulmánya szerint a jövőben a legfontosabb befektetési lehetőségek az infrastruktúra-fejlesztés terén várhatóak. Emellett a mezőgazdaság modernizációjának elősegítése (pl. új technológiák bevezetése), valamint a gyógyszeripar nyithat meg újabb lehetőségeket. (MKIK 2015/g, 9-10.) Jelenleg az egyik legnagyobb közös kezdeményezés a Budapestet és Belgrádot összekötő nagysebességű vasútvonal megvalósítása, amelyet kínai támogatással építenek majd meg. A megvalósítás a tervek szerint 2015 végén megkezdődhet.

A 3. legfontosabb partnernek Bosznia-Hercegovina számít. Bosznia-Hercegovinában már komolyabb befektetések is történtek (kb. 60 millió euró értékben), de a kezdeti befektetéseket már nem követték újabbak. Az országban befektetett a MOL, a Transelektro Zrt., a Magyar Alumíniumipari Művek és a Zenon System Kft. is az energiapiac, a színesfémtermelés, illetve az egyéb építési beruházások és felújítások területén. (MKIK 2015/b, 9.) A külkereskedelmi forgalom is folyamatosan bővült még a válság ellenére is (ld. 3. sz. táblázat).

A nyugat-balkáni partnerek közül Macedónia az egyik leginkább újonnan feltörekvő partnere a magyar államnak. A Magyar Kereskedelmi és Iparkamara - a Magyar Nemzeti Bank közlése alapján - 334 millió euróra teszi a magyar működő tőkeállomány mértékét Macedóniában 2011 végén. (MKIK 2015/e, 8.). A legfontosabb befektetési területek között a telekommunikációt (pl. a Magyar Telekom) említi, amely mellett még az élelmiszeripar és a mezőgazdaság, a feldolgozóipar és a gépipar ágazatai jutottak jelentősebb szerephez. A nagyvállalatok mellett a kis- és középvállalkozások is szerephez jutnak ezekben az ágazatokban. A jövőbeli befektetések szempontjából ígéretes lehet az energiaipar (vízerőmű-fejlesztési projektjei, valamint a hőerőművek karbantartása), az elektrotechnika, az építőipar, a közlekedési infrastruktúra fejlesztése, a mezőgazdaság és a turizmus területe. A magyar vállalatok támogatása érdekében az Eximbank is tárgyalásokat kezdett Macedóniával egy 5-10 millió eurós hitelkeret kialakításáról. A külkereskedelemben a feldolgozott termékek és a gépek és gépi berendezések teszik ki a kereskedelmi forgalom nagy részét. (MKIK 2015/e, 8-9.)

A többi ország esetében még nincsenek jelen komoly magyar befektetők, ezért elsősorban a kereskedelmi kapcsolatok érdemelnek említést. Egyedül Montenegró esetében találhatjuk meg még az OTP-t, mint befektetőt, illetve egy-egy komolyabb szállodaláncot, mint a Hunguest Hotelst. Albánia és Koszovó egyelőre még kívül esik a magyar befektetők látóköréből. Ezen nemzetközi vásárokkal és üzleti fórumokkal próbálnak változtatni a felek. Az Albániába irányuló magyar kivitel egyelőre főleg a feldolgozott termékekre (40 százalék), a gépekre és szállítóeszközökre (35 százalék) korlátozódik. (MKIK 2015/a, 8.) Hasonlóan kevésbé modern a kivitel áruösszetétele Koszovó irányába, ahova döntően élelmiszer és ruházati cikkeket exportál Magyarország, de ezek mellett megtalálhatóak a villamos gépek, a közúti járművek, a híradástechnikai eszközök, a faárúk és a gyógyszerek is. (MKIK 2015d, 8-9.) Amint

arra már korábban is utaltam, mindkét ország komoly infrastrukturális fejlesztésre szorul, valamint modernizálniuk kell termelési kapacitásaikat. Ez utóbbi szempontból a mezőgazdasági szektor kiemelt figyelmet érdemel, mert ez az ágazat továbbra is komoly részét képezi a termelésnek. Albánia esetében továbbá megemlítenő a fejlesztés előtt álló turizmus, de mindkét ország esetében potenciális befektetési terület lehet az elektrotechnika és a környezetvédelem is. (MKIK 2015/a, 8., MKIK 2015/d, 8.)

Összegzésként megállapítható, hogy a magyar külgazdasági törekvésekkel összhangban fokozatosan bővültek a magyar kapcsolatok a Nyugat-Balkánon, amelyek mindezidáig döntően magyar külkereskedelmi többletet eredményeztek. A térség fejlődése szempontjából kedvező lenne, ha növekedne azoknak a befektetéseknek és fejlesztéseknek az aránya, amelyek az egyes országok gazdaságának strukturális átalakulásához is hozzá tudnak járulni, és elősegítenék a foglalkoztatás hosszú távú bővülését.

3. sz. táblázat: Magyarország és a Nyugat-Balkán országai között folyó külkereskedelem volumene, folyó áron

A külkereskedelmi termékforgalom forintban, országok szerint (2006–) [folyó áron, millió Ft]									
Ország	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Behozatal									
Albánia	93,2	43,5	1 080,8	422,3	342,5	257,1	293,7	312,3	632,4
Bosznia-Hercegovina	33 552,2	36 090,2	32 053,4	13 772,3	21 744,2	25 210,1	21 091,3	25 386,3	29 755,3
Horvátország	37 732,6	81 210,8	68 501,8	48 646,4	67 359,0	81 824,6	99 149,9	100 737,5	128 929,6
Koszovó	–	–	–	49,6	15,9	58,1	41,3	78,9	70,7
Macedónia	1 467,4	1 520,9	1 208,4	865,7	1 718,0	1 880,8	2 466,3	1 912,7	3 665,9
Montenegró	–	22 125,6	1 421,0	3 684,2	7 555,6	13 677,6	15 187,5	1 076,5	211,0
Szerbia	–	47 021,3	61 343,4	65 091,1	77 023,6	100 646,9	102 763,7	138 700,3	133 168,7
Összesen	16 224 713,0	17 374 450,4	18 503 489,8	15 517 527,1	18 174 347,8	20 363 863,2	21 221 046,4	22 162 774,9	24 143 573,0
Kivitel									
Albánia	11 686,0	10 016,9	15 632,7	14 551,2	16 657,3	15 084,1	13 821,6	14 301,7	14 619,2
Bosznia-Hercegovina	58 895,6	67 164,9	98 811,1	68 428,4	73 264,5	71 890,2	82 508,9	91 355,8	93 735,9
Horvátország	235 321,7	257 888,6	290 370,0	242 350,0	238 464,1	322 893,1	367 396,5	330 217,6	361 423,1
Koszovó	–	–	–	6 545,7	7 471,7	8 877,2	9 050,8	11 087,4	10 097,3
Macedónia	20 211,6	27 727,3	33 344,1	29 545,1	28 415,0	29 287,1	34 595,8	33 631,9	42 522,2
Montenegró	–	4 597,7	11 765,4	7 810,3	9 097,7	9 514,1	12 068,6	15 774,5	15 167,6
Szerbia	–	217 263,0	260 886,0	188 248,4	232 477,4	301 736,9	360 267,9	352 442,2	400 753,0
Összesen	15 591 064,6	17 344 509,4	18 440 430,9	16 573 977,1	19 690 045,1	22 342 502,6	23 143 054,0	24 117 786,3	26 120 487,1
Forrás: KSH									

Nemzetközi szereplők jelenléte

A tanulmány utolsó részében a Nyugat-Balkán fejlesztési lehetőségeinek nemzetközi, meghatározó szereplőire térünk ki. A Nyugat-Balkán országai ugyanis nagymértékben függnek a térségben jelenlévő domináns nemzetközi szereplőktől, mind pénzügyi, mind politikai értelemben. Amint arra már a tanulmány elején is utaltam, a kilencvenes évektől a Nyugat-Balkánon a legfontosabb nemzetközi szereplővé az Európai Unió vált. Ugyanakkor a bővítés tekintetében nagyon megosztottak a tagállamok, és a bővítési fáradságra, nemzetközi kihívásokra és az EU belső válságára hivatkozva az Európai Bizottság új elnöke, Jean-Claude Juncker le is vette a következő öt év napirendjéről a bővítés kérdését.

Az EU térség iránti elkötelezettségének megőrzése érdekében Németország lépett fel erőteljesen, amely 2014 augusztusában kezdeményezte egy berlini magas szintű konferencia összehívását, amelynek keretében elindították a regionális fejlesztési célokat támogató berlini folyamatot, amelynek fókuszában a regionális együttműködés, különösen a regionális infrastruktúra-hálózat fejlesztése áll. Ezáltal Németország a regionális fejlesztési politikák egyik meghatározó szereplőjévé vált. A berlini folyamat keretében tartott találkozók eredményeként a régió államai – Koszovó részvételével - nemrégiben sikeresen megállapodtak a fejlesztendő közlekedési és szállítási útvonalokról. Németország meghatározó szerepe egyúttal a többi (elsősorban kisebb) uniós tagállam szerepének háttérbe szorításához vezetett. Németország leginkább Franciaországgal, Ausztriával és Olaszországgal működik együtt a folyamatban, így a többi tagállam előreláthatólag politika-követő stratégiát lesz kénytelen folytatni a Nyugat-Balkán kapcsán. Németország súlyát jelzi, hogy a térség államai rendre Németországgal folytatnak egyeztetést a fontosabb politikai döntések előtt.

Az EU mellett más országok is lényeges szerephez jutnak a térségben, amelyek regionális szerepe különösen a térség és az EU ellentmondásos viszonyában értelmeződik újra és kap kiemelt figyelmet. Az Amerikai Egyesült Államok szerepe mára már elsősorban politikaivá vált. Noha a délszláv válság és a koszovói konfliktus idején nagyon aktív volt az amerikai diplomácia és a katonai jelenlét a térségben, a 2000-es években a vezető szerepet átadta az Európai Uniónak, és rendre akkor lép fel komolyabban, amikor az EU nyomásgyakorlása nem bizonyul elegendőnek egy-egy patthelyzet megoldásában (pl. koszovói különleges törvényszék felállítása, macedón belpolitikai válság). Gazdasági értelemben viszont elhanyagolható az amerikai partner szerepe.

Az EU és az USA mellett Oroszország, Kína és Törökország érdemel külön említést. Oroszország regionális szinten a gázellátásban játszik kiemelkedő szerepet és azon keresztül gyakorol komoly politikai befolyást is. A Déli Áramlat tervezett építése több nyugat-balkáni országot (Szerbia, Macedónia) arra késztetett, hogy hintapolitikát folytasson Oroszország és az Európai Unió között, de hasonlóan nehéz helyzetbe kerülnek az Oroszország elleni szankciók kapcsán is. Az orosz befolyás hagyományosan Szerbiában a legerősebb. Oroszország képviseli leghatározottabban a szerb érdekeket az ENSZ Biztonsági Tanácsában (pl. Koszovó elismerésének akadályozása, srebrenicai genocídiumra vonatkozó határozat elfogadása, stb.). Emellett Macedóniában és Bosznia szerb területein aktív az orosz diplomácia, ahol a belpolitikai konfliktusokat kihasználhatta az orosz külpolitika az Európai Unióval szemben. Mindezek ellenére korlátok közé szorul az orosz befolyás, hiszen az nem képes ellensúlyozni a térség szoros uniós gazdasági kapcsolatok és az EU-ból érkező befektetéseket és támogatásokat.

Törökország kapcsán 2009 óta gyakran jelentek meg olyan vélemények, amelyek szerint Törökország ismételten kiterjesztené befolyását a volt Oszmán Birodalomhoz tartozó területekre, így a Nyugat-Balkánra is. Noha vitathatatlan, hogy a 2000-es évek közepétől sokkal nyíltabban jelentek meg a régióban a török befektetések (pl. a légi közlekedés, az infrastruktúra-fejlesztés és a média területein), Pintér Attila, Nyugat-Balkán szakértő és diplomata szerint azonban ez az intenzívebb kapcsolat inkább a török diplomáciának a 2000-es években megváltozott nemzetközi körülményekhez való alkalmazkodásának a része. Törökország térségbeli törekvéseinek pedig alapvetően korlátot szabnak a véges török befektetési kapacitások, amelyeket ráadásul több irányban próbál meg felhasználni a török vezetés. Természetesen ösztönzőleg hatottak a kulturális és történelmi kötődések a térségbeli kapcsolatok felfutásában, de ettől függetlenül megtaláljuk a török befektetőket Szerbiában is. (Pintér Attila 2013,16-18.)

Végül, de nem utolsó sorban Kína jelent meg komoly befektetőként a térségben, különösen Szerbiában. A befektetések elsősorban az infrastruktúra és a közlekedési hálózat fejlesztését célozzák, mivel Kína egyik célja, hogy a Nyugat-Balkánon és Magyarországon keresztül szállítási és ellátási útvonalat biztosítson a jövőbeli beruházásai és áruforgalma számára. Ennek képezi a részét a már korábban említett Belgrád-Budapest vasútvonal-fejlesztés is. Mivel a Nyugat-Balkán országai összességében nemzetközi összehasonlításban kevés külföldi befektetőt voltak képesek idáig vonzani, és gazdaságuk fejlesztéséhez külföldi támogatásra szorulnak, ezért igyekeznek kihasználni az Oroszország, Kína és Törökország nyújtotta lehetőségeket. Ezek bizonyos esetben politikai konfrontációhoz is vezetnek az Európai Unióval (különösen Oroszország esetében), ugyanakkor egyik említett szereplő sincs abban a helyzetben, hogy rövid- vagy középtávon helyettesíteni tudná az EU támogatását, így továbbra is az uniós integráció által meghatározott fejlesztési irányvonal lesz meghatározó a Nyugat-Balkánon.

Konklúzió

A Nyugat-Balkán országainak gazdasága a 2000-es évek elején tapasztalt növekedése ellenére nem esett át lényeges strukturális reformokon, ezért a jövőbeli beruházásoknak ezek támogatására kellene, hogy fókuszáljanak. Mindez nemcsak gazdasági szempontból, de szociális és belpolitikai szempontból is kiemelten fontos, mivel a szegénység és a magas munkanélküliség miatt erősödő társadalmi ellenállás a jövőben alááshatja a gazdasági reformokat, amelyek sok esetben magas társadalmi költségekkel, megszorításokkal járhatnak. Ezen szempontokra az uniós befektetőknél, így Magyarországnak is tekintettel kell lennie, mivel a térség stabilitásának megőrzése biztonságpolitikai szempontból is kiemelt fontosságú. A társadalmi szempontok számításba vétele a befektetések hosszabb távú garanciája is, nem véletlen, hogy az Európai Bizottság elnökének negatív üzenete ellenére mind az EU, mind az EU térségbeli politikáját meghatározó Németország fokozta kapcsolatait a térséggel.

A Németország által támogatott berlini folyamat válhat a közeljövőben a térség meghatározó fejlesztési keretévé. Ennek befolyásolására Magyarországnak korlátozott lehetőségei vannak, ugyanakkor a térségbeli jó politikai és gazdasági kapcsolataira építve tovább bővítheti befektetéseit és kereskedelmi kapcsolatait, amelyre jó lehetőséget nyújt a kereskedelmi hálózati bővítése és a nemzetközi vásárok szervezése is. Végül a magyar külgazdasági

célok elérését segíti, ha a konkrét befektetések mellett a magyar kormány tapasztalatai megosztásával segíti a nyugat-balkáni országok reformfolyamatait, amelyek elengedhetetlenek befektetési környezet fejlesztéséhez.

Irodalomjegyzék

- Európai Bizottság: 2013. évi éves jelentés a bővítésre fordított pénzügyi támogatásról (IPA, PHARE, CARDS, a Törökország részére nyújtott előcsatlakozási eszköz és az átmeneti támogatási eszköz). 2014.09.30. (Letöltés helye és ideje: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A52014DC0610>, 2015. április 20.)
- European Commission: Albania – Progress Report 2014. 2014/a (Letöltés helye és ideje: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2014/20141008-albania-progress-report_en.pdf, 2015. április 12.)
- European Commission: Bosnia and Herzegovina – Progress Report 2014. 2014/b (Letöltés helye és ideje: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2014/20141008-albania-progress-report_en.pdf, 2015. április 12.)
- European Commission: 2015 Economic Reform Programmes (Part I) of Albania, The former Yugoslav Republic of Macedonia, Montenegro, Serbia, Turkey, Bosnia and Herzegovina and Kosovo*: The Commission's overview and country assessments. European Economy. Occasional Paper 229. June 2015 (Letöltés helye és ideje: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/occasional_paper/2015/pdf/ocp229_en.pdf, 2015. július 5.)
- European Commission: Kosovo – Progress Report 2014. 2014/c (Letöltés helye és ideje: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2014/20141008-kosovo-progress-report_en.pdf, 2015. április 12.)
- European Commission: Montenegro – Progress Report 2014. 2014/d (Letöltés helye és ideje: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2014/20141008-montenegro-progress-report_en.pdf, 2015. április 12.)
- European Commission: Serbia – Progress Report 2014. 2014/e (Letöltés helye és ideje: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2014/20140108-serbia-progress-report_en.pdf, 2015. április 12.)
- European Commission: The Former Yugoslav Republic of Macedonia – Progress Report 2014. 2014/f (Letöltés helye és ideje: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2014/20141008-the-former-yugoslav-republic-of-macedonia-progress-report_en.pdf, 2015. április 12.)
- Government of Republic of Kosovo: 2015 National Economic Reform Programme (Letöltés helye és ideje: <https://mf.rks-gov.net/Portals/0/Programi%20Komb%C3%ABtar%20p%C3%ABr%20Reforma%20n%C3%AB%20Ekonomi/2015%20National%20Economic%20Reform%20Programme.pdf>, 2015. április 13.)
- Government of Republic of Serbia: 2015 National Economic Reform Programme. March 2015. (Letöltés helye és ideje: <http://www.mfin.gov.rs/pages/article.php?id=10544>, 2015. április 23.)
- Hungary-Croatia IPA Cross-border Co-operation Programme 2007-2013 (Letöltés helye és ideje: <http://www.hu-hr-ipa.com/uploads/editors/HU-HR%20IPA%20CBC%20Projects%20booklet%202013.pdf>, 2015. június 1.)

- Magyar Kereskedelmi és Iparkamara: Országtanulmányok – Albánia. 2015/a (Letöltés helye és ideje:
http://www.mkik.hu/upload/mkik/nemzetkozi/orszagtanulmanyok/orszagprofil_2013_2014_albania_rovid_150318.pdf, 2015. április 30.)
- Magyar Kereskedelmi és Iparkamara: Országtanulmányok – Bosznia-Hercegovina. 2015/b (Letöltés helye és ideje:
http://www.mkik.hu/upload/mkik/nemzetkozi/orszagtanulmanyok/orszagprofil_2013_2014_bosznia_rovid_150310.pdf, 2015. április 30.)
- Magyar Kereskedelmi és Iparkamara: Országtanulmányok – Horvátország. 2015/c (Letöltés helye és ideje:
http://www.mkik.hu/upload/mkik/nemzetkozi/orszagtanulmanyok/orszagprofil_2014_horvatorszag_rovid_150324.pdf, 2015. április 30.)
- Magyar Kereskedelmi és Iparkamara: Országtanulmányok – Koszovó. 2015/d (Letöltés helye és ideje:
http://www.mkik.hu/upload/mkik/nemzetkozi/orszagtanulmanyok/orszagprofil_2013_2014_koszovo_rovid_150309.pdf, 2015. április 30.)
- Magyar Kereskedelmi és Iparkamara: Országtanulmányok – Macedónia. 2015/e (Letöltés helye és ideje:
http://www.mkik.hu/upload/mkik/nemzetkozi/orszagtanulmanyok/orszagprofil_2013_2014_macedonia_rovid_150309.pdf, 2015. április 30.)
- Magyar Kereskedelmi és Iparkamara: Országtanulmányok – Montenegró 2015/f (Letöltés helye és ideje:
http://www.mkik.hu/upload/mkik/nemzetkozi/orszagtanulmanyok/orszagprofil_2013_2014_montenegro_rovid_150310.pdf, 2015. április 30.)
- Magyar Kereskedelmi és Iparkamara: Országtanulmányok – Szerbia 2015/g (Letöltés helye és ideje:
http://www.mkik.hu/upload/mkik/nemzetkozi/orszagtanulmanyok/orszagprofil_2014_szerbia_rovid_150324.pdf, 2015. április 30.)
- Magyar-Szerb IPA Határon Átnyúló Program – költségvetés (Az információ elérhető:
<http://www.hu-srb-ipa.com/hu/koltsegvetes>, 2015. május 2.)
- Magyar Nemzeti Kereskedőház: Tovább erősödnek a magyar-szerb üzleti kapcsolatok. 2015. július 1. (Letöltés helye és ideje: <http://tradehouse.hu/hu/hirek/tovabb-erosodnek-a-magyar-szerb-uzleti-kapcsolatok>, 2015. július 4.)
- Novák Tamás: A Nyugat-Balkán gazdasága – előre a múltba. In: Mediterrán és Balkán Fórum, 2014. 2. szám, 3-14. (Letöltés helye és ideje:
http://epa.oszk.hu/02000/02090/00021/pdf/EPA02090_mediterran_2014_02_03-14.pdf, 2015. május 20.)
- Pintér Attila: Törökország külpolitikája a 21. század elején - neooszmán vagy újradefiniált török külpolitika? In: Külügyi Szemle 2013. 1. szám, 10-21.
- Szemlér Tamás: The Relations of the European Union with the Balkan Countries. In: Inotai András- Novák Tamás- Szanyi Miklós - Szemlér Tamás: At a Turning Point? The Southeast European Economies. Working Papers 67. MTA Világgazdasági Kutató Intézet, 2006, 20-30. (Letöltés helye és ideje: <http://pdc.ceu.hu/archive/00004320/01/wp-167.pdf>, 2015. május 9.)
- UNDP: Kosovo Human Development Report 2014: Migration as a Force for Development. UNDP in Kosovo. 2014. September 2015 (Letöltés helye és ideje:

http://www.ks.undp.org/content/dam/kosovo/docs/KHDR/human_dev_rep_english.pdf,
2015. február 18.)

- Vachudova, Milada A: EU Leverage and National Interests in the Balkans: The Puzzles of Enlargement Ten Years On. In: Journal of Common Market Studies, 2014. 1. szám, 122-138.

MULTIETNIKUS ÁLLAMOK A BALKÁNON

Kivonat

Az elmúlt évtizedekben a Balkán nagy átalakuláson ment keresztül, melynek gyökerei sokkal korábbra nyúlnak vissza. Az országok bizonyos belső társadalmi, népesedési viszonyait annak tükrében ismertetem, hogy azok közvetve Magyarországra milyen hatást gyakorolhatnak, a fő hangsúlyt hazánk katonai és biztonsági szempontjaira helyezve.

Kulcsszavak

multietnikus államok, Balkán, demográfia

Abstract

presenting the theme I wanted to focus on the military and security aspects of the country (Hungary). In recent decades, the Balkans went through a major transformation, and its roots go back further than a decade. My paper is about the internal, social and demographic conditions of these countries and their indirect impact on Hungary, especially focusing on military and security issues.

Keywords

multiethnic states, Balkan, demographic

Koszovó

Az ország lakosságának többségét az albán etnikum alkotja. Lélekszámban a legnagyobb kisebbséget a szerb lakosság teszi ki, melyek zömmel az északi területen, Mitrovicában, valamint más kisebb diaszpórákban élnek. Vallásukban és kultúrájukban különböznek egymástól. Az albán lakosság többségében az iszlám hitet követi, azon belül is a mérsékelt szunnita irányzatot, de az ország albán lakossága között kis létszámban megtalálhatók a római katolikusok, valamint az iszlám szélsőséges formáját követő vahabiták is. Koszovó területén a népesség valamikor keresztény volt, azonban török hatásra felvették az iszlám hitet. A szerb lakosság szinte teljes mértékig a szerb ortodoxiát, más néven a pravoszláv egyházat követi. A szerb kisebbség népesedési mutatói jelenleg előregedési tendenciákat mutatnak, az összlakossághoz viszonyított létszámuk folyamatosan csökken. Ennek oka egyrészt az alacsony gyermeklétszám, valamint a fiatalok Szerbiába történő elvándorlása. Szerbia, mint anyaország igyekszik támogatni a koszovói szerbséget, azonban ez kevés ahhoz, hogy a koszovói szerb lakosság a népességcsökkenési tendenciákat megváltoztassa.

³⁰⁸ A szerző az MH CIVIL–KATONAI EGYÜTTMŰKÖDÉSI ÉS LÉLEKTANI MŰVELETI KÖZPONT, 2. CIMIC CSOPORT értékelő tisztje.

A NÉPESSÉG- ÉS A HÁZTARTÁSOK SZÁMA NÉPSZÁMLÁLÁSI ADATOK ALAPJÁN 1948-2011			
Népszámlálás éve	Háztartások száma	Népességszám	Lakosok száma háztartásonként
1948	115 283	733 034	6,4
1953	127 004	815 908	6,4
1961	152 598	963 988	6,3
1971	188 107	1 243 693	6,6
1981	228 884	1 584 440	6,9
2011	297 090	1 739 825	5,9

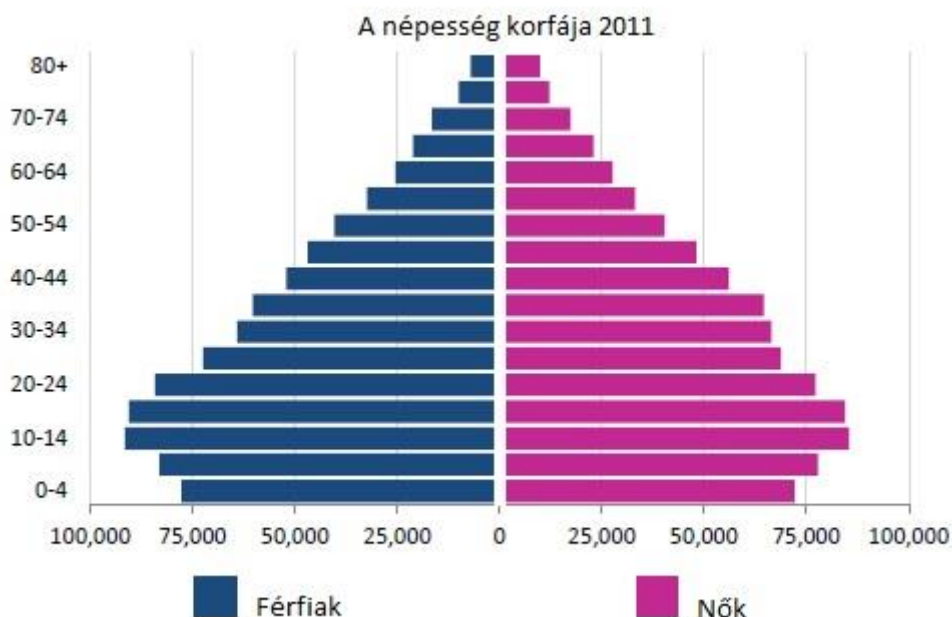
1. ábra: Koszovó népessége (2011-ben az északi járások szerb lakossága nélkül)³⁰⁹

A koszovói albán lakosság jelenleg két olyan tendenciát mutat, melyek áttételesen hatással lehetnek hazánkra. Az egyik a népességszám-növekedés hosszú távú hatásai, a másik a vallási szélsőségesek megjelenése a térségben. A népességnövekedési tendencia olyan folyamat, melynek egyaránt lehetnek pozitív és negatív hatásai is. A kérdés ilyenkor az, hogy a helyi politikai vezetőség és a gazdaság a folyamatot felismerve milyen lépéseket tesz. Például a népesség növekedéssel a gazdaság termelőképessége megnőhet, az ellátási rendszer stabilizálódhat, vagy egy helytelen állami vezetés esetén ezen folyamatok ellenkezője is megvalósulhat.

A délszláv háború alatt a térségből sokan nyugat-európai országokba vándoroltak, és kint is maradtak, hiszen a nyugati fizetés a koszovói átlagfizetésekhez viszonyítva magas. Koszovóban sok családnak az egyik fő bevételi forrása a külföldön élő hozzátartozók által hazautalt pénz. A nyári időszakban sokan térnek haza, és az ő „jólétük” az otthon maradt lakossághoz képest szembetűnő, valamint a háború utáni újjáépítések során egy szűk réteg komoly gazdasági előnyökre tett szert a többségi lakossággal szemben. Jelenleg a gazdasági különbségek szétfeszítik a társadalmat, ami az otthon maradt lakosság egy részét kivándorlásra ösztönzi. Magas a tizenéves fiatalok száma, és az ifjú férfiak lányok kegyeiért történő versengése erős. Ebben a versenyben valós vagy vélt előnyt élveznek azok a külföldön élők, akik jobb egzisztenciával bírnak és a nyári időszakban a külföldön élők visszatérve szülőhazájukba igyekeznek az anyagi helyzetüket prezentálni. A fiatal férfiak egyfajta státuszszimbóluma a személygépjármű, mellyel az anyagi helyzetüket kívánják kifejezni. Az otthon maradt társaik ezt látva külföldre kívánnak menni, hogy utolérjék őket, felzárkózzanak társaik egzisztenciális szintjéhez. Ez a gazdasági különbségektől terhes állapot egy migrációs folyamatot indított el a térségben. 2014-ben, amikor lehetőségem volt a pristinai és a podujevoi fiatalokkal beszélgetni terveikről és jövőképeükről, akkor céljaik között elsőként emelték ki a kivándorlást. Mint említettem, az egy magától értetődő jelenség, amikor az ember a jobb lét reményében új életet kíván kezdeni máshol. A veszély abban rejlik, hogy nem feltétlenül találnak a képzettségüknek megfelelő munkahelyet, és ilyenkor alternatív pénzszerezési lehetőséghez „kényszerülnek” nyúlni. Otthonról jelentkezik irányukba az a társadalmi elvárás, hogy nekik külföldön sok pénzt kell keresniük. Véleményem szerint a népességmozgás a közeljövőben a nagymértékű belső egyenlőtlenségek miatt fel fog gyorsulni – hiszen az emberek egymásra gyakorolt hatása nagy –, majd - mivel alacsony lélekszámú területről beszélünk - ez alábbhagy, mert a mobilis emberek eljönnek onnan, és egy idő után az otthon maradt népesség száma

³⁰⁹ Population statistics, Kosovo Agency of Statistics. <https://ask.rks-gov.net/images/files/NUMBER%20OF%20POPULATION%20AND%20HOUSEHOLD%20BY%20CENSUSES%201948-2011.xls> (Letöltés időpontja: 2015. május 05.)

csökken.³¹⁰ Természetesen ez a várható tendencia csak akkor igaz, ha háború, járvány, vagy valamely extrém jelenség a jelenlegi folyamatokat nem befolyásolja.

2. ábra: Koszovói korfa 2011-es adatok alapján (északi járások szerb lakossága nélkül)³¹¹

A koszovói albán lakosság elemzése során meg kell említeni, hogy az ország nyugati területén a mai napig él még a szemet szemért, fogat fogért elv. Nagyon erősek a családi kötelékek, ezért, ha valakinek a családtagján sérelem esik, akkor azt meg kell torolni. A vérbosszú hagyományát Lekë Dukagjini albán herceg *Kanuni* című könyve foglalja össze. Azok az emberek, akik a vérbosszú intézményétől tartva hagyják el az országot, a családtagok bosszújától még külföldön sincsenek biztonságban, azonban ezt a kulturális maradványt az állam igyekszik felszámolni.

A szélsőségesek megjelenése a térségben az államra nézve új kihívásokat jelent.³¹² Jelenleg a vallási szélsőségesekhez – ISIS, an-Nuszra Front – történő csatlakozásnak két oka van: az egyik maga a tényleges hit,³¹³ a másik a fizetés. Egy, a területet kevésbé ismerő ember számára szokatlan lehet, hogy a betérők valamilyen jellegű juttatást kapnak. Ezt hívhatjuk akár támogatásnak is. A támogatásért betérőknek viselniük kell azon szimbólumokat, melyek a többségi társadalom felé prezentálják, hogy ők is ehhez a közösséghez tartozik. Az a közösség,

³¹⁰ Hasonló folyamat figyelhető meg bizonyos arab-muzulmán országokban is, ahonnan szintén egyre nagyobb számban érkeznek „gazdasági migránsok” az EU-országokba. Bővebben: Kis Álmos Péter, Besenyő János, Resperger István: Országismertető Szomália. <https://www.scribd.com/doc/248577664/Szomalia-Orszagismerteto-C5%91-2014> (Letöltés időpontja: 2015. április 22.)

³¹¹ Gratë dhe Burrat në Kosovë–Women and Men in Kosovo. https://ask.rks.gov.net/ENG/pop/publications/doc_download/1094-women-and-men-in-kosovo2011 (Letöltés időpontja: 2015. május 05.)

³¹² Tejas, Aditya: Over 200 Kosovars Fighting For Islamic State In Iraq, Syria: Report. <http://www.islamicpluralism.org/2483/over-200-kosovars-fighting-for-islamic-state-in> (Letöltés időpontja: 2015. április 20.)

³¹³ Geller, Pamela: Report Finds Alarming Outflow Of Kosovo Muslims To Islamic State. <http://pamelageller.com/2015/04/report-finds-alarming-outflow-of-kosovo-muslims-to-islamic-state.html/> (Letöltés időpontja: 2015. április 20.)

melynek létszáma növekszik, vonzó lehet mások számára is, hiszen erőt, egyfajta dominanciát prezentál. A hősök iránti tisztelet rendkívül nagy, az ország szinte minden nagyobb települése mellett található egy háborús emlékmű. A fiatalok azokra a férfiakra, akik szolgáltak a háborúban, hősként tekintenek, és jómaguk is szeretnének hasonlóképpen hősök lenni. A szélsőséges csoportok az ilyen fiatalok számára egyfajta lehetőséget biztosítanak a „hőssé váláshoz”. Gondolok itt arra, hogy egyre több hírportál számol be arról, hogy koszovói albánok csatlakoznak az Iszlám Államhoz.

1. kép: Iszlám Állam grafitija a Dečani kolostor falán³¹⁴

Fontos megállapítani, hogy a szélsőséges csoportokhoz való csatlakozás nem etnikumfüggő. Magyarországon a történelem folyamán például számos alkalommal jöttek létre rasszista vagy szélsőséges ideológiát követő csoportosulások. Ezen csoportoknak kiváló táptalaj lehet a szélsőséges gazdasági egyenlőtlenség, a pótcsalád keresése, az elfogadottság iránti vágy, ideológiai vagy vallási eszme. Érdeemes kihangsúlyozni, hogy egy, a szociálpszichológiában jártas szakember – legyen az például egy vallási vezető, aki az egyházi iskolában megtanulta, hogy hogyan kell a hívekkel beszélni, vagy egy katonaság által képzett PSYOPS szakemberekből álló csoport – képes lehet átformálni egy alapvetően békés közösséget radikális csoporttá.

Bosznia-Hercegovina

Az ország valós népesedési adatairól sajnos még annyi megbízható információval sem rendelkezünk, mint Koszovó esetében. A népesedési adatok a jugoszláv időkből származnak, amikor a bosnyák népességet muszlim jelzővel illették, így akár más etnikumot is takarhat, hiszen ez egy vallási jellegű megkülönböztetés, nem pedig etnikai. Az akkori és a jelenlegi

³¹⁴ Kosovo: Islamic State Graffiti On Monastery Visoki Decani. <http://inserbia.info/today/2014/10/kosovo-islamic-state-graffiti-on-monastery-visoki-decani/> (Letöltés időpontja: 2015. április 21.)

adatokból, Koszovóhoz hasonlóan, lehet következtetni egyfajta tendenciára, de azokat mélységileg nem lehet elemezni, mert erősen torzítanak.

Jelenleg Bosznia-Hercegovinában három fő etnikum lakik: a szerb, a horvát és a bosnyák. Az ország jelenleg két entitásból áll, az egyik a Bosznia-hercegovinai Föderáció, a másik a Boszniai Szerb Köztársaság. Az állam a három etnikumnak megfelelően egyszerre három elnököt választ négy évre, melyek nyolchavonta váltják egymást az elnöki székben. A hármass megosztás a hatalommegosztás miatt volt szükséges, hogy egyik fél se tudja rákényszeríteni a hatalmát a másik félre, ennek viszont velejárója az a tény, hogy a hármass kormányzás lassítja az állam működőképességét. Az ország vallásilag megosztott. A bosnyák etnikum az iszlám hitet követi, a horvát lakosság javarészt római katolikus, kisebb része protestáns, a szerb lakosság pedig döntően a szerb ortodoxiát követi.

Stanovništvo prema nacionalnoj pripadnosti, po popisima
Population grouped according to ethnicity, by Censuses

	Ukupno Total				Struktura u % Distribution in percent				
	1961.	1971.	1981.	1991.	1961.	1971.	1981.	1991.	
UKUPNO	3.277.948	3.746.111	4.124.256	4.377.033	100,0	100,0	100,0	100,0	TOTAL
Nacionalno se izjasnili									Ethnically declared
Crnogorci	12.828	13.021	14.114	10.071	0,4	0,4	0,4	0,2	Montenegrins
Hrvati	711.665	772.491	758.140	760.852	21,7	20,6	18,4	17,4	Croats
Makedonci	2.391	1.773	1.892	1.596	0,1	0,1	0,1	0,1	Macedonians
Muslimani ¹⁾	842.248	1.482.430	1.630.033	1.902.956	25,7	39,6	39,5	43,5	Muslims ¹⁾
Slovinci	5.939	4.053	2.755	2.190	0,2	0,1	0,1	0,1	Slovenes
Srbi	1.406.057	1.393.148	1.320.738	1.366.104	42,9	37,2	32,0	31,2	Serbs
Jugosloveni	275.883	43.796	326.316	242.682	8,4	1,2	7,9	5,6	Yugoslavs
Albanci	3.642	3.764	4.396	4.925	0,1	0,1	0,1	0,1	Albanians
Česi	1.083	871	690	590	0,0	0,0	0,0	0,0	Czechs
Italijani	717	673	616	732	0,0	0,0	0,0	0,0	Italians
Jevreji	381	708	343	426	0,0	0,0	0,0	0,0	Jews
Mađari	1.415	1.262	945	893	0,1	0,0	0,0	0,0	Hungarians
Nijemci	347	300	460	470	0,0	0,0	0,0	0,0	Germans
Poljaci	801	757	609	526	0,0	0,0	0,0	0,0	Poles
Romi	588	1.456	7.251	8.864	0,0	0,0	0,2	0,2	Gypsies
Rumuni	113	189	302	162	0,0	0,0	0,0	0,0	Romanians
Rusi	934	507	295	297	0,0	0,0	0,0	0,0	Russians
Rusini ²⁾	6.136	141	111	133	0,2	0,0	0,0	0,0	Ruthenians ²⁾
Slovaci	272	279	350	297	0,0	0,0	0,0	0,0	Slovaks
Turci	1.812	477	277	267	0,1	0,0	0,0	0,0	Turks

3. ábra: Bosznia-Hercegovina népessége³¹⁵

Az országban leginkább a tengerparti területekhez közelebb élő horvát entitás migrációja figyelhető meg. Sokan átmennek az anyaországba, hiszen az tagja az Európai Uniónak, és onnan továbbmennek más európai országokba munkát vállalni. A horvát, valamint a szerb lakosság népesedési folyamatai hasonlóak, mint hazánké. A horvát népesség a kivándorlás mellett az alacsony gyermekszám miatt is csökken. A bosnyák lakosság népessége növekvő tendenciát mutat, azonban annak mértékéről megbízható adatokkal nem rendelkezünk. Bosnyák oldalról van egy komoly ellentét a szerb lakossággal szemben a háború alatti

³¹⁵ Demography 2013. http://www.bhas.ba/tematskibilteni/DEM_2013_001_01-bh.pdf (Letöltés időpontja: 2015. május 04.)

népirtások miatt, azonban megtorlások az állami erőktől és Szerbia háttértámogatásától való félelem miatt „komoly” mértékben nem történnek.

A korábban mérsékelt iszlám vallási irányzatot gyakorló muzulmán lakosság körében a délszláv háború alatt megjelentek a szélsőséges eszméket valló csoportok is. A radikalizálódáshoz kitűnő táptalajt biztosított az etnikai ellentét mellett a vallási különbözőség, mint egymást kölcsönösen erősítő tényezők. A térségben járva és a médiában látva egyre több olyan ház figyelhető meg a bosnyákok által lakott területeken, ahol kirakják az Iszlám Állam zászlaját, és teljes családok vagy a családok férfi tagjai elmennek harcolni az Iszlám Állam oldalán.³¹⁶ Szerb oldalról is vannak, akik csatlakoznak a harcokhoz, ők azonban nem vallási indíttatásból, hanem mint zsoldosok teszik ezt.

A népességmozgás Magyarországra gyakorolt lehetséges hatásai

Azt, hogy a Balkánon jelenleg népességmozgás van, tényként lehet kezelni. A balkáni lakosság szempontjából a jelenlegi migráció leginkább gazdasági jellegű, melyet a belső társadalmi egyenlőtlenségek hoztak létre. A Balkánon napjainkban ténylegesen nem folyik háború, ezért az onnan érkezőkre menekültként semmiképp sem lehet tekinteni, kivételt képezhet ez alól a pár, vérbosszú elől menekülő személy, ők azonban nem Magyarországot választják célországnak, hanem a hazájuktól egy sokkal távolabb eső területre próbálnak eljutni. Magyarország a Balkánról érkező lakosság szempontjából leginkább tranzitország, melyen átutaznak más skandináv vagy nyugat-európai országok felé. Érdemes kiemelni, hogy a magyar lakosság egy része szintén más európai országokba vándorol a jobb gazdasági lehetőségek miatt. Hazánk szempontjából a délről érkező népesség a feketegazdaság megjelenésével okozhat veszélyt, hiszen ők nem fizetnek adót az államnak, mely hosszú távon a feketegazdaság pénzügyi megerősödéséhez vezethet, és ez idővel magával hozza a banditizmus megjelenését, így a belbiztonsági erőknél érdemes számolnia az emberkereskedelem, az embercsempészet, a csempészet és a prostitúció megerősödésével.

Sokan az országba érkezőket sajnos együttesen kezelik. Élesen el kell különíteni a menekülteket és a nem menekülteket. Sok párhuzamos szóhasználat jelenik meg a médiában, ami erős dezinformációhoz vezet. A teljesség igénye nélkül ugyanazon emberekre a média párhuzamosan használja a menekült, migráns, illegális határátlépő, irreguláris határátlépő, bevándorló, konjunktúra lovag, betelepülő, parazita, portyázó és az élősködő, sőt a terrorista fogalmakat is. A különbség hatalmas, a menekült elmenekül valami elől, a migráns elindul valamiért egy másik területre. A menekültek menekültjogban részesülnek, ők azok, akik azért kénytelenek elmenekülni hazájukból, mert ott ténylegesen ki vannak téve az üldöztetés veszélyének. Menedékjog illeti meg azokat is, akik joggal tartanak attól, hogy komoly bántódásuk esik, ha visszatérnek hazájukba.”³¹⁷

Az emberek lelkében ezen fogalmaknak megfelelően kétféle fő irányzat jelenik meg. Egyik oldal a bajbajutottak megsegítése, másik oldal egyfajta félelemnek az érzete. Az érzés, hogy a

³¹⁶ M. Jukic, Elvira: Bosnia arrests alleged ISIS activist. <http://www.turkishweekly.net/2015/04/15/news/bosnia-arrests-alleged-isis-activist/> (Letöltés időpontja: 2015. április 20.)

³¹⁷ Migrációs és menekültügyi politika. http://europa.eu/pol/pdf/flipbook/hu/migration_hu.pdf (Letöltés időpontja: 2015. április 21.)

bajbajutottakat segíteni kell, magától értetődő, a félelmek valódi okairól azonban kevés szó esik. Az emberek félnek az idegenektől, hiszen nem ismerik őket. Fontos, hogy itt az idegenek nem homogének, sem a nemzetiségük, sem az ittlétük oka nem azonos, vannak, akik menekültek, és vannak, akik nem azok. Egyesek félnek a történelmi múlt eseményeiből okulva, amikor például Buda várát a törökök elfoglalták, mások félnek a muszlim radikálisok megjelenésétől, vannak, akik a bűnözőktől tartanak.

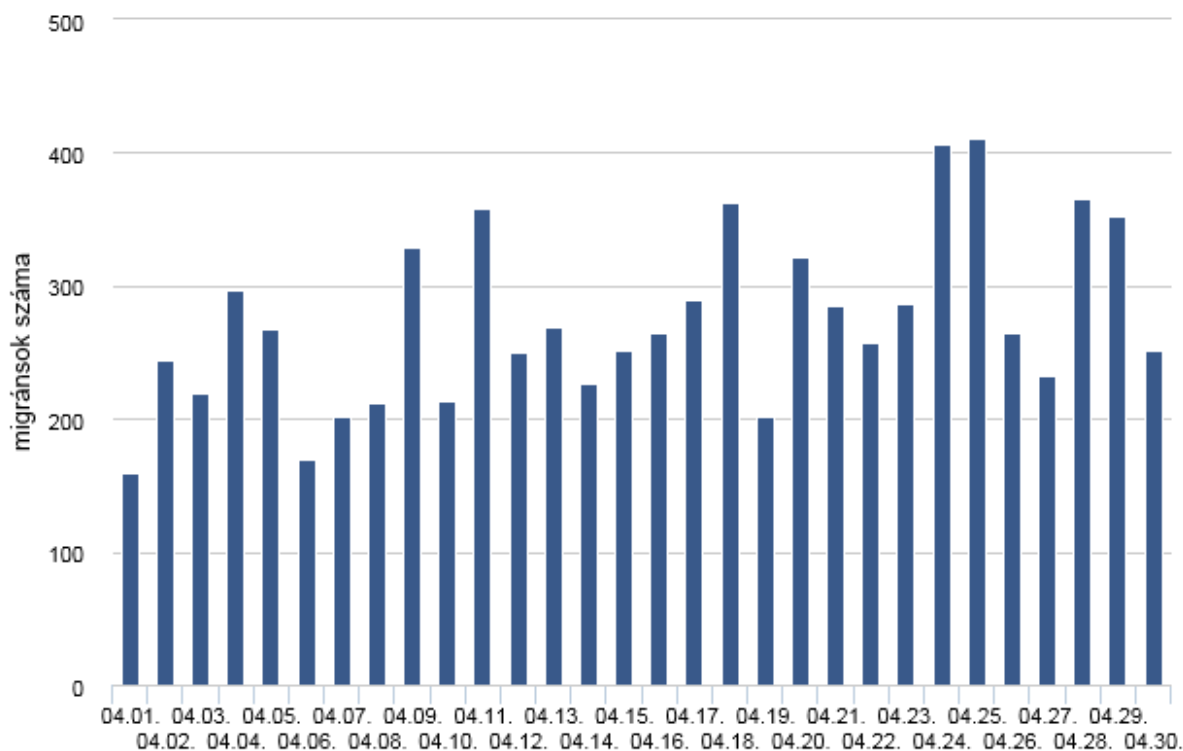
A lakosság egy részéből félelmet válthat ki a migránsokkal együtt megjelenő „új” vallás, hiszen a nemzetközi terroristák zöme az iszlám hitet követi. A különbség annyi, hogy ezen iszlám hívő emberek pont a szélsőséges iszlám elől menekülnek el otthonaikból.³¹⁸ Ők nem albánok és bosnyákok, hanem például kurd vagy szír menekültek. Ha a szélsőségesek egy olyan közösségben követnek el támadást, amely befogadta a muszlim menekülteket, akkor az a közösség ezentúl ambivalensen vagy elutasítóan fog tekinteni az általa befogadottakra. Ezen problémát egyedül a hírszerzés képességének növelésével és alkalmazásával lehet orvosolni, ezért érdemes lenne a határokon túli hírszerzést megerősíteni.

Katonai szempontból mindig azt kell vizsgálni, hogy az ország védelmét mi szolgálja. Véleményem szerint az érintett határt ellenőrzés alá kell vonni, melynek két formája valósulhat meg. Az egyik az adminisztratív jellegű határ, ami lehet egy kerítés áteresztő pontokkal, hogy a bejövő népességről adatbázist lehessen vezetni, és tudni lehessen azt, hogy kik léptek be az ország területére. A másik megoldás egy komoly biztonsági határzár, melyet járőrözéssel biztosítanak, és tényleges műszaki akadályt jelent. Az adatbázis – csakis biometrikus – vezetése nélkülözhetetlen, hiszen az iratok és egyéb dokumentumok nélkül érkező migránsokról a hatóságoknak semmilyen hiteles információja nincs.

Azt sem szabad elfelejteni, hogy magát a migrációt egy ellenérdekelt fél is megteremtheti egy megfelelő terror,³¹⁹ hisztéria vagy tömegpszichózis keltésével, hogy más területre terelje a lakosságot, így megkaparintva annak hátrahagyott vagyonát és túlterhelve a befogadó ország szociális intézményeit.

³¹⁸ Besenyő János: Arab Spring, Christian Fall? http://www.ict.org.il/Article/998/Arab_Spring_Christian_Fall (Letöltés időpontja: 2015. április 22.)

³¹⁹ Besenyő János: War at the background of Europe: The crisis of Mali. http://unike.hu/uploads/media_items/aarms-vol-12_-issue-2_-2013.original.pdf (Letöltés időpontja: 2015. április 21.)

4. **ábra:** Magyarországon elfogott migránsok száma, 2015. április
(forrás: Magyar Rendőrség honlapja ³²⁰)

Lehetséges megoldási lépések:

- adminisztrációs (biometrikus) adatbázisok felállítása,
- menekülttáborok terveinek létrehozása,
- integrációs terv létrehozása,
- belbiztonsági erők adott térségben történő megerősítése,
- a hírszerzés megerősítése.

Írásom készítésének ideje alatt május hónap elejét írjuk. Szinte teljes biztonsággal lehet állítani, hogy az országba belépők száma a nyári időszakban emelkedni fog, egyrészt a tőlünk délre lévő fegyveres konfliktusok miatt, az ezáltal indukált menekülthullám még nem érte el az országot, másrészt a nyári időszak miatt. A nyári időszak kedvez az útra kelés mellett döntőknek, hiszen ekkor kisebb logisztikai probléma az utazás, mert nem szükséges a különböző megállóhelyek között, a hideg elől védett szállást találni. Továbbá a Balkánra ekkor térnek haza a külföldi munkavállalók, akiknek a még nem mobilis, otthon maradt lakossághoz viszonyított „jóléte” frusztrálja azokat.

Véleményem szerint a jelenlegi népességmozgást – és direkt nem menekülthullámot használok kifejezésként, hiszen csak egy részük menekült – egy felkészülési lehetőségnek kell tekinteni. A népességmozgás már van oly mértékű, hogy az közös gondolkodásra és cselekvésre bírja az ebben érintett, szakosított szervezeteket, és így fel tudnak készülni egy lehetséges jövőbeni nagyobb népességmozgásra. Például előre fel lehet készülni – a

³²⁰ Elfogott migránsok száma 2015. április. [http://www.police.hu/hirek-es-informaciok/hatarinfo/elfogott-migransok-szama-lekerdezes?honap\[value\]\[year\]=2015&honap\[value\]\[month\]=4](http://www.police.hu/hirek-es-informaciok/hatarinfo/elfogott-migransok-szama-lekerdezes?honap[value][year]=2015&honap[value][month]=4) (Letöltés időpontja: 2015. május 02.)

közeljövőben szerzendő tapasztalatok alapján – egy nagyobb háború, klímaváltozás³²¹ vagy betegség megjelenése esetén történő népességbeáramlás, migráció³²² kezelésére, szociális ellátási, adminisztratív rendszerek kiépítésére, menekülttáborok létrehozására. Maguknak a menekülttábornak a felállítása önmagában csak rövid távú megoldás. El kell döntenet azt, hogy az ottlakóknak mi lesz a későbbi sorsa: integrálódás – amiben támogatni kell őket –, visszaküldés vagy továbbküldés egy harmadik országba.

A magyarság, történelmi múltja miatt, inkább kultúrájában, mintsem genetikájában él. Jelenleg a Kárpát-medence lakosságának csökkenő lélekszáma miatt az integrációs képessége is csökken. Ha nagyobb lenne a lakosság létszáma, akkor nem okozna problémát egy nagyobb lélekszámú népesség beáramlása, így azonban kihívások elé állítják a térséget. Amennyiben az integráció mellett döntenek, akkor meg kell teremteni ehhez a feltételeket, például meg kell tanítani számukra a nyelvet, hogy tudjanak munkát vállalni, és ne legyen kiszolgáltatva a feketegazdaság számára, meg kell ismertetni velük a helyi kultúrát és a törvényeket, amiket be kell tartaniuk, mert mindezen ismeretek nélkül nem várható el, hogy a helyi lakosság velük konfliktus nélkül együtt tudjon élni a jövőben.

Irodalomjegyzék

- Besenyő János: Arab Spring, Christian Fall? http://www.ict.org.il/Article/998/Arab_Spring_Christian_Fall (Letöltés időpontja: 2015. április 22.)
- Besenyő János: War at the background of Europe: The crisis of Mali. http://unike.hu/uploads/media_items/aarms-vol-12_-issue-2_-2013.original.pdf (Letöltés időpontja: 2015. április 21.)
- Demography 2013. http://www.bhas.ba/tematskibilteti/DEM_2013_001_01-bh.pdf (Letöltés időpontja: 2015. május 04.)
- Elfogott migránsok száma 2015. április. [http://www.police.hu/hirek-es-informaciok/hatarinfo/elfogott-migransok-szama-lekerdezes?honap\[value\]\[year\]=2015&honap\[value\]\[month\]=4](http://www.police.hu/hirek-es-informaciok/hatarinfo/elfogott-migransok-szama-lekerdezes?honap[value][year]=2015&honap[value][month]=4) (Letöltés időpontja: 2015. május 02.)
- Geller, Pamela: Report Finds Alarming Outflow Of Kosovo Muslims To Islamic State. <http://pamelageller.com/2015/04/report-finds-alarming-outflow-of-kosovo-muslims-to-islamic-state.html/> (Letöltés időpontja: 2015. április 20.)
- Gratë dhe Burrat në Kosovë–Women and Men in Kosovo. https://ask.rks.gov.net/ENG/pop/publications/doc_download/1094-women-and-men-in-kosovo2011 (Letöltés időpontja: 2015. május 05.)
- Kiss Álmós Péter, Besenyő János, Resperger István: Országismertető Szomália. <https://www.scribd.com/doc/248577664/Szomalia-Orszagismerteto%C5%91-2014> (Letöltés időpontja: 2015. április 22.)

³²¹ Padányi József: Éghajlatváltozás és a biztonság összefüggései. http://mhtt.eu/hadtudomany/2009/1_2/033-046.pdf (Letöltés időpontja: 2010. október 23.)

³²² Resperger István: Biztonsági kihívások, kockázatok, fenyegetések és ezek hatása Magyarországra 2030-ig. <http://www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2013-3.pdf> (Letöltés időpontja: 2015. április 21.)

- Kosovo: Islamic State Graffiti On Monastery Visoki Decani.
<http://inserbia.info/today/2014/10/kosovo-islamic-state-graffiti-on-monastery-visoki-decani/> (Letöltés időpontja: 2015. április 21.)
- M. Jukic, Elvira: Bosnia arrests alleged ISIS activist.
<http://www.turkishweekly.net/2015/04/15/news/bosnia-arrests-alleged-isis-activist/> (Letöltés időpontja: 2015. április 20.)
- Migrációs és menekültügyi politika.
http://europa.eu/pol/pdf/flipbook/hu/migration_hu.pdf (Letöltés időpontja: 2015. április 21.)
- Padányi József: Éghajlatváltozás és a biztonság összefüggései.
http://mhtt.eu/hadtudomany/2009/1_2/033-046.pdf (Letöltés időpontja: 2010. október 23.)
- Population statistics, Kosovo Agency of Statistics. <https://ask.rks-gov.net/images/files/NUMBER%20OF%20POPULATION%20AND%20HOUSEHOLD%20BY%20CENSUSES%201948-2011.xls> (Letöltés időpontja: 2015. május 05.)
- Resperger István: Biztonsági kihívások, kockázatok, fenyegetések és ezek hatása Magyarországra 2030-ig. <http://www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2013-3.pdf> (Letöltés időpontja: 2015. április 21.)
- Tejas, Aditya: Over 200 Kosovars Fighting For Islamic State In Iraq, Syria: Report.
<http://www.islamicpluralism.org/2483/over-200-kosovars-fighting-for-islamic-state-in> (Letöltés időpontja: 2015. április 20.)

A MÁSODIK FRONT: A BALKÁNI ISZLÁM FUNDAMENTALISTA SZERVEZETEK ERŐSÖDÉSÉBEN REJLŐ KOCKÁZATOK ÉS KIHÍVÁSOK

Kivonat

A nyugati világot fenyegető terrorizmus első frontja – melynek forrása jelentős részben a hazai környezetben felnőtt, de a többségi társadalomtól elidegenedett, azt gyűlölő, radikális, fiatal muszlimok – mára eléggé ismert. Kevesebb figyelmet kap a második front – a nyugat-balkáni radikális iszlám – mely egyelőre csak távoli viharfelhő a horizonton. Jelen tanulmány e második front eredetét elemzi, felméri a fenyegetés mértékét, és javaslatot tesz a felkészülésre.

Kulcsszavak

szalafizmus, dzsihád, Bosznia és Hercegovina, terrorizmus, Balkán

Abstract

The first front of the terrorist threat to Europe – whose primary source are the young Muslims who grew up here, but are alienated from, and hate, their host societies – is sufficiently well known. The second front – radical Islam in the western Balkans – has received less attention. There is a good reason for this: for the time being it is only a distant storm cloud on the horizon. This essay analyses the origins of this threat, estimates its extent and seriousness, and recommends policies to prepare for it.

Keywords

Salafism, jihad, Bosnia and Hercegovina, terrorism, Balkans

Az iszlám már a török hódítások előtt is jelen volt a Balkánon (közel-keleti és közép-ázsiai bevándorlók, kereskedők útján), de csak az Ottomán birodalom terjeszkedésével, 1352 és 1467 között vált a félsziget domináns vallásává. A birodalom terjeszkedésével párhuzamosan nőtt a balkáni muszlimok aránya: az ottomán hadsereget az állami bürokrácia helyi adminisztrátorai és muszlim hittérítők követték. A Balkán egyes vidékein a helyi lakosság kezdett áttérni az iszlámra. Kevés kivételtől eltekintve nem volt különösebb áttérési kényszer: a birodalom *millet* rendszere lehetővé tette, hogy a „könyv népei,” a zsidók és a keresztények másodrendű, de a birodalom védelmét élvező alattvalókként (*dzimmiként*) saját szokásaik szerint éljenek és saját törvényeik szerint, saját bíróságaikon rendezzék vitás ügyeiket. Ha különböző felekezetekhez tartozók között merült fel vita, a sértett *milletjének* bírósága elé került az ügy –kivéve az olyan ügyeket, amelyeknek muszlim szereplője is volt: ezeket mindig a muszlim *millet* bírósága előtt tárgyaltak. Azok számára, akik a falujuk határain túl keresték szerencsájukat, a keresztény vagy zsidó hit némi hátrányt jelentett, mert egyes hivatásokat nem gyakorolhattak. Ennek ellenére az évszázadok során számtalan keresztény és zsidó ért el

³²³ A szerző a MH Kikiépzési és Doktrinális Központ, a HVK Tudományos Kutatóhelyének munkatársa.

magas rangot a birodalmi közigazgatásban – sőt, bizonyos tisztségeket szinte kizárólag keresztények vagy zsidók tölthettek be.³²⁴

Az áttérés lassú volt, annak ellenére, hogy jelentős előnyökkel járt. Az áttérők mentesültek a keresztényeket és zsidókat érintő korlátozások és kötelezettségek alól (kötelező ruhaviselet, egyenlőtlen elbánás a bíróságokon, a muszlimok iránti kötelező alázat), mentesültek a *dzimmikre* kivetett fejadó (*dzsizja*) alól, és új karrier-lehetőségek (pl. a katonai szolgálat) nyíltak meg előttük. Az áttérést a központi kormány sem szorgalmazta különösebben: a *dzsizja* a birodalom egyik legfontosabb bevételi forrása volt, és a *dzimmik* tömeges áttérése pénzügyi káoszhoz vezetett volna. A legsikeresebb térítő irányzatok a mevlevi, és kadirija és bektasi szufi iskolák voltak. A legtöbb áttérésre Albániában és Boszniában került sor.³²⁵

Az ottomán birodalom visszavonulása Európából (1800-1918) a Balkán félsziget teljes demográfiai átrendeződésével járt. Ennek során a muszlim közösségek különösen súlyos veszteségeket szenvedtek, mert a török uralom alól felszabaduló új nemzetállamok etnikai homogenitásra törekedtek, és nem nagyon válogattak az eszközökben, hogy céljukat elérjék. E korai „etnikai tisztogatások” általában sikeresek voltak: a muszlimok aránya a népességen belül mindenütt jelentősen csökkent.³²⁶ A muszlimokkal – különösen a törökökkel – szembeni diszkriminatív politika egyes államokban a 20. század végéig érvényben volt.³²⁷

Ugyanakkor a muszlimok nem csak diszkriminációval találkoztak. A kommunizmus évtizedei során létrejött egy új, többé-kevésbé szekuláris muszlim elit (orvosok, mérnökök és más értelmiségiek). Jugoszláviában az 1961. évi népszámlálás során a muszlimok nemzetiségként (*narodnost*), tíz évvel később már nemzetként (*narod*) határozhatták meg önmagukat – ezzel veszélyesen összemosva a nemzeti és vallási kategóriákat.³²⁸

A szocializmus bukásával az új muszlim elit jelentős politikai szerephez jutott: a nyíltan vagy burkoltan vallási alapon szerveződő új (muszlim) pártok vezetői nagyon kevés kivétellel e muszlim/kommunista elit tagjai – pontosabban a korábbi kommunista pártok tömegszervezetinek értelmiségi aktivistái voltak. Például a koszovói albánok vezető politikusa, Ibrahim Rugova, korábban a Koszovói Írszövetség elnöke volt. Ez az általánosítás csak egy

³²⁴ Bieber, Florian: Muslim Identity in the Balkans before the Establishment of Nation States, Nationalities Papers, 28. évf., 1. sz., 2000, 13-28. o.

³²⁵ Bieber: Muslim Identity in the Balkans.

³²⁶ Üre, Pinar: Immediate Effects of the 1877-1878 Russo-Ottoman War on the Muslims of Bulgaria, History Studies, 13. évf., 153-170- o., McCarthy, Justin: Forced Migration and Mortality in the Ottoman Empire, Turkish Coalition of America, 2010.; Jagodić, Miloš: The Emigration of Muslims from the New Serbian Regions 1877/1878, Balkanologie, II. évf. 2. sz. (1998), <http://balkanologie.revues.org/265>

³²⁷ Kut, Şule: Turks of Kosovo: What to Expect? sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/02/SuleKut.pdf (letöltve: 2015. 0000.)

³²⁸ Bringa Tone R.: Nationality Categories, National Identification and Identity Formation in "Multinational" Bosnia, University of Bergen, Norway, The Anthropology of Eastern Europe, 11. Évf., 1-2 sz. (1993) 80-90. o. A „nemzetiség” és „nemzet” fogalmaknak alkotmányjogi jelentősége volt. Nagyon leegyszerűsítve a dolgot, a nemzetek (*Jugoslovenski narodi*) az államalkotó népek voltak (szerbek, horvátok, macedónok, szlovének, montegrinek és 1971 után a muszlimok), amelyeknek Jugoszlávián kívül nem volt más hazája. A nemzetiségek részben nyelvhasználati és kulturális jogokkal rendelkező Jugoszlávia határain túli nemzetállamokból származó kisebbségek (magyarok, albánok, stb – összesen tíz) voltak, meghatározatlan eredetű, vagy nagyon kis létszámú kisebbségek (zsidók, görögök, oroszok, stb) voltak. Közjogi megkülönböztetés nem volt, de a nemzetek rendelkeztek a függetlenedés jogával, a nemzetiségek nem.

szervezetre nem illett: a boszniai Demokratikus Akció Pártja (Stranka Demokratske Akcije – SDA) a nemzeti-izlám helyett a pán-izlám irányzatot követte. Vezetője (később Bosznia és Hercegovina első elnöke), Alija Izetbegović fiatal kora óta a pán-izlám ideológia híve volt, nézetei miatt többször megjárta a kommunista Jugoszlávia börtöneit is.³²⁹ Annak ellenére, hogy az SDA nem az állam pártból alakult meg mégis csak úgy tudott számottevő politikai erővé válni, hogy befogadta a kommunista értelmiségieket. E pártok az első szabad választások során megszerezték a muszlim közösségek jelentős többségének támogatását, de támogatottságuk messze nem volt egyhangú. Mind a városi középosztály, mind a vidéki szavazók jelentős hányada továbbra is a volt kommunistákat támogatta. A bosnyák városi elit egy része például ragaszkodott jugoszláv identitásához, és sokan tartottak a gazdasági reformok hatásától, vagy féltek attól, hogy földjeiket vissza kell adniuk a korábbi tulajdonosoknak.³³⁰

Az iszlám tehát a politikai játszmák új eszközévé vált, melyben három jól felismerhető irányzatot különíthetünk el.³³¹

1. Az iszlám, mint etnikai kisebbség eszköze. Az iszlám egy jól behatárolható etnikai kisebbség közös jellemzője, mely egyrészt megkülönbözteti a kisebbséget a domináns többségtől, másrészt szorosabbra fűzi a kapcsolatot a közösség tagjai között. A vallás számukra egyben jelképes erőforrás is, amely tekintélyt kölcsönöz a muszlim közösség vezető személyiségeinek és legitimálja klientúra-építést. Ebben az irányzatban gyakori a vallási és politikai vezetők közötti szoros baráti vagy rokoni kapcsolat. Ez az irányzat leginkább a macedóniai albán Demokratikus Jólét Pártra (Partia për Prosperitet Demokratik – PPD), a bulgáriai török Jogokért és Szabadságért Mozgalmára (Dvizsenyie za Prava i Szvobodi – DPS) és az albániai Demokrata Pártra (Partia Demokratike e Shqipërisë – PD) volt jellemző.
2. Az iszlám, mint a nacionalizmus eszköze. Radikális nacionalisták az iszlámot arra használták, hogy versenyre keljenek az etnikai csoporton belüli domináns párttal / pártokkal. Így járt el a macedóniai Albánok Demokratikus Jólétéért Párt (Partia për Prosperitet Demokratik e Shqiptarëve në Maqedoni – PPDSH) 1996-ban, amikor a PPD jelöltjével szemben egy imámot indítottak a választásokon, de ezt az irányzatot követte az albániai Nemzeti Helyreállítás Párt (Partia e Rimëkëmbjes Kombetare – PRK) is. A nacionalista radikalizálódás hozzájárult ahhoz, hogy az iszlám a nemzeti identitás része lett, egyben az iszlám „nemzeti iszlámmá” is vált.
3. Az iszlám, mint a tágabb vallási közösség eszköze. Az iszlám egy vallási közösség (*umma*), mely túllép a nemzeti kötődéseken, de egyben egy politikai projekt is, melynek célja a muszlimok iszlamizálása. E pán-izlám ideológiát kisebb iszlámista csoportok követték, mint például az albán Iszlám Ifjúsági Szövetség és a boszniai SDA.

³²⁹ Szerb források sűrűn hangoztatják, hogy a második világháború során Izetbegović a boszniai muszlimokból toborzott SS Handzsár hadosztályban szolgált és maga is vállalt toborzó feladatot. Lásd pl. Joksimovich, Vojin: Alija Izetbegovic, <http://www.srpska-mreza.com/Yugoslavia/views/alija3.html> és Ethnic Conflicts in Civil War in Bosnia - Political manipulation with term of "Genocide" Case Study: Srebrenica - Role of so called international media's - Photo documentations <http://www.balkanpeace.org/index.php?index=/content/balkans/bosnia/srebrenica/boss13.incl>.

³³⁰ Bougarel, Xavier: Islam and Politics in the Post-Communist Balkans (1990-2000), IN Dimitris Keridis és Charles Perry (szerk): New Approaches to Balkan Studies, Brassey's, pp.345-360, 2003.

³³¹ Bougarel: Islam and Politics in the Post-Communist Balkans.

Az iszlám a boszniai polgárháborúval vált meghatározó politikai tényezővé. A muszlimok ragaszkodtak a függetlenséghez, de akaratukat parlamenti úton nem tudták érvényesíteni, a boszniai szerbek viszont ragaszkodtak ahhoz, hogy Bosznia Jugoszlávia része maradjon. A szerbek makacsságában a nacionalizmus mellett jelentős szerepet játszott az is, hogy a muszlim dominanciával kapcsolatos tapasztalataik (1941-1945) sokkal közelebbiek voltak, mint Európa más népeié, és mindenáron el akarták kerülni, hogy arra ismét sor kerüljön (amit a boszniai demográfiai növekedési üteme előbb-utóbb garantált volna). Egyáltalán nem a békés megoldás irányába mutatott, hogy a muszlimok megkérdőjelezhetetlen vezetője, Alija Izetbegović céljai és pán-izlám elvei már több, mint 20 éve közismertek voltak.³³² A háború során a nemzetközi véleményformálók és a sajtó Izetbegovićot következetesen a több nemzetből álló, szekuláris és demokratikus Bosznia mellett elkötelezett hithű muszlimnak állították be. Írásainak elemzése azonban egyértelművé teszi, hogy Bosznia jövőjét egy olyan iszlám köztársaságban látta, melyben más vallások hívei csak megtűrt, alárendelt, másodosztályú állampolgárok lehetnek.

Itt egy rövid kitérőt kell tennünk. Mint korábban szó került róla, a balkáni muszlimok általában az iszlám mérsékelt, miszticizmusra hajlamos szufi irányzatait követik. Ugyanakkor kisebb-nagyobb (de inkább kisebb) mértékben mindig jelen voltak közöttük az iszlám szigorúbb, fundamentalista irányzatai is, melyeket a szakirodalom (de a sajtó is) gyakran nevezi *szalafistának* a muszlimok első három generációja (*al-szalaf al-salih*) nyomán, akik az iszlám létrejöttében és korai térnyerésében döntő szerepet játszottak, mélyen vallásosak voltak, és életükkel példát mutattak a muszlimok későbbi generációi számára.

A fundamentalizmus egyáltalán nem muszlim monopólium: találkozunk vele a kereszténységben, judaizmusban, és a távol-keleti vallásokban is. A fundamentalista ideológiák hitéleti válságra, a vallást fenyegető, azzal összeegyeztethetetlen szekuláris elvekre adott válaszok, melyek egymáshoz hasonló módszereket követnek. A fundamentalisták nem egyszerűen egy hagyományos politikai küzdelmet élnek át, hanem a jó és a gonosz közötti kozmikus küzdelmet, melyben a múltbeli gyakorlat és doktrínák, az „alapok” felélesztésével akarják megerősíteni ostrom alatt álló identitásukat. A „fertőzés” elkerülése érdekében gyakran visszavonulnak a többségi társadalomtól és afféle ellen-kultúrát hoznak létre – ugyanakkor korántsem gyakorlatiatlan álmodozók. Magukévá tették a modern világ pragmatikus racionalizmusát, és az „alapok” finomításával egy ideológiát teremtenek, amely megmutatja a hívők számára, hogy hogyan küzdhetnek az egyre kételkedőbb világ újra szakralizálása érdekében.³³³ E leírás érvényes a szalafista és a wahhabista irányzatok nagy részére is, azzal a különbséggel, hogy a szalafisták a valóságtól – különösen a politikától – elszakadva gyakorolják hitüket és gyakran feltűnőek, magatartásuk lekezelő és idegesítő, néha törvénysértő, de ritkán fenyegető vagy erőszakos. A wahhabizmus ezzel szemben egy erős és gazdag állam, Szaud Arábia hivatalos ideológiája, melynek terjesztését a szaudi kormány

³³² Izetbegović, Alija: Islamska deklaracija, Jedan program islamizacije Muslimana i muslimanskih naroda, <http://www.bastabalkana.com/wp-content/uploads/2012/09/Islamska-Deklaracija-knjiga-o-islamizaciji-muslimana-Alija-Izetbegovic.pdf>. Az 1970-ben írt politikai kiadványt eleinte szamizdatban terjesztették, majd 1990-ben Szarajevóban ismét kiadták. Izetbegovićot a szocializmus elleni támadás és egy bosznia iszlám állam megteremtésének kísérlete vádjával 1983-ban bíróság elé állították és 12 év kényszermunkára ítélték. Az eljárás során az Islamska deklaracija szolgált az ügyészség egyik bizonyítékaként. Joksimovich: Alija Izetbegovic.

³³³ Armstrong, Karen: The Battle for God, Alfred A. Knopf, New York 2000, ISBN 0-679-43597-2, 6. o.

bőkezűen finanszírozza.³³⁴ Követői a szalafistákhoz hasonló magatartást tanúsítanak, de a hit védelme és terjesztése érdekében indokoltnak tartják az erőszakot is – ha arra az uralkodó engedélyt vagy utasítást ad.

E 18. századi ideológia az Arab félsziget keleti, külvilágtól elzárt régiójában jött létre. Alapítója, Muhammad ibn Abd al Wahhab (1703–1792), szerint a fölösleges újítások és az idegen gyakorlat és értékek megfertőzték az iszlámot. E káros befolyástól csak erőszak útján, a különösen káros szufi gyakorlat (például a szentek tisztelete) kigyomlálásával és Mohamed próféta és közvetlen környezete példájához, életformájához visszatérve lehet csak megtisztítani. E gondolatok nem voltak újak: a középkorban Ahmad ibn Hanbal (780–855), ibn Tajmijja (1263 – 1328) és ibn al-Kajjim (1292–1350) hasonló ideológiát hirdettek, de Wahhabbal közel egy időben Jemenben és Indiában is megjelentek erősen fundamentalista irányzatok.

A wahhabita doktrínák szerint az egyistenhitet szigorúan kell értelmezni, teológiai magyarázatok és jogértelmezés helyett szó szerint kell követni a Korán és a Haddisz útmutatásait. Az iszlámot meg kell tisztítani minden történelmi alapon nem indokolható újítástól (pl. szentek tisztelete és zarándoklat a kegyhelyeikhez). Szigorú öltözködési szabályokat követelnek meg (szakáll a férfiaknak, mindent elfedő ruházat a nőknek). Tiltanak modern találmányokat és újításokat, amelyeket a Korán valószínűleg megtiltott volna, ha Mohamed idejében találják fel azokat (fényképezés, a zene legtöbb formája, bankrendszer, választások, pártok, nemzetállamok és országhatárok, ember alkotta törvények).³³⁵

Wahhab – ibn Tajmijja példáját követve – nem habozott eretneknek, hittagadónak kikiáltani, az iszlámból kitagadni mindenkit, aki nem fogadta el radikális doktrínáit, és dzsihadot hirdetni ellenük. A korabeli vallástudósok viszont ibn Wahhabot és követőit tartották eretnekeknek, és törvényen kívül helyezték őket. De Wahhab megfelelő (erős) szövetségest talált: 1774-ben szövetséget kötött Muhammad ibn Szauddal, az egyik arab törzs vezetőjével. A vallási legitimáció (Wahhab) és a katonai erő (ibn Saud) együttműködése sikeresnek bizonyult békében és háborúban egyaránt. A szaudi-wahhabi szövetség sorra maga alá gyűrte vagy elűzte a szomszédos törzseket, felkeléseket szervezett az Ottomán birodalom ellen, az Arab félsziget egyre nagyobb területére terjesztette ki uralmát, és pusztító hadjáratokat indított Szíriába és Irakba, majd³³⁶ az Ottomán birodalom felbomlásával az Arab félsziget – és az arab világ – meghatározó hatalma lett Saud Arábia néven.

Bonyolítja e képet, hogy léteznek dzsihadista-szalafista irányzatok is, melyek a politikai valóság elemzésére koncentrálnak, a valóság megváltoztatására alkalmas stratégiákat és gyakorlatot dolgoznak ki, és az „iszlám védelme” és céljaik megvalósítása szempontjából az erőszakot tekintik a legmegfelelőbb eszköznek.³³⁷ Az iszlám fundamentalista irányzataiban az erőszakba torkolló radikalizálódási folyamat elkerülhetetlennek tűnik. Egyrészt a mértékadó szent szövegek (a Korán, mely Allah szavait tartalmazza és a Haddisz, mely Mohamed próféta

³³⁴ A „szalafizmus” és „wahhabizmus” kifejezéseket számos szerző szinonimaként használja. Ez téves megközelítés. A wahhabizmus a szalafista ideológia egyik (viszonylag késői) irányzata. Mivel államvallás, nem szakadhat el a valóságtól, a hit mellett az állam világi érdekeit is támogatnia kell.

³³⁵ Janková, Vladimíra: Wahhabism in the Balkans. The Case Study of Bosnia and Herzegovina, diplomamunka, Károly Egyetem, Prága, 2014. 47-53. o.

³³⁶ Janková, Wahhabism in the Balkans, 44-48. o.

³³⁷ Janková, Wahhabism in the Balkans, 47-48. o.

szavainak és cselekedeteinek krónikája) világos útmutatást adnak minden muszlimnak a helyes életmód tekintetében, de ezeket könnyű félreérteni vagy félremagyarázni. Másrészt az iszlámban a hitbuzgalom egyéni meggyőződéstől függ,³³⁸ nincs olyan objektív mérce, amellyel meg lehetne határozni, hogy a hitbuzgalom mikor válik túlzóvá. A Muszlim Testvériség, az al-Kaida, a Boko Haram, az al-Shabaab és még számtalan más muszlim szervezet vagy mozgalom történetében nyomon követhető a féktelen erőszak elfogadásával és helyeslésével végződő radikalizálódási folyamat. Követők szigorúan a szent szövegek alapján tevékenykednek, és a legvéresebb atrocitásokat is alá tudják támasztani a Koránból vagy a Haddiszból vett idézetekkel. A mérsékeltbb irányzatok követőinek nincs ideológiai érvrendszerük a radikálisok megfékezésére. Ha mégis megpróbálják, nem tudnak védekezni a vád ellen, hogy „nem jó muszlimok,” mert nem védik eléggé harciasan a hitet.³³⁹ Szalafisták, wahhabiták és a dzsihádistá-szalafista irányzatok követői nehezen és kényelmetlenül, de valahogy megférnek egymással, a hit érdekében támogatják is egymást – de időnként e „kényelmetlenség” erőszakos leszámolásokhoz is vezet.

E kitérő után visszatérve a Balkánhoz, a Jugoszlávia felbomlását kísérő háborúk – különösen a boszniai háború – során a Balkánon korlátozottan mindig jelen lévő fundamentalista irányzatok megerősödtek a mérsékeltbb szufi irányzatok rovására. A legsikeresebbnek a wahhabizmus bizonyult: míg a 18-19. században a fegyver volt az ideológia terjesztésének eszköze, ma a legfontosabb eszköz a szaúdi pénz. Állami és magánszervezetek finanszírozzák mecsetek és vallási iskolák létesítését szerte a világban, fedezik a muszlim közösségek hitéletének kiadásait, „iszlám tanulmányok” tanszékeket alapítanak a világ egyetemén, vallástudósok továbbképzését fizetik a Közel Kelet iskoláiban. A háború során Szaudi Arábia jelentős összegekkel finanszírozta a bosnyák kormányt, fedezte a fegyverbeszerzéseket, és a háború után meghatározó szerepet vállalt az újjáépítésben. Szaudi jótékonyági szervezetek segélyekkel támogatják a háborúk muszlim kárvallottait, ösztöndíjakkal támogatják a szegény, de tehetséges muszlim fiatalokat. De a támogatásnak és a jótékonyágnak ára van: a mecsetekben csak wahhabita imámok, az iskolákban csak wahhabita hitoktatók kapnak munkát; segélyt csak az kap, aki követi a wahhabita magatartási szabályokat az öltözködésben és a családi életben.

A boszniai háború zűrzavara afféle „tökéletes vihar” volt a dzsihádistá-szalafista ideológia terjedése szempontjából is: minden körülmény összejátszott ahhoz, hogy a dzsihád harcosai bejussanak Európába:

- 1990 és 1992 között Jugoszlávia nagyrészt „felélte” nemzetközi presztízsét;
- Oroszország – a szerbek hagyományos védelmezője – a tehetetlenségig gyenge volt;
- Bosznia elnöke a pán-iszlám ideológia legtekintélyesebb jugoszláv képviselője volt;
- a bosnyákok ragaszkodtak Bosznia függetlenségéhez, és akár fegyverrel is készek voltak kivívni azt;
- A szerbek akár fegyveres harc árán is el akarták kerülni, hogy muszlim dominancia alá kerüljenek;
- a mudzsahedinek (a dzsihád harcosai) szemében Bosznia az afgán dzsihád egyenes folytatása volt;

³³⁸ Az iszlám vallás sosem vált egységgé, ahogy a keresztény vallás a nikaiai (nicaei) zsinat után, ahol iránymutatás született az igazhitűsége és hitbuzgalomra, mely így határköveket állított a hívők számára.

³³⁹ Ibrahim, Raymond: Why 'Moderate Islam' Is an Oxymoron, PJ Media, 2014.03.26.
<http://pjmedia.com/tatler/2014/03/26/why-moderate-islam-is-an-oxymoron/>

- a szaudi kormány kész volt nagyon sok pénzzel támogatni az új európai iszlám államot;
- az Egyesült Államok és a nyugat-európai államok nagy része szintén támogatta egy iszlám állam létrejöttét;
- a nemzetközi közösség fegyverrel is kész volt megakadályozni a szerb győzelmet.

A Boszniába áramló szaúdi pénz létfontosságú volt, mert a bosnyák kormány ezzel tudta finanszírozni a fegyverek beszerzését és az állam működését. Wahhabita jótékony szervezetek és nem-kormány szervezetek (NGO-k) számtalan irodát nyitottak szerte Európában, a közel-keleti eredetű pénzforrások kezelésére. E szervezeteken keresztül történt a fegyverek beszerzése és szállítása, valamint az idegen harcosok toborzása, utaztatása és fizetése.³⁴⁰ Mindez csak az európai és amerikai kormányok tudtával és a titkosszolgálatok aktív közreműködésével történhetett – egyszerűen túl nagy volt a forgalom ahhoz, hogy észrevétlen maradjon.

A mudzsahedinek szerepe katonai szempontból nem volt különösebben jelentős, de jelenlétüknek komoly ideológia és propaganda értéke volt. Alakulataik formálisan a boszniai hadsereg részei voltak, de valójában függetlenek voltak. Létszámukról valódi adatok helyett csak becslések (valójában inkább csak propaganda által befolyásolt találgatások) állnak rendelkezésre. Ezek szerint a létszám valahol 300 és 6.000 fő között volt – de néhány megfogható adat a magasabb létszámot valószínűsíti. A jugoszláviai háborús bűntényeket tárgyaló nemzetközi bíróság jegyzőkönyvei 700-1.100 fős alakulatokat és 50-60 fős független alegységeket említenek;³⁴¹ az USA kongresszusi kutatóközpontja is több ezer fővel számol.³⁴²

Az idegen harcosok két legfontosabb – és Európa számára legaggasztóbb – tevékenysége a helyi muszlim fiatalok közötti térítő munka és a dzsihádisták infrastruktúra kiépítése volt. Helyi kapcsolati hálózatokat építettek ki a wahhabita jótékony szervezetekkel és alapítványokkal, a közigazgatásban, a nemzetbiztonsági szervezetekben és a helyi muszlim közösségekben.³⁴³ A háborút lezáró Daytoni Egyezmény előírásai szerint a mudzsahedineknek távozniuk kellett Boszniából, de sokan megnősültek és így jogosulttá váltak a boszniai állampolgárságra, mások illegálisan maradtak Boszniában. Az elszigetelt falvakban a radikális iszlám hívei kisebb-nagyobb wahhabita kolóniák hálózatát hozták létre, amelyek toborzó irodákként és menedékhelyként szolgáltak a nemzetközi dzsihád harcosai számára. Kis kiképző táborokat is létesítettek, melyek egy része a mai napig létezik. Szerte a nyugat-Balkánon, kis falvakban és nagy városokban egyaránt szélsőséges imámok által vezetett mecsetek terjesztették a radikális eszméket és támaszpontokként szolgáltak a dzsihád harcosainak. Az infrastruktúra további eleme a nyomtatott sajtó, könyvesboltok és internet honlapok hálózata volt. Mindezt nem-állami szervezetek (NGO-k) és jótékony szervezetek finanszírozták, melyek egy része terrorista kapcsolatokat tartott fenn, vagy ismert terroristákat alkalmazott.³⁴⁴

³⁴⁰ Janková: Wahhabism in the Balkans, 72-73. o.

³⁴¹ Lásd pl. a Rasim Delić (IT-04-83) ügy jegyzőkönyveit, ICTY, Hága, <http://www.icty.org/case/delic/4>

³⁴² Woehrel, Steven: Islamic Terrorism and the Balkans, Congressional Research Service, RL33012, 2005.07.26.

³⁴³ Besenyő János: Not the invention of ISIS: Terrorists among immigrants, Journal of Security and Sustainability Issues, (2015) Volume 5, Number 1, 6-7. o.

³⁴⁴ Deliso, Christopher: The Coming Balkan Caliphate: The Threat of Radical Islam to Europe and the West, Praeger Security International, 2007, ISBN-10: 0-275-99525-9. 10. o. és Bardos, Gordon N.: Jihad in the Balkans: The Next Generation, 2014.09-10. <http://www.worldaffairsjournal.org/article/jihad-balkans-next-generation>

A háború után az újjáépítésben is megjelentek a wahhabita jótékony szervezetek: segítették a lerombolt infrastruktúra helyreállítását, sok erőforrást fordítottak a mecsetek újjáépítésére, iskolákat építettek, alapítványokat hoztak létre a hadiárvak támogatására, nyári táborokat szerveztek a fiataloknak, ösztöndíjakat ajánlottak az arab világ oktatási intézményeiben. De a támogatásnak feltételei voltak. A mecseteket a wahhabi irányzatnak megfelelő puritán, dísztelen stílusban építették újjá, az istentiszteletek természete is megváltozott. Az egyéni segítők fejében követelték, hogy a nők fejkendőt viseljenek, és a gyerekeket küldjék vallási oktatásra. Az iskolákban a legtöbb bosnyák számára idegen wahhabita ideológiát terjesztettek. Így a hagyományos boszniai iszlám közösség (Islamska Zajednica – IZ) oktatási rendszere mellett egy párhuzamos oktatási rendszer alakult ki. A szalafizmust a fiatalok egy része vonzónak találta, mert a háborús trauma után rendet, rendszert adott.³⁴⁵

A fent leírt folyamat – fedetten és kisebb léptékben – lejátszódott Koszovóban, Macedóniában és Albániában is. A wahhabita ideológia (és vadhajtsa, a dzsihádistá-szalafista ideológia) gyökeret vert szerte a nyugat-Balkánon.³⁴⁶ Az Egyesült Államok és európai szövetségesei 2001. szeptember 11. után nyomást gyakoroltak a boszniai és koszovói kormányokra, hogy bontsák le a szalafista infrastruktúrát, de csak korlátozott sikereket értek el. A hatóságok végrehajtottak néhány látványos rajtaütést, elkoboztak fegyvereket, robbanóanyagot, iszlámista propaganda-anyagokat, letartóztattak néhány dzsihádistá harcost. De a helyi kormánysszervezetekbe beépült wahhabiták sikerrel sabotálták az infrastruktúra teljes felszámolását – az továbbra is létezik, és mint egy inkubátor neveli a jövő potenciális terroristáit.

A balkáni fenyegetés eddig többnyire csak áttételesen jelent meg, úgy, hogy a terrorista akciók egy részében azonosítható volt valamilyen balkáni szál: az akció végrehajtói részt vettek a boszniai polgárháborúban, vagy Boszniában történt az akció kitervelése. De sor került már terrorista akciókra (sikertelenekre és sikeresekre egyaránt), melyeket a Balkánról származó fiatal muszlimok terveztek / hajtottak végre.³⁴⁷ Ugyanakkor az Iszlám Állam ma éppolyan inspiráció és vonzerő a fiatal balkáni muszlimok számára, mint 20 évvel ezelőtt Bosznia volt a nyugat-ázsiaiak számára – a balkáni muszlim közösségek is kitermelték a maguk idegen harcosait: az Iszlám Állam oldalán harcoló balkáni dzsihádisták létszáma 250 és 800 között lehet.³⁴⁸

³⁴⁵ Salafist/Wahhabite Financial Support to Educational, Social and Religious Institutions, Európai Parlament, Directorate-General for External Policies of the Union, EXPO/B/AFET /FWC/2009-01/Lot4/22, 2013. június. 12-16. o.

³⁴⁶ Stephen Schwartz: How Radical Islam Infiltrates Kosovo, *The Weekly Standard*, August 30, 2012 8:35 AM http://www.weeklystandard.com/print/blogs/how-radical-islam-infiltrates-kosovo_651173.html?page=3

³⁴⁷ Bosnia's Dangerous Tango: Islam and Nationalism, International Crisis Group, 2013.02.26. <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/balkans/bosnia-herzegovina/b070-bosniasdangerous-tango-islam-and-nationalism.pdf>; Trifkovic, Srdja: Balkan Blowback, *Chronicles of Culture*, 2007.06.01., és Gorin, Julia: Balkan Muslim Gratitude, *FrontPageMagazine.com*, 2007. 05.09. <http://archive.frontpagemag.com/readArticle.aspx?ARTID=26468>, Deliso: The Coming Balkan Caliphate, 10-14. o.

³⁴⁸ Byman, Daniel és Jeremy Shapiro: Be Afraid. Be A Little Afraid: The Threat of Terrorism from Western Foreign Fighters in Syria and Iraq, Brookings Institution, 2014. 11. o., Besenyő János: Not the invention of ISIS: Terrorists among immigrants, 7. o.

A balkáni önkéntesek az európai idegen harcosok szokásos „karrier modelljét” követik, mely a Brookings Institution kutatói szerint öt lépésből áll:³⁴⁹

1. Az első lépésben az újonc, de gyakran egyáltalán nem fiatal muszlim elhatározza, hogy harcolni fog „Allah útján” – részt vesz a dzsihádban, de nem jelentéktelen otthoni akciókkal, hanem fegyverrel a kezében, az új kalifátus oldalán. A motiváció lehet valódi vallási radikalizálódás, de nagyon sok esetben csak egyszerű kalandvágy és a fiatalkori lázadás. A döntésről a közvetlen környezet (család, barátok) többnyire csak akkor szerez tudomást, amikor a harcos már úton van.
2. A hadműveleti területre történő kiutazás lényegesen egyszerűbb, olcsóbb és kevésbé időigényes, mint Afganisztánba vagy Csecsenföldre volt korábban. Akár szabályos utazási irodán keresztül is meg lehet szervezni – különösen mióta megjelent egy (internetről letölthető) részletes tájékoztató arról, hogy hogyan lehet a nemzetközi és nemzeti hatóságok figyelmét kiejtszva eljutni az Iszlám Állam területére.³⁵⁰ Az út során (gyakran olyan ismerős közvetítésével, aki már a hadműveleti területen van, vagy visszatért onnan) az önkéntes kapcsolatba kerül egy toborzó hálózaton keresztül valamelyik harcoló csoporttal, mely befogadja, és további karrierjét egyengeti.³⁵¹
3. A harmadik lépésben (a kiképzés és harc során) az önkéntes tapasztalt dzsihád-harcossá válik. A kiképző táborokban az éretlen fiatalokban kifejlődik a csapatszellem, a harc veszélyei és brutalitása megedzik őket, egyben hasznos ismereteket szereznek. Azok az önkéntesek, akik túlélnek a harcokat, egy nemzetközi dzsihádisták hálózata részévé válnak, és szilárd ideológiai meggyőződéssel térnek haza.
4. A negyedik lépésben az önkéntes hazatér korábbi környezetébe, ahol nagy tisztelettel és megbecsüléssel fogadják, mert „Allah útján” harcolt. A harcokban szerzett presztízs és hitelesség lehetővé teszi, hogy elindítson másokat a radikalizálódási folyamatban, és meggyőzze őket, hogy ők is vállalják a harcot.
5. Az utolsó lépésben a hazatérő harcos fokozatosan elfordul a távoli harcmezőtől és az otthoni sérelmekre és igazságtalanságokra kezd koncentrálni: a politikusok és véleményformálók iszlámot sértő nyilatkozataira, a muszlimok elnyomását támogató idegen erőkre, a muszlimokkal szembeni előítéletekre. Ezek megtorlása céljából terrorista akciókat kezd szervezni otthon.

Az idegen harcosok problémája mélységesen aggasztja a nyugati világ nemzetbiztonsági, rendészeti és terrorelhárító szerveit – és ez az aggodalom teljesen indokolt. Egyrészt harcosok nagy száma³⁵² akkor is problémát jelent, ha csak lassú ütemben szivárognak haza: egyesével vagy kis csoportokban könnyen elkerülik a hatóságok figyelmét, és hazatérve nyomtalanul el tudnak tűnni Európa és Amerika muszlim közösségeiben.

³⁴⁹ Byman és Shapiro: *Be Afraid. Be A Little Afraid*, 5-8. o.

³⁵⁰ *Hijrah to the Islamic State: What to Packup, Who to Contact, Where to Go, Stories and More!* Szerző és könyvészeti adatok nélkül. <https://thejihadproject.files.wordpress.com/2015/05/hijrah-to-the-islamic-state.pdf>

³⁵¹ Az Iszlám Állam és az azt támogató fegyveres csoportok kinőttek a „terrorista” kategóriából: összefüggő területet és stabil népességet ellenőriznek, állami szolgáltatásokat (oktatási rendszert, egészségügyi ellátást) nyújtanak, állami funkciókat (közigazgatást, igazságszolgáltatást) látnak el, adókat szednek. Kétségtelen, hogy a szolgáltatások és funkciók színvonala – részben a szalafista ideológia, részben a korlátozott anyagi lehetőségek következtében – gyakran középkori színvonalú, és eljárásaikban jelentős szerepet kap a megfélemlítés, mégis tévedés lenne egyszerűen „terrorista szervezeteknek” nevezni őket. Sokkal többek – és sokkal veszélyesebbek – annál.

³⁵² Az Iszlám Államban harcoló nyugati önkéntesek létszáma 2,000 és 4,000 között van. Byman és Shapiro: *Be Afraid*, 9. és 11. o.

Pontosan e közösségek jelentik a nagyobb problémát: óriási szénakazlak, melyekben a dzsihádisták nagyon apró tűk. A közösségek nagy tisztelettel fogadják a hazatérő mudzsahedíneket, védelmet, rejtékhelyet, támogatást adnak nekik, a hatóságok érdeklődésére pedig értetlen némasággal válaszolnak. A balkáni államok esetében a korrupció egy további védelmi mechanizmus: akár 50-100 Euro is elég lehet ahhoz, hogy hazatérőkről a helyi hatóság ne vegyen tudomást. E védelmező és befogadó környezetben a hazatérők másokat is radikalizálni tudnak, mert minden önkéntesre 50, 100 vagy akár 1.000 fiatal muszlim jut, akik eddig csak álmodoztak arról, hogy harcolnak Allah útján.³⁵³ A hazatérők veszélyes ismereteiket bármikor veszélyes ideológiájuk szolgálatába tudják állítani, és akár kis csoportokat szervezve, akár magányos farkasként tudnak terrorista akciókat végrehajtani, melyekkel szemben a hatóságok többnyire tehetetlenek. Ebből a szempontból a balkáni önkéntesek egyelőre kisebb fenyegetést jelentenek, mint a franciák, németek vagy britek, mert nem tudnak szabadon utazni Európában. Mindazonáltal Európában továbbra is a fiatal (első, második vagy harmadik generációs) muszlim bevándorlók és az iszlámra áttértek jelentik a legnagyobb terrorista veszélyt.

Ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy Európa (különösen Magyarország)³⁵⁴ nemzetbiztonsági szolgálatainak nem kell figyelniük a Balkánra. Ellenkezőleg – ahogy a balkáni államok polgárai számára fokozatosan megszűnik a vízumkényszer, úgy valószínűsíthető, hogy nőni fog a balkáni terrorista fenyegetés. Európa – Magyarország – kapott tehát egy lehetőséget (amely nem fog sokáig tartani), hogy a következő terror-hullámra jobban felkészüljön, mint a korábbiakra.

E felkészülés első, legfontosabb – és talán legnehezebb – lépése a politikai és diplomáciai előkészítés. El kell vetni a multikulturalizmus és a politikai korrektség doktrínáit, és szembe kell nézni a ténnyel, hogy a dzsihád harcosai mindig találhatnak a helyi iszlám közösségekben olyan kapcsolatokat, akik – akár önszántukból, akár fenyegetés, akár meggyőzés következtében – hajlandóak rejtékhelyet, helyi infrastruktúrát biztosítani.

Mindjárt ezután kell említeni – mert szorosan kapcsolódik az előzőhöz – a jogi felkészítést. A határrendészet és az idegenrendészet megerősítése mellett felül kell vizsgálni a jogszabályokat is: alkalmasak-e arra, hogy a terroristákat (akár idegenek, akár hazaiak, akár csoportban működnek, akár magányos farkasok) a lehető leggyorsabban és jogszerűen lehessen hatástalanítani.

Aszimmetrikus konfliktusokban a stratégiai kommunikáció az egyik legfontosabb tényező – fontosabb, mint a harcászati siker. Ezt a nem-állami hadviselő általában jobban érti, és jobban műveli, mint az állam szervezetei, melyeket gyakran gúzsba köt a bürokrácia, a karrierizmus és a politikai korrektség. A siker érdekében előre ki kell dolgozni azokat a fő kommunikációs motívumokat (üzeneteket), amelyek mentén a magyar hatóságok kezelni akarják a balkáni terrorista fenyegetést. Jó előre ki kell jelölni a legmegfelelőbb kommunikációs csatornákat és kulcsfontosságú kommunikátorokat is. A kommunikáció kategóriába tartozik a polgárok felkészítése is egy várható vagy valószínűsíthető terrorista támadásra.

³⁵³ Byman és Shapiro: *Be Afraid. Be A Little Afraid*, 9-11. o.

³⁵⁴ A balkáni államok közelsége és a 16-17. századi iszlám (ottomán) uralom alapján valószínűsíthető, hogy Magyarország előbb-utóbb célponttá válik.

Minden aszimmetrikus konfliktus éltető ereje a hatékony, időszerű és gyors felderítés: bármennyire visszاسzító is a gondolat, hogy polgártársainkat vallási meggyőződésük alapján akarjuk megfigyelni, a muszlim közösségekben informátor hálózatokat kell létrehozni, amelyek időben jelzik a veszélyt. Szükség van a balkáni nyelveket jól beszélő, a Balkánon otthonosan mozgó és szalafista doktrínákban járatos felderítő tisztekre is. Mivel egy szláv nyelv megfelelő szintű elsajátítása a legintenzívebb oktatás mellett is minimum egy év – nincs vesztegetni való idő. Az iszlám közösség felderítői lefedése és a valószínűsíthető ellenfél nyelvének és ideológiájának alapos ismerete lehetővé teszi, hogy a magyar nemzetbiztonsági szolgálatok más államok felderítő szerveivel egyenrangú félként ülhessenek a tárgyalóasztalhoz: az információcserében és a közös műveletekben adni is tudnak, nemcsak kapni (kérni).

A balkáni terror-fenyegetés tehát valós – és Magyarországot is érinti. Félni nem kell tőle – vagy inkább nem szabad – mert a félelemmel a terrorista (egyetlen akció végrehajtása nélkül) máris egy lépéssel közelebb jutott céljához, a társadalom akaratának megtöréséhez. Indokolt odafigyelni rá, és felkészülésre kihasználni azt a néhány hónapot (esetleg 1-2 évet) ami rendelkezésre áll, mielőtt a terroristák figyelme az ország felé fordul.

Irodalomjegyzék

- Armstrong, Karen: The Battle for God, Alfred A. Knopf, New York 2000, ISBN 0-679-43597-2, 6. o.
- Bardos, Gordon N.: Jihad in the Balkans: The Next Generation, 2014.09-10.
<http://www.worldaffairsjournal.org/article/jihad-balkans-next-generation>
- Besenyő János: Not the invention of ISIS: Terrorists among immigrants, Journal of Security and Sustainability Issues, (2015) Volume 5, Number 1, pp. 5–20
- Bieber, Florian: Muslim Identity in the Balkans before the Establishment of Nation States, Nationalities Papers, 28. évf., 1. sz., 2000, 13-28. o.
- Bosnia's Dangerous Tango: Islam and Nationalism, International Crisis Group, 2013.02.26.
<http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/balkans/bosnia-herzegovina/b070-bosniasdangerous-tango-islam-and-nationalism.pdf>
- Bougarel, Xavier: Islam and Politics in the Post-Communist Balkans (1990-2000), IN Dimitris Keridis and Charles Perry (szerk.): New Approaches to Balkan Studies, Brassey's, 2003, 345-360 o.
- Bringa Tone R.: Nationality Categories, National Identification and Identity Formation in "Multinational" Bosnia, IN The Anthropology of Eastern Europe, University of Bergen, 11. Évf., 1-2 sz. (1993) 80-90. o.
- Byman, Daniel és Jeremy Shapiro: Be Afraid. Be A Little Afraid: The Threat of Terrorism from Western Foreign Fighters in Syria and Iraq, Brookings Institution, 2014.
- Deliso, Christopher: The Coming Balkan Caliphate: The Threat of Radical Islam to Europe and the West, Praeger Security International, 2007, ISBN-10: 0-275-99525-9.
- Ethnic Conflicts in Civil War in Bosnia -Political manipulation with term of "Genocide" Case Study: Srebrenica - Role of so called nternational media's Photo documentations,
<http://www.balkanpeace.org/index.php?index=/content/balkans/bosnia/srebrenica/boss13.incl>

- Hijrah to the Islamic State: What to Pickup, Who to Contact, Where to Go, Stories and More! Szerző és könyvészeti adatok nélkül.
<https://thejihadproject.files.wordpress.com/2015/05/hijrah-to-the-islamic-state.pdf>
- Ibrahim, Raymond: Why 'Moderate Islam' Is an Oxymoron, PJ Media, 2014.03.26.
<http://pjmedia.com/tatler/2014/03/26/why-moderate-islam-is-an-oxymoron/>
- Izetbegović, Alija: Islamska deklaracija, Jedan program islamizacije Muslimana i muslimanskih naroda, samizdat, 1970. <http://www.bastabalkana.com/wp-content/uploads/2012/09/Islamska-Deklaracija-knjiga-o-islamizaciji-muslimana-Alija-Izetbegovic.pdf>
- Jagodić, Miloš: The Emigration of Muslims from the New Serbian Regions 1877/1878, Balkanologie, II. évf. 2. sz. (1998), <http://balkanologie.revues.org/265>
- Janková, Vladimíra: Wahhabism in the Balkans. The Case Study of Bosnia and Herzegovina, diplomamunka, Károly Egyetem, Prága, 2014. 47-53. o.
- Joksimovich, Vojin: Alija Izetbegovic, <http://www.srpska-mreza.com/Yugoslavia/views/alija3.html>
- Kut, Şule: Turks of Kosovo: What to Expect? sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/02/SuleKut.pdf
- McCarthy, Justin: Forced Migration and Mortality in the Ottoman Empire, Turkish Coalition of America, 2010.
- Rasim Delić (IT-04-83) ügy jegyzőkönyvei, ICTY, Hága, <http://www.icty.org/case/delic/4>
- Salafist/Wahhabite Financial Support to Educational, Social and Religious Institutions, Európai Parlament, Directorate-General for External Policies of the Union, EXPO/B/AFET /FWC/2009-01/Lot4/22, 2013. június. 12-16. o.
- Schwartz, Stephen: How Radical Islam Infiltrates Kosovo, The Weekly Standard, August 30, 2012 8:35 AM http://www.weeklystandard.com/print/blogs/how-radical-islam-infiltrates-kosovo_651173.html?page=3
- Trifkovic, Srdja: Balkan Blowback, Chronicles of Culture, 2007.06.01., és Gorin, Julia: Balkan Muslim Gratitude, FrontPageMagazine.com, 2007. 05.09.
<http://archive.frontpagemag.com/readArticle.aspx?ARTID=26468>
- Üre, Pinar: Immediate Effects of the 1877-1878 Russo-Ottoman War on the Muslims of Bulgaria, History Studies, 13. évf., 153-170- o.,
- Woehrel, Steven: Islamic Terrorism and the Balkans, Congressional Research Service, RL33012, 2005.07.26.

PUSH ÉS PULL FAKTOROK A NYUGAT-BALKÁNRAÓL KIINDULÓ MIGRÁCIÓ HÁTTÉRÉBEN

Kivonat

A publikáció fő célja a nyugat-balkáni migráció háttérében rejlő push és pull faktorok bemutatása, migrációs alapfogalmak definiálása, valamint tartalmaz információkat a push-pull elméletéről is. A Nyugat-Balkán Európa egyik kevésbé fejlett régiója, így a fő push faktor az innen származó menedékkérők viszonylatában a munkaerő-piaci helyzet és a magas munkanélküliségi ráta. E mellett a kisebbségi csoportok szociális problémái és az egészségügyi-ellátó rendszer is figyelembe veendő elemei a migrációs kiáramlásnak. A fő pull faktorok a célországok által nyújtott juttatások és támogatások rendszere, valamint az orvosi ellátás. Konklúzióként megállapítható, hogy nem várható jelentős változás a koszovói migráció push és pull faktorait illetően.

Kulcsszavak

nemzetközi migráció, migráns, menekült, menedékkérő, push és pull faktorok, Nyugat-Balkán

Abstract

The aim of the publication is to present the relevant push and pull factors concerning Western Balkans migration. In addition to it provides definitions of different migration terms and information about the push-pull theory. Western Balkans remains one of the less developed areas of the Europe so the main push factors concerning asylum seekers from this region are the labour market situation and high unemployment rate. Beside this the societal problems of particular groups and healthcare related issues are considerable elements in the migration influx. The main pull factors are benefits and allowances and medical care in the respective destination countries. The conclusion of the paper is that significant changes in the field of push and pull factors concerning asylum applicants from Western Balkans is not expectable.

Keywords

international migration, migrant, refugee, asylum-seeker, push and pull factors, Western Balkans

Migráció fogalma, típusai

A nemzetközi migráció kérdésköre napjaink egyik legaktuálisabb témája, s egy rendkívül szerteágazó jelenségről van szó. Amikor a migrációról gondolkodunk, szükséges annak globális megközelítése, nem célszerű csupán kétoldalú folyamatként elemezni, s a regionális megközelítés mellett szem előtt kell tartani a migráció tágabb aspektusait is. A Nemzetközi

³⁵⁵ A szerző a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal Dokumentációs Központjának a vezetője

Migrációs Szervezet (IOM) migrációs kulcsfogalmakat tartalmazó gyűjteményében így magyarázza a jelenséget:

Migráció: egy személy vagy személyek csoportjának mozgása országon belül vagy nemzetközi határokon keresztül. Ez a népvándorlás különböző csoportokat foglal magában a migráció időtartamától, az ezt kiváltó okoktól függően: menekülteket, földönfutóvá lett menekülőket, gazdasági migránsokat, s olyan személyeket, akik egyéb okokból – például családegyesítési szándékkal – kelnek útra.³⁵⁶

Maga a fogalom tehát népességvándorlást/népességmozgást jelent, s különböző vetületei különböztethetők meg, ebből most csak két szempontot emelek ki. Beszélhetünk egyrészt külső és belső migrációról.

Külső migráció esetén a személy átlépi hazája vagy tartózkodási területe határait, ez esetben országok között zajlik a népességvándorlás, így van egy kibocsátó és egy befogadó ország. A befogadó ország lehet a migráns célországa, de valamely harmadik ország is, ahol a személy átmenetileg vagy különböző okok és kényszerítő tényezők miatt hosszabb ideig, tartózkodik. Belső migráció esetén az országon belüli mozgásokról van szó, ennek hátterében is különböző kiváltó tényezők lehetnek. Van, amikor a belső elvándorlás oka valamilyen természeti katasztrófa, ami miatt átmenetileg az ott lakóknak az ország másik, biztonságosabb részére kell menniük. Ennek egyik legfrissebb példája Nepál, ahol a 2015. áprilisi földrengés százezreket kényszerített elköltözésre. Az ország egyes részein zajló belső fegyveres konfliktus is késztetheti az embereket megszokott lakókörnyezetük elhagyására, erre ma számos példát hozhatunk, elég csak a Nigériában, Maliban, Szíriában vagy éppen Afganisztánban zajló eseményekre gondolnunk. S nem utolsó sorban a belső vándorlásnak lehetnek személyes motivációi is, például egy vonzó állásajánlat is állhat az áttelepülés hátterében.

Másrészt az elvándorlást kiváltó okok alapján is lehet kategorizálni a migrációt, e szerint beszélhetünk kényszmigrációról és önkéntes migrációról. Kényszmigrációnál a döntés hátterében a már említett háború, politikai, vallási, nemzetiségi, stb. üldözés áll, illetve valamilyen természeti katasztrófa vagy klímaváltozás. Önkéntes migrációnál túlnyomórészt gazdasági megfontolások vezérlik az elvándorlót. Természetesen nem lehet élesen kettéválasztani az önkéntes és kényszmigrációt, hiszen a kiváltó okok gyakran egybeesnek. Russel King hozza azt a példát, hogy az 1990 utáni, Albániából kiinduló migrációnál az állami struktúrák összeomlása volt a kiváltó ok, s ez politikai és gazdasági válsághoz vezetett.³⁵⁷ Ez esetben nehezen elválaszthatók a migránsok kategóriái.

A migráció egy másik, érdekes szempontú megközelítése, amikor egyrészt úgy gondolunk a migrációra, mint „lépcső a mennyországba” (a migráció szabadságot, új kezdetet és

³⁵⁶ IOM, Glossary on Migration, International Migration Law Series No. 25, 2011
http://www.iomvienna.at/sites/default/files/IML_1_EN.pdf (Letöltés ideje: 2015. április 21.)

³⁵⁷ King, Russel: Theories and typologies of migration: an overview and a primer Willy Brandt Series of Working Papers in International Migration and Ethnic Relations 3/12, p.4 Malmö Institute for Studies of Migration, Diversity and Welfare (MIM) Malmö University
<https://www.mah.se/upload/Forskningscentrum/MIM/WB/WB%203.12.pdf> (Letöltés ideje: 2015. április 20.)

lehetőségeket jelent); másrészt viszont „gyökértelenség és szomorúság” (a migráció itt száműzetést, törést, hiányérzetet fed).³⁵⁸

A bevezető sorokban már történt utalás a migrációs folyamatban résztvevő különböző csoportokra, szükségesnek tartom a leggyakrabban használt kifejezések tisztázását, illetve fogalmi elhatárolását.

Migráns: a fogalomnak nincs általánosan elfogadott definíciója a nemzetközi terminológiában. A kifejezést általánosságban olyan esetekre használják, mikor egy elvándorlásról szóló döntést szabadon, személyes okokból hoznak meg, s nem külső kényszerítő faktor hatására. Ennélfogva a személyek, a családtagok egy másik országba történő migrálását inkább anyagi és szociális okok motiválják, a család vagy önmaguk esélyeit akarják javítani egy jobb élet reményében.

Az Egyesült Nemzetek definíciója szerint migráns minden olyan személy, aki egy külföldi országban tartózkodik irregulárisan vagy szabályos módon, önkéntesen vagy kényszerítve több mint egy évig – függetlenül annak okától. Ezen meghatározás értelmében a turisták vagy üzletemberek nem tekintendők migránsnak. Ugyanakkor az általános szóhasználat szerint bizonyos rövid távú munkákat végzők, mint például a szezonális mezőgazdasági munkások, migránsnak tekinthetők.³⁵⁹

Ki kell térni a gazdasági migráns fogalmára is, mivel gyakran összemoszák a menekült definícióval. Gazdasági migránsnak azok tekinthetők, akik saját életminőségük javítása érdekében hagyják el hazájukat vagy szokásos lakóhelyüket. Éppen ezért kell megkülönböztetnünk azoktól, akik politikai üldöztetés vagy egyéb fenyegetettség miatt kényszerülnek országukat elhagyni.

Menekült: Az 1951. évi Egyezmény 1. cikk A./2) bekezdése kimondja, hogy menekült az a személy, aki „faji, vallási okok, nemzeti hovatartozása, illetve meghatározott társadalmi csoporthoz való tartozása vagy politikai meggyőződése miatti üldözéstől való megalapozott félelme miatt az állampolgársága szerinti országon kívül tartózkodik, és nem tudja, vagy az üldözéstől való félelmében nem kívánja származási országának védelmét igénybe venni; vagy aki állampolgársággal nem rendelkezve és szokásos tartózkodási helyén kívül tartózkodva, ilyen események következtében nem tud, vagy az üldözéstől való félelmében nem kíván oda visszatérni.”³⁶⁰

Az Afrikai Egységszervezet 1969. évi Konvenciója a Genfi Egyezmény menekült meghatározása mellett a következőket írja:

³⁵⁸ King: i.m. 27

³⁵⁹ IOM, Glossary on Migration, i.m

³⁶⁰ Kézikönyv a menekült státusz meghatározására szolgáló eljárásról és az azzal kapcsolatos követelményekről a menekültek helyzetére szolgáló 1951. évi Egyezmény és az 1967. évi Jegyzőkönyv alapján Átdolgozott kiadás, Genf, 1992. január <http://www.unhcr-centraleurope.org/hu/pdf/informacioforrasok/jogi-dokumentumok/unhcr-kezikonyvek-ajanlasok-es-iranyelvek/unhcr-kezikonyv-a-menekult-statusz-meghatarozasara-szolgalo-eljarasrol.html> (letöltés ideje: 2015. szeptember 20.)

A „menekült” kifejezés alkalmazható még mindazon személyekre, akik külső agresszió, megszállás, külföldi uralom, a származási vagy az állampolgársága szerinti országa egész területén vagy egy részén közrendet súlyosan megzavaró események következtében szokásos lakóhelye elhagyására kényszerül annak érdekében, hogy menedéket találjon a származási vagy állampolgársága szerinti országa területén kívül.”³⁶¹

A fenti meghatározáshoz hasonlóan az 1984. évi Cartagena Nyilatkozat szerint a menekültek közé tartoznak azok a személyek is, akik azért menekültek el a hazájukból, „mert az életüket, biztonságukat és szabadságukat általános erőszak, külföldi agresszió, belső konfliktusok, az emberi jogok súlyos megsértése vagy a közrendet súlyosan megzavaró körülmények fenyegetik.”³⁶²

A menedékkérők fogalmát gyakran összekeverik a menekült szó jelentésével. A menedékkérő olyan személy, aki menekültnek vallja magát és nemzetközi védelmet kér arra hivatkozva, hogy származási országában veszélynek vagy üldöztetésnek van kitéve. Minden menekült még menedékkérőként nyújtja be kérelmét, de nem minden menedékkérő kapja meg a menekültstátuszt. Abban az időszakban, amíg kérelme elbírálására vár, a kérelmezőt menedékkérőnek nevezzük.³⁶³

Amennyiben negatív döntés születik a kérelem elbírálásakor az elutasított menedékkérő kiutasítható az országból, hacsak humanitárius vagy egyéb okok folytán engedélyezik az országban maradását.

Push és pull faktorok - általános értelemben

Mielőtt rátérek a push és pull faktorok általános bemutatására, ki kell térnem a szóhasználatra is. Magyar nyelvű szakmai anyagokban történtek kísérletek a fogalmak magyar nyelvre való átültetésére, s „toló és húzó erőkként”, valamint „taszító és vonzó tényezőkként” is megjelentek. Ugyanakkor véleményem szerint célszerűbb megtartani az eredeti angol kifejezést, mivel plasztikusabban fejezik ki a fogalompár lényegét. A már idézett migrációs kulcsfogalmakat tartalmazó gyűjteményében az IOM így határozza meg a fogalompárt³⁶⁴:

Push-pull faktorok: a migrációt gyakran elemzik a „push-pull modellel”, ahol a push faktorok jelentik azon tényezőket, melyek az ország elhagyására készítetik az embereket (gazdasági, társadalmi és politikai problémák), a pull faktorok pedig vonzóvá teszik a célországot.

A push és pull faktorok értelmezésénél megkerülhetetlen Ernest George Ravenstein említése.

³⁶¹ AU Convention Governing Specific Aspects of Refugee Problems in Africa ARTICLE 1 DEFINITION OF THE TERM "REFUGEE" <http://www.achpr.org/instruments/refugee-convention/#1> (Letöltés ideje: 2015. szeptember 20.)

³⁶² Cartagena Declaration on Refugees, Colloquium on the International Protection of Refugees in Central America, Mexico and Panama https://www.oas.org/dil/1984_Cartagena_Declaration_on_Refugees.pdf (Letöltés ideje: 2015. szeptember 20.)

³⁶³ Menedékkérők Nemzetközi védelemre szorulva <http://www.unhcr-centraleurope.org/hu/kit-tamogatunk/menedekkerok.html> (Letöltés ideje: 2015. október 3.)

³⁶⁴ IOM, Glossary on Migration, i.m.

Ravenstein egy XIX. századi brit térképész volt, aki a push és pull elmélet atyjának tekinthető, bár később a teóriáját átdolgozták, modernizálták. Ravenstein az ipari modernizáció korában élt, amikor a régi, hagyományosnak tekinthető életforma nagymértékben megváltozott az ipar, a vasúthálózat fejlődése által, s emberek millió változtatták meg lakóhelyüket. 1885-ben, a *Journal of the Statistical Society*-ben jelent meg egy értekezése, melyben kísérletet tett a migrációs mozgások értelmezésére. Elmélete hét pontban foglalható össze, s bár inkább vonatkoztak a belső, mint külső migrációra, ma is szolgálnak tanulságokkal.

Elmélete alappillérei a következők:³⁶⁵

1. A migráció főleg rövidtávra szól, akik hosszabb útra indulnak, a nagyobb kereskedelmi és ipari központokba mennek.
2. A migráció jórészt a mezőgazdasági területekről az ipari régiók felé irányul.
3. A nagyobb városok lakossága a migráció által nagyobb mértékben gyarapodik, mint természetes növekedéssel.
4. A migráció az ipar, kereskedelem és közlekedés fejlődése mentén nő.
5. Minden migrációs áramlat egy ellenáramlatot produkál.
6. A nők inkább kelnek útra, legalábbis rövidtávon; a férfiak alkotják viszont a nemzetközi migráció nagyobb csoportját.
7. A migráció fő oka gazdasági jellegű.

A következőkben összefoglalom mindazon elemeket, tényezőket, melyek push és pull faktort képezhetnek a migrációs mozgásokban:

PUSH faktorok

- Politikai, vallási, faji, etnikai, gender-alapú üldözés
- Háborús helyzet, polgárháború, területi annexió
- Munkalehetőség hiánya, magas munkanélküliség
- Kényszer- vagy rabszolga-munka
- Primitív életkörülmények, kevés lehetőség a jobb életre
- Rendezetlen tulajdonviszonyok, javak elvesztése, földviták
- Túlnépesedés, éhínség
- Természeti katasztrófák, elsivatagosodás, szárazság, légszennyezés
- Nem megfelelő/alacsony színvonalú egészségügyi ellátás

PULL faktorok

- Politikai és vallásszabadság
- Biztonság
- Munkalehetőség, jobb életkörülmények
- Létező vagy jobb szociális ellátó-rendszer
- Magasabb színvonalú egészségügyi ellátás és oktatás
- Közös etnikai-kulturális gyökerek

³⁶⁵ Ernest George Ravenstein: The Laws of Migration, 1885, John Corbett Center for Spatially Integrated Social Science <http://www.csiss.org/classics/content/90> (Letöltés ideje: 2015. április 21.)

- Diaszpóra; volt gyarmatokhoz való kötődés
- Családi kapcsolatok, kapcsolati háló, befogadó légkör
- Vonzóbb éghajlat

A fenti általános szempontsört árnyalni szeretném a következő példával. A UNICEF készített egy áttekintést a szíriai menekült gyermekek helyzetéről, ebben vázolják fel a háború elől menekülőök push és pull faktorait³⁶⁶:

PUSH konfliktus	PULL biztonság
folyamatos harcok, erőszak a lakóhelyén	biztos menedéket nyújtó hely
otthonát ért támadások, bombázások	erőszaktól távol eső hely
valós félelem a gyilkosságtól	gyermekek védelme
élelmiszer, ivóvíz, fűtőanyag hiánya	élelmiszer- és gyógyszer-ellátás
képtelenek iskolába járni, képtelenek dolgozni	nemzetközi közösségek, szervezetek védelme, akik aktívak a menekülttáborokban

A fenti példa mutatja meg, hogy az igazán kiélezett helyzetben mi válik fontossá.

Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az egyes push és pull faktorok – bár mutatnak nagy mértékű hasonlóságot – szerepe eltérhet a kivándorlók életében, s hatásuk függ az egyén helyzetétől. Gyakran nem is racionális módon történik a döntés, hanem érzelmi alapon.

Itt kell megemlítenünk olyan tényezőket, melyek nagymértékben befolyásolják a migrációt, ám nem sorolhatók a push és pull faktorokhoz. Ilyen tényezők – bizonyos esetekben akadálynak is nevezhetnénk - a földrajzi távolság, az utazás költségei, kulturális-nyelvi különbségek, vagy az egyes országok bevándorlás-politikája. Ehhez járul még a migráns életkora, személyisége, anyagi helyzete.

³⁶⁶ Children in Conflict

Syrian Children Speak Out

UNICEF NZ - September 2013

https://www.unicef.org.nz/store/doc/ChildreninConflict_SyrianChildrenSpeakOut_FF.pdf

(Letöltés ideje: 2015. április 17.)

A nyugat-balkáni térség migrációs folyamatainak faktorai az egyes országok vonatkozásában

Az köztudomású tény, hogy az elmúlt években nagyon megnőtt a nyugat-balkáni térségből érkezők száma. Mielőtt rátérek a térség push és pull faktorainak ismertetésére, álljon itt néhány számadat a migrációs hullám vonatkozásában. Hangsúlyozni szeretném, hogy a következőkben menedékkérőkről lesz szó, akik – ahogy az korábban említésre került - a migráció egyik speciális csoportját képezik.

Az Európai Unióban (valamint Svájc és Norvégia)³⁶⁷ a 2014-ben benyújtott menedékjogi kérelmeknél a nyugat-balkáni térség a második helyet foglalta el, első helyen Szíria áll. Nem mellékesen a 2013-2014-ben beadott kérelmek rangsorában Magyarország a második helyet foglalta el.³⁶⁸ Az is beszédes adat, hogy az elmúlt két évben beadott nyugat-balkáni kérelmek 91 százaléka öt tagállamra koncentrálódott: Németország, Magyarország, Franciaország, Svédország, Belgium.³⁶⁹ S még egy adat arról, hogy hogyan oszlik meg a térség országai között a menedékjogi kérelmek száma:

Koszovó: 32 százalék
Szerbia: 29 százalék
Albánia: 15 százalék
Macedónia: 12 százalék
Bosznia-Hercegovina: 10 százalék
Montenegró: 2 százalék.³⁷⁰

PUSH faktorok

A következőkben tekintsük át a térség push faktorait. Ahogy a felfezető részben látható volt, különböző okok késztetik-kényszerítik az embereket országuk elhagyására, s elmondható a Nyugat-Balkán kapcsán, hogy ma is érvényes Ravenstein megállapítása, mely szerint a migráció fő kiváltó oka gazdasági. Az uniós tagállamok adatai és tapasztalatai alapján a Nyugat-Balkán térségből érkezők legszignifikánsabb push faktora a munkaerő-piaci helyzet, s leginkább a magas munkanélküliségi ráta. E mellett meg kell említenünk a szociális problémákat, különösen a kisebbségek esetében. Velük kapcsolatban megemlíthető továbbá, hogy többszörösen hátrányos helyzetben vannak, mivel körükben magasabb a munkanélküliség is, mint a társadalom többségi közösségeinél. A kisebbségek szociális problémái, mint push faktor különösen megmutatkoznak Macedónia, Szerbia, Koszovó esetében, míg kevésbé jelentősek Albánia, Bosznia-Hercegovina és Montenegró esetében,

³⁶⁷ A menekültügyi országinformációs terminológiában használatos az EU+ kifejezés, ami az uniós tagállamokat, valamint Svájcot és Norvégiát jelöli.

³⁶⁸ Asylum applicants from the Western Balkans: comparative analysis of trends, push-pull factors and responses – Update May 2015 European Asylum Support Office https://easo.europa.eu/wp-content/uploads/Asylum-Applicants-from-the-Western-Balkans_Update_r_May-2015.pdf (Letöltés ideje: 2015. június 22.)

³⁶⁹ Asylum applicants from the Western Balkans i.m

³⁷⁰ Asylum applicants from the Western Balkans i.m

ugyanis a kisebbségek - és ez főként romákat jelenti - általános diszkriminációval szembesülnek.

Érdekes, s a térségre jellemző push faktor a párhuzamos társadalmi struktúrák megléte, mely Albániában tűnik a legfontosabbnak. Számos kérelmező hivatkozik arra, hogy vérbosszúban álló családja nem számíthat állami védelemre, s ezért ennek a sajátságos „igazságszolgáltatásnak” az alanya. E fenti faktor kevésbé jelentős a térség többi országában. A nemzetközi védelmet kérő személyek gyakran alapozzák kérelmüket származási országuk elégtelen egészségügyi ellátására, illetve hazájukban nem kezelhető, súlyos betegségekre, ez is fontos push faktor. Az oktatási kérdések kevésbé jelentenek tolóerőt a migráció kapcsán.

Összefoglalóan a push faktorok – a sorrend rangsort is jelent:

1. a munkaerő-piachoz való hozzáférés és munkanélküliség
2. bizonyos társadalmi csoportok szociális problémái
3. párhuzamos társadalmi struktúrák megléte (ld. vérbosszú vagy vendetta)
4. az egészségügyi ellátó-rendszer hiányosságai; súlyos, otthon nem kezelhető betegségek
5. oktatási ügyek³⁷¹

Az elmúlt években újabb push faktorok kerültek napvilágra, ezek nem jelentek meg szignifikánsan, mégis meg kell említenünk a kép teljesebbé tétele érdekében: korrupció, szexuális orientáció, családon belüli erőszak súlyosabb formái. Koszovó esetében még megemlíthető a belpolitikai válság, illetve Bosznia-Hercegovinában a 2014. májusi áradások.³⁷²

PULL faktorok

A pull faktorok vizsgálatánál már árnyaltabb a kép, s a menedékkérők esetében belép a klasszikusnak nem igazán nevezhető indok: a célország által, a menekültügyi eljárás során adott juttatások és támogatások rendszere. Talán meglepő módon a pull faktorok elemzésénél kiderült, hogy az elsődleges vonzó tényező a célország egészségügyi ellátó rendszere.³⁷³

Második helyen a már említett juttatások és támogatások rendszere áll, melyet a kérelmezők számára biztosítanak az eljárás során. Ez mindegyik nyugat-balkáni országra érvényes megállapítás.

Ugyancsak fontos szempont a célországban a legális vagy illegális munkavállalás lehetősége, mely a térség országai közül kiemelten fontos Macedónia, Montenegró és Szerbia esetében. Ez alátámasztja a fő push faktor jelenlétét a nyugat-balkáni kérelmezők esetében.

Általánosságban elmondható, hogy a diaszpórának jelentős szerepe van a menedékkérők esetében is, s ez igaz mindegyik nyugat-balkáni országra. Mindez összefüggést mutat a munkaerő-piaci kapcsolatos pull faktoral, hiszen a diaszpóra nagy segítséget nyújthat az újonnan érkezőnek.

Összefoglalóan a pull faktorok – a sorrend rangsort is jelent:

³⁷¹ Asylum applicants from the Western Balkans i.m

³⁷² Asylum applicants from the Western Balkans i.m

³⁷³ Asylum applicants from the Western Balkans i.m

1. egészségügyi ellátó-rendszer
2. juttatások és támogatások rendszere a menekültügyi eljárás idején
3. legális és illegális munkavállalási lehetőségek
4. diaszpóra szerepe

Két olyan tényezőt kell még megemlítenünk, mely az én értelmezésemben nem pull faktor, de számottevő jelentőséggel bír a nyugat-balkáni kiáramlást vizsgálva. Az egyik a szervezett utaztatás kérdése, egész iparág épült már a nyugat-balkáni migránsok kiutaztatására, mindez könnyebbséget jelent. Koszovó kapcsán pedig itt kell megemlítenünk, hogy szintén utazást könnyítő eszköz, hogy már személyi igazolvánnyal is elhagyhatják országukat Szerbia felé. A másik tényező a földrajzi fekvés, ezt Magyarország a saját bőrén tapasztalhatja a déli országrészben, hiszen valószínűsíthetően a koszovóiak a könnyebb utat választva jönnek hazánk irányába.

Összefoglalóan megállapítható, hogy bár történik változás a push és pull faktorok fontossági sorrendjét illetően, de alapvető változások nem várhatók a közeljövőben sem.

Ugyanis a nyugat-balkáni térség Európa kevésbé fejlett régiója, ahol a társadalmi-gazdasági válság a szegénység növekedéséhez vezetett. E mellett a térség országai ma a társadalmi, gazdasági és politikai átmenet korát élik, ez az átalakulás komoly krízissel jár, és számos kihívással szembesülnek.

Ahogy azt láttuk, az uniós tagállamok adatai és tapasztalatai alapján a Nyugat-Balkánról érkezők legszignifikánsabb push faktora a munkaerő-piaci helyzet, s leginkább a magas munkanélküliségi ráta, ez több ország stabilitását veszélyezteti.

Több szakértő abban látja ebből a válsághelyzetből való kiutat, ha a donációk mellett (vagy helyett) több és nagyobb volumenű befektetést eszközölnének a térségben. Elméletben egyetérthetünk ezzel a megoldási javaslattal, ám egyes pesszimista becslések szerint például Koszovóban a most elkezdődő vagy a közelmúltban beindított projektek átlagosan 10-15 év alatt hozzák meg a várt eredményt. A régióban élőknek azonban ez sovány vigasz, ennek egyik plasztikus kifejezési formája az innen kiinduló migrációs hullám.

Ami a pull faktorokat illeti, a menekültügyi eljárás idején nyújtott támogatási rendszerek megváltoztatásával, csökkentett pénzösszegek bevezetésével lehetne gátat vetni a migránsok nagymértékű beáramlásának. E mellett a régóta menekültügyi diskurzus tárgyát képező egységes európai menedékjogi rendszer bevezetése lenne a várt és jó megoldás, ennek részeként az egységes támogatási rendszerrel, hiszen így ez a pull faktor vesztene vonzásából. Erre azonban jelenleg kevés esélyt látok, s valószínűleg az egyes uniós tagállamok fejlettebb gazdaságuk miatt továbbra is célországként fognak szerepelni.

Irodalomjegyzék

- Asylum applicants from the Western Balkans: comparative analysis of trends, push-pull factors and responses – Update May 2015
- European Asylum Support Office https://easo.europa.eu/wp-content/uploads/Asylum-Applicants-from-the-Western-Balkans_Update_r_May-2015.pdf (Letöltés ideje: 2015. június 22.)
- AU Convention Governing Specific Aspects of Refugee Problems in Africa ARTICLE 1 DEFINITION OF THE TERM "REFUGEE" <http://www.achpr.org/instruments/refugee-convention/#1> (Letöltés ideje: 2015. szeptember 20.)
- Cartagena Declaration on Refugees, Colloquium on the International Protection of Refugees in Central America, Mexico and Panama https://www.oas.org/dil/1984_Cartagena_Declaration_on_Refugees.pdf (Letöltés ideje: 2015. szeptember 20.)
- Children in Conflict Syrian Children Speak Out UNICEF NZ - September 2013 https://www.unicef.org.nz/store/doc/ChildreninConflict_SyrianChildrenSpeakOut_FF.pdf (Letöltés ideje: 2015. április 17.)
- Corbett, John Ernest George Ravenstein: The Laws of Migration, 1885 Center for Spatially Integrated Social Science <http://www.csiss.org/classics/content/90> (Letöltés ideje: 2015. április 21.)
- IOM, Glossary on Migration, International Migration Law Series No. 25, 2011 http://www.iomvienna.at/sites/default/files/IML_1_EN.pdf (Letöltés ideje: 2015. április 21.)
- Kézikönyv a menekült státusz meghatározására szolgáló eljárásról és az azzal kapcsolatos követelményekről a menekültek helyzetére szolgáló 1951. évi Egyezmény és az 1967. évi Jegyzőkönyv alapján. Átdolgozott kiadás, Genf, 1992. január <http://www.unhcr-centraleurope.org/hu/pdf/informacioforrasok/jogi-dokumentumok/unhcr-kezikonyvek-ajanlasok-es-iranyelvek/unhcr-kezikonyv-a-menekult-statusz-meghatarozasara-szolgalo-eljarasrol.html> (Letöltés ideje: 2015. szeptember 20.)
- King, Russell Theories and typologies of migration: an overview and a primer Willy Brandt Series of Working Papers in International Migration and Ethnic Relations 3/12 Malmö Institute for Studies of Migration, Diversity and Welfare (MIM) Malmö University <https://www.mah.se/upload/Forskningscentrum/MIM/WB/WB%203.12.pdf> (Letöltés ideje: 2015. április 21.)
- Menedékkérők Nemzetközi védelemre szorulva <http://www.unhcr-centraleurope.org/hu/kit-tamogatunk/menedekkerok.html> (Letöltés ideje: 2015. október 3.)

REFLEXIÓK SPANYOLORSZÁG MIGRÁNSPOLITIKÁJÁNAK VÁLTOZÁSAIRÓL

Kivonat

Spanyolország a nemzetközi migráció szempontjából egészen az elmúlt évszázad végéig klasszikusan kibocsátó országnak számított. A XXI. század első évtizede azonban radikális változást hozott, amikor a bevándorlók aránya a 2000-ben mért 2,3%-áról 2010-re az összlakosság 12,2%-ára emelkedett és ezen a szinten stabilizálódott. A változásokat több tényező fokozatosan idézte elő, de a felgyorsulást a spanyol gazdaság munkaerő szükséglete váltotta ki. Az alapvetően a kivándorlás ügyeire szakosodott intézmények és törvényi szabályozás átalakítása az európai trendeknek megfelelően először megengedő, integráló indíttatású volt. A 2008-as nemzetközi pénzügyi válság után a fókusz áthelyeződött a hazatérést ösztönző elemekre és párosult szigorító rendelkezésekkel. Napjainkban pedig újraéledt a vita a kivándorlásról, és egyesek már a fogyó nemzet szindrómával példálózhatnak. A tanulmány néhány gondolatot emel ki a spanyol migrációs politikával kapcsolatban, amelyek az állampolgárság kapcsán tapasztalható speciális megfontolásokat és az illegális bevándorlás folyamatos nyomását érintik az észak-afrikai enklávék révén.

Kulcsszavak

nemzetközi migráció, kibocsátó ország, kivándorlás, illegális bevándorlás

Abstract

Spain, in an international migration perspective, was counted as a classic country of origin until the end of the past century, however the first decade of the 21st century introduced a radical change. In comparison to a 2,3% of immigrants from 2000, in 2010 the percentage grew to 12,2% and stabilized on this level. The change was brought on by several factors in a gradual manner, but the speeding up was caused by the labor needs of the Spanish economy. The changes to be applied to legislations and institutions fundamentally specialized for the outbound migration were at first, in accordance with European trends, permissive and integration oriented. After the global financial crisis of 2008, the focus shifted to incentive elements with a return to home purpose as well as more restrictive legislations. Today, the debate on emigration has resurfaced, some individual are already referring to the diminishing nation's syndrome. The study highlights some reflections on Spanish migration policies, such as the special regulations on citizenship approvals as well as the constant illegal immigration from the North African enclaves.

Keywords

international migration, country of origin, emigration, illegal immigration

³⁷⁴ A szerző Brazíliába delegált rendkívüli és meghatalmazott nagykövet, a Budapesti Gazdasági Főiskola címzetes főiskolai tanára.

A spanyol kivándorlás nagyságrendje és irányai

A spanyol felfedezések és gyarmatosítás motiválta emigrációs irányok az amerikai kontinens felé mutattak az elmúlt ötszáz évben, de a tömeges spanyol kivándorlás csak a XIX. század második felétől volt a jellemző. 1905 és 1913 között igazi exodus volt a másfél millió spanyol kivándorlása, elsősorban Argentína, Brazília, Uruguay és Venezuela felé.³⁷⁵ A világháborúk és a spanyol polgárháború után 1946 és 1958 között újabb hullámban mintegy 624 ezer spanyol kivándorolt célozta meg az újvilágot a fenti országok irányába. A nyugat-európai munkaerőigények alapján megváltozó kivándorlási irányok aztán elapasztották a tengerentúli kivándorlás forrásait Spanyolországban is, ahonnan 1958 és 1975 között összesen csak kb. 300 ezren távoztak Latin-Amerikába. Franciaország, Németország és később Svájc vendégmunkás igénye 1960 és 1975 között mintegy 2 millió spanyol állampolgárt vonzott a nyugat-európai országokba. Emellett nagyon jelentős, milliós nagyságrendű volt a mezőgazdasági szezonális munkaerő vándorlás is. A kőolajválság és a megtorpanó növekedés miatt az államilag szervezett Nyugat-európába irányuló spanyol kivándorlás 1975 és 1990 között évi átlagban 15 ezerre csökkent, majd Spanyolország EU belépése (1986) után 1991-től a spanyol állampolgárok már szabadon vállalhattak munkát a tagállamokban.

A Spanyol Kivándorlási Intézet adatai szerint 1987-ben mintegy 1,7 millió spanyol állampolgár élt külföldön. Az amerikai kontinensen 947 ezer fő, többségében Argentínában (374 ezren), Brazíliában (118 ezren), Venezuelában (144 ezren) és az USA-ban (74 ezren). Körülbelül 75 ezer spanyol állampolgár élt Nyugat-Európában, ezen belül főleg Franciaországban (321 ezren), az NSZK-ban (154 ezren) és Svájcban (108 ezren). Rajtuk kívül Marokkóban (10 ezren) és Ausztráliában (22,5 ezren) volt számottevő spanyol diaszpóra.³⁷⁶

A befogadó országgá váló Spanyolország és a bevándorlás szakaszai

Spanyolország esetében is a népességmozgás irányának változását számos belső és külső tényező segítette elő, illetve váltotta ki. A külső okok közül kiemelhető a bevándorlás megszigorítása a 70-es évek közepétől Nyugat-Európában és a 80-as évek közepétől az Egyesült Államokban, ami részben Spanyolország felé terelte a latin-amerikai kivándorlási áramlatokat. Ezt erősítették a latin-amerikai diktatúrák miatt is felerősödő politikai indíttatású kivándorlások is. Nyugat-Európából pedig megjelentek a mediterrán életmód és a kedvezőbb klimatikus viszonyok által inspirált nyugdíjas betelepülők.

Az ország társadalmi gazdasági átalakulása, belső fejlődése a Franco-korszak utáni demokratizálódással és az EU tagjává (akkor még Európai Gazdasági Közösség) válásával felgyorsult, részben éppen a tagság révén kapott fejlesztési támogatásoknak köszönhetően. A lassú népességnövekedés és az előrehaladott urbanizáció miatt a gazdasági növekedés új szektoraiban nem volt elegendő a munkaerő utánpótlása. Ezt a szükségletet csak fokozta az a tény, hogy a nyugat-európai fizetésekhez szokott spanyolok egy sor munkát már nem is szívesen vállaltak el nyomott fizetésért.

³⁷⁵ Spain, Focus Migration webpage, <http://focus-migration.hwwi.de/Spain-Update-08-200.5420.0.html?&L=1> (letöltve: 2015. 08. 26.)

³⁷⁶ Spain migration, Countries of the world webpage, http://www.photius.com/countries/spain/society/spain_society_migration.html (letöltve: 2015. hó. nap.)

Nem elhanyagolható szerepet játszott a bevándorlás növekedésében a spanyol határ viszonylagos könnyebb átjárhatósága és a migrációs politika lazasága is, összehasonlítva a nyugat-európai szigorításokkal. Az illegális migrációt elősegítette a turizmus fellendítésére szánt utazási könnyítések bevezetése is.”

A statisztikai adatok az mutatják, hogy Spanyolország befogadó országgá válása két, de inkább három jól láthatóan elkülöníthető szakaszra osztható. Az első egy hosszabb, de lassú növekedést mutató időszak 1975-2000 között, a második egy nagyon dinamikus növekedést mutató intervallum 2001-2009 között, a harmadik pedig a napjainkig tartó stagnáló, sőt már inkább a kivándorlásba hajló időszak.

Az 1975-2000 közötti időszak változásai

Ennek az időszaknak az egyik elemét a hazatérők spanyolok jelentették, aminek a nagyságrendjéről a spanyol konzulátusok adatai árulkodnak. A nyugat-európai országokból 1980-as és az 1990-es években átlagosan 15-20 ezer spanyol állampolgár tért haza, jelentős részük családdal, ami a külföldi feleségekkel és a kettős állampolgár gyerekekkel emelte a Spanyolországban élő külföldiek számát. Latin-Amerikából is majdnem hasonló arányban, évi 8-10 ezres létszámban tértek haza spanyolok, sőt az argentin gazdasági válság miatt 2002-ben számuk 30,4 ezerre nőtt.

A második tényezőt Spanyolország Franco utáni demokratizálása és az Európai Gazdasági Közösséghez történő 1986-os csatlakozása jelentette. A közösségi forrásokból érkező támogatások hatására beindult a gazdasági növekedés, közte a mezőgazdaság és a turizmus, amely megnövelte az idénymunka iránti keresletet.

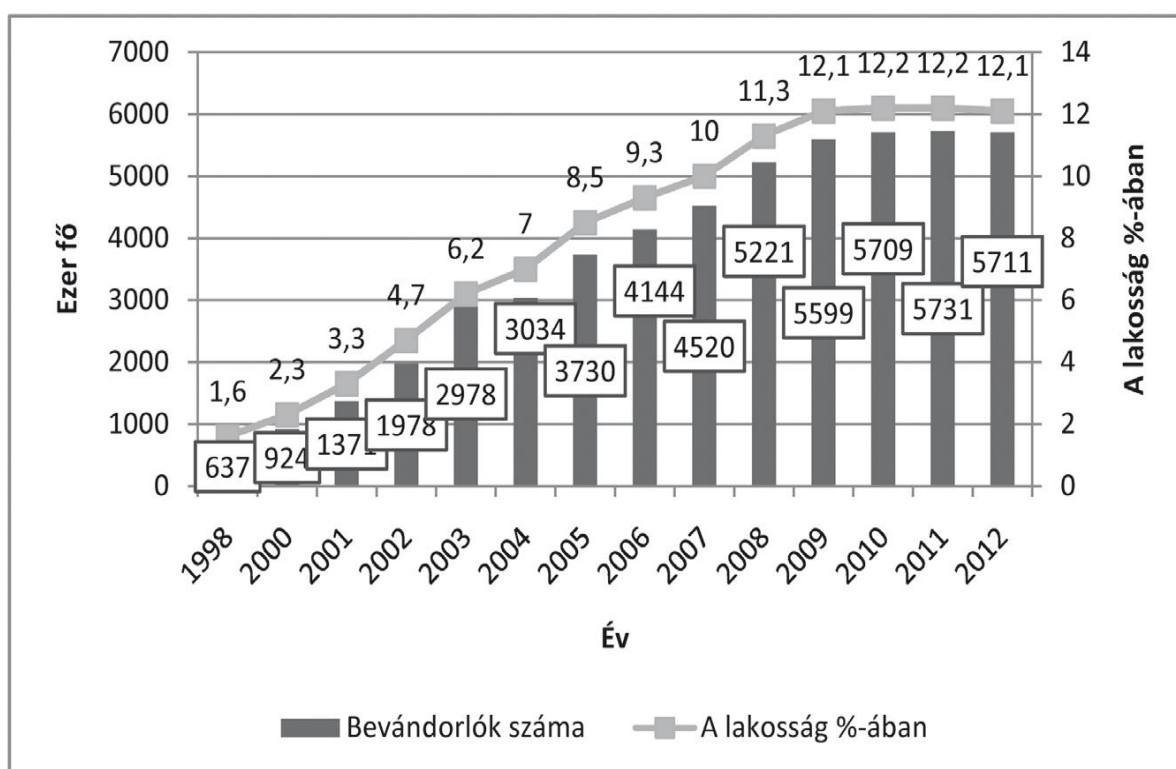
1.sz. táblázat A Spanyolországban élő külföldiek számának növekedése 1975-2000 között
(forrás: European website on integration)

Év	Külföldiek száma	Év	Külföldiek száma
1975	165 289	1997	609 813
1980	182 045	1998	719 647
1990	241 971	1999	801 329
1995	499 773	2000	895 720
1996	538 984		

A bevándorlás ugrásszerű megnövekedése 2001-2009 között

A bevándorlási hullám a tetőfokát 2001-2009 között érte el, amikor a teljes lakosságban mért részarányuk 3,3%-ról 12,1%-ra emelkedett, számuk pedig alig 1 millióról 5,6 millió főre nőtt. A növekedési periódusban, 1996 és 2007 között a spanyol GDP átlag 3,7 százalékkal nőtt, és a munkanélküliség jelentősen (közel 20 százalékról 8,3 százalékra) csökkent.³⁷⁷

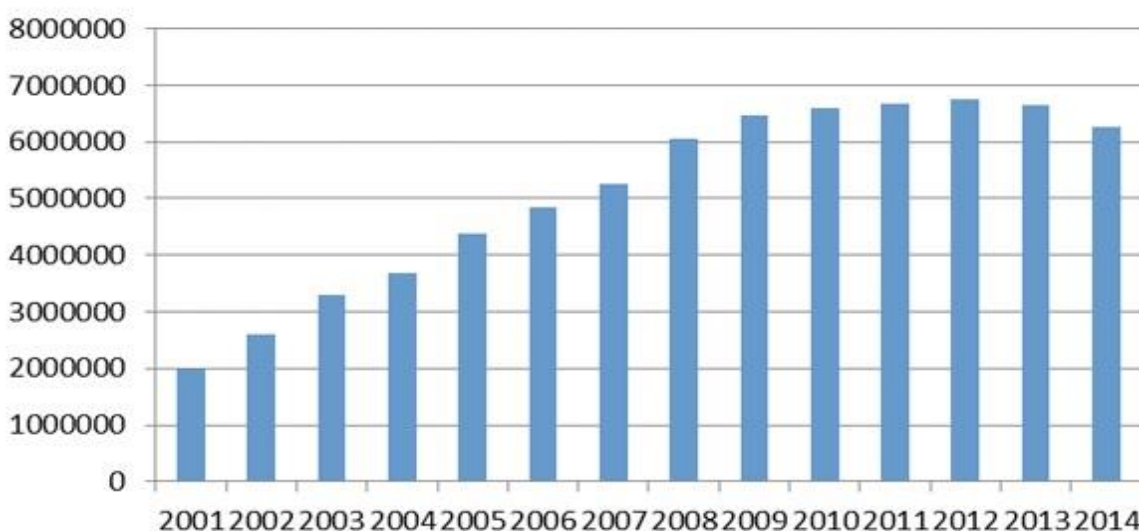
³⁷⁷ Éltető Andrea (2012): Spanyolország mélyülő válsága, Világ gazdasági Intézet, Műhelytanulmányok, 97. Szám, 2012. November www.vki.hu/Mh-97.pdf

1. sz. ábra. A bevándorlók számának és arányának alakulása Spanyolországban, 1998-2012
(Forrás: Horváth Péter-Sarudi Csaba (2014) 159.o.)

A bevándorlás harmadik szakasza a stagnálás és folyamat visszafordulása

Az 1. sz. ábra még azt mutatta, hogy a bevándorlók számának aránya 2009-től 2012-ig stabilizálódott, ezzel szemben az elmúlt két év adatait is szemléltető 2. sz. ábra már kivándorlás beindulását szemlélteti. Ennek következtében a külföldi bevándorlóknak a teljes lakossághoz mért aránya a 12,2%-ról az elmúlt év végére már lecsökkent 10,9%-ra.

2. sz. ábra A Spanyolországban élő bevándoroltak számának alakulása, 2001-2014

A bevándorlás szabályozásának alakulása Spanyolországban

Az 1978-as alkotmány után hét évvel és a küszöbön álló Uniós csatlakozás miatt sürgős jelleggel 1985 januárjában teljes konszenzussal elfogadott törvény szabályozta először a külföldiek jogait és kötelezettségeit (Ley Orgánica sobre Derechos y Libertades de los Extranjeros en España). Hatálybalépésétől kezdődően rengeteg bírálattal érte a bevándorlók elleni rendőri fellépés túlzott szigorúsága és a különböző jogi hiányosságok miatt. Több civil szervezet szerint sikerült egész Európában a legszigorúbb szabályozásokat bevezetni, sőt az emberi jogok tekintetében több eleme is alkotmányellenesnek bizonyult. Jóllehet 1987-ben módosították, de az érdemi előrelépést csak 2000-ben megszületett külföldiek törvénye (Ley de Extranjería, vagyis a Ley Orgánica 4/2000) jelentette. Azóta ezt is több alkalommal módosították és az 557/2011 számú Királyi Dekrétum végrehajtási utasításban szabályozták. Mivel ez a törvény már a Schengeni Végrehajtási Egyezmény után született, ezért alapvetően az Európai Unió határain kívülről származó külföldiek belépését és spanyolországi tartózkodását szabályozza, valamint az őket megillető jogokat tartalmazza. A törvény a Tamperei és a Hágai Programok hatására számos új elemet is tartalmaz, mint pl. a családegyesítési jog.

A spanyol bevándorlási politika szabályozása az EU-s előírásokkal összhangban az alábbi célokat követi:

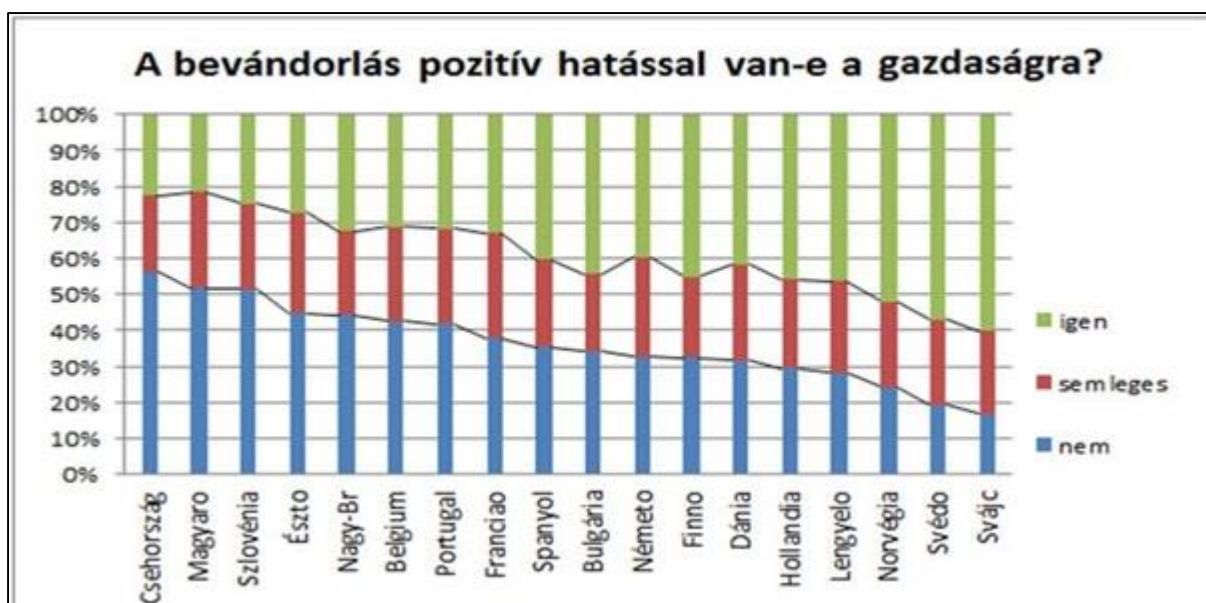
1. Keretbe foglalja a mindenkit megillető általános jogokat és szabadságot.
2. A munkaerőpiac érdekeinek szolgálatában tökéletesíti a legális bevándorlás rendszerét és a munkavállalás céljából történő belépést.
3. Növeli az illegális bevándorlás elleni fellépés hatékonyságát, szigorítja a különböző ellenőrzéseket és büntetéseket, beleértve a nem legális úton érkezett külföldiek kitoloncolását.
4. Az engedélyezett bevándorlás fő céljának az integráció elősegítését teszi, hogy létrejöhessen a különböző identitások és kultúrák békés együttélésén alapuló társadalom.

A bevándorlás kezelésére a kormány által finanszírozott kutatási programok születtek, amelyek bemutatták a bevándorlók spanyolországi helyzetét, hangsúlyozták szerepüket a gazdasági növekedésben, miközben intézkedéseket és ajánlásokat fogalmaztak meg a különböző bevándorlási és integrációs politikával foglalkozó állami szervezetek részére. A programok egy része a társadalmi együttműködés intézményesítését jelentette a tartományokkal, helyi önkormányzatokkal, a párbeszéd kialakítását szolgálták a szakszervezetekkel és a vállalati szférával.

Az első átfogónak tekinthető cselekvési programot 2001-ben fogadta el a spanyol kormány (El GRECO - Programa Global de Regulación y Coordinación de Extranjería e Inmigración, Globális program az idegenrendészeti és bevándorlási ügyek szabályozására és koordinációjára), amely a 2001-2004. közötti időszakra vonatkozott és a bevándorlás és a külföldiek helyzetének átfogó szabályozását és koordinációját fogalmazta meg. 2005-ben vita kezdődött a folytatásról, ezért csak 2007-ben került elfogadásra a következő stratégiai terv (PECI - Plan Estratégico de Ciudadanía e Integración – az Állampolgárság és az Integráció Stratégiai Terve) ami a 2007-2010-es időszakra fogalmazott meg a szociális kohézió ösztönzésére szolgáló feladatokat és célokat. Az újonnan érkezettek integrációját szem előtt tartó kormányzati elképzelések szerint a spanyol társadalomnak is pozitív alkalmazkodásra van szüksége három alapelve építkezve:

a diszkriminációmentes egyenlőség elve, a teljes jogokkal bíró állampolgárság elve és az interkulturalitás elve alapján. A PEI-ben 12 részterületre dolgoztak ki részletes akcióttervet és biztosítottak hozzá állami finanszírozást. Az eredetileg tervezett 2 Mrd euró költségvetést jelentősen megnövelték és 2,32 Mrd eurót biztosítottak a célzott programok végrehajtására, ami 16% többletforrást jelentett. Az első stratégiai terv pozitív eredményei alapján folytatódott a kormányprogram³⁷⁸ (II. PEI - Plan Estratégico de Ciudadanía e Integración 2011-2014), de a 12 területre szóló költségvetési támogatás a gazdasági nehézségekre tekintettel lecsökkent 1, 284 Mrd euróra.

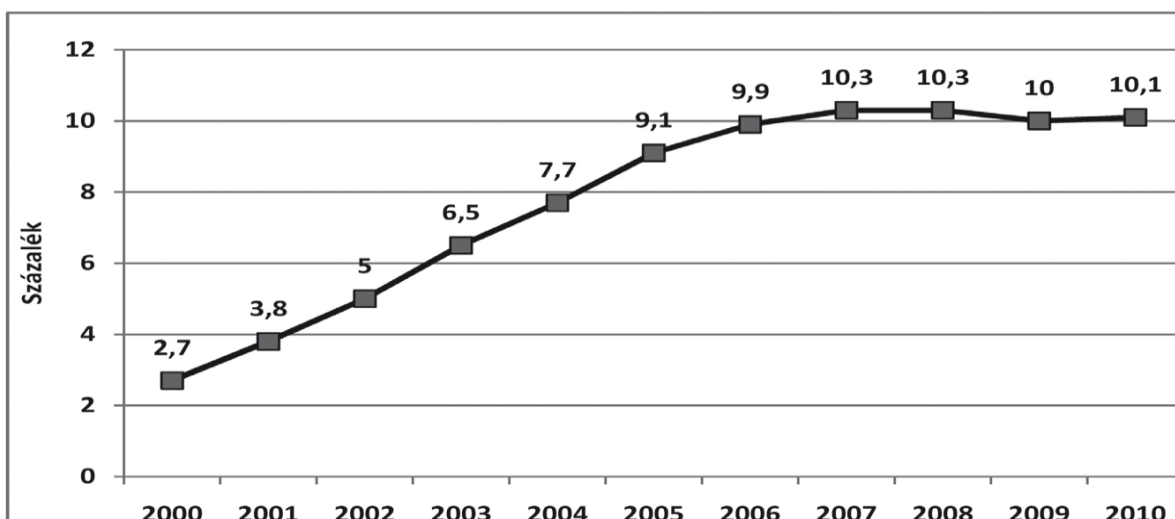
Spanyolország és a bevándorlás megítélése

3. sz. ábra A bevándorlás hatásának megítélése az egyes EU tagállamokban 2010-ben
(Forrás: A Ténytár a European Social Survey 2010-es felmérése)

Egy Európai Uniói felmérés szerint Spanyolországban 2010-ben, vagyis a bevándorlási hullám tetőpontja után is a lakosság többsége pozitív vagy semleges (40% és 25%) hozzáállást tanúsított a bevándorlással kapcsolatban és a megkérdezettek csak mintegy 35%-ának volt negatív a megítélése a migráció következményeiről. Ehhez valószínűleg hozzájárult az a tény, hogy a gazdasági növekedés során a megjelent értékelések folyamatosan kiemelték a bevándorlók munkájának fontosságát és hozzájárulásukat a GDP növekedéséhez (lásd a fenti ábra).

³⁷⁸ http://extranjeros.empleo.gob.es/es/Programas_Integracion/Plan_estrategico2011/index.html

5. sz. ábra. A bevándorlók hozzájárulása a GDP-hez Spanyolországban, 2000–2010, %-ban
(Forrás: Sanchez-Capitan, Mulas-Granados, Maroto, Candela 2011³⁷⁹.)

Állampolgárságot nyert bevándorlók, 1995-2011

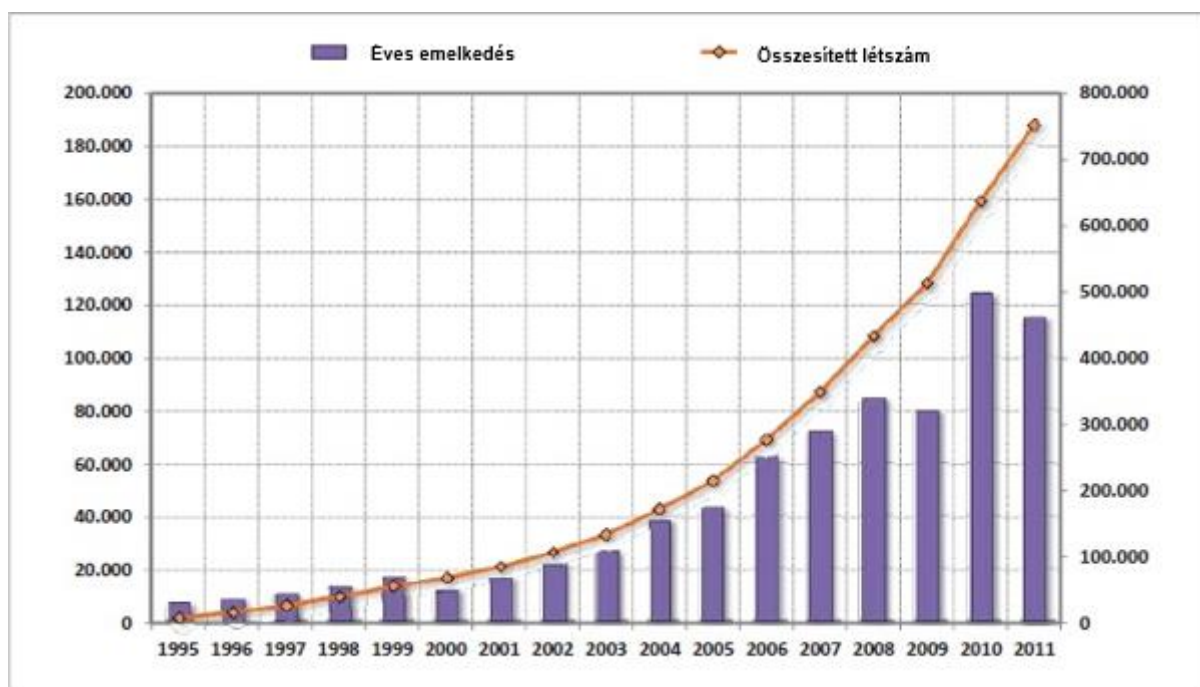
A bevándorlók számára a legális tartózkodási és munkavállalási engedélyek megszerzése és folyamatos megújítása komoly kihívásokat és adminisztratív ügyintézési nehézségeket okoz. Érthető, hogy a teljes jogú tartózkodást biztosító állampolgárság megszerzése különösen vonzó számukra. Spanyolország az európai gyakorlatnak megfelelően a Polgári Törvénykönyvében³⁸⁰ (Codigo Civil de España, Título Primero, De los españoles y extranjeros, Art. 17. – Art. 28.) szabályozza az állampolgárság megszerzését, amelynek alapvetően négyféle módját különbözteti meg: spanyol szülőktől való leszármazás alapján, házasságkötés révén, spanyolországi születéssel és az országban történő folyamatos és legális tartózkodással. A bevándorlók és menekültek szempontjából értelemszerűen az utóbbi három bír nagyobb jelentőséggel, amelyeket igyekeznek a saját javukra fordítani.

A 22. cikkely általános rendelkezése szerint 10 év folyamatos és legális tartózkodás után lehet kérvényezni a spanyol állampolgárságot, ami az EU tagállamok között sem kevés. Ugyanakkor egy sor kivétel lerövidítheti ezt az időszakot, amelyek közül csak az alábbiakat emelném ki:

- a politikai menekülteknek már 5 év tartózkodás után kérhetik;
- az ibér amerikai, andorrai, filippínói, Egyenlítői-guineai, portugál vagy szefárdi származásúakra 2 éves tartózkodás után kérelmezhetik;
- a spanyol területen születettek, vagy egy spanyol állampolgárral házasságot kötők 1 év tartózkodás után folyamodhatnak spanyol állampolgárságért.

³⁷⁹ 57. o

³⁸⁰ Spanyol Polgári Törvénykönyv honlapja, <http://www.notariosyregistradores.com/NORMAS/codigo-civil-l1.htm#art17> (letöltve: 2015.aa aa.)

6. sz. ábra A spanyol állampolgárságot szerzett letelepedett külföldiek számának alakulása
(Forrás: A Bevándorlási Figyelő Intézet (OPI) adatai³⁸¹)

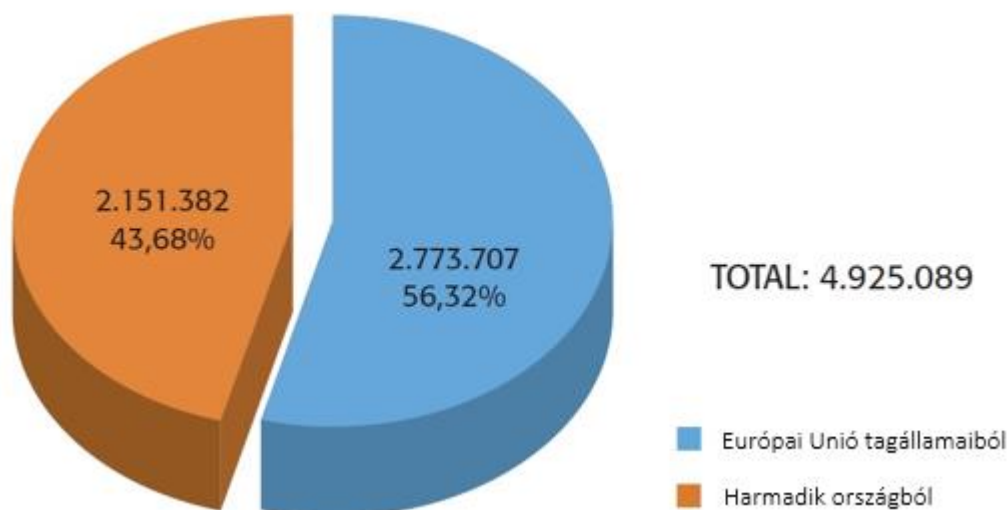
Konkrét szemléltető adatként megemlíthető, hogy a 2009-ben spanyol állampolgárságot kaptak (ez közel 80 ezer lakos) 75,8%-a legális és 2 évig folyamatos tartózkodásra hivatkozva, 11,4%-a (spanyol állampolgárral való) házasság útján, 6,7% tíz évig tartó folyamatos tartózkodással, és 4,6% spanyol területen való születéssel jutott új állampolgárságához. Nem meglepő ezek után és a hivatalos statisztikai adatok egyértelműen alátámasztják, hogy a fenti grafikonon jelzett spanyol állampolgárságot kaptak közel háromnegyede latin-amerikai bevándorolt.

A migrációs helyzet 2014 végén

A Munkaügyi és Szociális Minisztérium bevándorlás figyelő intézményének (Observatorio Permanente de la Inmigración) 2015. márciusi tájékoztatója³⁸² szerint 2014. december 31-én összesen (Total) 4.925.089 külföldi tartózkodott legálisan (tartózkodási engedély és szabályos bejelentkezés alapján) az országban, ami 18.538 fővel kevesebb, mint 2013 végén. Ez azt jelenti, hogy folytatódott a csökkenési tendencia, most 0,37%-kal voltak kevesebben.

³⁸¹ <http://extranjeros.empleo.gob.es/es/ObservatorioPermanenteInmigracion/>

³⁸² Observatorio Permanente de la Inmigración, 2015. márciusi tájékoztatója
<http://extranjeros.empleo.gob.es/es/Estadisticas/operaciones/con-certificado/index.html>

6. sz. ábra A Spanyolországban élő külföldiek száma 2014-ben
(Forrás: Observatorio Permanente de la Inmigración, 2015. márciusi tájékoztatója³⁸³)

A spanyol nyilvántartás elkülöníti az Európai Unió tagállamaiból bevándoroltakat, akik a teljes külföldi állomány nagyobb szeletét, 56,32%-át jelentik. Az EU tagállamokból érkezett 2.773.707 főből valójában csak 86,64% uniós állampolgár, a fennmaradó 13,36% (370.580 fő) ezen állampolgárok harmadik országbeli hozzátartozója. A Spanyolországban élő uniós állampolgárok és hozzátartozók száma az év során egyébként 82.530 fővel növekedett, ami megerősítette az elmúlt 4 évben tapasztalt 1-4%-os növekedési tendenciát. 2014-ben nőtt 2,69%-kal (+24.966 fő) a románok, 6,09%-kal az olaszok (+12.490) és 3,87%-kal az angolok (+10.286 fő) száma.

A Spanyolországban élő harmadik országok, vagyis a nem EU-s országok állampolgárainak³⁸⁴ száma a múlt év végén 2.151.382 fő volt, ami a teljes állomány 43,68%-a. A létszámuk növekedése egészen 2011 végéig tartott, attól kezdve évi 1-3%-kal csökken. A számuk mostani csökkenésének (101.068 fővel kevesebb, mint 2013-ban) egyik legfontosabb magyarázata az, hogy a kormány a múlt évben felgyorsította az állampolgársági kérelmek pozitív elbírálásának folyamatát. A fenti tendenciákat igazolja, hogy az elmúlt évben 13,94%-kal csökkent a Spanyolországban élő ecuadoriak (-31.166 fő), 13,81%-kal a kolumbiaiak (-22.422 fő) és 12,27%-kal a bolíviaiak (-16.110 fő) száma. A spanyol állampolgárság megadása miatt csak a kínai bevándorlók számának növekedése maradt állandó, a marokkóiak száma is csökkent és a latin-amerikaiak száma pedig kétszámjegyű csökkenést mutatott.

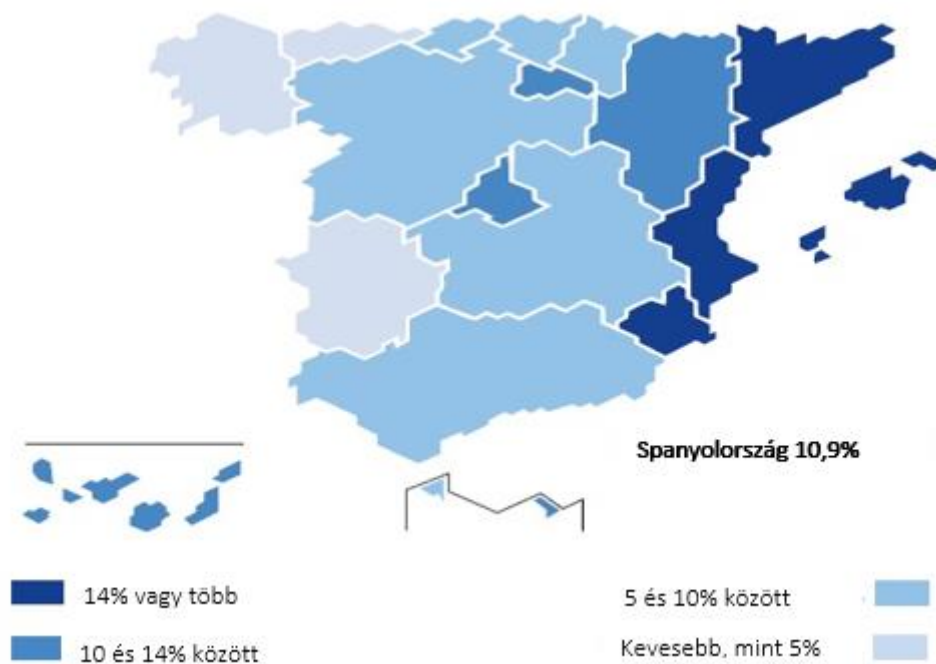
Származásuk szerint a Spanyolországban élő külföldiek legnagyobb arányban, 19,36%-ban Romániából érkeztek, őket követi Marokkó 15,65%-kal, Anglia 5,6%-kal, Olaszország 4,42%-kal és majd Ecuador következik 3,91%-kal.

³⁸³ <http://extranjeros.empleo.gob.es/es/Estadisticas/operaciones/con-certificado/index.html>

³⁸⁴ E kifejezés mindazokat az országokat jelöli, melyek nem tagjai az Európai Uniónak (forrás: BGF Külkereskedelmi Kar honlapja, <http://elib.kkf.hu/jogaink/def/definition.htm> (letöltve: 2015. bb. bb.))

A bevándoroltak aránya és lakóhelye Spanyolországban 2014-ben

A bevándoroltak területi elhelyezkedése erős koncentrációt mutat, négy autonóm terület adja a migránsok 65,47%-nak, vagyis 3,2 millió ember lakhelyét. Első helyen áll Katalónia (22,07%), őt követi Madrid (16,23%), Andalúzia (13,75%) és Valencia (13,42%). A helyi lakossághoz viszonyított létszámarányaiban a legtöbb külföldi a Baleári szigeteken (20,1%) és Murciában (15%) lakik, miközben Extremadura-ban és Galícia-ban arányuk alig éri el a 3,5% és 3,7%-ot.

7. sz. ábra A bevándoroltak aránya és lakóhelye 2014-ben
(Forrás: Observatorio Permanente de la Inmigración, 2015. márciusi tájékoztatója³⁸⁵)

³⁸⁵ <http://extranjeros.empleo.gob.es/es/Estadisticas/operaciones/con-certificado/index.html>

Érdekes egy pillantást vetni a harmadik országokból származó bevándoroltak földrajzi hovatartozására is. A statisztikai adatok szerint a legnagyobb arányban, 44,95%-ban az afrikai országok állampolgárai vannak jelen és a latin-amerikai származásúak csak 31,15%-ot tesznek ki. Ázsia 16,81%-kal, az EU-n kívüli Európa 6,21%-kal és az USA 0,84%-kal képviselteti magát.

8. sz. ábra. A Spanyolországban élő harmadik országok állampolgárai földrajzi származásuk szerint
(Forrás: Observatorio Permanente de la Inmigración, 2015. márciusi tájékoztatója)

A 2008-as pénzügyi válság újraindította a kivándorlást

A spanyolok kivándorlása a 2008-2013 időszakban Anglia, Franciaország és az Egyesült Államok felé növekedett meg. Ezzel szemben Spanyolországból távozó külföldiek elsősorban Románia, Marokkó, Ecuador és Bolívia állampolgárai voltak és hazatértek.

A Statisztikai Intézet a spanyol konzulátusok adatai³⁸⁶ alapján 2008-ban még csak 1,2 millió külföldön élő választásra jogosult állampolgárt tartott nyilván, ami a legfrissebb, 2015. április 1-i adatok szerint 1,8 millióra növekedett. A legnagyobb spanyol kolóniák Argentínában (385,7 ezer fő), Franciaországban (192,3 ezer fő), Venezuelában (158,7 ezer fő), Kubában (114,4 ezer fő), Brazíliában (106,7 ezer fő) és Németországban (104,8 ezren találhatóak, de közel százezres nagyságrendben vannak az USA-ban, Angliában és Mexikóban is. Értelemszerűen ezek csak a 18 éves és ettől idősebb spanyol állampolgárok számát jelenti.

A menedékkérők számának alakulása, 2004-2013

Spanyolország nem tartozik a menedékkérők kiemelt célpontjai közé. A 10. sz. ábra adatai³⁸⁷ szerint 2004-ben 5.553 fő kért menedéket, ami a 2007-es csúcsponton 7.664 főre emelkedett, majd 2010-ben már alig 2.744 főt jelentett. Az elmúlt években újra növekedésnek indult ez a szám, de még mindig évi 5 ezer fő alatti számot mutat. Spanyolország esetében a spanyol

³⁸⁶ <http://ine.es/ss/Satellite?c=Page&cid=1254735793323&pagename=CensoElectoral%2FINELayout&L=0>

³⁸⁷ Anuario Estadístico del Ministerio del Interior, 2013, 129.o <http://www.interior.gob.es/es/web/archivos-y-documentacion/documentacion-y-publicaciones>

belügyminisztériumi adatok szerint 2004 és 2013 között, vagyis tíz év alatt összesen 44.562 menedékkérelmet nyújtottak be. Csak összehasonlításként említem meg, hogy 2014-ben a hazánkban menedékkérelmet beadottak száma a korábbi 18.900-ról 42.777 főre növekedett.

Spanyolország számára a Schengen-zóna külső határát jelentő mediterrán térség és ezen belül is az Észak-Afrikában elhelyezkedő két enklávája, Ceuta és Melilla védelme jelent komoly kihívást. A spanyol dekolonizáció után Nyugat-Szahara³⁸⁸ önálló államiságát az ENSZ erőfeszítések ellenére sem sikerült megteremteni és a gyéren lakott terület migrációs útvonallá változott. A Marokkóhoz fűződő történelmi kapcsolatok és földrajzi közelség miatt a migrációs ügyekben való együttműködés Spanyolország számára különösen fontossá vált az elmúlt évtizedekben.

A FRONTEX adatai szerint az elmúlt években egyre súlyosabbá vált a Földközi tengeren való illegális bevándorlás Európa felé. Spanyolország ennek a perifériáján helyezkedik el.

9. sz. ábra Az EU-ba irányuló 5 legjelentősebb migrációs folyosó (Forrás: FRONTEX)

Az elmúlt években az Európát sújtó földközi tengeri illegális bevándorlási hullámok elsősorban Olaszországot vették célba, Spanyolországot csak ennek egy kis szelete érintette., amit részben a Nyugat-Szahara megoldatlan politikai helyzete, részben pedig a két észak-afrikai enklává (Ceuta és Melilla) okoz. A szofisztikált eszközökkel folytatott határvédelem, a megkötött kétoldalú visszafogadási egyezmények és a speciális spanyol-marokkói együttműködésnek köszönhetően az éves menekültkérelmek száma 3-5 ezer között mozog.

Konklúziók

Spanyolország a történelmileg alapvetően kibocsátó országból a XXI. század első évtizedében

³⁸⁸ Besenyő, János (2014): Western Sahara and Migration

vált befogadó nemzetté. Rövid másfél évtized alatt került az európai bevándorlás nagy befogadói közé és nagyrészt megismételte az azok által elkövetett összes korábbi hibát a bevándorlási politika alakítása során. A történelmi beidegződések miatt az alapvetően a kivándorló spanyolokra fókuszáló migrációs politika törvényi szabályozása megkésetten reagál a változásokra. A 2008-as pénzügyi-gazdasági válság hatására megnőtt az elbocsátások száma és ezzel együtt a munkanélküliség, ami nem csak lelassítja, hanem részben vissza is fordítja a folyamatokat. A válság időszakában a latin-amerikai bevándoroltak dominanciáját az új EU-tagállamokból, elsősorban Romániából érkezők váltják fel.

Az önkéntes hazatérési programok nem túl eredményesek, de a bevándorlók befogadására és azok integrációjára irányuló kormányzati programok mederben tartják a migrációs folyamatokról folyó társadalmi vitát. Az újonnan érkezettek integrációját szem előtt tartó kormányzati elképzelések szerint a spanyol társadalomnak is pozitív alkalmazkodásra van szüksége három alapelvre építkezve: a diszkriminációmentes egyenlőség elve, a teljes jogokkal bíró állampolgárság elve és az interkulturalitás elve alapján. A többéves állami stratégiai tervek az állampolgárság megszerzését és az integrálódást voltak hivatottak elősegíteni és 12 részterületre dolgoztak ki részletes akciótervet és biztosítottak hozzá állami finanszírozást. A spanyol kormány több alkalommal is lehetővé tette az illegális tartózkodók helyzetének rendezését.. Különösen a latin-amerikai országokból érkezettek és a marokkói származásúak vannak kedvező helyzetben, részben a kétéves várakozási idő, részben pedig a családdegysítési programok alapján az állampolgárság megszerzése terén. Az elmúlt években újrainduló spanyol kivándorlás alaposabb elemzése árnyaltabb képet mutat a probléma súlyát illetően. A spanyol állampolgárok kivándorlása mögött ugyanis részben az áll, hogy az elmúlt években állampolgárságot szerzett külföldiek térnek haza vagy mentek tovább és magukkal vitték a Spanyolországban született és ezzel spanyol állampolgárságot szerzett kiskorú gyermekeiket is. A biztató 2015-ös gazdasági részeredmények³⁸⁹, a foglalkoztatás és a gazdasági növekedés beindulása mérsékelni fogja ezt a kivándorlást.

Spanyolország migrációs tapasztalatai az elmúlt hónapok európai migrációs eseményeinek fényében új megvilágításba kerültek, de megnyugtató tapasztalatokat és következtetéseket nem lehet levonni belőlük. Teljesen világos, hogy a dinamikusan növekvő gazdaság munkaerő szükségletei miatt Spanyolország nagyon liberálisan kezelte a Schengeni-előírásokat, ami rövid idő alatt milliós bevándorlást eredményezett. Ugyanakkor az illegális migráció felszámolását célzó legalizációs programok, az állampolgárság megszerzésének könnyítése és jelentős részben a nyelviileg alkalmazkodni tudó bevándorlók viselkedése nem okozott elviselhetetlen társadalmi konfliktusokat. A 2009-es nemzetközi pénzügyi válság alapján megroppant spanyol gazdaság pedig eltaszította magától a gazdasági bevándorlók egy jelentős részét, akik részben hazatértek vagy Európa más országai felé távoztak.

A spanyol migrációs tapasztalatokban az illegális bevándorlás megfékezésére már hosszú évek óta szofisztikált szögesdrót kerítések védik a határt az észak-afrikai, Marokkó területén elhelyezkedő két spanyol enklávén (Ceuta és Melilla) körül. A szögesdrót akadályokat időről-időre megrohamozó bevándorlók szenvedéseinek képei gyakran megjelennek a nemzetközi sajtó lapjain, de ebből még érdemben soha nem lett brüsszeli ügy, sem a spanyol kormány demokratikus elkötelezettségét megkérdőjelező magatartás.

³⁸⁹ http://www.mineco.gob.es/portal/site/mineco/?lang_chosen=en

Irodalomjegyzék

- Alba Monteserin, Susana - Fernández Asperilla, Ana - Martínez Vega, Ubaldo (2013): Crisis económica y nuevo panorama migratorio en España, Centro de Documentación de las Migraciones de la Fundación 1º De Mayo, Colección Estudios, Núm: 65, ISSN: 1989-4732 Madrid, Junio 2013 <http://www.1mayo.ccoo.es/nova/files/1018/Estudio65.pdf> (Letöltve: 2015. május 1.)
- Arango, Joaquín (2013): Exceptional in Europe? Spain's Experience with Immigration and Integration, <http://www.migrationpolicy.org/research/exceptional-europe-spains-experience-immigration-and-integration> (Letöltve 2015. április 4.)
- Besenyő, János (2014): Western Sahara and Migration, AARMS, Volume 13, Issue 2, 2014, pp. 251-260. http://uni-nke.hu/uploads/media_items/aarms-2014-2.original.pdf (Letöltve: 2015. április 5.)
- Carrasco, Raquel – Ortega, Carolina (2005): La inmigración en España: características y efectos sobre la situación laboral de los trabajadores nativos, Documento de trabajo 80/2005
- <http://www.falternativas.org/laboratory/documentos/documentos-de-trabajo/la-inmigracion-en-espana-caracteristicas-y-efectos-sobre-la-situacion-laboral-de-los-trabajadores-nativos> (Letöltve 2015. április 4.)
- Éltető Andrea (2008): A tömeges bevándorlás hatásai a spanyol gazdaságra, MTA Világgazdasági Kutatóintézet Kihívások, 192. sz., 2008. szeptember, www.vki.hu/kh/kh-192.pdf (Letöltve 2015. április 4.)
- Gumhert Dóra (2014): Migráció Latin-Amerikába: új spanyol konkviszta? http://kitekinto.hu/latin-amerika/2014/10/24/migracio_latin-amerikaba_uj_spanyol_konkviszta/#.VTfL-JOqHAK (Letöltve: 2015. április 22.)
- Gonzalez, Lucía y Rodriguez –Pina, Gloria (2014): Pero... ¿cuántos se fueron de verdad con la crisis? 7 aclaraciones sobre la emigración de España, El Huffington Post, Publicado: 04/01/2014 http://www.huffingtonpost.es/2014/01/04/cuantos-espanoles-han-emigrado_n_4529600.html (Letöltve: 2015. április 22.)
- González Enríquez, Carmen (2013): Emigran los españoles? ARI 39/2013 - 18/9/2013 http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/rielcano/contenido?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_es/zonas_es/demografia+y+poblacion/ari39-2013-gonzalez-enriquez-emigran-los-espanoles (Letöltve 2015. április 4.)
- Gratiús, Susanne (2005): El factor hispano: los efectos de la inmigración latinoamericana a EEUU y España, Documento de Trabajo (DT) 49 /2005, (Letöltve: 2015. május 4.) www.realinstitutoelcano.org/.../231/231_Gratiús.pdf
- Horváth Péter és Sarudi Csaba (2014): A bevándorlás társadalmi, gazdasági és területi jellemzői Spanyolországban, The social, economic and regional characteristics of immigration in Spain, Ténykép / Report, Tér És Társadalom / Space And Society 28. Évf., 1. Szám, 2014
- real.mtak.hu/17349/1/2571-6738-1-PB.pdf (Letöltve: 2015. április 4.)
- Martínez-Almeida de Navasqués, Magdalena (2014): El control de la inmigración ilegal en la frontera exterior del Mediterráneo Central, ARI 8/2014 - 10/2/2014 http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/web/rielcano_es/contenido?WCM_GLOB

AL_CONTEXT=/elcano/elcano_es/zonas_es/demografia+y+poblacion/ari8-2014-martinezalmeida-control-inmigracion-ilegal-frontera-exterior-mediterraneo-central#.VSASOuGqHAK (Letöltve 2015. április 4.)

- Ramírez, Verónica – López, Patricia(2014): La última crisis migratoria, en contexto
- http://www.elmundo.es/elmundo/2014/graficos/ago/s2/inmigracion_2014.html (Letöltve 2015. április 4.)
- Varga Veronika (2011): Spanyolország bevándorlási politikája a közösségi migrációs politika tükrében, BGF szakdolgozat, elib.kkf.hu/edip/D_16248.pdf (Letöltve: 2015. április 3.)
- Arango, Joaquín; Moya Malapeira, David y Oliver Alonso, Josep (dir.) (2014): Inmigración y Emigración: mitos y realidades Anuario de la Inmigración en España 2013 (ed. 2014). Barcelona: CIDOB.
http://www.cidob.org/es/publicaciones/anuarios/anuario_de_la_inmigracion_en_espana/inmigracion_y_emigracion_mitos_y_realidades_anuario_de_inmigracion_en_espana_edicion_2014 (Letöltve: 2015. április 4.)
- Historia del Instituto Español de Emigración. La política migratoria exterior de España y el IEE del Franquismo a la Transición
http://www.academia.edu/1341019/Historia_del_Instituto_Espa%C3%B1ol_de_Emigraci%C3%B3n._La_pol%C3%ADtica_migratoria_exterior_de_Espa%C3%B1a_y_el_IEE_del_Franquismo_a_la_Transici%C3%B3n (Letöltve: 2015. április 22.)
- Evolución y características principales de los Inmigrantes nacionalizados en España
- Observatorio Permanente Andaluz de las Migraciones Tema OPAM no. 6
www.iesa.csic.es/publicaciones/290620120.pdf (Letöltve 2015. április 4.)
- Migración internacional de latinoamericanos y caribeños en Iberoamérica: características, retos y oportunidades. Centro Latinoamericano y Caribeño de Demografía (CELADE) - División de Población de la CEPAL, Santiago de Chile, julio de 2006, www.cepal.org, (Letöltve 2015. április 4.)
- Política migratoria española en el marco europeo,
<http://www.monografias.com/trabajos32/politica-migratoria-espanola-marco-europeo/politica-migratoria-espanola-marco-europeo.shtml>
- La demografía de la crisis (I): La población en España 2008-2014, La demografía de la crisis (II): Los flujos de emigración 2010-2014, Boletín del Centro de Documentación de las Migraciones, Sección de emigración española Fundación 1º de Mayo, Historias de la Emigración número 35 y 36, Abril 2015 (Letöltve: 2015. május 1.)
- http://www.1mayo.ccoo.es/nova/NNws_ShwNewDup?codigo=4740&cod_primaria=1191&cod_secundaria=1191#.VUO2KZOqHAK
- Portal de la Inmigración. Extranjeros residentes en España a 31 de Diciembre de 2014
- <http://extranjeros.empleo.gob.es/es/ObservatorioPermanenteInmigracion/> (Letöltve 2015. április 4.)
- Asilo en cifras 2013 [Recurso electrónico] / [edición a cargo de la Dirección General de Política Interior, Subdirección General de Asilo (Oficina de Asilo y Refugio)]. – [Madrid] : Ministerio del Interior, Secretaría General Técnica, 2014.
- <http://www.interior.gob.es/es/web/archivos-y-documentacion/documentacion-y-publicaciones/publicaciones-descargables/extranjeria-y-asilo/asilo-en-cifras> (Letöltve 2015. április 4.)
- A migrációra és a migráns népességre vonatkozó statisztika
- http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Migration_and_migrant_population_statistics/hu

FEKETE, FEHÉR, IGEN, NEM – PARADIGMAVÁLTÁSOK A PORTUGÁL MIGRÁCIÓ TERÜLETÉN

Kivonat

Rövid tanulmányom címének egy mondókát választottam, aminek első sora rímel a legújabb migrációs tendenciákra. A fekete – főleg Afrikából eredő – bevándorlás „kifehéredett”, s utóbb egyensúlyuk alakult ki a kelet-európai exodus után, amikor a szláv (főleg ukrán), illetve latin-nyelvű bevándorlók (románok és moldáviaiak) és a brazilok ún. „második hulláma” jellemezte azt a Portugáliát, mely kivándorló országból befogadó országgá vált. Megváltozott tehát? Igen ... és persze nem is.

Kulcsszavak

Bevándorlás, kivándorlás, Portugália, migráció történeti és szociológiai aspektusban

Abstract

As the title of my short essay, I chose a nursery rhyme the first line of which actually rhymes with the newest trends of migration. The black migration - usually originating from Africa - "whitened" and later, after the Eastern European exodus the overall picture was balanced, at the time when the Slav (mostly Ukrainian) and Latin-speaking migrants (Romanians and Moldavians) and the so-called second wave of Brazilians characterized Portugal...Portugal that became a host nation after being a country of emigration. Any changes then? Yes...and no at the same time.

Keywords

Immigration, emigration, Portugal, migration in historical and social aspects

A tablót, aminek a felvázolására kísérletet teszek, egy mai migrációval kapcsolatos történelmi paradoxon felvetésével kezdem. Éppen hatszáz esztendeje, 1415 augusztusában indult el az a flotta, amelyik I. János király és fiai vezetésével elfoglalta a Gibraltári-szoros túlsó, afrikai partjainál Ceutát, ami nemcsak a portugál, hanem egyben az európai tengerentúli expanzió nyitányának is bizonyult. Ezt a marokkói hídfőállást megtartotta a terjeszkedés útjára lépő Portugália akkor is, amikor figyelme súlypontja már a fekete kontinensről Indiába, majd az újvilágba kerül át, majd akkor is, amikor III. János király sorra adja fel a korábban elfoglalt maghrebi erődítményeket. Sőt, portugál zászló leng felette az Ibér Unió hatvan éve alatt is, amikor a portugál gyarmatbirodalom a spanyolokéval közös korona alatt egyesül. Azonban, 1640-ben, amikor Portugália visszanyeri elveszett nemzeti függetlenségét, ceutai birtoka nem esküszik fel a Bragança dinasztiára, mi több, a spanyol-portugál függetlenségi háborúskodást lezáró 1668-as lisszaboni szerződés után végleg spanyol kézre kerül. Ha anno nem így történt

³⁹⁰ A szerző az ELTE tanszékvezető docense és lisszaboni. Tengerentúli Történeti Kutatóintézet munkatársa

volna, most az a problémahalmaz, ami spanyol észak-afrikai enklávék³⁹¹ felől Spanyolországon keresztül az Európai Unióba tartó illegális menekülthullám idéz elő, most a portugál és nem a spanyol közigazgatást, menekültpolitikát, lelkiismeretet, illetve büdzsét terhelné meg. „Boldog Portugália, te csak válj!” - fordíthatnánk visszajára és torzíthatnánk tovább a Habsburgok híres jelmondatát.

E „történelmi baleset” felidézése után sem feledkezhethünk meg arról, hogy a XV. századi Európa tengerjárásának úttörői egyben az utolsó óvilági gyarmattartók kevésbé dicsőséges szerepét is eljátszották a világtörténelem színpadán. Igaz, bár közhely, de nem túlzás azt állítani, hogy a gyarmatosító majd négy és fél évszázada alatt - a ráadásul utóbb egy politikai térként³⁹² definiált területek és Portugália között - különösen intenzív migrációs szálak jöttek létre. A kivándorlás (értsd: a kolonizáció) hagyományos iránya ennek megfelelően történeti értelemben maga a Birodalom volt, akár annak első (indiai/ azaz a fűszer-birodalmi), második (brazil, illetve dél-atlanti, azaz cukor-birodalmi) vagy a harmadik (afrikai és/ vagy modern birodalmi) kiadását nézzük. Ez a kivándorlás a XVI. századtól kezdődően jelentős és folyamatos demográfiai hiányt eredményezett az anyaországban, amelyet talán a reneszánsz kor egy költőjének Sá da Mirandának a szavai jellemeznek szemléletesen: „A fahéj csábító illatára ez a királyság egyre csak néptelenedik.”³⁹³

Valójában a portugál gyarmatbirodalom egyik legizgalmasabb kérdése az, hogyan sikerült az egyre inkább periférikus európai anyaországnak a három kontinensre kiterjedő impériumot megszerveznie és fenntartania. Sőt, mindannyiszor megújítania jelentős emberi és működő tőke többlete nélkül, különösen a „*scramble for Africa*” idején. A XVI. század első cenzusai persze már arról is tanúskodnak, hogy az Európába tartó rabszolgák száma a városokban, különösen pedig a korszak nagyvárosai között számon tartott Lisszabonban elérte a teljes lakosság tíz százalékát.³⁹⁴ Tehát a nem önkéntes bevándorlás mozzanata is jelen a van már a „gyarmati” időkben is. Ha a korszak zsidó/új-keresztény vagy mór zárványközösségeit nézzük, azt állapíthatjuk meg, hogy a XX. század végének oly jellegzetes ún. multikulturalizmusát Portugália már évszázadok óta gyakorolja anyaországában. Persze az együttélést trópusi kolonializmusába is beépíti – különösen az Ázsiában letelepedő veteránok (az ún. *casado-rég*) révén a Korona által támogatott tudatos házassági politikáján keresztül. Ez történt

³⁹¹ A kérdés egészéhez lásd: Besenyő János: *Western Sahara*, Pécs Publikon Publishers, 2009, 45-71 old. Ceuta szerepéhez lásd: Rákóczi István: *Portugália gyarmatbirodalma Európa ege alatt*, In: Fischer-Kozma-Domingo Lilón: *Iberoamericana Quinqueeclesiensis* 3, Pécs, 2003, 131-144.old.

³⁹² Ennek egy különleges ideológiai eleme a térképeken megfogalmazott nagyság. A Salazar rendszer egy későbbi disszidense vezetésével, még akkoriban, amikor Humerto Delgado még a gyarmati propaganda szekerét tolta, megszületett az a térkép, amit tanulmányunk függelékéhez csatolok, és aminek már a címe is sokat mondó: *Portugal não é um país pequeno* (Portugália nem kis ország). Figyeljük meg, hogy a portói. 'A gyarmati világ 1. találkozására' szerkesztett propagandisztikus földabrosz Európa nagyobb felét fedi le Portugália gyarmatainak a területével, ezzel is érzékeltetve az európai gyarmattartónál sokszorosan nagyobb nagyságrendjét. Portugália 1955-ben a gyarmati státuszt a tengerentúli tartományok névre kereszteli át, ami azonban kevésbé sikeresen fedte le „nemzeti nyúlványai” nemzeti önrendelkezésének ébredező jogát, mint a kortárs térképi megfogalmazás teszi a maga sajátos eszközeivel. (lásd. 1. ábra)

³⁹³ A változó gyarmatbirodalmi szerepekről és a portugál gyarmatosítás régió-specifikus vonatkozásaihoz lásd: Rákóczi István: *Portugália és gyarmatainak interaktív története* In: Szabó-Ölbei-Wilhelm: *Anyországok és (volt) gyarmataik* 1, Pécsi Tudományegyetem Afrika-Amerika-Ázsia Universitas Munkacsoport, Pécs, 2002, 69-83.old.

³⁹⁴ A fekete-afrikaiak történeti integrációjának első évszázadához lásd: Couto, Dejanirah: *Histoire de Lisbonne*, Fayard, 2000, 133-137.old.

Brazíliában is, a fajkeveredésnek spontán formáin keresztül, amin keresztül a korai időktől kezdve végbemegy a vegyes összetételű társadalmak kialakítása.

A fenti felvetések inkább példa jellegűek, s csupán arra elégségesek, hogy kijelenthessük a XX. század ki- és bevándorlási politikájának ismertetése előtt azt, hogy az ún. első globalizmus és a földgolyó egészét átszövő migrációs alrendszerek kialakulásához Portugália nagymértékben járult hozzá. Esetében az a markáns és általánosan tapasztalt tolerancia-többlet jó részt a történelmi reflexekből fakad. Leegyszerűsítve, a történelmi lecke ez: ha minket másutt el/befogadtak kivándorlóként, először telepesként, utóbb már gazdasági migránsként szerte a nagyvilágban, akkor a betelepülőkkel is etikus így járni el: „ma nekem – holnap neked” alapon³⁹⁵. No de lássuk a számsorokat.

A történelmi demográfiától a kortárs mintavételig

A portugál népességkutatás kiváló eszköze a portugál Statisztikai Hivatal által kiadott, Nuno Valério által szerkesztett *Estatísticas Históricas Portuguesas*.³⁹⁶ A XX. század elejének a durván ötmillió lakosság száma a század végére megduplázódik, miközben folytatódik az a korábbi tendencia, ami a lakosság egyenlőtlen elosztásával kapcsolatos: 1900-ban az ország lakossága 80% a Tejo vonalától északra lakik, s csupán 20% ettől délre. A népességnövekedés ráadásul a partvidék és a belső területek vonatkozásában is egyre jobban felborul. 1864-ben 53% élt a tengerparti sávban, 1970-ben pedig már 68%, s a nagyvárosi táj agglomerátumok (Lisszabon és Porto vidéke) ezen belül is 350, illetve 275%-os népességrobbanáson mentek keresztül, és az ország összlakosságának 27%-át alkotják. Ha csupán az átlagos népsűrűséget nézzük (1864-ben 46 fő/km², 1970-ben 94 fő/km²), akkor a kivándorlási térkép anomáliái is jórészt rejtve maradnak. Az Azori-szigetetről folyamatosan új migrációs hullámok indulnak Észak-Amerika (az USA keleti partja, Kanada) irányába.³⁹⁷ Portugáliából az olyan hagyományos és újabb migrációs célterületekre, mint Brazília, Franciaország, NSZK, Svájc zömmel a kisbirtokok elaprózódott családi földjéről, a túlnépesedett Észak-Portugáliából „tántorognak ki” jellemzően s a legtöbben.

A portugál szegfűk forradalma (1974. április 25.) és az azt követő demokratikus átmenet előtti utolsó év statisztikái arról árulkodnak, hogy Franciaországban 800.000, Brazíliában 620.000, az USA-ban 160.000, az NSZK-ban 110.000, Kanadában 110.000, de még Venezuelában is 95.000 legálisan dolgozó portugál élt. Ebbe az illegális, többnyire a gyarmati háború behívói elől „dobbantók” újabb tízezrei bele sem számítanak: Párizs – ahol anekdotikusan portugál

³⁹⁵ Az El País-t forrásaként megjelölő publicisztikai írás szerint Portugália a negyedik Belgium, Hollandia és Svédország után abban a rangsorban, amit 2005-ben a legsikeresebben integráló országokról állított össze egy európai egyetemi kutató-csoport. Vö: Sábado de 17/06/2005, p. 16, http://azurara.blogspot.hu/2005_06_01_archive.html (letöltve 2015-06-07)

³⁹⁶ Valério, Nuno: (szerk.) *Estatísticas Históricas Portuguesas*, ENI, Lisszabon, 2001. A frissebb statisztikai anyagok elérhetők a www.gapminder.com adatsorain keresztül, illetve a CIA Word factbook-ból is. Magához a szakirodalom kritikai bemutatásához lásd: Baganha, Maria et alii: *Bibliografia sobre a Imigração em Portugal* (A Portugál bevándorlás bibliográfiája), 2006, Coimbra, <http://www.ces.uc.pt/publicacoes/oficina/259/259.pdf> (letöltve: 20015.06.07)

³⁹⁷ A bálnavadászat és e kivándorlási célterület vonatkozásához lásd Almeida, Onésimo Teutónio: *Açores, Açorianos, Açorianidade – Um Espaço Cultural*. (Azori-szigetek, azoriak, azorinak lenni- egy kulturális tér) Ponta Delgada: Signo, 1989.

minden WC-s néni és *concièrge* -, pedig jószerivel a második legnépesebb portugál város. A kerekített 2.250.000 fő portugál emigráns az összlakosságnak ugyancsak elnagyolt 10 milliós nagyságrendjéhez mérve óriási: egy ötöde, vagy máshogyan: minden ötödik portugál kivándorolt a XX. század első hetven évének a végére az országból.

Ha a szó szerint nagyon is életbevágó gyarmati háború emberveszteségét nem számoljuk, s csak a korszak hivatalos statisztikáit nézzük, akkor is elmondható, hogy a katonák és civilek hatalmas tömege az, ami egy ezzel inverz folyamatot indít el. 1974 és 1976 között 500.000 azoknak a telepéseknek a száma, akik visszatérnek a gyarmatokról (un. *retornados*), akik közül sokan hajléktalanná váltak. Az igazi fordulatot azonban az 1986-os esztendőől számíthatjuk, amikor is Portugália – a többi újra demokratizálódó rendszerekkel együtt -, csatlakozott az akkor még Európai Gazdasági Közösséghez, az Európai Unió (EU) elődjéhez. Ettől az évtől kezdődően ugyanis a portugál idegenrendészeti hatóság adatai szerint folyamatosan és évi 8,8% -os ütemben befogadó országgá (is) vált. Itália mellett Spanyolország s Görögország is migrációs szempontból kibocsátó országból³⁹⁸ befogadó országokká³⁹⁹ váltak, ám egyedül Portugália volt az, amely hasonló tendenciák mellett is egyben megmaradt olyan országnak, amelynek a kivándorlása továbbra is számottevő. Éppen, ezért bár jelentős bevándorlással jellemezhető országgá vált, migrációs folyamatainak vonatkozásában inkább „vegyes rendszerű” országnak tekinthető, ami egyben az EU szintjén szemlélve e jelenségeket különlegessége is Portugáliának, ahol 2007-ben már 435.736 külföldi élt. Ugyanebben az évben, kb. 200.000 portugál hagyta el az országot, a hagyományos Svájc, Nagy-Britannia és Luxemburg⁴⁰⁰ mellett, elsősorban Angolába - a korábbi gyarmatra-, amely a polgárháború befejezése után egy sor új gazdasági előnyt ígért a nyelvi okokból, sőt a régi tapasztalatból (!) egyaránt hasznot húzó portugál munkavállalók számára.⁴⁰¹ Egy OCDE tanulmány szerint különösen a fiatalok kivándorlási kedve növekedett, és a 15 és 29 év közöttiek jelentik a Portugáliát elhagyók 40%-át, akik többnyire (70%) férfiak.⁴⁰² E közben a jelen bevándorlási statisztikái szerint, elsősorban a gazdasági válság következtében, a bevándorlók száma a 2007-ben regisztrált alá esett (kb. 410.000), miközben 20%-ban nőtt a politikai menedékjogot kapottak száma (500) amelyeknek nagyobbik része szír menekült volt 2013-ban.

Az ezredforduló utáni bevándorlás jellege

³⁹⁸ A migrációs terminológia szerint: származási ország. (forrás: <https://www.iom.int/key-migration-terms#Country-of-origin>, letöltve: 2015. 08. 28.)

³⁹⁹ A migrációs terminológia szerint hazatérés, repatriálás esetén fogadó országnak számít a származási ország is. (forrás: <https://www.iom.int/key-migration-terms#Receiving-country>, letöltve: 2015. 08. 28.)

⁴⁰⁰ Larochette, Bettendorf, Schiren és Echternach területén, a nagyhercegség észak-keleti részén 77,04%, 76,03%, 68,70%, 66,04% volt a portugálok aránya 2007-ben, a bevándorolt külföldiek 50%-a Luxemburgban portugál, ami az összlakosság 16%-a.Vö: <http://www.presidencia.pt/comunidades/luxemburgo2007/?idc=200&idi=4162> (letöltve 2015-06-07) A tanulmány leadásának időpontjában tart az a népszavazás, ami az önkormányzati után a parlamenti választójogot is megadná a nagyhercegségben élő külföldieknek.

⁴⁰¹ Álvaro Santos Pereira, a Vancouver-i Simon Fraser Egyetem kutatója szerint ez a mérték a 60-as-70-es évek kivándorlási hullámához hasonlítható, hiszen a vízumkiadási számokból kiindulva 2008-ban 23.000-en hagyták el Portugáliát Angola felé. http://www.dn.pt/inicio/portugal/interior.aspx?content_id=1722201 (letöltve 2015-06-07)

⁴⁰² http://diariodigital.sapo.pt/news.asp?id_news=748953 (letöltve: 2015-06-07)

Folytassuk végezetül az ezredforduló utáni bevándorlás szerkezeti vizsgálatával.⁴⁰³ Az európai csatlakozás Portugália hatalmas infrastrukturális elmaradottságát látványosan csökkentve a különböző uniós alapokból nagyszabású befektetéseket eredményezett. Ez a beruházások és ezen belül is a közművek nagyobb fejlesztési dinamizmusa mellett pl. az építőipari munkaerő iránti kereslet bővülésével járt. Hasonló kínálati bővülés történt a szolgáltató szektorban is, és általában az mondható el, hogy mindezzel párhuzamosan az informális gazdaság növekménye azt hozta magával, hogy az alacsony vagy szakképzettség nélkül betölthető új munkahelyek száma is robbanásszerűen növekedett. A legrosszabban fizetett és a legrosszabb körülmények között végzett munkák – amelyek a szakmai előrehaladás útját is sok esetben eleve kizárták – megszűntek vonzónak lenni a helyi munkaerő számára. Azok a munkák, amit az USA-ban DDD-nek (dirty, dangerous, difficult), Japánban a „5K”-nak (kitsui, kiken, kitani, kibishii, kirai) mondanak, ezzel párhuzamosan megnyíltak a hagyományos és az új irányokból érkező bevándorlók előtt. Különösen az építőipar, a szállodai és vendéglátás területén 2000-ben már komoly munkaerőhiány jelei mutatkoztak. Talán ez ad magyarázatot arra is, túl az új helyzet kezelésében megnyilvánuló tapasztalatlanságon, hogy a portugál kormányzat miért is él sűrűn és ismételten az illegális bevándorlás legálissá tételét célzó különleges elbánást biztosító, ún. kampányokkal⁴⁰⁴. Ha ehhez hozzáadjuk az Európa egészére jellemző előregedést, valamint a kivándorlás hagyományos, speciálisan portugál gyakorlatát, könnyen beláthatjuk, hogy maga a bevándorlás miért is vált társadalmi hatásában sem elhanyagolható kérdéssé. A bevándorlók köre évről évre emelkedett, és 2007-re elérte a 435.736 főt, ami az összlakosság 4,1%-a.⁴⁰⁵

A bevándorlás három legfontosabb iránya közül, jellegét tekintve kettő új, de a hagyományos afrikai portugál-nyelvű országok köréből érkezők összetétele is átalakulóban van. A guineai bevándorlók esetében pl. ez utóbbi jórészt a politikai helyzet bonyodalmaival magyarázható, de az, hogy a hagyományosan legnagyobb külföldi rezidens közösség immár nem a ciklikusan a szárazságból fakadó éhség sújtotta Zöld-foki szigetek, hanem brazil⁴⁰⁶, az inkább és jórészt már a migráció ún. globális fázisának tudható be. 2007-ben brazil migránsok alkották a Portugáliában legálisan tartózkodó külföldiek legnépesebb csoportját (15,2%), akik immár a Lisszabon és a Tejo völgye európai statisztikai régióban (Nomenclature of Territorial Units for

⁴⁰³ E fejezethez leginkább Costa, Paula: *Inmigração em Portugal: tendências recentes. Os inmigrantes guineenses, ucranianos e brasileiros no mercado de trabalho português*, In: CADERNOS, Curso de Doutorado em Geografia, FLUP, 2009, 117- 140.old.Internet <http://ler.letras.up.pt/uploads/ficheiros/7690.pdf> (utolsó letöltés: 2015-06-07)

⁴⁰⁴ A 2001/4. számú törvényerejű rendelet lehetővé tette minden olyan Portugáliában tartózkodó külföldi helyzete legalizálást, aki érvényes munkaszerződéssel vagy arra vállalt kötelezettséggel rendelkezett. Ez év novemberétől a munkaerőhiánynak leginkább kitett szakmák listái szerinti preferenciákkal élnek.

⁴⁰⁵ Ez az arány ugyan nem éri el Németország és Franciaország mutatóit, ahol ez meghaladja a 7%-ot, de túl a gazdasági implikációkon, már társadalmi jelenség. E sorok írója ekkor három hónapig Portugáliában élve pl. azt tapasztalhatta, hogy lakása közelében az un. orosz vagy ukrán boltokban már kapható volt tejfel és túró rudi, két olyan cikk, amire hivatkozni szokott, hogy ő maga miért nem hagyná el szülőhazáját. A trafikban orosz, ukrán – portugál kiadású - hetilapokat is lehetett vásárolni, és óriásplakátokon hirdették (ciril betűkkel) a Portugáliában megkeresett pénz hazautalásának legbiztosabb pénzintézeteit.

⁴⁰⁶ A brazil-portugál és a hispán-amerikai-spanyol migrációs sémák és történetiségük is hasonló gyökerű. Vö: ezzel kapcsolatban Pólyi Csaba: *A nemzetközi migráció változásai az amerikai kontinensen az új évszázad elején*, BGF Alkalmazott Tudományok I. Fóruma 2014 konferenciakötete, pp. 701-732. www.bgf.hu, illetve: Bazzarella Aline Merçon-Rodrigues, Manuel Ferreira - Nobre dos Santos: *MIGRAÇÕES ENTRE BRASIL E PORTUGAL: Educação, diversidade e integração* (Migrációk Brazília és Portugália között: Oktatás, különbözőségek és integráció) http://www.forumgestaoensinosuperior2011.ul.pt/docs_documentos/15/paineis/07/abm_mfr_nds.pdf, (letöltés: 2015-06-07).

Statistics, NUTS) koncentráltak - 46% - szemben a korábbi években tapasztaltakkal, amikor többségük északon élt és portugál gyökerű volt. Ez egyben annak is a bizonyítéka, hogy munkavállaló céllal történő bevándorlás tanúi vagyunk, amiként az ukránok is, akik 9,1%-t tettek ki a legális külföldieknek a mintavételi évben. Többségük az északi statisztikai régióban élt (38%), de Lisszabon és a Tejo völgye mellett (30%) komoly csoportot alkottak Alentejo területén is, ami arra utal, hogy az EU által preferált bio-élelmiszereket termelők szívesen alkalmazták őket, különösen szezonális – betakarítási – időszakokban. Az újabb típusú migráció külön érdekessége az is, hogy a hagyományos bevándorlással szemben felborult a nemek aránya és immár a női bevándorlók alkotják a nagyobb százalékát a Portugáliában élőknak (53,2%). Az, hogy a 21 és 40 év közötti etárius sávból kerül ki az összes Portugáliába bevándorló 77%-a nem mondható meglepetésnek, miként az sem, hogy egy körükben végzett felmérés szerint 80%-ukat erre gazdasági indokok indították. A bevándorlók nagyobb hányada (52,7%) segéd-, ill. képzetlen munkás, de már negyedük dolgozik a szolgáltatások területén, mint elárúsító.

Migráció: jogvédelem és jogkiterjesztés

A portugál Bevándorlásügyi és Etnikai Kisebbségi Főhivatal Alto Comissariado para a Imigração e das Minorias Étnicas (ACIME), amelynek vezetője, a főbiztos az, aki összefoglalja az Egyenlő Jogok és Diszkriminációmentes Elbánás Bizottsága és Bevándorlási Ügyek Konzultatív Tanácsa munkáját és összehangolja a kormányzati és civil tevékenységet e területen.⁴⁰⁷ Felügyelete alatt működik egy Rede Nacional de Apoio ao Imigrante (RNAI, ami a Bevándorlókat Támogató Nemzeti Hálózat), amely a nemzeti és a helyi szintű központokat foglalja magában. A nem kormányzati szervezetek közül kiemelkedik az *Associação de Solidariedade do Imigrante* (Bevándorlókkel Érzők Egyesülete), amely még az *Olho Vivo* (Figyelő Tekintet) elnevezésű emberi jogi szervezet hasadásakor jött létre. Ez a szervezet nem csupán a szűkebb tevékenysége - ui. a menekültek jogainak érvényre juttatása miatt fontos -, hanem elvei okán: a határok feltételek nélküli megnyitását, a bevándorlók szavazati jogát, valamint minden külföldi számára a *tartózkodási engedély* azonnali kiadását szorgalmazza, és általában is a lehető legmesszebb megy el a jogok kiterjesztésben.⁴⁰⁸

A migráció szorosan összefügg a diszkriminációval is: a faji megkülönböztetés és jogvédelem ugyanakkor nemcsak a kívülről jött, hanem a belső vándorlásokkal kapcsolatban is meg kell, hogy fogalmazza az álláspontját, amely során nem csak a kulturális jegyeket, hanem a jogegyenlőség elvét is figyelembe kell venni. Ebből a szempontból pl. Elsa Sertório világosan fogalmaz, ugyan a saját, de mintegy az Bevándorlókkel Érzők Egyesülete nevében is:

„A cigányok portugál állampolgárok, és mint ilyenekre ugyanazok a jogok vonatkoznak, mint bármely más portugál állampolgárra. Ha úgy tetszik nekik, joguk van a társadalomban szétszóródva élni éppen úgy, mint saját közösségükben: ezt ők döntenek el, éppen úgy, mint

⁴⁰⁷ Marques, João Filipe: „*Todos iguais, todos iguais: o anti-racismo em Portugal*” In: Teresa Toldy et al (szerk.) Actas do Congresso Cidadania(s); Congresso Internacional sobre Discursos e Práticas, (Állampolgárság(ok), nemzetközi konferencia az elvek és gyakorlatok kérdéséről) CD-ROM das Edições Universidade Fernando Pessoa (471-484). Interneten https://www.academia.edu/2574538/Todos_iguais_todos_iguais._O_anti-racismo_em_Portugal (letöltés 2015-06-07)

⁴⁰⁸ uo. 481.old,

nekünk, ezzel kapcsolatban a döntés saját kezünkben van. Mindenki számára kötelező az iskolába járás és ez a cigányokra is kötelező érvényű, s nem helytálló kivételt tenni velük, mondván «a cigányoknak sajátos kultúrájuk van», stb...” Az ún. pozitív megkülönböztetés alkalmazása nemcsak a civil szervezetek részéről, hanem a kormányzati oldal felől sem talál teljes támogatásra. José Leitão pl. (a Bevándorlásügyi és Etnikai Kisebbségi Főhivatal tagjai közé delegált szocialista párti parlamenti képviselő) – igaz ugyan csak a saját véleményét fogalmazva meg az Európai Konvencióval kapcsolatban, de – úgy véli, hogy itt „a jogharmonizációt szem előtt tartva, olyan kelet-európai problémát importálunk Európa egészébe, ami veszélyeket is hordozhat magában.”⁴⁰⁹

Elítéltek és előítéletek

Ugyan nem reprezentatív mintán végzett felmérések szerint, de úgy a férfi, mint a női börtönök személyzete és annak vezetői körében a többségi vélemény az, hogy van összefüggés a nagyobb fokú bevándorlás és a bűnelkövetői gyakoriság között.⁴¹⁰ A külföldi elítéltek többsége drogfutár volt, e statisztikák szerint ez azonban már egy másik globális mozzanat, a migráció és az ún. szervezett bűnözés kérdésköre nem kevésbé fontos, de nem lehet kimerítő tárgya jelen tanulmánynak. Portugáliában is ismert az ún. „keleti maffia” tevékenysége, amely úgy gondoskodik a migránsoknak a célországba juttatásáról, hogy nem csak migránsok „szállítója, hanem illegális és/vagy kényszer munkahelyek „beszállítója” is. E szinte modernkori rabszolgaság és az idénymunka, a „védőpénzek” és az integráció hiánya kérdéskörében ugyan születtek bár jó és értékes szociológiai tanulmányok, ill. tényfeltáró oknyomozások a sajtóban, de ezek szintje még elégtelen tudományos következtetések levonására. Ugyanez mondható el a nézetem szerint nem túl reprezentatív mintavétel alapján szerzett következtetésekre is, miszerint az egyes bűntípusok és nemzeti, illetve kisebbségi elkövetők között is létezne összefüggés.⁴¹¹ Ez a női elkövetők esetében pl. a média által is nagy előszeretettel ecsetelt „új prostitúció” kérdését és a közép-kelet-európai „migránsok” növekvő számát közhelyszerűen kapcsolja egybe. Ennek kapcsán persze érdemes a sajtó önjáró és sztereotípiákat is gyártó tevékenységére is utalni⁴¹².

Konklúzió

Rövid tanulmányom címének egy mondókát választottam, aminek első sora rímel a legújabb migrációs tendenciákra. A fekete – főleg Afrikából eredő – bevándorlás „kifehéredett” s utóbb egyensúlyuk alakult ki a kelet-európai exodus után, amikor a szláv (főleg ukrán), illetve latin-nyelvű bevándorlók (románok és moldáviaiak) és a brazilok ún. „második hulláma” jellemezte

⁴⁰⁹ Uő, uo, 482. old.

⁴¹⁰ Gomes Silva, Andreia da Mota: Criminalidade, etnicidade e desigualdades. Análise comparativa entre os grupos nacionais dos Países de Leste Europeu e o grupo cigano (Bűn, etnikum és egyenlőtlenségek. A portugál nyelvű afrikai országok fiai, a kelet-európaiak és a cigányok összehasonlító vizsgálata), 2011, PhD disszertáció, Universidade do Minho. Interneten: <http://repositorium.sdum.uminho.pt/bitstream/1822/17004/1/Relat%C3%B3rio%20Criminalidade%20Etnicidade%20e%20Desigualdades.pdf>

⁴¹¹ Uő, uo. 73-74. old

⁴¹² Cunha, I. F. *Média, Imigração e Minorias Étnicas III.* (Média, Bevándorlás és Etnikai kisebbségek) Lisboa: 2008, Acidi

azt a Portugáliát, mely származási országból befogadó országgá vált. Megváltozott tehát? Igen ... és persze nem is. Illetve nem is kevés, mint az alábbi ábrán is látható (2. ábra)

Irodalomjegyzék

- Almeida, Onésimo Teutónio: Açores, Açorianos, Açorianidade – Um Espaço Cultural. Ponta Delgada Signo, 1989.
- Baganha, Maria et alii: Bibliografia sobre a Inmigração em Portugal, 2006, Coimbra, <http://www.ces.uc.pt/publicacoes/oficina/259/259.pdf>
- Bazzarella Aline Merçon- Rodrigues, Manuel Ferreira - Nobre dos Santos: MIGRAÇÕES ENTRE BRASIL E PORTUGAL: Educação, diversidade e integração (Migrációk Brazília és Portugália között: Oktatás, különbségek és integráció) http://www.forumgestaoensinosuperior2011.ul.pt/docs_documentos/15/paineis/07/abm_mfr_nds.pdf
- Besenyő János: Western Sahara, Pécs Publikon Publishers, 2009
- Costa, Paula: Inmigração em Portugal: tendências recentes. Os inmigrantes guineenses, ucranianos e brasileiros no mercado de trabalho português, In. CADERNOS, Curso de Doutorado em Geografia, FLUP, 2009, <http://ler.letras.up.pt/uploads/ficheiros/7690.pdf>
- Cunha, I.F: Imigração e Minorias Étnicas III Acidi Lisszabon, 2008,
- Couto, Dejanirah: Histoire de Lisbonne, Fayard, 2000
- Gomes, Silva Andreia da Mota: Criminalidade, etnicidade e desigualdades. Análise comparativa entre os grupos nacionais dos Palop e Leste Europeu e o grupo cigano 2011, PhD disszertáció, Universidade do Minho, <http://repositorium.sdum.uminho.pt/handle/1822/25413>
- Marques, João Filipe: "Todos iguais, todos iguais: o anti-racismo em Portugal" In: Teresa Toldy et al (szerk.) Actas do Congresso Cidadania(s); Congresso Internacional sobre Discursos e Práticas, CD-ROM das Edições Universidade Fernando Pessoa Interneten. https://www.academia.edu/2574538/Todos_iguais_todos_iguais._O_anti-racismo_em_Portugal
- Pólyi Csaba: A nemzetközi migráció változásai az amerikai kontinensen az új évszázad elején, BGF Alkalmazott Tudományok I. Fóruma 2014 konferenciakötete, www.bgf.hu
- Rákóczi István: Portugália és gyarmatainak interaktív története In: Szabó-Ölbei-Wilhelm: Anyaországok és (volt) gyarmataik 1, Pécsi Tudományegyetem Afrika-Amerika-Ázsia Universitas Munkacsoport, Pécs, 2002.
- Rákóczi István: Portugália gyarmatbirodalma Európa ege alatt, In: Fischer-Kozma-Domingo Lilón: Iberoamericana Quinquecclesiensis 3, Pécs, 2003.
- Valério, Nuno: (szerk.) Estatísticas Históricas Portuguesas, ENI, Lisszabon, 2001.

ISZLÁM ÉS TÁRSADALOM ALGÉRIÁBAN

Kivonat

Algériában az iszlám a francia gyarmatosítókkal szembeni ellenállás legfontosabb ideológiai komponense. Ez az iszlám nem agresszív és kirekesztő, elismeri és részben elfogadja a francia civilizáció értékeit, pl. republikanizmus eszméit. A szociális helyzet romlása és a meghirdetett, de az iszlám értékeire támaszkodó szocializmus váltott ki iszlám integrista ellenállást és terrort az 1980-90-es években. A nemzetközi helyzet is kedvező volt: iráni iszlám forradalom, afganisztáni szovjet intervenció stb. Az algériai politikai osztály (hadsereg és civilek) válasza elsősorban nem adminisztratív volt, hanem a társadalom, a politikai rendszer demokratizálása.

Kulcsszavak

iszlám, integrizmus, republikanizmus, ulema, Algéria, szocializmus

Abstract

In Algeria, Islam is the most important ideological component of the resistance against the French colonizers. This Islam is not aggressive or exclusive, acknowledges and partially accepts the values of the French civilaziation, the ideologies of republicanism, for instance. The worsening of the social situation and the announced socialism – based on the Islamic values – triggered integrist Islamic resistance and terror in the 1980-90's. The international situation was also favorable: the Islamic revolution of Iran, the Soviet intervention in Afghanistan, etc. Primarily, the response of the Algerian political class (military and civilian) was not an administrative one, but the democratization of the society and of the political system.

Keywords

Islam, Integrism, Republicanism, Ulema, Algeria, Socialism

Az arab harcosok a 7. század közepén érkeztek el a Maghreb térségbe s letörve a helyiek ellenállását elkezdtek a térség, benne a mai Algéria területének arab-islamizálását. A teljes berber őslakosság áttérése az iszlám vallásra a 12. században fejeződött be. Az 1962 óta független ország alkotmánya, mint valamennyi arab országé, rögzítette, hogy az iszlám államvallás. A lakosság óriási többsége, 98-99 %-a, hívő és többé-kevésbé követi az iszlám előírásait, normáit. Mondhatnánk, hogy az ország társadalma iszlamista. Mondhatnánk, ha a jelző, fogalom – köszönhetően a médiának – az agresszív, kirekesztő, s terrorista szinonimájává nem vált volna a közbeszédben, akadályozva ennek a forrongásban lévő világnak a megismerését és megértését. Ami nem jelent egyetértést vagy elfogadást! Az utóbbi évtizedekben megnyilvánuló szélsőséges iszlamista jelenséget, tevékenységet (Iszlám

⁴¹³ A szerző a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Újkori Egyetemes Történeti és Mediterrán Tanulmányok Tanszékének nyugalmazott egyetemi tanára, a Történelemtudományi Doktori Iskola törzstagja, professzor emeritus kitüntető cím birtokosa.

Állam, Al-Kaida stb.) pontosabban fejezi ki az *iszlám integrizmus* terminus, melyet azok képviselnek, akik az iszlám szentnek tekintett forrásait, szövegeit, elsősorban a Koránt, tértől és időtől függetlenül betű szerint szeretnének alkalmazni az evilági társadalom felépítésében. Ugyanakkor e cél elérése érdekében a legmodernebb technológiát igyekeznek alkalmazni. S ez már önmagában is ellentmondás, hiszen a szent szövegekben ezek nem szerepelnek. Ez az ellentmondás teszi a jelenséget hordozó, megtestesítő mozgalmakat félelmetessé, s az autonóm individuumra épülő világ számára érthetetlené, irracionálissá. S ezt nem csupán fenntartja, de még fokozza is az, hogy a média sztárjai, s igen gyakran a tekintélyes „think tank”-ek is az iszlám vallásban (és civilizációban) keresik, magyarázzák az integrizmus okát, s nem abban a helyi és nemzetközi történelmi-társadalmi térben, ahol keletkezett és ahol megnyilvánul. Az iszlám társadalmi (és politikai) hatásainak vizsgálatára azért jó példa Algéria, mert az ország történetét alapvetően a toleráns variáns jellemezte, de volt egy rövid és véres időszak, amikor az integrizmus „végképp el akarta törölni a múltat”, s új időszámítást akart bevezetni.

Az észak-afrikai ország gyarmatosítása, katonai meghódítása 1830-ban kezdődött el s hosszú évtizedekig tartott. A rendszer kiépülése és megszilárdulása csak a századfordulóra fejeződött be. A gyarmatosítók a társadalom minden területének (gazdaság, kultúra, stb.) a teljes elfranciásítására törekedtek, s ezt rögzítette a II. Köztársaság alkotmánya 1848. novemberében: Algériát Franciaország integráns részévé, hivatalosan a három „tengerentúli megyévé” nyilvánította.

Az ellenállás ideológiája – természetes módon – az iszlámban gyökerezett. Abdel Kader, aki 15 évig (1832-1847) állt a fegyveres ellenállás élén, a Korán szellemiségére támaszkodva próbált államot szervezni. Ám sem ekkor, sem később, damaszkuszi száműzetése idején (1853-1883) sem leveleit, sem költeményeit s egyéb írásait, de szoros korlátok közé szorított tevékenységét sem az európaiakkal, a keresztényekkel szembeni gyűlölet jellemezte. Sőt az 1860-as damaszkuszi muszlim-keresztény véres konfliktus idején élete kockáztatása árán keresztények ezreinek az életét mentette meg. Ezért a tettéért az európai államfők és a pápa is a legmagasabb kitüntetésekkel adományozták neki.⁴¹⁴ Államépítő tevékenységének emlékét pedig, *ellentétben* a szorosan vett iszlám normákkal, szobor örökíti meg Algírban.

Párizs azonban a franciásítást szelektíven gyakorolta, az 1905-ös, az állam és egyház szétválasztásáról szóló törvényt nem alkalmazta Algériában, mert így ellenőrzése alatt tarthatta az iszlám vallási és kulturális tevékenységet (mecseteket, iskolákat). A muszlim előljárók, illetve az Ulemák Társasága, de az 1920-as évektől már a nemzeti mozgalom valamennyi formációja viszont a vallásszabadságot garantáló francia alkotmányra hivatkozva követelte az egyház és az állam szétválasztását. S ezt a követelésüket a függetlenség kikiáltásáig fenn is tartották.

Az 1931-ben alakult Ulemák Társasága különösen sokat tett és meghatározó módon járult hozzá az algériai nemzeti identitás („az algériai személyiség” ahogyan ők nevezték) kialakulásához. A Társaság vezetője Abdelhamid ben Badisz ezt nagyon világosan fejezte ki egy 1936-ban írott cikkében: *„Ez az algériai muszlim nemzet nem Franciaország, nem lehetséges, hogy Franciaország legyen, és nem akar Franciaország lenni, még ha óhajtaná, akkor sem. Éppen ellenkezőleg, ez egy Franciaországtól teljesen távolálló nemzet, nyelve, erkölcs, etnikai*

⁴¹⁴ Etienne, Brunot: *Abdelkader*. Hachette, Paris 1994. 293.

eredete, vallása révén. Egyáltalán nem akarja az asszimilációt, van hazája, Algéria, amely sajátja, jól ismert jelenlegi határaival.”⁴¹⁵ Jelmondatuk még világosabban és közérthetőbben fejezte ki nacionalista és arab-islám elkötelezettségüket: *Algéria a hazám, arab a nyelvem, iszlám a vallásom*. Az ulemák (az iszlám jog tudósai) magatartását és tetteit egyáltalán nem jellemezte a Franciaországgal való merev szembenállás és agresszív elutasítás. Elismerték a francia civilizáció (és politikai kultúra) értékeit, az 1789-es forradalomban gyökerező klasszikus demokratikus elveket pedig elfogadták, s Algéria jövőjét sem a Franciaországgal történő teljes szakításban, hanem egyenjogú felek kapcsolatában jelölték meg. Az elveiket kifejező idézetek azt is bizonyítják, hogy az „algériai személyiséget” az ummához, az egyetemes muszlim közösséghez tartozással együtt, abban nem felolvadva is meg akarják őrizni. Vagyis sem az iszlám asszimilációt (a teljes iszlamizálást), sem a francia asszimilációt (franciásítás) nem fogadják el. A Franciaország képviselte laikus és az umma megtestesítette iszlamista történelmi-társadalmi térben is autonóm aktorként kívántak integrálódni.

Az ulemák mindig, minden esetben elutasították az erőszakot. Tulajdonképpen az 1954. november elsején kirobbant, s több mint hét évig tartó háborúba torkolló nemzeti felkelést sem támogatták, amikor a november 5-én közzétett nyilatkozatukban az iszlám toleranciájára hivatkozva mindenféle erőszakos akciót elítéltek. A nemzeti felszabadító háborút kirobbantó és vezető FLN-hez (Nemzeti Felszabadítási Front) csak 1956-ban csatlakoztak.

A háború felerősítette az iszlám ideológiai-politikai szerepét, főleg miután egyre több, az iszlámnak tradicionális felfogását hordozó fellah csatlakozott a felkelőkhöz. Szemben a városokban szocializálódott, s a megreformált iszlámot a modern világhoz adaptáló, arra törekvő FLN vezetőkkel, akik kiáltványukban a faji és vallási megkülönböztetést elvető köztársasági politikai rendszer kiépítését tűzték ki „ az iszlám elveinek keretein belül”.⁴¹⁶ A *republikánizmus* mind a mai napig, az alapvető és döntő arab-islám komponens mellett a *nemzeti identitás rendkívül fontos politikai eleme*. Az FLN végig a háború alatt cáfolta, hogy „szent háborút” folytatna a keresztény Franciaország ellen. Ott viszont a jobboldali lapok – pl. Aurore – kezdetben egyértelműen ezt terjesztették.

A független Algériában új funkciója lett az iszlámnak. Az ulemák már nem az állam és egyház szétválasztását követelték, hanem az iszlám normák érvényesítését az állam- és társadalomépítésben. Az „algériai személyiség” iszlám jellegének túlhangsúlyozása azonban a forrongásban lévő független Algériában nem talált tömegtámogatásra. Egyrészt, mert a közel nyolc évig tartó háború nyomán függetlenné vált ország lakosaiban rendkívüli mértékben fel- és megerősödött a *nemzeti érzés*, elsősorban az algériai *vatanhoz* (hazához) akartak tartozni nacionalistaként, patriótaként, nem pedig iszlamistaként a nemzeti sajátosságokat elutasító univerzalista ummához. Amikor 1962. szeptember 20-án a frissen megválasztott alkotmányozó nemzetgyűlés kikiáltotta az Algériai Népi és Demokratikus Köztársaságot, egyetlen képviselő volt, aki javasolta az elnevezés „iszlám” jelzővel történő kiegészítését. Javaslatát azonban egyhangúan úgy utasították el, hogy még csak vitára sem bocsájtották! Másrészt pedig azért sem nyertek teret az iszlamisták, mert a társadalom „iszlamizálását” az állam vállalta magára. Az iszlámot, mint a társadalmi igazságosság vallását mutatta be s ezzel igazolta, hogy a szocializmus építésével nincs ellentétben. Egyik kézben a Korán, a másikban a

⁴¹⁵ *Si hab*, 1936. április. Idézi: Ali Merad: *Le réformisme musulman en Algérie de 1925 à 1940*. Mouton, Paris 1967. 398-399.

⁴¹⁶ Proclamation au peuple algérien, aux militants de la cause nationale. El Moudjahid, 1956. 4. sz.

Tőke – mondták gyakran. Az integristák kis csoportja bírálta, az iszlámtól idegennek, importcikknek minősítette a szocializmust. Tömegeket mobilizálni azonban ekkor még nem tudott. Erre majd csak később lett képes, akkor, amikor az 1976-os Nemzeti Chartában már „specifikusnak” nevezett algériai szocializmus jelentős társadalmi csoport (elsősorban a nagy földbirtokosok) érdekeit és befolyását sértette, illetve, amikor a lakosság szociális helyzete, különösen pedig a városi középosztályé, hirtelen és tartósan megromlott.

Az 1970-es évek elején meghirdetett és elindított agrárforradalom megcélozta a nagybirtokos osztály felszámolását vagy legalábbis korlátok közé szorítását, a közép- és kisparasztnak földhöz juttatását, illetve azt, hogy termelési közösségek kialakítására ösztönözze a földhöz juttatottakat. Az integristák nyíltan felléptek az agrárforradalom ellen, arra hivatkoztak, hogy a „Korán megbélyegzi mások javainak a kisajátítását”. Rendkívül heves és erőszakba torkolló összecsapások voltak elsősorban az egyetemeken az integristák és az agrárforradalmat önkéntes brigádok falura küldésével is támogató ifjúsági szervezet tagjai között, akiket ateizmussal vádoltak.

Az 1980-as évek közepéig a magas kőolajár biztosította a szociális stabilitást. 1986-ban azonban a kőolaj világpiaci ára a felére esett, s ezután az állam már képtelen volt teljesíteni „gondviselő” funkcióját. Mivel a kelet-európai modellhez közeli pártállami politikai rendszer a saját keretein belül nem tette lehetővé az eltérő vélemények és érdekek manifesztálódását, így azok az iszlám vallás és annak intézményei – elsősorban a mecsetek – segítségével találtak maguknak kifejezési formát. Az országban egyre több mecset épült magánkezdeményezésből az integristák ösztönzésére. Egyedül 1986-ban több mint ezer, míg 1972 és 1980 között összesen 1.200. A mecsetek a rendszert bíráló politikai demonstrációk fórumává váltak, világos jelét adva annak, hogy az iszlám immár kizárólagos politikai szerepet vállalt.

Az 1970-es évek végétől az addig is fokozatosan teret nyerő integristák gyors előretörését figyelhetjük meg az arab-izlám világban. Az 1967-es hatnapos háborúban elszenvedett katasztrofális arab vereség a nasszeri laikus pánarab eszme vereségét és a konzervatív Szaúd-Arábia és az eszmei alapját képező rigurózus, integrista szellemű és törzsi eredetű *wahabizmus* megerősödését és befolyásának térhódítását is jelentette. A hidegháborús szembenállás szintén felértékelte az iszlám – s általában a vallás – politikai szerepét. Afganisztánban az Egyesült Államok az ugyancsak törzsi eredetű szélsőségesen integrista tálibokat támogatta katonailag is a szovjetek ellen. Az afganisztáni szovjet intervenció, az élesen Amerika-ellenes iráni iszlám forradalom, az Egyesült Államok és szövetségeseinek közel-keleti (a nemzetközi joggal megegyező vagy éppen azzal szembenálló) beavatkozásai, a palesztin probléma megoldatlansága szintén az integristákat erősítették illetve erősítik.

Az 1988. október elején Algírban kirobbant, majd más nagyvárosokra is áttérjedt tüntetések direkt módon történő előidézésében az integristák nem vettek részt. Néhány nappal később azonban már ők vehették át a korrupció ellenes és szociális követeléseket megfogalmazó tömegmozgalom irányítását („rátelepedtek” a mozgalomra, mint később Egyiptomban), mivel a diktatórikus hatalom világi politikai ellenzéket nem tűrt meg. Az Iszlám Üdvfrontba szerveződő pártjuk megnyerte a helyhatósági választásokat 1990. júniusában, majd a törvényhozói első fordulóját is 1991. decemberében. Bár, tekintve a tartózkodók (41%), az ellen- és érvénytelen szavazatok (24%+11%) arányát, a szavazati joggal rendelkezőknek az

óriási többsége elutasította az integristák által felkínált iszlám államot.⁴¹⁷ Ez a tendencia még tovább erősödött, amikor a helyhatósági választásokon győztes Iszlám Üdvfront elkezdte megvalósítani az iszlám államot, átültetve a gyakorlatba a sariát: megszüntette a koedukációt az iskolákban és a tömegközlekedésben, eltüntette a köztársasági jelképeket a középületekről, „erkölcsi brigádokat” állított fel és önkényesen intézkedett az „erkölcstelenül” öltözködő nők ellen, terrorizálta az értelmiségieket stb. Megfélemlítették a választókat, s egyre gyakrabban alkalmaztak fizikai terrort. Ekkor vált világossá az algériaiak számára, hogy valójában mit is akarnak az integristák. A hadsereg republikánus szellemű vezetése Chelloufi tábornoknak, a honvédelmi minisztérium főtitkárának nyilatkozatán keresztül, anélkül, hogy név szerint megnevezte volna őket, figyelmeztette az integristákat (ahogyan később Egyiptomban is így tettek a tábornokok): *„amennyiben egy politikai párt demokratikus úton hatalomra kerül és diktatúrát próbál bevezetni, nem fogjuk hagyni”*.⁴¹⁸ 1992 januárjában a hadsereg véget vetett az integristák előretörésének. Lemondásra kényszerítették a köztársasági elnököt, a hatalom a civilekből és katonákból álló Államtanács kezébe került. Elnöke az FLN egyik történelmi személyisége, az 1954. novemberi felkelés főszervezője, Mohamed Budiaf lett, aki 1963 óta tartó marokkói száműzetéséből tért vissza. Az integristák ezt követően fegyveres felkelést hirdettek, ám miután követőkre nem találtak, a terror eszközéhez nyúltak. (1992 nyarán meggyilkolták Budiafot is). Közel egy évtizeden keresztül véres akciókat hajtottak végre, amelyek százezernél is több halálos áldozatot követeltek. Óriási többségük muszlim hívő volt. Ám a terrorizmusukkal, amely teljesen ellentétes volt az algériai iszlám hagyományokkal, nem híveket, hanem ellenséget szereztek maguknak. Ezért hajlanak arra a szociológusok és történészek is, hogy az 1990-es „fekete évtizedet” inkább „zárójelnek”, mintsem szerves kifejlődésnek tekintsék az algériai iszlamizmus történetében.⁴¹⁹ A Nyugat inkább bírálta, mint támogatta az algériai hadsereget és kormányokat a szabad választásokban megnyilvánult demokratikus folyamat erőszakos leállításá miatt. A 2011. szeptember 11-i merényletnek kellett megtörténnie, hogy szerte a világon megértsék és elfogadják: a terroristákkal nem lehet tárgyalni a demokráciáról, mert számukra az egyirányú utca, ahol másoknak nincs helye.

Az ezredfordulóra sikerült felszámolni a szinte mindennapossá vált terrorizmust.⁴²⁰ Ezt nem csupán a kényszerítő eszközök alkalmazásának köszönhető, hanem annak is, hogy az 1988. októberi események után elkezdődött demokratizálási folyamat nem zárult le, ma is tart. Ez nem sokszorúen történik, a hatalom számol a lakosság „saria érzékenységeivel”, ami – ellentétben az integristákkal – nem kizárólagos szerepet szán a társadalomépítésben a sariának, hanem azt az *egyik* forrásnak tekinti. A büntetőjog szélsőséges eseteit (pl. a testcsonkítást), amelynek gyökerei a törzsi, nomád társadalmak korszakába nyúlnak vissza, egyértelműen elveti. Nagyon erősek még a társadalomban a tradíciók, amelyek a gyorsan változó, globalizált világ kihívásai ellen védekezve, még virulensek is. (Hasonló jelenséget figyelhetünk meg a modern euroatlanti világban is).

⁴¹⁷ A választási eredmények: Maghreb-Machrek, 135. sz. (1992), 155-156. Az integristák a helyhatósági választásokhoz képest több mint egy millió szavazót veszítettek

⁴¹⁸ A FIS választási győzelme c. jelentésében idézi az algériai magyar nagykövet, Algír, 1990. június 14. Magyar nemzeti Levéltár XIX-J-1-k Algéria 1990. 17. doboz. Az Iszlám Üdvfront francia neve FIS (Front du Salut Islamique)

⁴¹⁹ Séverine Labat: *L’islamisme algérien, vingt ans après*. Confluences Méditerranée, 76. sz. (2011) 140.

⁴²⁰ Besenyő János: Az Al-Kaida térnyerése a Maghreb régióban – Seregszemle, VIII. évfolyam, 3. szám, 2010. július-szeptember 148-154. oldal,

A tradíciók ereje különösen a mindennapi életet a legerősebben befolyásoló 1984-ben elfogadott, majd 2005-ben módosított családtörvényben tükröződik. A hatalom, látva az iszlám politikai térnyerését, engedmény megtételére kényszerült: több, mint két évtizedes halasztás után a kormány 1984-ben elfogadta a családtörvényt, amely a mindennapi életben kiskorúként kezelte a nőket: a Korán előírásainak megfelelően hátrányba kerültek az öröklés, a házasságkötés, a válás területén. A poligámiát is legalizálta, bár ez elhanyagolható jelenség volt, kb. 1%-át érintette a lakosságnak. A törvény konzervatívabb volt a marokkóinál is, nem beszélve az arab országokban legvilágibbnak mondható tunéziainál. Ráadásul a törvény betűje és szelleme gyökeresen ellentmondott a nemek közötti egyenlőséget deklaráló alkotmánynak. A 2005-ös módosítás gyökeresen nem változtatott a törvény szellemén, szerény előrelépést azonban jelentett. A gyám beleegyezése a házasságkötéskor nem szükséges. A poligámia maradt, de erősen korlátok közé szorították. Pl. a helyi törvényszék elnökének az engedélye szükséges az újabb házassághoz, válás esetén a férj köteles lakást biztosítani az elhagyott feleségnek, az anya is átruházhatja gyermekére az állampolgárságot.⁴²¹ 2004-től a szexuális zaklatás is büntetendő cselekmény.

Ugyanakkor láthatóan, a hatalom által is ösztönözve egyre növekszik a nők társadalmi szerepe, mind több a nő a politikában (pártvezetők, miniszterek), a bírói testületben, sőt már a hadseregben is megjelent. Törvényt fogadtak el arról, hogy a választott testületek lehetőség szerint egyharmada nő legyen. A jelenlegi, 2012-ben megválasztott 462 tagú képviselőházban 147 nő foglal helyet.⁴²²

Van haladás, a kétségtelenül lassú dinamikájú társadalmi modernizáció eredményei azonban egyértelműek. Ám a küzdelem egy pillanatra sem szűnik a „laikus iszlamista” republikánus hatalom (FLN, hadsereg és az erősödő civil szervezetek) és a lakosság körében még erős befolyással bíró konzervatív szemlélet között. Mohamed Aissa, az iszlám tudományok doktora, vallásügyi miniszter szerint le kell porolni, térhez és időhöz kell adaptálni az iszlámot, amit Algériában még többnyire a nomád társadalomra jellemző beduin módon gyakorolnak, s vissza kell térni az értelmet, a racionalizmust a gondolkodás és a cselekvés középpontjába állító toleráns cordovai⁴²³ iszlám civilizációhoz, s eközben kialakítani egy „nemzeti szabású iszlámot”. S ilyen szellemben oktató imámokat kell képezni, s ha szükséges, adminisztratív eszközökkel is számítani az iszlám tudományokban egyébként rendkívül alulképzett, vagy egyáltalán nem is képzett, önmagukat imámnak kikiáltó, a másokat elutasító, intoleráns prédikátorokat a mecsetekből.⁴²⁴

Az algériai társadalmat áthatja az iszlám, normái szabályozzák az emberi kapcsolatokat meghatározó attitűdöt. Ez az iszlám azonban nem mozdulatlan, a modernizációs kényszert, az antikolonialista nemzeti mozgalom történetében gyökerező modernizációs célt, a változó világhoz való alkalmazkodást tudatosan felvállaló, a republikánus eszmerendszert is magáénak valló politikai osztály és a tradicionális eszméket hordozó széles – vidéki és városi – tömegek szimbiozisa és együttműködésére épül. A folyamat egyfajta laikus és nemzeti iszlám

⁴²¹ Nahas M. Mohieddin: L'évolution du droit de la famille en Algérie: nouveautés et modifications apportées par la loi du 4 mai 2005 au Code algérien de la famille du 9 juin 1984. Année du Maghreb, 2005-2006. CNRS, Paris 2007. 97-137.

⁴²² El Watan, 2012. május 16., *Une transition maîtrisée*. Afrique-Asie, 2012. november.

⁴²³ Az Omajjádok által alapított ibériai emírséget, különösen a 10. században, magasan fejlett kulturális élet és tolerancia jellemezte.

⁴²⁴ Interjúja: El Watan, 2014. szeptember 17.

kialakulása, s nem a saria betű szerinti alkalmazására épülő iszlám állam megvalósítása felé mutat. Ez csak az iszlám kereteken belül zajló küzdelem eredménye lehet. Különben importcikknek tűnik. Mindenféle demokratikus modellek exportálása csak ellenkező hatást vált ki, s az integrizmust erősíti.

Irodalomjegyzék

- Abderrahim Lamchiche: Algérie en crise. Paris, 1991.
- Ahmed Ronadja: Les frères et la mosquée. Paris, 1990.
- Algérie contemporaine. (Dir. Gilbert Meynier), L'Harmattan, Paris 2000.
- Algérie incertaine, : Éd. Édisud, Aix-en-Provence, 1994.
- Algérie incertaine. (Dir. Pierre Robert Baduel), Édisud, Paris 1994.
- Besenyő János: Az Al-Kaida térnyerése a Maghreb régióban, Seregszemle, VIII. évfolyam, 3. szám, 2010. július-szeptember 148-154. oldal.
- El Watan, 2012. május 16., Une transition maîtrisée. Afrique-Asie, 2012. november.
- Etienne, Brunot: Abdelkader. Hachette, Paris 1994. 293.
- Geoges Corm: Pour une lecture profane des conflits. Sur „le retour du religieux dans les conflits contemporains du Moyen-Orient. La Découverte, Paris 2012.
- Interjú: El Watan, 2014. szeptember 17.
- Nahas M. Mohieddin: L'évolution du droit de la famille en Algérie: nouveautés et modifications apportées par la loi du 4 mai 2005 au Code algérien de la famille du 9 juin 1984. Année du Maghreb, 2005-2006. CNRS, Paris 2007. 97-137.
- Proclamation au peuple algérien, aux militants de la cause nationale. El Moudjahid, 1956. 4. sz.Dr. (habil) Kalmár Zoltán
- Rédha Malek: Guerre de libération et révolution démocratique. Casbah Edition, Alger 2010.
- Séverine Labat: L'islamisme algérien, vingt ans après. Confluences Méditerranée, 76. sz. (2011) 140.
- Sihab, 1936. április. Idézi: Ali Merad: Le réformisme musulman en Algérie de 1925 à 1940. Mouton, Paris 1967. 398-399.

EGYIPTOM A „TÁGABB” KELETI MEDITERRÁNEUM GEOPOLITIKAI ESEMÉNYEINEK FÓKUSZÁBAN

Kivonat

A Földközi-tenger keleti térségében az „arab tavasz” – többek (tévesen) a kelet-európai átalakulással állították párhuzamba – geopolitikai-gazdasági káoszt okozott.⁴²⁶ A három kontinenshez kapcsolódó régióban számos magas stratégiai értékkel bíró pont található, amelyek hagyományosan nagyhatalmi vetélkedést generálnak: a Boszporusz-Dardanellák, a Szezi-csatorna kapcsolatot biztosítanak a Fekete- és a Vörös-tenger, illetve az Indiai-óceán térségébe. A gazdasági, geostratégiai szempontból sem elhanyagolható jelentőséggel bíró változatos territóriumban jelentős civilizációs-kulturális törésvonalak húzódnak, az itt bekövetkező események mind a regionális, mind a globális biztonságra jelentős hatást gyakorolhatnak, hiszen a keleti medence – Közel-Kelet, Balkán – geopolitikai játszmái hatással vannak a nemzetközi rendszer szereplőire.⁴²⁷

Kulcsszavak

Afrika szarva, Egyesült Államok, Egyiptom, geopolitika, iszlamizmus, Iszlám Állam, konfliktus, Mashreq, Mediterráneum, Nílus, Oroszország, partnerség, stratégia, Törökország, vízelosztás

Abstract

In the eastern region of the Mediterranean Sea, the Arab Spring – that was compared (erroneously) to the transitions in Eastern Europe – led to an economic and geopolitical chaos. The region, connected to three continents, possesses numerous points of high strategic value that traditionally generate competition between great powers: the Bosphorus-Dardanelles and the Suez Canal provide connections to the Black and the Red Sea, as well as towards the Indian Ocean. Significant civilizational and cultural cleavages also lie in this territory; this cannot be ignored from an economic and geostrategic aspect, either. The events occurring here can have a considerable effect on both regional and global security, as the geopolitical struggles of the eastern basin – the Middle East and the Balkans – can affect the actors of the global order.

Keywords

conflict, Egypt, geopolitics, Horn of Africa, islamism, Islam State, Mashreq, Mediterráneum, Nile, partnerships, strategy, Russia, Turkey, United States, water distribution

⁴²⁵ A szerző a Honvéd Vezérkar Tudományos Kutatóhely kutatója, a Szegedi Tudományegyetem meghívott előadója.

⁴²⁶ The Next Phase of the Arab Spring. Stratfor Global Intelligence, July 3, 2013, <http://www.stratfor.com/analysis/next-phase-arab-spring> (Letöltés ideje: 2015-07-21), Human Right Watch (2014): Iraq: ISIS Abducting, Killing, Expelling Minorities. Armed Group Targeting Christian Nuns, Turkmen, Shabaks, Yazidis. July 19, <http://www.hrw.org/news/2014/07/19/iraq-isis-abducting-killing-expelling-minorities> (Letöltés ideje: 2015-07-25)

⁴²⁷ Nazemroaya, M., D. (2007): The “Great Game” Enters the Mediterranean: Gas, Oil, War, and Geo-Politics. Global Research, October 14, <http://www.globalresearch.ca/the-great-game-enters-the-mediterranean-gas-oil-war-and-geo-politics/6862?print=1> (Letöltés ideje: 2015-07-21)

Bevezetés

Ahogy Fernand Braudel, a neves francia történész fogalmazott: „*A Mediterráneum, [...] három kulturális közösség, három életerős civilizáció, három, a fogát mindig megmutatni kész szörny, három meghatározhatatlan sorsú személyiség, amely örök időktől, de legalábbis századok és századok óta a helyszínen van. Ez a három civilizáció: a Nyugat, az iszlám világ, és az ortodox kultúrkör*”, amelyekhez szorosan kapcsolódott a judaizmus, a zsidó diaszpóra. A kulturális-etnikai sajátosságok meghatározzák a regionális kapcsolatok hálózatát, amelyben történelmileg igazolható, hogy a térségi hegemonia-törekvéseket a geográfiai határok nem korlátozták. A Földközi-tenger keleti medencéje (is) a Mackinder által definiált Világsziget azon központi régiója, amely a tengeri és szárazföldi hatalom egyik hagyományos ütközőterületének számít. A koncepció szerint a beltengerek mindkét hatalom számára nagy jelentőséggel bírnak, de a történelem során csupán az antikvitás szárazföldi hatalmának, a Római Birodalomnak sikerült kiszorítania a tengeri hatalmat a Mediterráneum térségéből.⁴²⁸

A mediterrán régió az antik civilizációk terméke, amelyet ugyan Róma sikeresen egyesített az i.e. I. - i.u. IV. század közötti időszakban (mare nostrum - mi tengerünk), de ez valójában a nyugat latin, valamint a keleti hellenisztikus kultúrájú terek integrációját jelentette. I. (Szent) Theodosius⁴²⁹ 395-ben bekövetkezett halálát követően a politikai egység felbomlott ugyan, de a kereszténység átmenetileg fenntartotta a régió civilizációs-kulturális egységét, amely 1054 után kettészakadt. A keleti Mediterráneumban ismét a hellenizmus kulturális örökségére épülő civilizáció primátusa volt jellemző az iszlám hódításig.⁴³⁰

Egyiptom regionális geopolitikai helyzete

A tanulmány célja a változó kelet-mediterrán régióban értelmezni az egyiptomi államtér stratégiai dilemmáit. Kairó érdekeinek, a fejlődés alternatíváinak megértéséhez szükségesnek gondolom az állam politikai-gazdasági terét belehelyezni szűkebb és tágabb geográfiai, stratégiai, kulturális környezetébe. Egyiptom a Közel-Kelet nyugati részén, az arab, iszlám és afrikai és mediterrán civilizációs terek metszéspontjában helyezkedik el.⁴³¹

⁴²⁸ Nazemroaya, M., D. (2007): The “Great Game” Enters the Mediterranean: Gas, Oil, War, and Geo-Politics. Global Research, October 14, <http://www.globalresearch.ca/the-great-game-enters-the-mediterranean-gas-oil-war-and-geo-politics/6862?print=1> (Letöltés ideje: 2015-07-21) Pap N. (2007): A Balkán „kis” politikai földrajza. Balkán Füzetek No. 5., Pécs pp. 9-10. <http://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/11045/pte-periodikak-balkanfuzetek-ttk-2007-5.pdf?sequence=1>. (Letöltés ideje: 2015-07-21)

⁴²⁹ Flavius Theodosius (347-395) az egységes Római Birodalom utolsó uralkodója, aki a konstantinápolyi zsinaton (381) elérte, hogy a nikaiai–konstantinápolyi hitvallás legyen a kereszténység legmeghatározóbb irányzata. Politikai végrendeletében két kiskorú gyermeke között osztotta fel Róma politikai territóriumát (Kelet-római, illetve Nyugat-római Birodalom)., <http://www.roman-empire.net/collapse/theodosius-i.html> (Letöltés ideje: 2015-07-22)

⁴³⁰ Lendvai L. F. (1997): Közép-Európa koncepciók. Bevezetés: Közép-Európa mibenlétének problémája. Áron Kiadó, Budapest, http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/Tarsfil/ktar/lendvai/llf_bev.htm (Letöltés ideje: 2015-07-21)

⁴³¹ Arab Civilization (é.n.): Arab Information Center, Washington, D.C.,

Az elmúlt időszakban, felhasználva a közös civilizációs-kulturális örökséget – a nyelv és a vallás – lehetségesnek tűnik az arab/islám egység újradefiniálása. Nem zárható ki tehát, hogy a politikai iszlám újabb megjelenési formái⁴³² „mindössze” a globalizáció regionális alternatívája. A tradicionális arab politikai gondolkodásban primátust élvez a törzsi kohézió az egység percepciójával szemben,⁴³³ ám a XXI. század elejére sajátos módon erősödött az egység gondolata, amelyben egyes arab elemzők szerint új térszervező és megtartó erők körvonalazódtak: a növekvő gazdasági és politikai hatalom, az arab/islám elkötelezettség, valamint a kommunikációs technológia. Egységként reagál az arab világ a vélt sérelmekre, amelyek Nyugat sokszínű kulturális „termelőerei” állítanak elő, miközben annak is látszódik geopolitikai realitása, hogy az iszlám világában egyes érdekcsoportok ismét tradicionális módon percepcionálják a globális teret.⁴³⁴

Nyugat az iszlamizmus irányzatait olyan ideológiaként értelmezi, amely képes a hagyományos regionális kleptokratikus, nacionalista vagy monarchikus rezsimet radikális eszmerendszerrel felváltani. Ezen értelmezésben a küldetéstudattal feltöltődött politikai erőszak védelmezi az iszlám világot.⁴³⁵ A térség geopolitikai egyensúlyát veszélyeztető kihívás ellenére az iszlám magállamoknak számító Egyiptom, Szaúd-Arábia, Irán és Törökország elitjei között nincs egyetértés a politikai primátus kérdésében, igaz egyes radikális iszlamista csoportok között is mély ideológiai, vallási és civilizációs-kulturális törésvonalak húzódnak. Ebben a megosztott civilizációs-hatalmi térben kevés a valószínűsége egy hegemon hatalom által meghatározott, ideológiai egységet alkotó szövetségi rendszer kialakulásának.⁴³⁶

Egyiptom: a geopolitika metszéspontjában

<http://www.alhewar.org/ArabCivilization.htm> (Letöltés ideje: 2015-07-21)

⁴³² Olidort, J. (2015): The Politics of “Quietist” Salafism. Center of Middle East Policy, The Brookings Project on U.S. Relations with the Islamic World, Analysis Paper No. 18 pp. 7-8.

http://www.brookings.edu/~media/research/files/papers/2015/02/salafism-quietist-politics-olidort/brookings-analysis-paper_jacob-olidort-inside_final_web.pdf (Letöltés ideje: 2015-07-22)

<http://iszlam.com/kerdes-valasz/altalanos-kerdesek/item/2091-mi-a-kulonbseg-a-vahabizmus-a-szalafizmus-es-a-dzsihadizmus-kozott> (Letöltés ideje: 2015-07-22)

⁴³³ Barakat, H. (1993): The Arab World: Society, Culture and State. University of California Press, Berkeley p. xi.

⁴³⁴ A felfogása szerint létezik az iszlám hatalom – Dar al-Iszlám (az iszlám háza), ahol az iszlám jogrend – a saria – érvényes, valamint a vele szemben álló, hitetlenek által lakott terület, ahol gyakorlatilag állandó háború dúl (Dar al-Harb – a háború háza). Esetenként – a történelmi realitásoknak megfelelően – elfogadottá vált egy átmenti békeövezet (Dar al-Szulh), amely terület uralkodója – elméletben – adót fizet, valamint elismeri az iszlám hatalom fennhatóságát. Goldziher I. (2008): Előadások az iszlámról. Katalizátor, Budapest p. 142., Lewis, B.-Churhill, B.E. (2009): Iszlám, nép és vallás. HVG, Budapest. p. 154

⁴³⁵ Esposito, J. L. (2003): Unholy War: Terror in the Name of Islam. Oxford University Press, New York, pp. 26- 71. Islamic Extremists: How Do They Mobilize Support? United States Institute of Peace, Special Report, no. 89, July, <http://www.usip.org/sites/default/files/sr89.pdf> (Letöltés ideje: 2015-07-22), Schanzer, J. (2005): Al-Qaeda's Armies: Middle East affiliate Groups and the Next Generation of Terror. Washington, D.C: Washington Institute for Near East Policy. <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/al-qaedas-armies-middle-east-affiliate-groups-and-the-next-generation-of-te> (Letöltés ideje: 2015-07-22)

⁴³⁶ Besenyő J.-Miletics P. (2014): Egyiptom. Országismertető. 2. bővített kiadás. MH ÖHP-KDK-GEOSZ, Budapest p. 13., Ahmadian, H. (2015): Saudi Arabia, Turkey, Egypt and Changing Political Groupings in Mideast. Iran Review, Analysis <http://www.iranreview.org/content/Documents/Saudi-Arabia-Turkey-Egypt-and-Changing-Political-Groupings-in-Mideast.htm> (Letöltés ideje: 2015-07-22)

A regionális sakktábla módosulását előidéző arab tavasszal összefüggésben az ún. „egyiptomi nyár” eseményeit szükséges geopolitikai kontextusban is értelmezni, hiszen az államter stratégiai környezetének változásai jelentős mértékben hatottak az islamista, valamint az azt követő kormányzat működésére, meghatározták annak lehetőségeit. Kairó számára nagyobb jelentőséggel bír az „arab tavasz” által generált geopolitikai káosz, amellyel összefügg az orosz és a török stratégiai aktivitás, illetve a tömeges migráció jelensége. Többek között ezért lenne szükséges egy átfogó európai geostratégiai koncepció kialakítására a Földközi-tenger keleti medencéje destabilizálódásának megakadályozása érdekében.⁴³⁷

Nem mellékes, hogy a keleti Mediterráneumban az elmúlt időszakban versengés kezdődött a hatalom újraelosztásáért, ahol az elmúlt 60 évben az Egyesült Államok és Izrael voltak a geopolitikai kulcsjátékosok. Washington számára a mediterrán térség olyan, magas stratégiai értékű beltenger, amely lehetővé teszi az amerikai befolyás kiterjesztését az Óvilág (Világsziget – World Island) belső területeire. A hidegháborúban megszerzett domináns helyzet alapvetően fenntartható Ankara és Tel-Aviv regionális partnerségén keresztül, az Európai Unió függése csökkenthető a térségben feltárt energiahordozók segítségével.⁴³⁸

Az Amerikai Egyesült Államok mediterrán geopolitikai érdekeinek érvényesülését csupán a pacifikus területek felértékelődése gátolhatja. Az amerikai stratégiai útmutatókban meghatározó elem az Egyesült Államok és szövetségeseinek regionális katonai jelenléte. Ezért nem várható az USA stratégiai érdeklődésének csökkenése a Közel-Keleten, különösen az elmúlt időszak történéseinek tükrében, miközben stratégiai riválisai esetenként megfelelkeznek az amerikai gazdaság növekvő teljesítményéről, Washington valós hatalmi potenciáljáról.⁴³⁹

Moszkva számára a regionális válság geopolitikai lehetőség, amely lehetőséget nyújthat

⁴³⁷ Stratfor (2013): Geopolitical Ambitions in the Eastern Mediterranean. Global Intelligence, Geopolitical Diary April 4, <https://www.stratfor.com/geopolitical-diary/geopolitical-ambitions-eastern-mediterranean> (Letöltés ideje: 2015-07-27), Nopens, P. (2013): Geopolitical Shifts in the Eastern Mediterranean. Security Policy Brief No 43. Egmont Royal Institute for International Relations <http://www.egmontinstitute.be/papers/13/sec-gov/SPB43.pdf> (Letöltés ideje: 2015-07-24), Park, J (2015): Europe's Migration Crisis. <http://www.cfr.org/migration/europes-migration-crisis/p32874> (Letöltés ideje: 2015-07-22)

⁴³⁸ Besenyő J. (2011): Arab tavasz - politikai rendszerváltás az észak-afrikai arab államokban. Kül-Világ, a Nemzetközi Kapcsolatok Folyóirata, VIII. évfolyam, 4. pp. 51-75. <http://www.kulvilag.hu/2011/04/besenyoy.pdf> (Letöltés ideje: 2015-07-27), Eastern Mediterranean geopolitics for the next 15 years. <http://www.futuretimeline.net/forum/topic/6948-eastern-mediterranean-geopolitics-for-the-next-15-years/> (Letöltés ideje: 2015-07-27), Madsen, W. (2012): NATO turns into IOTO as it spread to the East. Strategic Culture Foundation Online Journal, November 5, <http://www.strategic-culture.org/pview/2012/11/05/nato-turns-into-ioto-as-it-spread-to-the-east.html> (Letöltés ideje: 2015-07-24), Graziani, T. (2011): The Mediterranean And Central Asia: The Hinges Of Eurasia. May 31, <http://en.interaffairs.ru/experts/90-the-mediterranean-and-central-asia-the-hinges-of-eurasia.html> (Letöltés ideje: 2015-07-24)

⁴³⁹ Perlez, J. (2012): Panetta Outlines New Weaponry for Pacific. June 1, http://www.nytimes.com/2012/06/02/world/asia/leon-panetta-outlines-new-weaponry-for-pacific.html?_r=0 (Letöltés ideje: 2015-07-24), Sustaining U.S. Global Leadership: Priorities for the 21st Century Defense. U.S. Department of Defense, January 2012. pp. 1- 2. http://www.defense.gov/news/Defense_Strategic_Guidance.pdf (Letöltés ideje: 2015-07-27), pp. 24-25., 26. National Security Strategy White House, Washington February 2015, https://www.whitehouse.gov/sites/default/files/docs/2015_national_security_strategy.pdf (Letöltés ideje: 2015-10-20), Moore, B. (2013): U.S. Economic Indicators Improve in 2013. <http://www.gallup.com/poll/166784/economic-indicators-improve-2013.aspx> (Letöltés ideje: 2015-07-24)

korábbi befolyásának legalább részleges helyreállítására a magas geostratégiai értékű Földközi-tenger térségében. Eszköze a tudatosan felépített gazdasági és geopolitikai stratégia, közeledés Egyiptom és Irak felé, a perzsa és a szír állam támogatása, valamint a kapcsolatok javítása Izraellel. Moszkva célja a geopolitikai status quo megváltoztatása.⁴⁴⁰

Ankara célja, hogy regionális és muszlim nagyhatalommá váljon, amelyhez lehetőséget nyújt különleges geopolitikai helyzete: ellenőrzés alatt tarja a meghatározó jelentőségű kontinentális, valamint a maritim útvonalakat, alternatív világi demokratikus modellt kínál az arab államok számára. 2002-től diplomáciai problémáinak rendezésére törekedett a szomszédos államokkal annak érdekében, hogy az államtér központi helyzetét kihasználva megalapozza regionális dominanciáját.⁴⁴¹

A török állam szuverén módon határozza meg külpolitikai ambícióit, USA immár nem számíthat feltétlen török támogatásra regionális geopolitikai érdekei érvényesítésében, de nem távolodott el a NATO-tól sem. A hatalom puha eszközein alapuló külpolitikai stratégia nem hozta meg a várt stratégiai előnyöket, a regionális instabilitás erősödése, más geopolitikai szereplők nyíltan törekednek nemzeti ambícióik érvényesítésére, Ankara alkalmazhatja a hagyományos nagyhatalmi politika egyéb eszközeit.⁴⁴²

Ankara óvatosan reagált az „arab tavasz” eseményeire, ám bár a török politikai vezetés olyan kedvező lehetőségként értékelte azt, amely elősegítheti Ankara regionális befolyásának növekedését az ún. „török modell” átvételével, amelyben egy mérsékelt iszlamista demokrácia lehetővé teszi a vallás politikai kifejeződését. Azonban az egyiptomi állam nem volt hajlandó feladni hagyományos geopolitikai ambícióit: regionális nagyhatalom, hegemon iszlám állam.⁴⁴³

⁴⁴⁰ Black Sea Fleet (BSF), forrás: <http://www.globalsecurity.org/military/world/russia/mf-black.htm> (Letöltés ideje: 2015-07-27), Stergiou, A. (2012): Russian Policy in the Eastern Mediterranean and the Implications for EU External Action. EU Institute of Security Studies, July 25, <http://www.iss.europa.eu/publications/detail/article/russian-policy-in-the-eastern-mediterranean-and-the-implicationsfor-eu-external-action/> (Letöltés ideje: 2015-07-24), Magen, Z. (2012): The Empire Strikes Back? INSS Insight No. 381, November 1, <http://www.inss.org.il/uploadImages/systemFiles/381.pdf> (Letöltés ideje: 2015-07-27)

⁴⁴¹ A kurd kérdés jelenti a legnagyobb belső dilemmát, külkapcsolatokban pedig a 2008 óta fennálló feszültség Törökország és Izrael között, illetve a szíriai válság és azzal összefüggésben az Iszlám Állam (Da'esh). Besenyő J.-Oláh P. (2012): One of the new competitors in Africa: Turkey. AARMS (Scientific Journal of the National University of Public Service, Hungary), Volume 11, Issue 1. pp. 135-148. <http://www.zmka.hu/docs/Volume11/Issue1/pdf/12.pdf> (Letöltés ideje: 2015-07-24), Agarwal, R. (2012): Is Turkey's Foreign Policy of 'Zero Problems with Neighbours' Coming Apart? A Critical Appraisal. IDSA, October 31, http://www.idsa.in/idsacomments/isTurkeysForeignPolicyof%20ZeroProblemswithNeighbours_Rajeev_Agarwal_311012 (Letöltés ideje: 2015-07-24)

⁴⁴² Joshi, Sh.-Stein, A. (2013): Not Quite 'Zero Problems': Ankara's Troubles in Syria. The Rusi Journal, February/March <http://shashankjoshi.files.wordpress.com/2009/12/turkeysyrianato.pdf> (Letöltés ideje: 2015-07-24), Besenyő J.-Oláh P. (2012): One of the new competitors in Africa: Turkey. AARMS (Scientific Journal of the National University of Public Service, Hungary), Volume 11, Issue 1. pp. 135-148. <http://www.zmka.hu/docs/Volume11/Issue1/pdf/12.pdf> (Letöltés ideje: 2015-07-24), Kouskouvelis, I.I. (2013): The Problem with Turkey's "Zero Problems". Turkey, Past and Future. Middle East Quarterly, Winter, pp. 47-56. <http://www.meforum.org/3455/turkey-zero-problems> (Letöltés ideje: 2015-07-24)

⁴⁴³ Langendijk, J. (2012): Does Morsi's Rise Mean Erdoğan's Fall? Today's Zaman, November 25, http://www.todayszaman.com/columnist/joost-langendijk_299180_does-morsis-rise-mean-erdogans-fall.html (Letöltés ideje: 2015-07-28)

Egy esetleges egyiptomi-török geopolitikai tengely kialakítása átformálhatta volna a közel-keleti régió hatalmi struktúráját, hatására a regionális geopolitikai ellensúlyok, dinamikai mozgások rendszere is átalakulhatott volna. Ankara és Kairó stratégiai szövetsége lezárhatta volna a két állam közötti hagyományos rivalizálást, kompenzálhatta volna az izraeli megszállás alatt lévő területek geostratégiai értékét, felülírva a Camp David-i status quo-t, valamint az Egyesült Államok és a Nyugat inkoherens térségi ambícióit.⁴⁴⁴

Az egyiptomi államtér geopolitikai szomszédságában található Mashreq – általában a Közel-Kelettel azonosított – rendezetlen államközi kapcsolatokkal, nyílt hatalmi rivalizálással terhelt régiója. A szovjet birodalom stratégiai hátsó udvaraként szolgáló térség geopolitikai struktúrája hordozza az I. világháború utáni politikai és területi rendezetlenség örökségét. A régiót felosztó hatalmak úgy vélekedtek, hogy a nacionalizmus ideológiája erősebb lesz, mint a tradicionális törzsi-nemzetségi szeparatizmus. A Mashreq modern történelme politikai alkotóelemeinek sorozatos és változatos rivalizálásaként írható le, amelyet külső birodalmi aktorok felügyelete mellett próbáltak rendezni. Katonai intervenciók lehetősége, valamint a radikális iszlám erőinek újjáéledése formálja a régió arculatát.⁴⁴⁵

Egyiptom szempontjából fontos kérdés az Izraelhez fűződő viszony, metszéspontjában geopolitikai puffer-zónaként a Sínai-félszigettel, ahol az egyiptomi hadsereg megakadályozza, hogy a radikális iszlamista szervezetek felvonulási területként használják. A két állam közötti stratégiai egyensúlyt egy Kairó által esetlegesen megfogalmazott remilitarizálási szándék megváltoztathatja – Izraelre katonai fenyegetést Egyiptom ma nem jelent –, abban az esetben, ha Szíriában és Egyiptomban is radikális antiszemita iszlamista politikai erő kerülne hatalomra. Amennyiben mindkét államban felerősödnek a pán-arab ideológiák, Izraelt stratégiai harapófogóba szoríthatják. Ha Ankara, illetve Kairó közeledése a Morsi-Erdogan időszakban geopolitikai realitássá válik a Mediterráneum keleti medencéjében Washington rugalmasabb politikára, esetleg geopolitikai választásra kényszeríthette volna. A legrosszabb térségi szcenárióként egyes elemzők egy hagyományos egyiptomi-izraeli háborút vizionáltak (csekély valószínűséggel), miközben nem tartották elképzelhetetlen, hogy az akkor iszlamista vezetésű Kairó az izraeli határok mentén alacsony intenzitású konfliktusokat generál azzal a céllal, hogy a bizonytalanul váló közel-keleti régióban erősödjön az egyiptomi befolyás. Mindez azonban természetesen elméleti geopolitikai forgatókönyv vázlata.⁴⁴⁶

⁴⁴⁴ Besenyő J.-Oláh P. (2012): One of the new competitors in Africa: Turkey. AARMS (Scientific Journal of the National University of Public Service, Hungary), Volume 11, Issue 1. pp. 135-148.

<http://www.zmka.hu/docs/Volume11/Issue1/pdf/12.pdf> (Letöltés ideje: 2015-07-24), Özhan, T. (2012): 'Egypt Turkey' Axis and the New Middle East Geopolitics. Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA-Foundation for Political, Economic and Social Research), Ankara <http://setav.org/en/%60egypt-turkey%60-axis-and-the-new-middle-east-geopolitics/opinion/1332> (Letöltés ideje: 2015-07-24)

⁴⁴⁵ Reifer, Th. E. (2006): Militarization, Globalization, and Islamist Social Movements: How Today's Ideology of Islamophobia Fuels Militant Islam. Human Architecture: Journal of the Sociology of Self-Knowledge, Volume 5, Boston <http://scholarworks.umb.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1154&context=humanarchitecture> (Letöltés ideje: 2015-07-25), Fromkin, D. (1989): A Peace to End All Peace: The Fall of the Ottoman Empire and the Creation of the Modern Middle East. Henry Holt, New York pp. 351-464.

⁴⁴⁶ Egyptian army counters major attack by IS militants in North Sinai; dozens killed. Ahram Online, July 1, 2015 <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/134218/Egypt/Politics-/Egyptian-army-counters-major-attack-by-IS-militant.aspx> (Letöltés ideje: 2015-07-25), Eldar, D. (2003): Egypt and Israel: A Reversible Peace. Middle East Quarterly, Fall Volume 10: Number 4, <http://www.meforum.org/565/egypt-and-israel-a-reversible-peace> (Letöltés ideje: 2015-07-25)

Morsi bukásának regionális hatása közvetlenül a Hamaszt és a Sínai-félsziget térségét érintett, egyben jelezte az iszlamista mozgalmaknak, hogy nem képesek a kizárólagos politikai hatalom fenntartására. Az egyiptomi politikai válság felvetett néhány fontos geopolitikai problémát: képes-e fenntartani az egyiptomi hadsereg a Gázai-övezet, a Szuézi-csatorna térségének biztonságát, amely Nyugat és a regionális hatalmak számára sem közömbös. A Közel-Kelet térségének eseményei – a szíriai polgárháború, valamint Irak és Irán – elsőbbséget élveznek a Nyugat geopolitikai percepcióiban Egyiptommal szemben. Az államtér geopolitikai jelentősége nem csökkent annak ellenére, hogy a szunnita arab világban nem vált hegemón hatalommá. Az államtér geostratégiai értéke sokkal nagyobb hatással van a Washington-Kairó kapcsolatok minőségére, mint a kormányzat összetétele. Amíg a hadsereg képes fenntartani az államtér és a régió geopolitikai stabilitását, az Egyesült Államokat nem zavarja az egyiptomi belpolitika alakulása. Ám sem a nyugati, sem más arab államok által nyújtott segítség nem kínál végleges megoldást az egyiptomi államot érintő tradicionális gazdasági és földrajzi kihívásokra, ezért hadseregre hárult a gazdasági-társadalmi stabilitás alapjainak megteremtése, térségi műveletei illeszkednek a nemzetközi terrorizmus ellen vívott regionális konfliktus kereteibe.⁴⁴⁷ A Közel-Kelet térségében az Egyesült Államok közvetlen geopolitikai érdeklődésének fókuszába Irán és Szíria került, habár egyesek szerint az események azt igazolták, hogy az USA-nak (és Európának) szüksége van az egyiptomi államra geopolitikai érdekeinek érvényesítésére, stratégiai hitelességének helyreállításához a keleti Mediterráneumban. Az 1978 óta a Közel-Kelet-stratégia pillérének számító Egyiptomnak nyújtott segély felfüggesztése kockázatot jelentett, Oroszország lehetőséget láthat a regionális amerikai befolyás gyengítésére elsősorban fegyver-export formájában. Kairó-Washington stratégiai partnerséget kihívások fenntartják, ez erősítheti az Egyiptom, az Egyesült Államok és Izrael közötti katonai együttműködést.⁴⁴⁸

Törökország számára az egyiptomi nyár stratégiai rémálmot jelenthetett, míg Szaúd-Arábia támogatja Kairót, mivel az egyiptomi radikális iszlám az Iszlám Államhoz hasonlóan megkérdőjelezi a vahabizmus domináns szerepét, emellett egy stabil, Irán-ellenes szunnita politikai entitás erősítheti szíriai pozícióit is. Az egyiptomi nyár politikai történései összefüggnek a szír polgárháborúval, amelyben kifejeződnek Irán regionális geopolitikai ambíciói, jelzés volt a neo-ottomanizmus stratégiáját megfogalmazó Ankara számára. Ebben

⁴⁴⁷ Brown, N. J. (2013): After the Egyptian Coup. Carnegie Endowment for International Peace, July 4, <http://carnegieendowment.org/2013/07/04/after-egyptian-coup/gd97> (Letöltés ideje: 2015-07-25), Geopolitical Analysis: Egypt's waning influence. Geopolitical Diary, July 4, 2013, <https://www.stratfor.com/geopolitical-diary/egypts-waning-influence> (Letöltés ideje: 2015-07-25), Egyptian army counters major attack by IS militants in North Sinai; dozens killed. Ahram Online, July 1, 2015, <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/134218/Egypt/Politics-/Egyptian-army-counters-major-attack-by-IS-militant.aspx> (Letöltés ideje: 2015-07-25)

⁴⁴⁸ Baron, K. (2013): Hagel Admits U.S. Influence in Egypt Is 'Limited'. August 19, <http://www.defenseone.com/threats/2013/08/hagel-admits-us-influence-egypt-limited/68924/> (Letöltés ideje: 2015-07-25), Copley, G. R. (2013): Egypt Better Prepared for Future after Power Change. July 9, <http://oilprice.com/Geopolitics/Africa/Egypt-Better-Prepared-for-Future-after-Power-Change.html> (Letöltés ideje: 2015-07-25), Weiss, Ph. (2013): US aid to Egypt is not for Egypt but Israel, JJ Goldberg explains. August 16, <http://mondoweiss.net/2013/08/us-aid-to-egypt-is-not-for-egypt-but-israel-ji-goldberg-explains> (Letöltés ideje: 2015-07-25), Arrott, E. (2013): Common Threats Keep Egypt, US Relations Going. Voice of America, October 11, <http://www.voanews.com/content/common-threats-keep-egypt-us-relations-going/1767997.html> (Letöltés ideje: 2015-07-25) Egypt: Russian Foreign, Defense Ministers to Have Talks in Cairo Today. November 14, 2013, <http://allafrica.com/stories/201311141357.html> (Letöltés ideje: 2015-07-25)

az összefüggésben Teherán Egyiptomot a török állam levantei ellensúlyaként definiálhatta, bár Irán és Egyiptom geopolitikai rivalizálása Afrika szarván, valamint a Szaharától délre nem szűnt meg.⁴⁴⁹

Rijád szerint az új rendszer támogatása Nyugat számára geopolitikai előnyökkel jár, mivel Irán domináns hatalmi pozícióit geostratégiai értelemben gyengítik. Kína Szaúd-Arábiát, valamint Egyiptomot tartja esetleges regionális partnernek, miközben ellenezte a szír rezsim megdöntését. A szíriai válság módosította Szíria és Egyiptom viszonyát: a Muszlim Testvériség hatalomra kerülése után Kairó megszakította diplomáciai kapcsolatait Szíriával, a Nemzeti Koalíciót támogatta. Morsi bukását követően az afrikai állam támogatta a felkelést, de a szíriai dzsihádisták mozgalmakkal szemben ellenséges álláspontra helyezkedett, a későbbiekben inkább már a szíriai politikai megoldás mellett foglalt állást.⁴⁵⁰

Az utóbbi időszakban jelentősen megnőtt a radikális iszlamista befolyás Egyiptom keleti szomszédságában. Irak területén három regionális geopolitikai entitás szerveződése indult meg, amelyet gyorsított föderális államszerveződés ellen ható törzsi-etnikai identitás primátusának ismételt előtérbe kerülése. A politikai erőszak, az etnikai tisztogatás, az anarchia által teremtett hatalmi vákuum kedvező terepet biztosított a vallási fanatizmus számára, amelynek belső és regionális következményeit Nyugat hosszú időn keresztül nem mért fel.⁴⁵¹ A régióban biztonsági krízist generált az iszlám államiség (Da'esh), amely a politikai hegemonia megszerzésén túl igyekszik kiterjeszteni a tradicionális iszlám joggyakorlatot (saría) az általa ellenőrzés alá vont területeken. Ennek sajátos eredménye az atrocitások mellett a menekültek számának folyamatos növekedése, a politikai és a kulturális tolerancia hiánya, illetve más vallások rituális szimbólumainak szisztematikus megsemmisítése.⁴⁵²

⁴⁴⁹ Zeynalov, M. (2013): Erdogan, Israel and Egypt. Center for Geopolitical Analyses, August 21, <http://icmu.nyc.gr/%20Erdogan%2C-Israel-and-Egypt> (Letöltés ideje: 2015-07-25), Kostner, J. (1997): State, Islam, and Opposition in Saudi Arabia: The Post Desert Storm Phase. Rubin Center, Research in International Affairs, July 8, <http://www.gloria-center.org/1997/07/kostiner-1997-07-08/> (Letöltés ideje: 2015-07-25), Worth, R. F. (2013): Egypt Is Arena for Influence of Arab Rivals. The New York Times, July 9, <http://www.nytimes.com/2013/07/10/world/middleeast/aid-to-egypt-from-saudis-and-emiratis-is-part-of-struggle-with-qatar-for-influence.html?pagewanted=all&r=0> (Letöltés ideje: 2015-07-25), Syria is a battle ground for Saudi Arabia's confrontation with Iran over regional dominance. September 4, 2013 <http://rt.com/op-edge/syria-saudi-conflict-region-iran-407/> (Letöltés ideje: 2015-07-25), Trifkovic, S. (2012): Neo-Ottomanism in Action: Turkey as a Regional Power. The Lord Byron Foundations for Balkan Studies, <http://www.balkanstudies.org/articles/neo-ottomanism-action-turkey-regional-power> (Letöltés ideje: 2015-07-25), Agarwal, R. (2013): Iran-Egypt Rapprochement: Compulsions and Realities. Institute for Defence Studies and Analyses, March 8, http://idsa.in/idsacomments/IranEgyptRapprochement_ragarwal_080313 (Letöltés ideje: 2015-07-25)

⁴⁵⁰ Swaine, M.D. (é.n.): Chinese Views of the Syrian Conflict. China Leadership Monitor, no. 39, <http://media.hoover.org/sites/default/files/documents/CLM39MS.pdf> (Letöltés ideje: 2015-07-25), Egypt to re-evaluate relations with Syria. Aljazeera, July 21, 2013, <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2013/07/201372013042628686.html> (Letöltés ideje: 2015-07-25), al Ghad, A. (2013): Egypt Rejects Military Intervention In Syria. August 28, <http://www.amwalalghad.com/en/news/egypt-news/20694-egypt-rejects-military-intervention-in-syria.html> (Letöltés ideje: 2015-07-25)

⁴⁵¹ The World Factbook. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/iz.html> (Letöltés ideje: 2015-07-25), Khanna, P. (2008): The Second World. Random House, New York p. 220.

⁴⁵² Human Right Watch (2014): Iraq: ISIS Abducting, Killing, Expelling Minorities. Armed Group Targeting Christian Nuns, Turkmen, Shabaks, Yazidis. July 19, <http://www.hrw.org/news/2014/07/19/iraq-isis-abducting-killing-expelling-minorities> (Letöltés ideje: 2015-07-25)

A mai Irak tehát napjainkban egy olyan törékeny államiság, ahol az etnikai és vallási hovatartozás meghatározó, miközben a politikai hatalom mintázata az utóbbi időszakban jelentős átalakuláson ment keresztül. A történelmileg korábban meghatározó szerepet játszó szunniták mellett megerősödött a kurd, illetve a síita entitás, ám lehetséges, hogy mindez az államtér végzetes fragmentálódásával (az önmagában regionális geopolitikai dilemmát jelentő Kurdisztán, Shíisztán, Szunnisztán) jár. A társadalmi struktúra sajátosságai, a politikai erőszak következményei – etnikai, kulturális tisztogatás, kivándorlás, kényszerű lakosságcsere (belső menekültek) – a balkanizálódást erősítheti egy föderalista modellel szemben.⁴⁵³

Úgy véljük, az Iszlám Állam által generált konfliktusban fontos elem, hogy mely államokat érint az iraki szénhidrogén-exportja, mivel – különösen az érzékeny ázsiai gazdaságok – gazdasági biztonságuk érdekében az iraki energiahordozók számukra alapvető fontosságúak. Az iraki szénhidrogén exportját elősegíti a korábban kiépített infrastruktúra, amelynek bővítése tervezés alatt áll.⁴⁵⁴

A kurdok ellen (is) küzdő Iszlám Állam (Da'sh) szunnita muszlim terrorszervezet, amely az al-Kaidához kötődött, a nemzetközi közösség meghatározó szereplői szerint közvetlen globális és regionális biztonságpolitikai kihívást jelent. Eredete az Abu Muszab al-Zarqawi által 1999-ben alapított Jama'at al-Tawhid Wal-Dzsihád-ig (JTJ) vezethető vissza, amelynek stratégiai céljai között szerepelt egy iszlám (szunnita) állam létrehozása. A szíriai polgárháború erősítette a radikálisok regionális pozícióit, de 2014 első felében az al-Kaida és Abu Bakr al-Bagdadi vezette ISIS egymás ellen fordultak, utóbbi vált a legerősebb regionális szervezetté, 2014 nyarán (június 29.) kikiáltották a kalifátust és önmagát Iszlám Államként definiálta, habár a kettős koncepciót gyakorlatilag minden állam és a muszlim vezetők elutasítják.⁴⁵⁵

A brutális erőszakot alkalmazó szervezet élén Abu Bakr al-Bagdadi áll, stratégiai cél a dzsihádista ideológia, a sarija bevezetése a muszlimok lakta régiókban. A Da'esh a korábbi időszakban működő elődei példájából okulva stabil – és alapvetően belső – közvetlen pénzügyi forrásokra támaszkodik, így képes finanszírozni belső hatalmi struktúráit, harcosait. A kezdeti katonai sikerek részben a zsákmányolt fegyvereknek volt köszönhető, másrészt a síita és más ellenfelek felkészületlenségével is magyarázhatók. Az első stratégiai sikerek erősítették az Iszlám Állam pozícióit, de „tisztá” iszlám-értelmezése, pontosabban az annak szellemében elkövetett etnikai és vallási tisztogatások miatt velük szemben jelentős potenciális erőt képviselő, ellentmondásos kvázi-szövetségi rendszer formálódott, amelyben a többek között

⁴⁵³ Noorbaksh, M. (2008): Shiism and Ethnic Policy in Iraq. Middle East Policy Council Volume XV, Number 2 <http://www.mepc.org/journal/middle-east-policy-archives/shiism-and-ethnic-politics-iraq> (Letöltés ideje: 2015-07-25), Khanna, P. (2008): The Second World. Random House, New York p. 221.

⁴⁵⁴ International Energy Statistics. <http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=IZ> (Letöltés ideje: 2015-07-25) The World Factbook. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/iz.html> (Letöltés ideje: 2015-07-25)

⁴⁵⁵ Lawrence, J. (2014): Iraq crisis: Could an ISIS caliphate ever govern the entire Muslim world? July 2, <http://www.abc.net.au/news/2014-07-02/could-an-isis-caliphate-ever-govern-the-muslim-world/5559806> (Letöltés ideje: 2015-07-25), Iraq crisis: Isis declares its territories a new Islamic state with 'restoration of caliphate' in Middle East. The Independent, August 5, 2015, <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/isis-declares-new-islamic-state-in-middle-east-with-abu-bakr-albaghdadi-as-emir-removing-iraq-and-syria-from-its-name-9571374.html> (Letöltés ideje: 2015-07-25), The Evolution of the Islamic State in Iraq and the Levant. Stratfor Global Intelligence, June 20, 2014, <http://www.stratfor.com/video/evolution-islamic-state-iraq-and-levant#axzz3J3XeAG3I> (Letöltés ideje: 2015-07-25)

az Egyesült Államok és Irán is részt vesz.⁴⁵⁶

Az Iszlám Állam jelenleg viszonylag jelentős területi bázissal rendelkezik, amelyre geopolitikai háttérként (hinterland) támaszkodhat. Nem elhanyagolható tényező azonban, hogy minden stratégiai irányban olyan ellenséges hatalmi tényezők veszik körül, amelyeknek közös érdeke terjeszkedésének megfékezése, felszámolása, és amely regionális szereplőket az Egyesült Államok is támogat.⁴⁵⁷

A kalifátus intézményének újrateremtése sajátos helyzetet teremtett, hiszen a dzsihádisták politikai erőik támogatása általában nem idegen a szaúdi hatalom számára. Az Iszlám Állam azonban egy olyan entitás, amely nem illeszthető be Rijád geopolitikai stratégiájába, amelynek célja a síita Irán befolyás feltartóztatása, így feltehetően nem érdekelt egy síita vezetésű erős, energetikai befolyással rendelkező Irak megteremtésében sem. A Da'esh – habár puritanizmusa alig különbözik a vahabizmus ideológiájától – stratégiai ellenfele szaúdi királyságnak is, mivel a kalifátus intézménye megkérdőjelezi a dinasztia legitimitását, amely többek között a szent helyek őrzőjének címén alapul.⁴⁵⁸

Az átalakuló mediterrán régió mellett Kairó jelentős geopolitikai és gazdasági kihívásként értelmezte a Kék-Nílust érintő etióp kezdeményezést, amely jelentős vízelosztási konfliktus generált a két állam között. A Nílus biztosítja számukra az egyik legjelentősebb természetes erőforrást, amely tradicionálisan az egyiptomi gazdaság és társadalmi jólét szükséges és elégséges feltétele.⁴⁵⁹

Az sem volt kizárható, hogy az új vezetés külpolitikai problémákra koncentrál, amelyek létfontosságúak az egyiptomi állam számára, ám a vízelosztást korábban sem nem sikerült a politikai gondolkodás fókuszába állítani, másrészt az etióp állam érdekelt a Szudánnal és Egyiptommal való regionális együttműködésben a Nílus-medencében.⁴⁶⁰

⁴⁵⁶ Jewish Virtual Library (2015): The Islamic State: The Caliphate.

<http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Terrorism/ISIScali.html> (Letöltés ideje: 2015-07-25)

⁴⁵⁷ N. Rózsa E. (2014): Az Iszlám Állam előretörése Irakban és az amerikai válaszcsepások. NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések14, http://nit.uni-nke.hu/uploads/media_items/svkk-elemzesek-2014-14-az-izlam-allam-eloretorese-irakban-es-az-amerikai-valaszcsapasok-n-rozsa-e-1.original.pdf (Letöltés ideje: 2015-07-25), Jewish Virtual Library (2015): The Islamic State: The Caliphate.

<http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Terrorism/ISIScali.html> (Letöltés ideje: 2015-07-25), Brown, J. (2014): The Islamic State: A Geopolitical Analysis. Australian Institute of International Affairs September 13, http://www.internationalaffairs.org.au/australian_outlook/the-islamic-state-a-geopolitical-analysis/ (Letöltés ideje: 2015-07-25)

⁴⁵⁸ Mansur, Ch. (2014): Saudi Arabia & Islamic State: Between Iraq and a Hard Place. Geopolitical Monitor, September 8, <http://www.geopoliticalmonitor.com/saudi-arabia-islamic-state-iraq-hard-place/> (Letöltés ideje: 2015-07-25), Salhani, C. (2014): Islamic State's Ultimate Goal: Saudi Arabia's Oil Wells. September 9, <http://oilprice.com/Geopolitics/Middle-East/Islamic-States-Ultimate-Goal-Saudi-Arabias-Oil-Wells.html> (Letöltés ideje: 2015-07-25)

⁴⁵⁹ How Egypt Might Try To Stop Ethiopia's Dam Project. Forbes, June 13 2013, <http://www.forbes.com/sites/stratfor/2013/06/13/how-egypt-might-try-to-stop-ethiopias-dam-project/> (Letöltés ideje: 2015-07-24)

⁴⁶⁰ Agreement On the Nile River Basin Cooperative Framework. [http://www.salmanmasalman.org/wp-content/uploads/2013/01/NileBasinCooperativeFrameworkAgreement EnglishFrench.pdf](http://www.salmanmasalman.org/wp-content/uploads/2013/01/NileBasinCooperativeFrameworkAgreement%20EnglishFrench.pdf) (Letöltés ideje: 2015-07-25), Ferar, K. (2011): Nile Water: Development, Environment, and Conflict. Pitzer College, Claremont, <http://ea.pomona.edu/wp-content/uploads/FERAR-Thesis-final.pdf> pp. 22-31. (Letöltés ideje: 2015-07-25)

Ennek ellenére 2012-2013-ban fokozódott a feszültség Egyiptom és Etiópia között, mivel az etióp vezetés ragaszkodott a duzzasztómű megépítéséhez, Kairó pedig azzal érvelt, hogy az etióp létesítmény a folyó vízkészleteit 20, energiáját – munkavégző képességét – 40%-kal csökkenti.⁴⁶¹

Egyiptom nem zárta ki az erőszak alkalmazásának lehetőségét sem, habár a nemzetközi nyomásgyakorlás korlátozta volna az egyiptomi fegyveres beavatkozás lehetőségét, nem is beszélve a technikai nehézségekről, a szomszédsági viszonyrendszeréről. A közvetlen katonai műveletek legfőbb akadálya a földrajzi távolság. Addisz-Abeba egy nemzetközi egyezményre⁴⁶² hivatkozva kezdte meg az állam északnyugati részén elhelyezkedő duzzasztómű megépítését.⁴⁶³

Kairó esetleges katonai fellépésének valószínűsége a manőver politikai, diplomáciai bonyolultsága miatt minimális volt, hiszen korlátozott képességekkel rendelkezett a probléma katonai megoldását illetően, miközben a konfliktus kirobbantásáért a nemzetközi közösség szankcióival is számolnia kellett.⁴⁶⁴

Az etiópiai duzzasztógát építése kiélezte a feszültséget Egyiptom és Szudán között, amely érintette a folyó völgy más államait is. Kartúm arra hívta fel a figyelmét, hogy az esetleges vízelosztási konfliktust Egyiptom provokatív fellépése válthatja ki. A vitákban az egyiptomi politikai közvélemény eleinte meglehetősen egységes volt, a vízellátás biztonságának konzerválásának gondolatát támogatta. Az Egyesült Államok a regionális együttműködés jelentőségét hangsúlyozta, mivel a megoldást a jövőben az államok közötti együttműködés jelentheti.⁴⁶⁵

⁴⁶¹ Grand Ethiopian Renaissance Dam Project, Benishangul-Gumuz, Ethiopia. <http://www.water-technology.net/projects/grand-ethiopian-renaissance-dam-africa/> (Letöltés ideje: 2015-07-28), Beyene, A. (2013): Reflections on the Grand Ethiopian Renaissance Dam. June 19, <http://somalilandsun.com/index.php/regional/3154-reflections-on-the-grand-ethiopian-renaissance-dam> (Letöltés ideje: 2015-07-28), Hammond, M. (2013): The Grand Ethiopian Renaissance Dam and the Blue Nile: Implications for transboundarywater governance. Global Water Forum, Discussion Paper 1307, February, <http://www.globalwaterforum.org/wp-content/uploads/2013/02/The-Grand-Ethiopian-Renaissance-Dam-and-the-Blue-Nile-Implications-for-transboundary-water-governance-GWF-1307.pdf> (Letöltés ideje: 2015-07-28), al-Labbad, M. (2013): Egypt, Ethiopia Headed for War Over Water. March 24, <http://www.al-monitor.com/pulse/politics/2013/03/egypt-ethiopia-water-war.html#> (Letöltés ideje: 2015-07-28)

⁴⁶² Deressa, T. T.-Mbaku, J.M. (2013): While Egypt Struggles, Ethiopia Builds over the Blue Nile: Controversies and the Way Forward. The Brookings Institution, July 25, <http://www.brookings.edu/blogs/up-front/posts/2013/07/23-ethiopia-hydroelectric-power-plant-mbaku> (Letöltés ideje: 2015-07-25)

⁴⁶³ Benishangul-Gumuz Region. Ethiopia. Food Security Strategy. October 2004, pp. 5-6. <http://www.cangoethiopia.org/assets/docs/Benishangul-Gumuz%20FS%20Strategy%20-%202005.pdf> (Letöltés ideje: 2015-07-28), Analysis (2013): Ethiopia Diverts Water From the Nile River. Stratfor, 28 May 2013, <https://www.stratfor.com/analysis/ethiopia-diverts-water-nile-river> (Letöltés ideje: 2015-07-28)

⁴⁶⁴ How Egypt Might Try To Stop Ethiopia's Dam Project. Forbes, June 13 2013, <http://www.forbes.com/sites/stratfor/2013/06/13/how-egypt-might-try-to-stop-ethiopias-dam-project/> (Letöltés ideje: 2015-07-24)

⁴⁶⁵ Yihdego, Z. (2013): The Blue Nile dam controversy in the eyes of international law. Global Water Forum, June 18-July 2, <http://www.globalwaterforum.org/2013/06/18/the-blue-nile-dam-controversy-in-the-eyes-of-international-law/> (Letöltés ideje: 2015-07-24), Amin, M. (2013): Egypt, Sudan clash over use of Nile waters. The East African, June 8, <http://www.theeastafrican.co.ke/news/Egypt--Sudan-clash-over-use-of-Nile-waters/-/2558/1876196/-/5lenwiz/-/index.html> (Letöltés ideje: 2015-07-24), Besenyő J.-Miletics P. (2014):

Egyiptom kettős stratégiát alkalmazott: diplomácia és burkolt fenyegetés, utóbbi az iszlamista kormányzat utolsó időszakában erősödött, mivel Morsi és a Muszlim Testvériség (Ikhwan al-Musulimin) ezzel kívánta elterelni – nemzeti konszenzust kialakítani – a politikai közvélemény figyelmét a belpolitikai nehézségekről. Ezt követően a politikai stratégiájában a kooperatív megoldások kerültek előtérbe, a katonai megoldás megvalósíthatatlansága miatt. Ezért Morsi és az egyiptomi hírszerzés az etióp állam destabilizálására törekedett.⁴⁶⁶

Etiópia stratégiai helyzetét javította a Nílus felső szakaszán elhelyezkedő államok által aláírt szerződés parlamenti (Yehizbtewekayoch Mekir Bet)⁴⁶⁷ ratifikálása, amely hatályon kívül helyezte az 1929-es dokumentumot. A felkért szakértői testület szerint jelentős mértékben nem csökken a Szudánba és Egyiptomba jutó víz mennyiségét. Ezt követően Kartúm és Dél-Szudán sem ellenezte a projektet, habár Szudán menedéket nyújtott radikális etióp menekülteknek.⁴⁶⁸

Az egyiptomi iszlamista kormányzat Szomália segítségével igyekezett stratégiai harapófogóba szorítani, illetve politikai és gazdasági értelemben elszigetelni Etiópiát, hiszen az etióp külkereskedelem jelentős része a Vörös-tengeri Berbera kikötőjén keresztül bonyolódik. Megfogalmazódott egy Szomáliának nyújtandó katonai szubvenció terve, amely elősegíthette volna fennhatóságának kiterjesztését oly módon, hogy elzárja a fontos kikötővárost.⁴⁶⁹

2013 júniusában katonai küldöttség érkezett Mogadishu-ba, hogy megvitassák Kairó lehetőségeit a hadsereg kiképzésében, logisztikai rendszerének megszervezésében, valamint egy egyiptomi katonai bázis felállításáról is tárgyaltak.⁴⁷⁰ Egyiptom felismerte, hogy egy egyiptomi-etióp háborúban a szomáliai állam geopolitikai elhelyezkedése stratégiai előnyöket biztosíthatna, bár Szomália képessége és hajlandósága a regionális konfliktusban kérdéses.

Egyiptom. Országismertető. 2. bővített kiadás. MH ÖHP-KDK-GEOSZ, Budapest p. 206.

⁴⁶⁶ Copley, G. R. (2013): Ethiopia-Egypt Maneuvering Takes on "Black and White" Operational Guises. June 19, <http://oilprice.com/Geopolitics/Africa/Ethiopia-Egypt-Maneuvering-Takes-on-Black-and-White-Operational-Guises.html> (Letöltés ideje: 2015-07-24)

⁴⁶⁷ CountyWatch Election Central. <http://elections.countrywatch.com/election-profile.aspx?con=58&eltype=41&elid=543> (Letöltés ideje: 2015-07-28), Seddon, D.-Seddon-Daines, D. (2005): A Political and Economic Dictionary of Africa. Routledge, London pp. 196-197.

⁴⁶⁸ Ethiopia ratifies Nile accord opposed by Egypt. AP The Big Story, June 13, 2013, <http://bigstory.ap.org/article/ethiopia-ratifies-nile-accord-opposed-egypt> (Letöltés ideje: 2015-07-25), Copley, G. R. (2013): Ethiopia-Egypt Maneuvering Takes on "Black and White" Operational Guises. June 19, <http://oilprice.com/Geopolitics/Africa/Ethiopia-Egypt-Maneuvering-Takes-on-Black-and-White-Operational-Guises.html> (Letöltés ideje: 2015-07-24), Deressa, T. T.-Mbaku, J. M. (2013): While Egypt Struggles, Ethiopia Builds over the Blue Nile: Controversies and the Way Forward. The Brookings Institution, July 25, <http://www.brookings.edu/blogs/up-front/posts/2013/07/23-ethiopia-hydroelectric-power-plant-mbaku> (Letöltés ideje: 2015-07-25)

⁴⁶⁹ The Significance Of The Berbera Corridor. The Somaliland Times. <http://www.somalilandtimes.net/200/16.shtml> (Letöltés ideje: 2015-07-25), Berger, L. (2003): Pre-Feasibility Study of the Regional Transport Sector in the Berbera Corridor. Paris, Addis Ababa, AfroConsult P.l.c., http://www.eeas.europa.eu/delegations/somalia/documents/more_info/berbera_corridor_pre_feasibilitystudy_executivesummary_en.pdf (Letöltés ideje: 2015-07-25), Copley, G.R. (2013): Egypt's Instability Triggers a New Proxy War Against Ethiopia and its Allies. June 8, <http://oilprice.com/Geopolitics/Africa/Egypt-Instability-Triggers-a-New-Proxy-War-Against-Ethiopia-and-its-Allies.html> (Letöltés ideje: 2015-07-25)

⁴⁷⁰ Khalif, A. (2013): Egypt set to boost Somali National Army. Africa Review, June 5, <http://www.africareview.com/News/Egypt-set-to-boost-Somali-National-Army/-/979180/1873138/-/w63w3v/-/index.html> (Letöltés ideje: 2015-07-25)

Kairó stratégiai lehetőségeit szűkítette a Siad Barré-rezsim támogatása, valamint az, hogy 1991-et követően Egyiptom arra igyekezett felhasználni az arab világban és az afrikai kontinensen betöltött politikai befolyását, hogy az új rendszertől megtagadják a nemzetközi legitimációt. Ezzel párhuzamosan elmondható, hogy Etiópia és Szomália közötti kapcsolatokat megterhelte Nagy-Szomália térpercepciója, amelynek jelentős szerepe volt az 1977-ben kirobbant ogadeni háború kirobbanásában.⁴⁷¹

Egyiptom számára a legelőnyösebbnek a Nílus-krízis diplomáciai megoldása tűnt, mivel nem számíthatott Szomália támogatására, ámbar Kairó megkísérelte Eritreát bevonni az Etiópia elleni szövetségi rendszerbe.⁴⁷²

A szudáni elnök látogatása Aszmarában (Eritrea fővárosa) jelezte Kartúm geopolitikai ingázását: támogatta a duzzasztógát építését, de nyomást gyakorolt Etiópiára, amellyel megerősítette Egyiptom geopolitikai pozícióját, viszont de az etióp-dél-szudáni kapcsolatok erősödése nem kedvezett Kartúmnak.⁴⁷³

A regionális – az egyiptomi államtér helyzetét meghatározó – geopolitikai sakktábla szereplője Szomáliföld,⁴⁷⁴ amely sajátos viszonyban áll Szomáliával, valamint a radikális iszlamista al-Shabaab szervezetével.⁴⁷⁵ Térkapcsolataiban Etiópiára számíthat, habár a vezetői titokban fogadta az egyiptomi kormány küldöttét, annak ellenére, hogy Kairó a nemzetközi szervezetek

⁴⁷¹ Metz H. Ch. (1992): Somalia a Country Study. Federal Research Division, Headquarters, Department of the Army DA Pam pp. 26-45. <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a264997.pdf> (Letöltés ideje: 2015-07-25), Kiss Álmos P.-Besenyő J.-Resperger I. (2014): Szomália Országismertető. 2., bővített kiadás. HVK Tudományos Kutatóhely-MH Geoinformációs Szolgálat, Budapest, p. 39., 43.

⁴⁷² Ethiopia, Somaliland and Egypt: Somaliland's Roll in a Potential Military Conflict Between Ethiopia and Egypt. 21 June 2013, <http://geopoliticsrst.blogspot.hu/2013/06/ethiopia-somaliland-and-egypt.html> (Letöltés ideje: 2015-07-24), Tekle, T-A. (2013): Eritrea supports Egypt's position over Nile water dispute. <http://www.sudantribune.com/spip.php?article46276> (Letöltés ideje: 2015-07-24), Egypt to support Eritrea via its Partnership Agency for Development. March 16, 2015, <http://www.caperi.com/egypt-to-support-eritrea-via-its-partnership-agency-for-development/> (Letöltés ideje: 2015-07-24), Is Egypt Seeking A Military Defense Pact With Eritrea? <http://www.madote.com/2014/02/is-egypt-seeking-military-defense-pact.html> (Letöltés ideje: 2015-07-24)

⁴⁷³ Ethiopia says ties with South Sudan continuing to improve. July 11, 2013, <http://www.sudantribune.com/spip.php?article47254> (Letöltés ideje: 2015-07-24), Mesfin, B. (2014): The crisis in South Sudan: a game of regional chess. Institute for Security Studies, May 26, <https://www.issafrica.org/iss-today/the-crisis-in-south-sudan-a-game-of-regional-chess> (Letöltés ideje: 2015-07-24), Doop, V.M. (2013): How to Handle Your Neighbors' Conflict: Ethiopia's Relationships with Sudan and South Sudan. UNISCI Discussion Papers, Nº 33 (Octubre / October <http://revistas.ucm.es/index.php/UNIS/article/viewFile/44819/42229> (Letöltés ideje: 2015-07-24)

⁴⁷⁴ Szomáliföld. <http://www.afrikatanulmanyok.hu/htmls/szomalifold.html> (Letöltés ideje: 2015-07-24), Our Country. <http://somalilandgov.com/country-profile/> (Letöltés ideje: 2015-07-24), <http://www.somaliland.org/somaliland/> (Letöltés ideje: 2015-07-24)

⁴⁷⁵ A Harakat Shabaab al-Mujahidin Szomália déli területein működik 2006-tól. Általában nem támogatja a globális dzsihádot, habár egyes vezetői szoros kapcsolatban állnak az Al-Kaida szervezetével, de az Iszlám Állammal (Da'esh) való érintkezés sem zárható ki teljességgel. National Counterterrorism Center. http://www.nctc.gov/site/groups/al_shabaab.html (Letöltés ideje: 2015-07-24), Masters, J.-Sergie, M.A. (2015): Al-Shabab. Council on Foreign Relations, March 13, <http://www.cfr.org/somalia/al-shabab/p18650> (Letöltés ideje: 2015-07-24), Hayward, J (2015): ISIS Reaches Out to Somali Terror Group Al-Shabaab. <http://www.breitbart.com/national-security/2015/03/24/isis-reaches-out-to-somali-terror-group-al-shabaab/> (Letöltés ideje: 2015-07-24), Arutz Sheva Staff (2015): Islamic State or Al Qaeda? Somalia's Al Shabaab Mulls Future. April 26, <http://www.israelnationalnews.com/News/News.aspx/194548#.VbiFAPntIBc> (Letöltés ideje: 2015-07-24)

fórumain ellenezte Szomáliföld szuverenitásának elismerését, mivel az egységes Szomáliát az etióp állam geostratégiai ellensúlyaként percepcionálta.⁴⁷⁶

Nem zárható ki, hogy Szomáliföld politikai iszlamista kötődései miatt erősödött meg az egyiptomi kapcsolat. Az Etiópiától gazdasági és biztonságpolitikai függésben lévő politikai entitás politikai befolyással rendelkező tisztviselői támogatták az al-Shabaab mozgalmat Kairó és Mogadishu támogatásának érdekében. Az iszlamista egyiptomi kormányzat inkompetenciája növelte a konfliktus valószínűségét, amely Afrika szarván, valamint a Vörös-tenger, a Szuezi-csatorna, valamint a Nílus vízgyűjtőterületén geostratégiai instabilitást generált volna. A médiában és a diplomáciában indított offenzíva célja a nemzeti kohézió kormányzati célok érdekében történő megerősítése volt.⁴⁷⁷

A hadvezetés jelezte azokat a hadászati, logisztikai, valamint geográfiai nehézségeket, képességek hiányára, amelyek lehetetlenné tennék – Szudánnal szövetségben sem – a közvetlen katonai műveleteket Etiópia ellen. Ezért Kairó számára a tradicionális diplomácia eszköztára maradt. Az ultrakonzervatív szalafista al-Nour Párt vezetője – Zakaria Younis Abdel-Halim Makhyoun⁴⁷⁸ – szerint Egyiptom érdeke a radikális etióp iszlamista lázadók támogatása.⁴⁷⁹

Kairó stratégiai célja az etióp államtér bekerítése, elszigetelése volt egy olyan regionális geopolitikai tömb keretében, amelynek tagja lenne Eritrea, Szomália és Szudán. Ezt kiegészítve Etiópia térmegtartó erőinek gyengítésnek geopolitikai percepciója is megfogalmazódott az etióp iszlamisták – és más lázadó csoportok (például az OLF⁴⁸⁰ – pénzügyi támogatásával. Válaszlépésként került nyilvánosságra az etióp miniszterelnök diplomáciai opciója, hogy hivatalosan ismerjék el Szomáliföld szuverenitását, majd 2013 májusában ígéretet tett annak katonai megvédésre is.⁴⁸¹

⁴⁷⁶ Shinn, D.H. (2002): Somaliland: The Little Country that Could. Center for Strategic and International Studies, Africa Notes, Number 9, November Washington D.C. http://csis.org/files/media/csis/pubs/anotes_0211.pdf (Letöltés ideje: 2015-07-25)

⁴⁷⁷ Copley, G. R. (2013): Ethiopia-Egypt Maneuvering Takes on "Black and White" Operational Guises. June 19, <http://oilprice.com/Geopolitics/Africa/Ethiopia-Egypt-Maneuvering-Takes-on-Black-and-White-Operational-Guises.html> (Letöltés ideje: 2015-07-24)

⁴⁷⁸ El-Gundy, Z. (2012): Who's who in the Egyptian Constituent Assembly. <http://english.ahram.org.eg/News/37685.aspx> (Letöltés ideje: 2015-07-25), Nour Party withdraws from politics after "Republican Guards House massacre". Egypt Independent, July 8, 2013, <http://www.egyptindependent.com/news/nour-party-withdraws-politics-after-republican-guards-house-massacre> (Letöltés ideje: 2015-07-25)

⁴⁷⁹ Mbaria, J. (2013): How regional power shift has worked against Egypt's bid to control Nile. Africa Review, July 22, <http://www.africareview.com/Analysis/How-power-shift-worked-against-Cairo/-/979190/1922900/-/45s2dp/-/index.html> (Letöltés ideje: 2015-07-25), Copley, G. R. (2013): Ethiopia-Egypt Maneuvering Takes on "Black and White" Operational Guises. June 19, <http://oilprice.com/Geopolitics/Africa/Ethiopia-Egypt-Maneuvering-Takes-on-Black-and-White-Operational-Guises.html> (Letöltés ideje: 2015-07-24), Associated Press (2013): Egypt politicians call to sabotage Ethiopia's Nile dam project. June 4, <http://www.thenational.ae/news/world/africa/egypt-politicians-call-to-sabotage-ethiopias-nile-dam-project> (Letöltés ideje: 2015-07-25)

⁴⁸⁰ Oromo Liberation Front (OLF) – Adda Bilisummaa Oromoo. <http://www.oromoliberationfront.org/ProLFMission.htm> (Letöltés ideje: 2015-07-25)

⁴⁸¹ Copley, G. R. (2013): Ethiopia-Egypt Maneuvering Takes on "Black and White" Operational Guises. June 19, <http://oilprice.com/Geopolitics/Africa/Ethiopia-Egypt-Maneuvering-Takes-on-Black-and-White-Operational-Guises.html> (Letöltés ideje: 2015-07-24), Di Nunzio, J. (2013): Conflict on the Nile: The future of transboundary water disputes over the world's longest river. November 25,

A konfliktusról az egyiptomi válság elterelte a figyelmet, a júliusi politikai fordulat következtében a vízkészletek hasznosításával kapcsolatos elképzelések jelenleg nem terhelik a regionális geopolitikai kapcsolatokat. Hosszabb távon azonban hatással lehetnek Egyiptom geopolitikai pozíciójára éppúgy, mint a levantei térségben zajló konfliktus.⁴⁸²

Összegzés

Elmondható, hogy az „arab tavasz” eseménysorozata által megérintett egyiptomi állam geopolitikai környezete jelentős változásokon ment keresztül. Mindezekre a változásokra az akkori kairói vezetés több alkalommal rossz geopolitikai-geostratégiai válaszokat fogalmazott meg, amelyek kiélezték regionális térkapcsolatait. A keleti Mediterráneumban zajló események jelentős hatalmi átrendeződésre utaltak, amelyhez Kairónak alkalmazkodnia kellett, illetve máig kell is. A gyorsan átalakuló regionális geopolitikai struktúrában esetenként még a jelentős geostratégiai szereplőknek számító hatalmak gyakran bizonytalan lépései nem könnyítették meg a saját szövetségi rendszerükhöz tartozó államok helyzetét, így Egyiptomét sem. Kairó számára a változó geopolitikai környezethez való sikeres alkalmazkodás nehézségei részben a meghatározó hatalmak geostratégiai érdekérvényesítésének árnyaltabbá válásából fakadtak. Ettől függetlenül azonban megállapítható, hogy az iszlamista egyiptomi vezetés is fokozta a regionális geopolitikai bizonytalanságot gyakran változó stratégiai percepcióival. A fordulat tehát nem csupán az állam válságának megoldása érdekében történt, az új vezetés Egyiptomot ismét kiszámítható geopolitikai játékosná formálta.

Irodalomjegyzék

- Barakat, H (1993): The Arab World: Society, Culture and State. University of California Press, Berkeley
- Besenyő J.-Miletics P. (2014): Egyiptom. Országismertető. 2. bővített kiadás. MH ÖHP-KDK-GEOSZ, Budapest
- Fromkin, D. (1989): A Peace to End All Peace: The Fall of the Ottoman Empire and the Creation of the Modern Middle East. Henry Holt, New York
- Khanna, P. (2008): The Second World. Random House, New York
- Kiss Álmós P.-Besenyő J.-Resperger I. (2014): Szomália Országismertető. 2., bővített kiadás. HVK Tudományos Kutatóhely-MH Geoinformációs Szolgálat, Budapest
- Lewis, B.-Churhill, B.E. (2009): Iszlám, nép és vallás. HVG, Budapest

<http://www.futuredirections.org.au/publications/food-and-water-crises/1452-conflict-on-the-nile-the-future-of-transboundary-water-disputes-over-the-world-s-longest-river.html> (Letöltés ideje: 2015-07-25), Ethiopia: “We will defend Somaliland,” Said PM Hailemariam Desalegn.
<http://www.midnimo.com/2013/05/20/ethiopia-we-will-defend-somaliland-said-pm-hailemariam-desalegn/> (Letöltés ideje: 2015-07-25)

⁴⁸² Copley, G. R. (2013): Ethiopia-Egypt Maneuvering Takes on “Black and White” Operational Guises. June 19, <http://oilprice.com/Geopolitics/Africa/Ethiopia-Egypt-Maneuvering-Takes-on-Black-and-White-Operational-Guises.html> (Letöltés ideje: 2015-07-24), Christensen, A. (2014): The New Face of Somalia. April 18, <http://www.wupr.org/2014/04/18/the-new-face-of-somalia/> (Letöltés ideje: 2015-07-25)

- Agarwal, R. (2013): Iran-Egypt Rapprochement: Compulsions and Realities. Institute for Defence Studies and Analyses, March 8,
http://idsa.in/idsacomments/IranEgyptRapprochement_ragarwal_080313
- Agreement On the Nile River Basin Cooperative Framework.
<http://www.salmanmasalman.org/wp-content/uploads/2013/01/NileBasinCooperativeFrameworkAgreement-English-French.pdf>
- Ahmadian, H. (2015): Saudi Arabia, Turkey, Egypt and Changing Political Groupings in Mideast. Iran Review, Analysis <http://www.iranreview.org/content/Documents/Saudi-Arabia-Turkey-Egypt-and-Changing-Political-Groupings-in-Mideast.htm>
- Amin, M. (2013): Egypt, Sudan clash over use of Nile waters. The East African, June 8,
<http://www.theeastafrican.co.ke/news/Egypt--Sudan-clash-over-use-of-Nile-waters/-/2558/1876196/-/5lenwiz/-/index.html>
- Analysis (2013): Ethiopia Diverts Water From the Nile River. Stratfor, 28 May 2013
<https://www.stratfor.com/analysis/ethiopia-diverts-water-nile-river>
- Arab Civilization (é.n.): Arab Information Center, Washington, D.C.
<http://www.alhewar.org/ArabCivilization.htm>
- Arutz Sheva Staff (2015): Islamic State or Al Qaeda? Somalia's Al Shabaab Mulls Future. April 26, <http://www.israelnationalnews.com/News/News.aspx/194548#.VbiFAPntIBc>
- Arrott, E. (2013): Common Threats Keep Egypt, US Relations Going. Voice of America, October 11,
<http://www.voanews.com/content/common-threats-keep-egypt-us-relations-going/1767997.html>
- Associated Press (2013): Egypt politicians call to sabotage Ethiopia's Nile dam project. June 4, <http://www.thenational.ae/news/world/africa/egypt-politicians-call-to-sabotage-ethiopias-nile-dam-project>
- Baron, K. (2013): Hagel Admits U.S. Influence in Egypt Is 'Limited'. August 19,
<http://www.defenseone.com/threats/2013/08/hagel-admits-us-influence-egypt-limited/68924/>
- Benishangul-Gumuz Region. Ethiopia. Food Security Strategy October 2004, pp. 5-6.
<http://www.cangoethiopia.org/assets/docs/Benishangul-Gumuz%20FS%20Strategy%20-%202005.pdf>
- Berger, L. (2003): Pre-Feasibility Study of the Regional Transport Sector in the Berbera Corridor. Paris, Addis Ababa, AfroConsult P.l.c.
http://www.eeas.europa.eu/delegations/somalia/documents/more_info/berbera_corridor_pre_feasibilitystudy_executivesummary_en.pdf
- Besenyő J. (2011): Arab tavasz - politikai rendszerváltás az észak-afrikai arab államokban. Kül-Világ, a Nemzetközi Kapcsolatok Folyóirata, VIII. évfolyam, 4. pp. 51-75.
<http://www.kul-vilag.hu/2011/04/besenyoy.pdf>
- Besenyő J.-Oláh P. (2012): One of the new competitors in Africa: Turkey. AARMS (Scientific Journal of the National University of Public Service, Hungary), Volume 11, Issue 1. pp. 135-148. <http://www.zmka.hu/docs/Volume11/Issue1/pdf/12.pdf>
- Beyene, A. (2013): Reflections on the Grand Ethiopian Renaissance Dam. June 19,
<http://somalilandsun.com/index.php/regional/3154-reflections-on-the-grand-ethiopian-renaissance-dam>
- Black Sea Fleet (BSF) <http://www.globalsecurity.org/military/world/russia/mf-black.htm>
- Brown, N.J. (2013): After the Egyptian Coup. Carnegie Endowment for International Peace, July 4, <http://carnegieendowment.org/2013/07/04/after-egyptian-coup/gd97>

- Brown, J. (2014): The Islamic State: A Geopolitical Analysis. Australian Institute of International Affairs September 13, http://www.internationalaffairs.org.au/australian_outlook/the-islamic-state-a-geopolitical-analysis/
- Christensen, A. (2014): The New Face of Somalia. April 18, <http://www.wupr.org/2014/04/18/the-new-face-of-somalia/>
- Copley, G.R. (2013): Egypt Better Prepared for Future after Power Change. July 9, <http://oilprice.com/Geopolitics/Africa/Egypt-Better-Prepared-for-Future-after-Power-Change.html>
- Copley, G.R. (2013): Egypt's Instability Triggers a New Proxy War Against Ethiopia and its Allies. June 8, <http://oilprice.com/Geopolitics/Africa/Egypt-Instability-Triggers-a-New-Proxy-War-Against-Ethiopia-and-its-Allies.html>
- Copley, G.R. (2013): Ethiopia-Egypt Maneuvering Takes on "Black and White" Operational Guises. June 19, <http://oilprice.com/Geopolitics/Africa/Ethiopia-Egypt-Maneuvering-Takes-on-Black-and-White-Operational-Guises.html>
- CountyWatch Election Central <http://elections.countrywatch.com/election-profile.aspx?con=58&eltype=41&eltid=543>
- Deressa, T.T.-Mbaku, J.M. (2013): While Egypt Struggles, Ethiopia Builds over the Blue Nile: Controversies and the Way Forward. The Brookings Institution, July 25, <http://www.brookings.edu/blogs/up-front/posts/2013/07/23-ethiopia-hydroelectric-power-plant-mbaku>
- Di Nunzio, J. (2013): Conflict on the Nile: The future of transboundary water disputes over the world's longest river. November 25, <http://www.futuredirections.org.au/publications/food-and-water-crises/1452-conflict-on-the-nile-the-future-of-transboundary-water-disputes-over-the-world-s-longest-river.html>
- Doop, V.M. (2013): How to Handle Your Neighbors' Conflict: Ethiopia's Relationships with Sudan and South Sudan. UNISCI Discussion Papers, Nº 33 (Octubre / October <http://revistas.ucm.es/index.php/UNIS/article/viewFile/44819/42229>
- Eastern Mediterranean geopolitics for the next 15 years. <http://www.futuretimeline.net/forum/topic/6948-eastern-mediterranean-geopolitics-for-the-next-15-years/>
- Egypt: Russian Foreign, Defense Ministers to Have Talks in Cairo Today. November 14, 2013 <http://allafrica.com/stories/201311141357.html>
- Egypt to re-evaluate relations with Syria. Aljazeera, July 21, 2013 <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2013/07/201372013042628686.html>
- Egypt to support Eritrea via its Partnership Agency for Development. March 16, 2015 <http://www.caperi.com/egypt-to-support-eritrea-via-its-partnership-agency-for-development/>
- Egyptian army counters major attack by IS militants in North Sinai; dozens killed. Ahram Online, July 1, 2015 <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/134218/Egypt/Politics-/Egyptian-army-counters-major-attack-by-IS-militant.aspx>
- Eldar, D. (2003): Egypt and Israel: A Reversible Peace. Middle East Quarterly, Fall Volume 10: Number 4, <http://www.meforum.org/565/egypt-and-israel-a-reversible-peace>
- El-Gundy, Z. (2012): Who's who in the Egyptian Constituent Assembly. <http://english.ahram.org.eg/News/37685.aspx>
- Esposito, J.L. (2003): Unholy War: Terror in the Name of Islam. Oxford University Press, New York, pp. 26- 71. Islamic Extremists: How Do They Mobilize Support? United States

Institute of Peace, Special Report, no. 89, July
<http://www.usip.org/sites/default/files/sr89.pdf>

- Ethiopia ratifies Nile accord opposed by Egypt. AP The Big Story, June 13, 2013, <http://bigstory.ap.org/article/ethiopia-ratifies-nile-accord-opposed-egypt>
- Ethiopia says ties with South Sudan continuing to improve. July 11, 2013 <http://www.sudantribune.com/spip.php?article47254>
- Ethiopia, Somaliland and Egypt: Somaliland's Roll in a Potential Military Conflict Between Ethiopia and Egypt. 21 June 2013 <http://geopoliticsrst.blogspot.hu/2013/06/ethiopia-somaliland-and-egypt.html>
- Ethiopia: "We will defend Somaliland," Said PM Hailemariam Desalegn. <http://www.midnimo.com/2013/05/20/ethiopia-we-will-defend-somaliland-said-pm-hailemariam-desalegn/>
- Ferar, K. (2011): Nile Water: Development, Environment, and Conflict. Pitzer College, Claremont pp. 22-31. <http://ea.pomona.edu/wp-content/uploads/FERAR-Thesis-final.pdf>
- Geopolitical Analysis: Egypt's waning influence. Geopolitical Diary, July 4, 2013 <https://www.stratfor.com/geopolitical-diary/egypts-waning-influence>
- al Ghad, A. (2013): Egypt Rejects Military Intervention In Syria. August 28, <http://www.amwalalghad.com/en/news/egypt-news/20694-egypt-rejects-military-intervention-in-syria.html>
- Graziani, T. (2011): The Mediterranean And Central Asia: The Hinges Of Eurasia. May 31, <http://en.interaffairs.ru/experts/90-the-mediterranean-and-central-asia-the-hinges-of-eurasia.html>
- Hammond, M. (2013): The Grand Ethiopian Renaissance Dam and the Blue Nile: Implications for transboundarywater governance. Global Water Forum, Discussion Paper 1307, February <http://www.globalwaterforum.org/wp-content/uploads/2013/02/The-Grand-Ethiopian-Renaissance-Dam-and-the-Blue-Nile-Implications-for-transboundary-water-governance-GWF-1307.pdf>
- Hayward, J (2015): ISIS Reaches Out to Somali Terror Group Al-Shabaab. <http://www.breitbart.com/national-security/2015/03/24/isis-reaches-out-to-somali-terror-group-al-shabaab/>
- How Egypt Might Try To Stop Ethiopia's Dam Project. Forbes, June 13 2013, <http://www.forbes.com/sites/stratfor/2013/06/13/how-egypt-might-try-to-stop-ethiopias-dam-project/>
- Human Right Watch (2014): Iraq: ISIS Abducting, Killing, Expelling Minorities. Armed Group Targeting Christian Nuns, Turkmen, Shabaks, Yazidis. July 19, <http://www.hrw.org/news/2014/07/19/iraq-isis-abducting-killing-expelling-minorities>
- International Energy Statistics. <http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=IZ>
- Iraq crisis: Isis declares its territories a new Islamic state with 'restoration of caliphate' in Middle East. The Independent, August 5, 2015 <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/isis-declares-new-islamic-state-in-middle-east-with-abu-bakr-albaghdadi-as-emir-removing-iraq-and-syria-from-its-name-9571374.html>
- Is Egypt Seeking A Military Defense Pact With Eritrea? <http://www.madote.com/2014/02/is-egypt-seeking-military-defense-pact.html>
- Jewish Virtual Library (2015): The Islamic State: The Caliphate. <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Terrorism/ISIScali.html>

- Joshi, Sh.-Stein, A. (2013): Not Quite 'Zero Problems': Ankara's Troubles in Syria. The Rusi Journal, February/March
<http://shashankjoshi.files.wordpress.com/2009/12/turkeysyrianato.pdf>
- Khalif, A. (2013): Egypt set to boost Somali National Army. Africa Review, June 5,
<http://www.africareview.com/News/Egypt-set-to-boost-Somali-National-Army/-/979180/1873138/-/w63w3v/-/index.html>
- Kostner, J. (1997): State, Islam, and Opposition in Saudi Arabia: The Post Desert Storm Phase. Rubin Center, Research in International Affairs, July 8, <http://www.gloria-center.org/1997/07/kostiner-1997-07-08/>
- Kouskouvelis, I.I. (2013): The Problem with Turkey's "Zero Problems". Turkey, Past and Future. Middle East Quarterly, Winter, pp. 47-56. <http://www.meforum.org/3455/turkey-zero-problems>
- al-Labbad, M. (2013): Egypt, Ethiopia Headed for War Over Water. March 24,
<http://www.al-monitor.com/pulse/politics/2013/03/egypt-ethiopia-water-war.html#>
- Langendijk, J. (2012): Does Morsi's Rise Mean Erdoğan's Fall? Today's Zaman, November 25, http://www.todayzaman.com/columnist/joost-langendijk_299180_does-morsis-rise-mean-erdogans-fall.html
- Lawrence, J. (2014): Iraq crisis: Could an ISIS caliphate ever govern the entire Muslim world? July 2, <http://www.abc.net.au/news/2014-07-02/could-an-isis-caliphate-ever-govern-the-muslim-world/5559806>
- Lendvai L. F. (1997): Közép-Európa koncepciók. Bevezetés: Közép-Európa mibenlétének problémája. Áron Kiadó, Budapest http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/Tarsfil/ktar/lendvai/llf_bev.htm
- Madsen, W. (2012): NATO turns into IOTO as it spread to the East. Strategic Culture Foundation Online Journal, November 5, <http://www.strategic-culture.org/pview/2012/11/05/nato-turns-into-ioto-as-it-spread-to-the-east.html>
- Magen, Z. (2012): The Empire Strikes Back? INSS Insight No. 381, November 1,
<http://www.inss.org.il/uploadImages/systemFiles/381.pdf>
- Mansur, Ch. (2014): Saudi Arabia & Islamic State: Between Iraq and a Hard Place. Geopolitical Monitor, September 8, <http://www.geopoliticalmonitor.com/saudi-arabia-islamic-state-iraq-hard-place/>
- Masters, J.-Sergie, M.A. (2015): Al-Shabab. Council on Foreign Relations, March 13,
<http://www.cfr.org/somalia/al-shabab/p18650>
- Mbaria, J. (2013): How regional power shift has worked against Egypt's bid to control Nile. Africa Review, July 22, <http://www.africareview.com/Analysis/How-power-shift-worked-against-Cairo/-/979190/1922900/-/45s2dp/-/index.html>
- Mesfin, B. (2014): The crisis in South Sudan: a game of regional chess. Institute for Security Studies, May 26, <https://www.issafrica.org/iss-today/the-crisis-in-south-sudan-a-game-of-regional-chess>
- Metz H. Ch. (1992): Somalia a Country Study. Federal Research Division, Headquarters, Department of the Army DA Pam pp. 26-45.
<http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a264997.pdf>
- Moore, B. (2013): U.S. Economic Indicators Improve in 2013.
<http://www.gallup.com/poll/166784/economic-indicators-improve-2013.aspx>
- Nazemroaya, M., D. (2007): The "Great Game" Enters the Mediterranean: Gas, Oil, War, and Geo-Politics. Global Research, October 14 <http://www.globalresearch.ca/the-great-game-enters-the-mediterranean-gas-oil-war-and-geo-politics/6862?print=1>

- National Counterterrorism Center http://www.nctc.gov/site/groups/al_shabaab.html
- Noorbaksh, M. (2008): Shiism and Ethnic Policy in Iraq. Middle East Policy Council Volume XV, Number 2 <http://www.mepc.org/journal/middle-east-policy-archives/shiism-and-ethnic-politics-iraq>
- Nopens, P. (2013): Geopolitical Shifts in the Eastern Mediterranean. Security Policy Brief No 43. Egmont Royal Institute for International Relations <http://www.egmontinstitute.be/papers/13/sec-gov/SPB43.pdf>
- N. Rózsa E. (2014): Az Iszlám Állam előretörése Irakban és az amerikai válaszcsepások. NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések14, http://nit.uni-nke.hu/uploads/media_items/svkk-elemzesek-2014-14-az-izlam-allam-eloretorese-irakban-es-az-amerikai-valaszcsapasok-n-rozsa-e-1.original.pdf
- Nour Party withdraws from politics after "Republican Guards House massacre". Egypt Independent, July 8, 2013, <http://www.egyptindependent.com/news/nour-party-withdraws-politics-after-republican-guards-house-massacre>
- Olidort, J. (2015): The Politics of "Quietist" Salafism. Center of Middle East policy, The Brookings Project on U.S. Relations with the Islamic World, Analysis Paper No. 18 pp. 7-8. http://www.brookings.edu/~media/research/files/papers/2015/02/salafism-quietist-politics-olidort/brookings-analysis-paper_jacob-olidort-inside_final_web.pdf
- Oromo Liberation Front (OLF) – Adda Bilisummaa Oromoo <http://www.oromoliberationfront.org/PrOLFMission.htm>
- Our Country. <http://somalilandgov.com/country-profile/>
- Özhan, T. (2012): `Egypt Turkey` Axis and the New Middle East Geopolitics. SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKF (SETA-Foundation for Political, Economic and Social Research), Ankara <http://setav.org/en/%60egypt-turkey%60-axis-and-the-new-middle-east-geopolitics/opinion/1332>
- Pap N. (2007): A Balkán „kis” politikai földrajza. Balkán Füzetek No. 5., Pécs pp. 9-10. <http://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/11045/pte-periodikak-balkanfuzetek-ttk-2007-5.pdf?sequence=1>.
- Park, J (2015): Europe's Migration Crisis. <http://www.cfr.org/migration/europes-migration-crisis/p32874>
- Perlez, J. (2012): Panetta Outlines New Weaponry for Pacific. June 1, http://www.nytimes.com/2012/06/02/world/asia/leon-panetta-outlines-new-weaponry-for-pacific.html?_r=0
- Reifer, Th.E. (2006): Militarization, Globalization, and Islamist Social Movements: How Today's Ideology of Islamophobia Fuels Militant Islam. Human Architecture: Journal of the Sociology of Self-Knowledge, Volume 5, Boston <http://scholarworks.umb.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1154&context=humanarchitecture>
- Salhani, C. (2014): Islamic State's Ultimate Goal: Saudi Arabia's Oil Wells. September 9, <http://oilprice.com/Geopolitics/Middle-East/Islamic-States-Ultimate-Goal-Saudi-Arabias-Oil-Wells.html>
- Schanzer, J. (2005): Al-Qaeda's Armies: Middle East affiliate Groups and the Next Generation of Terror. Washington, D.C: Washington Institute for Near East Policy. <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/al-qaedas-armies-middle-east-affiliate-groups-and-the-next-generation-of-te>

- Shinn, D.H. (2002): Somaliland: The Little Country that Could. Center for Strategic and International Studies, Africa Notes, Number 9, November Washington D.C.
http://csis.org/files/media/csis/pubs/anotes_0211.pdf
- Stergiou, A. (2012): Russian Policy in the Eastern Mediterranean and the Implications for EU External Action. EU Institute of Security Studies, July 25,
<http://www.iss.europa.eu/publications/detail/article/russian-policy-in-the-eastern-mediterranean-and-the-implicationsfor-eu-external-action/>
- Stratfor (2013): Geopolitical Ambitions in the Eastern Mediterranean. Global Intelligence, Geopolitical Diary April 4 <https://www.stratfor.com/geopolitical-diary/geopolitical-ambitions-eastern-mediterranean>
- Sustaining U.S. Global Leadership: Priorities for the 21st Century Defense. U.S. Department of Defense, January 2012. pp. 1- 2.
http://www.defense.gov/news/Defense_Strategic_Guidance.pdf
- Swaine, M.D. (é.n.): Chinese Views of the Syrian Conflict. China Leadership Monitor, no. 39
<http://media.hoover.org/sites/default/files/documents/CLM39MS.pdf>
- Syria is a battle ground for Saudi Arabia's confrontation with Iran over regional dominance. September 4, 2013 <http://rt.com/op-edge/syria-saudi-conflict-region-iran-407/>
- Szomáliföld. <http://www.afrikatanulmanyok.hu/htmls/szomalifold.html>
- Tekle, T-A. (2013): Eritrea supports Egypt's position over Nile water dispute.
<http://www.sudantribune.com/spip.php?article46276>
- The Evolution of the Islamic State in Iraq and the Levant. Stratfor Global Intelligence, June 20, 2014 <http://www.stratfor.com/video/evolution-islamic-state-iraq-and-levant#axzz3J3XeAG3I>
- The Next Phase of the Arab Spring. Stratfor Global Intelligence, July 3, 2013
<http://www.stratfor.com/analysis/next-phase-arab-spring>
- The Significance Of The Berbera Corridor. The Somaliland Times
<http://www.somalilandtimes.net/200/16.shtml>
- The World Factbook. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/iz.html>
- Trifkovic, S. (2012): Neo-Ottomanism in Action: Turkey as a Regional Power. The Lord Byron Foundations for Balkan Studies, <http://www.balkanstudies.org/articles/neo-ottomanism-action-turkey-regional-power>
- Weiss, Ph. (2013): US aid to Egypt is not for Egypt but Israel, JJ Goldberg explains. August 16, <http://mondoweiss.net/2013/08/us-aid-to-egypt-is-not-for-egypt-but-israel-jj-goldberg-explains>
- Worth, R.F. (2013): Egypt Is Arena for Influence of Arab Rivals. The New York Times, July 9,
http://www.nytimes.com/2013/07/10/world/middleeast/aid-to-egypt-from-saudis-and-emiratis-is-part-of-struggle-with-qatar-for-influence.html?pagewanted=all&_r=0
- Yihdego, Z. (2013): The Blue Nile dam controversy in the eyes of international law. Global Water Forum, June 18-July 2, <http://www.globalwaterforum.org/2013/06/18/the-blue-nile-dam-controversy-in-the-eyes-of-international-law/>
- Zeynalov, M. (2013): Erdogan, Israel and Egypt. Center for Geopolitical Analyses, August 21, <http://icmu.nyc.gr/%20Erdogan%2C-Israel-and-Egypt>
- <http://iszlam.com/kerdes-valasz/altalanos-kerdesek/item/2091-mi-a-kulonbseg-a-vahabizmus-a-szalafizmus-es-a-dzsihadizmus-kozott>

- <http://www.roman-empire.net/collapse/theodosius-I.html>
- <http://www.somaliland.org/somaliland>

